

НАЙ-ГОЛЕМИТЕ ЛЪЖИ В ИСТОРИЯТА

ТЕЖКИЯТ КРЪСТ НА ИСТОРИЧЕСКАТА ИСТИНА

ИЗДАТЕЛСКА КЪЩА "БАРД"

ХА. А. МЕЛЕР

Новият прочит на историята, който предлага Мелер,
е колкото скандален, толкова и безцеремонен!

ХА. А. МЕЛЕР

НАЙ-ГОЛЕМИТЕ ЛЪЖИ
В ИСТОРИЯТА

БАРД

ХА. А. МЕЛЕР

НАЙ-ГОЛЕМИТЕ ЛЪЖИ

В

ИСТОРИЯТА

Коя е най-голямата лъжа в историята – че съществува „историческа истина“! Германският журналист Ха. А. Мелер, автор на десетки документални книги, безмилостно разкрива измамите и манипулациите, с които е пълна световната историография. Според Мелер повечето от „великите“ личности, населяващи учебниците по история, са банда професионални лъжци, негодници и убийци, най-често – серийни. Останалите от компанията на величията – като легендарните пророци Моисей, Исус и Мохамед – или не са съществували, или са съзнателно митологизирани от поколения баснописци.

Единственото величествено у Александър Велики е манията му за величие. Основателят на християнската етика Павел е хитър карьерист и злостен клеветник. Благородният Цезар се оказва болезнено завистлив бисексуален садист. Откривателят Колумб блести най-вече с безмерната си алчност и безграничната си жестокост. Само една десета от греховете на реформатора Мартин Лутер е достатъчна да му осигури вечен абонамент за най-горещия казан в пъкъла. Гениалният полководец Наполеон редовно проваля военните си кампании и носи всички белези на класически военнопръстълник. Възпяваният като ловък политик Бисмарк дава на Германия необратим тласък към бездната на фашизма и така предопределя кошмара на двете световни войни.

ISBN 978-954-585-774-4

9 789545 857744 >

поръчай на
bard.bg

ЦЕНА: 16.⁹⁹ лв./ 8.⁷⁰ €

ХА. А. МЕЛЕР

НАЙ-ГОЛЕМИТЕ ЛЪЖИ
В ИСТОРИЯТА

**ВСИЧКИ ПРАВА
НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
СА ЗАПАЗЕНИ!**

**Никаква част от това издание
не може да бъде възпроизведена
под каквато и да е форма
и по какъвто и да е начин
без изричното разрешение на
ИК „БАРД“ ООД.**

За поръчки се обадете на телефон

02/979 09 61

или ни посетете на интернет адрес

www.bard.bg

Може би ще откриете книгата, която ви интересува.

Ще я получите направо вкъщи.

**Ha. A. Meler
DER GRÖSSTEN LÜGEN DER GESCHICHTE**

Copyright © 2006 by Ha. A. Mehler

© Яна Кожухарова, превод, 2007

© „Megachrom“ – оформление на корица, 2016

© ИК „БАРД“ ООД, 2016

ISBN 978-954-585-774-4

ХА. А. МЕЛЕР

НАЙ-ГОЛЕМИТЕ ЛЪЖИ

В

ИСТОРИЯТА

ТЕЖКИЯТ КРЪСТ НА ИСТОРИЧЕСКАТА ИСТИНА

БАРД
ИЗДАТЕЛСКА КЪЩА

ХА. А. МЕЛЕР
НАЙ-ГОЛЕМИТЕ ЛЪЖИ В ИСТОРИЯТА
Немска, първо издание

Превод *Яна Кожухарова*
Редактор *Радка Бояджиева*
Художествено оформление на корица „Megachrom“
Компютърна обработка ИК „БАРД“ ООД
Мария Михайлова
Печат „Алианс Принт“ ЕООД

Формат 60/90/16
Печатни коли 23

ИК „БАРД“ ООД
e-mail: office@bard.bg
За поръчки: borsa@bard.bg

НАЙ-ГОЛЕМИТЕ ЛЪЖИ В ИСТОРИЯТА (1)

В наше време се полагат невъобразими усилия, за да се извади на бял свят истината – било в съдебната зала, където тестват надеждността на свидетелите, или в криминалистиката – с цел да бъде уличен извършителят на престъплението. Също толкова упорито, въоръжени със съвременните „сечива“ на най-модерната наука, и историците се опитват да установят истината, което понякога води до необходимостта историята да бъде изцяло пренаписана със задна дата.

Вярно е, че в сферата на знанието в момента се намираме едва ли не в ядрото на истинска експлозия. Това важи и за историческата наука. Специалността история днес е изключително обособена научна област, която претендира да представя истината далеч по-обективно, отколкото преди едно-две столетия, поради простата причина, че днес разполагаме със съвсем различни средства.

Документите, на които можем да се опрем, са далеч по-обемисти, методите станаха по-точни, а въпросите – по-настойчиви. Физиката и химията се издигнаха до ранг на помощни науки за историята. Знаем все повече за методите на фалшификатори, които са били толкова изтънчени и обиграни, че и днес предизвикват възхищение. Факт е, че още в древността съществували поне 13 техники за фалшифициране на някоя реч на Цезар, което ще рече – да

му я припишат. С подобни техники потайно и със задна дата са добавяни определени текстове към Новия завет. Още в Античността са фалшифицирали Платон и Аристотел, части от Библията и свещените текстове на ислямската религия. Един-единствен фалшификатор успял сам да „модифицира“ поне 4000 цитата на Мохамед!

Разбира се, има груби опити, ала се срещат и безкрайно изпитани, направо научни фалшификации. Навремето са съществували цели индустрии за фалшифициране, които не се занимавали с нищо друго, освен да приписват със задна дата ръкописи, текстове и документи на големи философи, религиозни водачи или владетели с цел нечия позиция да получи повече тежест, да се бетонира някоя юридическа претенция или определено учение.

Това е една от причините днес постоянно да се коригират мненията и възгледите за нашето минало.

Целта на тази книга е да даде малък, скромнен принос към процеса на коригиране. Обединихме няколко нови гледни точки, послужихме си с новите исторически помощни науки, без които не би било възможно да разкрием истината. В тази връзка трябва да се споменат преди всичко подмолните методи на *Public Relations* – понятие, което обикновено подценяващо се превежда като „връзки с обществеността“. Все повече обаче се налага заключението, че още в Античността и в Средновековието се е лъжело на поразия. С помощта на публичен рилейшънс новите „истини“ се налагали толкова нагло, но и толкова успешно, че можем само да се чудим.

Днес вече няма нищо удивително в разкриването на методи на манипулация, използвани преди петдесет или сто години и даването на коренно различни оценки на събития от близкото минало. Известно ни е как през ХХ век са били манипулирани, водени за носа и захранвани с лъжлива информация цели народи. Така е било при диктатурата на Сталин, който разполагал с виртуозен

репертоар от манипулационни техники, в които – както и при Хитлер – важна роля била отредена на радиото. Но черната пропаганда и черният пиар влязоха в действие и през 2003 г. в Ирак, когато бившият диктатор Саддам Хюсеин умишлено държеше в информационно затъмнение 20 милиона иракчани. Същото се случва и през 2006 г. – например в Сирия и в Северна Корея. Манипулацията обаче е напълно възможна и в демократичните държави, например когато определени факти закъсняват да се появят на бял свят – факти, които впоследствие ни карат да виждаме събитията в съвсем различна светлина. Всичко това никак не е ново. Новото е разкритието, че върховното изкуство на пбблик рилейшънс е било практикувано широко още в далечното минало. Пиарът, връзките с обществеността и изкуството на пропагандата имат богати традиции.

Теоретично пирамидите – гигантските египетски строжи – биха могли да се разглеждат и в пиарски аспект: като огромни, внушителни паметници, чиято цел на първо място е да впечатляват, да накарат индивида да се почувства *нищожен* и да възвисят владетелите (или епископите, или папата, какъвто е случаят с църквите и катедралите). Но пиар е бил практикуван и в Древния Рим. Подобия на вестници е имало още по времето на Цезар. На публични места излагали обяви, които да бъдат прочетени от всички, но които далеч не винаги съобщавали истини. Всяка пищна проява, всяка шумна прогласа, от вестителя на пазарния площад до летописците с техните героизиращи и идеализиращи хроники, познати ни още от времето на Александър Велики, представляват чиста проба пиар.

Не може да се отрече, че пбблик рилейшънс успя да се превърне в дисциплина, чието значение днес трябва напълно да преоценим. Важността ѝ прозира иззад малко прекаленото определение като изкуство на безсрам-

ната лъжа в големи и свръхголеми мащаби. Но тя съдържа стотици отделни техники и днес е в състояние да смугне дори най-модерно мислещия историк. Запознал се веднъж с технологията на пиара, той още по-малко ще бъде готов да се доверява на историята такава, каквато ни се предава по традиция. Дори към „сигурните източници“ историкът ще започне да питае съмнения, ще се превърне едва ли не в детектив, който първо преценява всичко през призмата на методите на пиара, преди да си позволи окончателна присъда. Дисциплината пбблик рилейшънс ще промени историческата наука много по-драматично, отколкото го е правила досега която и да било помощна наука, и така ще даде възможност да се направят абсолютно нови оценки на историческите събития.

Вторият момент, до голяма степен пренебрегван, ала с все повече растящо значение, е оценката на източника сам по себе си. С други думи: как стои въпросът с надеждността на лицето, послужило за източник на дадена информация? Ако в днешно време обиграният адвокат иска да разбие на пух и прах надеждността на противниковия свидетел, той ще извади пред съда факти от миналото, които на пръв поглед нямат нищо общо с делото, но ще принудят съдебните заседатели да оценяват свидетеля именно в светлината на тези отминали деяния.

Едва ли съдебните заседатели биха се вслушали в думите на професионален крадец, разбойник, заклет лъжец или на поръчител на убийства. По съвсем различен начин обаче те ще се отнесат към свидетелствата на човек с безупречна репутация.

Но нека се запитаме колко от „големите“ исторически свидетели са били точно такива – крадци, разбойници, заклет лъжци и убийци, в чиито очи човешкият живот не е струвал пукната пара? Защо тогава да се вслушваме в подобни източници?

Този въпрос придобива все по-голяма тежест, още повече че в криминалистиката например вече се практикува анализ на характера и се прави профил на престъпника.

Оценяването на източника сам по себе си не е ново, но досега източниците прекалено рядко се изследваха систематично по отношение на тяхната добросъвестност. Наред с това в тази книга разглеждаме „историята“ от различни, често противоположни гледни точки, ъгли и позиции. Историческата наука частично все още страда от това, че я оценяват само от национален ъгъл. Това за съжаление се отнася и за демокрациите, които съвсем не са пощадени от високо самомнение и мания за превъзходство и затова понякога достигат до авантюристично погрешни оценки за една или друга историческа личност. Но и християнската историческа наука, която все пак господства от почти 1800 години (!), съвсем не е пощадена от този недостатък. За славата на бога се е лъгало, истината е изопачавана, изкривявана и захаросвана, скривани са факти, добавяни са информации, и то с размах!

Същото може да се каже и за религиозно мотивираната историография в други страни. Досега малко се обръщаше внимание на ролята на религиите, независимо дали става дума за египетската или древногръцката религия, за християнската вяра или за исляма.

Дотук посочихме само няколко аспекта, които могат да хвърлят изцяло нова светлина върху събитията от вчерашния ден. А това наистина е необходимо, защото прекалено много неща са били изкривявани или потулвани. Истината прекалено често е била принизявана до блудница, с която е можел да преспи всеки, който разполага с достатъчно умели и добре платени професионални лъжци.

Историята е основата на нашето съществуване. Без история е немислимо нашето себеразбиране. Без история човек ще си остане дете, което никога няма да порасне – е казал великият Цицерон. Историята е земята, върху коя-

то сме стъпили. Ако тази земя е наторена с лъжи, полуистини и неистини, цялата ни цивилизация се крепи на глинени крака. Затова е наш дълг да тръгнем на поход към истината, въоръжени с новите „сечива“, с които разполагаме днес.

Точно такъв опит предприемаме в тази книга, като изследваме, осветяваме и представяме историческите източници и събития от напълно нов ъгъл. В този смисъл читателят трябва да очаква радикално преформулиране на историческите събития, в хода на което са проучени биографиите на някои от най-великите сред великите личности. На прицел са взети най-прочутите, най-свещените и най-недосегаемите образи, но без лицемерното, притворно уважение, което понякога им се засвидетелства, без лъжливата пропаганда, просъществувала в някои случаи цели две хилядолетия!

Нека подходим към историята с нови „сечива“. Нека извадим на дневна светлина истинските дела. Да съблечем новите дрехи на кралете. В резултат ще получим напълно нови гледища, които из основи ще разтърсят представите ни за много „исторически факти“.

1. ЛЕГЕНДАТА МОЙСЕЙ

Историята на евреите, наричани още юдеи и синове на Израил, е вероятно една от най-въздуващите в света.

Никой друг народ не може да твърди, че е оказал подобно влияние върху духовния живот на хората, и то в почти всички държави на тази земя. Айнщайн, Фройд, Спиноза, Исус, Маркс – всички те са евреи. С разсъжденията си синовете на Израел полагат началото на цели научни дисциплини. И днес евреи заемат върхови позиции във всички части на света.

Евреите са народ, способен да мисли и да действа в международен мащаб. Уникална е способността им да оцеляват сред най-различни култури. Въщност истинските тайни на успеха на този удивителен народ никога не са проучени систематично, но дори повърхностното наблюдение разкрива, че евреите притежават извънмерна способност за комуникация и владеят най-разнообразни мисловни методи. Те са способни да възприемат, да всмукват и да асимилират културните достижения на други цивилизации и притежават уменията да се учат като никой друг народ, като наред с това са изключително надарени в областта на сделките.

Всички тези особени способности и таланти със сигурност са школувани чрез преданията и религията. Дори да не е последовател на юдаизма, човек трябва да признае, че мисловните школи на равините и техният гъвкав и тълкуващ

интелект са допринесли в голяма степен за това интелектуално ниво.

В рамките на тази религия са съществували и съществуват стотици течения и насрещни течения, възгледи, школи и тайни учения, и всички те е трябвало да бъдат обсъдени и коментирани. Свещените писания на евреите съдържат най-дълбоките мъдрости, които човек може да си представи, но и мнения, които днес предизвикват усмивки. И все пак е удивително как преди три хиляди години е било възможно да се натрупат подобни мъдрости, и то в почти всички области на човешкия живот. Един от най-големите мъдреци и учени на еврейския народ, с решителен принос във формирането на еврейската култура, е някой си *Мойсей*. Неговото учение – Десетте Божи заповеди – е повлияло на практика върху целия цивилизован Запад. Християнството възприема учението му и по-късно го провъзгласява за свое собствено откритие.

Никой философ, роден по-късно, не е могъл да подмине Мойсей и десетте заповеди, които поставят най-високи изисквания към човешката етика. Поради тази причина до наши дни за въпросния легендарен Мойсей са публикувани хиляди книги, коментари, трактати и интерпретации и ако наистина искате да разберете историята, трябва да се занимаете по-сериозно с него. Когато се изброяват великите личности, Мойсей се класира преди Александър, Цезар, Павел, Исус, Мохамед, Лутер или Наполеон. Художествените му изображения едва ли имат чет. Истинският или митичен Мойсей е герой на многобройни филми. Той е нашият праотец, независимо дали ни се иска или не. Константин Велики възхвалява безкрайната му мъдрост, Августин се прекланя пред него, а Мартин Лутер буквално се задъхва: „Защото не е имало друг тъй превъзходен, възвишен човек, който да проповядва словото Божие, като Мойсей. Другите пророци до един са негови ученици, а Мойсей е учителят на учителите, той е

изворът и източникът, от който са произлезли останалите пророци!“

Хердер се изказва похвално за „благородния Мойсей“ и обръща внимание, че е по-трудно да си основател на държава (какъвто е Мойсей), отколкото да пишеш стихове. Фридрих Шилер се прекланя пред него, Гьоте му се възхищава, такава е отношението и на Хайнрих Хайне.

„(Той) изгради човешки пирамиди, издигна човешки обелиски, избра едно бедно пастирско племе и извая от него народ, призван (...) да даде отпор на вековете – велик, вечен, свещен народ, божи народ, който да послужи за пример на всички други народи, дори за прототип на цялото човечество. Той сътвори Израел!“ – ликува Хайне.

Посветени на Мойсей са безчет литературни и научни творби. И в наши дни продължават да излизат стотици философски съчинения, основаващи се на неговото учение. Представят го като пътеводна звезда за младежта*, и то не само във вторичната и третичната литература.

Оригиналното произведение – петте *Книги Мойсееви*, приписвани на Мойсей – са преведени, представете си само, на повече от хиляда езици. Никоя друга книга не е постигала подобен рекорд. Можете само да подозирате какво е влиянието им, броят на изданията отдавна се е изгубил. Милиарди хора са чели тези книги. Всяка година се продават около сто милиона екземпляра от Библията!

Ето кое предопределя безмерното влияние на тази книга, и то не само в ортодоксалното еврейско пространство, но и във всички стотици християнски секти и групировки, които са предлагали собствени нови формулировки, преработки и интерпретации. Мойсей е предмет на дискусии и извън еврейския и християнския периметър.

Защото няма е възможно да се формулират по-добри заповеди от:

* Например Charles R. Swindoll, *The Man of Selfless Dedication, Moses*, Nashville, 1971.

НЕ УБИВАЙ!

ПОЧИТАЙ БАЩА СИ И МАЙКА СИ!

НЕ ПОЖЕЛАВАЙ ЖЕНАТА НА БЛИЖНИЯ СИ!

Нима те не са първото изражение на вечните закони? Закони, които ще бъдат валидни хилядолетия? Закони, по които ще се ориентират безбройни юридически кодекси в повече от сто държави?

Какво влияние само! Какво постижение! Какъв цивилизационен шок!

Но нека преди всичко да се запитаме *кой* е бил въпросният Мойсей. Според преданията (трябва да се отбележи, че са теологически) вълнуващият уникален житейски път на Мойсей се е развил по следния начин.

БИБЛЕЙСКИЯТ МОЙСЕЙ

В Египет властва всемогъщият фараон. По онова време Египет е безспорната световна сила, съществуваща от хиляди години. Фараонът е син на Амон Ра – върховния бог, а следователно син божи! Пирамидите, видимите отдалеч знаци на могъществото на египтяните, са гробниците на фараоните, чрез които те се свързват с отвъдното. Евреите – един усърден, но поробен народ, служат на богоравния фараон и помагат в строежа на пирамидите. Но те са и бунтовен народ, който притежава собствена религиозна традиция и вярва, че от неговите редици ще се издигне водач, който един ден ще ги освободи от непосилния гнет. Затова фараонът заповядва да удавят в Нил всички новородени еврейски момченца, за да сломи съпротивата на непокорния народ. Каква невъобразима жестокост! Мойсей обаче, един от новородените младенци, е спасен от коварния удар. Едва навършил три месеца, майка му го полага в тръстиков кош и го пуска по река Нил. Хатшепсут – дъщерята на фараона – открива детето и сърцето ѝ се

изпълва с безкрайна жалост. Тя изважда бебето от реката и го поверява на грижите на дойка, а по-късно го осиновява. Всичко това става при най-строга тайна. Мойсей може да расте спокойно, богът на евреите простира закрилнически десницата си над него.

Мойсей (името на иврит буквално означава „изваден от водата“, а на египетски „сине мой“) израства в двора на фараона. Тук научава тайните на египтяните и вдъхва опасния аромат на висшата политика. Все още никой не знае кой е той в действителност. Дори служи на фараона в опасен военен поход срещу нубийците, които заплашват северните провинции.

Но един ден съдбата се намесва: Мойсей убива някакъв египтянин, защото го вижда да бие евреин. И макар че трескаво зарива трупа в пясъците, деянието му не остава скрито. Докладват за това убийство на фараона, който незабавно насъсква копоите си. Мойсей се спасява с бягство. Намира подслон и скривалище в южната част на Арабския полуостров. Там спасява живота на дъщерята на един свещеник. За благодарност баща ѝ му я дава за жена. Името ѝ е Сепфора – „Птичето“. Раждат му се двама сина.

Едва сега обаче започва истинската история, защото един ден лично господ бог му се разкрива в образа на горящ къпинов храст! И му заповядва да освободи еврейския народ от египетско иго. Мойсей незабавно се завръща, за да се подчини на божията заповед. Развълнувано, разказва на евреите за видението си. Искрата пламва, народът се разбужда. Древното религиозно предание сякаш най-сетне се сбъдва, сякаш столетната мечта е на път да се осъществи! Целта е ясна: изход от Египет, въвод в обетованата земя. Вестта обикаля от уста на уста – господ, техният бог, който е говорил още на праотеца им Авраам, се е смилил над народа си.

Но тепърва предстои да се преодолеят огромни препятствия. Евреите все още са в позорна зависимост от египтяни-

те. Фараонът е силен и могъщ, жреците му владеят магически сили. Въпреки това евреите излагат исканията си пред трона. Божественият владетел обаче отговаря с брутално насилие и гнетът става още по-безмилостен. Тогава Мойсей лично се явява пред фараона. Пред очите му превръща тоягата си в змия и доказва магическите си сили, като обсипва египтяните с беди. Реките потичат кървави, всякакви гадини – скакалци, мухи, жаби, насекоми – и градушка опустошават земята. Магическите сили на Мойсей се оказват по-големи от тези на фараоновите жреци, неговият бог е по-велик и по-могъщ от фараона и дори от самия Амон Ра. Скърцайки със зъби, накрая фараонът разрешава на евреите да си тръгнат. Обхванати от буйно веселие, те обръщат гръб на Египет. Възторжено поемат през пустинята, докато техният бог твори чудо след чудо. Морето се разделя на две, за да го прекосят сухи, а преследвалите ги египтяни се удавят във вълните. Нищо, нищо не може да ги възпре! Настроението е неописуемо, господ е с тях. Той помага дори когато народът умира от жажда и открива само горчива вода, която е негодна за пиене. Мойсей хвърля парче дърво във водата и тя веднага става сладка и чиста. Когато глад спохожда народа му, господ прави така, че от небето започва да вали манна. Думата означава „чудодейна храна“, „небесен хляб“, а на иврит буквално – „подарък“.

Господ е с тях! Народът танцува и яде до насита. Бог праща манната всеки ден, в събота дори в двойна доза, само в неделя не пада манна, защото неделата е ден за почивка. Чувал ли е някой някога господ да проявява към народа си подобна милост? В продължение на четирийсет години манната се превръща в основна храна на евреите. Ден след ден тя вали от небето. Народът се избавя и от гнета на мъчителната жажда, която го преследва отколе. Мойсей удря с тоягата си о една скала и от нея бликва вода.

Те са избраният народ, господ е с тях! Никой не може да се изправи срещу евреите, защото техният бог е най-могъщият!

Така народът продължава похода си, от време на време го нападат други племена, ала евреите неизменно побеждават, докато най-сетне един ден достигат планината Синай. Мойсей се усамотява на Синай планина и остава там 40 дни без храна и вода. Когато се завръща, е друг човек. Господ отново е говорил с него и му е поверил Десетте заповеди, които са изсечени на каменна плоча. Ето какво става: „На третия ден утринта имаше много гръмове и светкавици и гъст облак над планината Синайска и много силен тръбен глас... А планината Синай беше цялата в дим, защото Господ бе слязъл върху нея в огън; и се издигаше от нея дим като дим от пещ, и цялата планина силно се тресеше...“*

Възторгът е неописуем. Лично господ им е дал закон, избрал е малкият им, незначителен народец да изиграе най-важната роля в човешката история.

Следват още откровения, докато не бъде създаден цял законов канон – сбирка от наказателни и религиозни повели, изрядни и подробни, каквито не е притежавал нито един народ дотогава. Все още обаче има и малцина неверници. Неколцина евреи започват да се молят на Златния телец и да танцуват около идола. Мойсей незабавно наказва идолопоклонниците и за първи път въздига свещеници. Освен това повторно се изкачва на Синай и измолва опрощение за неразумните евреи. Господ прощава. Въвежда се постът (кипур), огласяват се нови закони, предимно свързани с приготвянето на ястия и предписания за чистота и очищение. Евреите възторжено благодарят на водача си Мойсей. Ражда се религия, каквато другите народи не познават. Властва един-единствен бог, по-могъщ от всички други богове.

* Изх. 19: 16-19. – Б. пр.

Мойсей все още ръководи лично народа си и все още гори пламъкът на надеждата. Обетованата земя ги чака. Евреите продължават похода си. Напускат Синай, но бог е с тях. Въпреки това трудностите изглеждат непреодолими. Прекалено много врагове населяват крайбрежните територии, които са идентични с днешен Израел и части на Сирия и Ливан. Част от евреите вдигат въстание, вече не са съгласни да ги води Мойсей, неколцина дори призовават да се върнат обратно в Египет. Тогава господ бог отново се явява на Мойсей: виновните трябва да умрат! Останалите са осъдени да обикалят из пустинята още четирийсет години. Народът изстрадва неопишимо тежки изпитания, ала образът на обетованата земя е винаги пред очите му. Той кара евреите да продължат, да издържат и да устоят на всички опасности, да губят, но и да печелят битки. И отново с тях е господ, техният единствен бог, който никога не изоставя народа си, макар да го наказва за проявеното малодушие.

Откровенията на Мойсей също помагат. Все нови и нови закони и предписания се явяват на бял свят. От време на време господ праща изпитания на своя народ. Изпитва морала му и го наказва, ако се отдава на разгул. Мойсей вече е на сто и двацет години и държи последната си реч. Предава на народа си още свещени книги и определя Иисус Навин за свой наследник.

Мойсей умира, но визията му остава жива. Мойсей вече не е жив, но потомците му един ден наистина достигат обетованата земя. Предвождани от царете Соломон и Давид, те изграждат могъщо царство, каквото светът не е виждал.

НАУКА ЗА РЕЛИГИИТЕ

Така би могъл да бъде преразказан вълнуващият, възхитителен и бурен живот на Мойсей и точно така го разказ-

ват до днес, както вече казахме, по сто милиона пъти, отново и отново всяка година, защото, нека повторим, такъв е броят на библиите, продавани годишно.

При това сравнителната наука за религиите отдавна е извадила на бял свят факти и данни, които ни представят части от тази история в съвсем различна светлина; защото науката пита, разследва, интересува се от автора и от времето на създаването на определено предание. Ако използваме този подход, не след дълго ще ни налегнат съмнения. Нека извадим няколко случайни примера:

- Според преданието фараонът наредил да бъдат удавени в Нил всички новородени момчета, за да пречупи съпротивата на евреите. Ученият, специалист по религиите, веднага ще наостри уши. Тази история е използвана и в по-късни епохи като доказателство за безкрайна жестокост и за да събуди симпатии за жертвите. Достатъчно е да напомним, че в Новия завет ще прочетем как всички еврейски младенци били умъртвени, за да бъде предотвратена появата на Исус!
- Не може да не предизвика съмнения и спасението на Мойсей точно от дъщерята на фараона. Не можеше ли да се мине с нещо по-скромно? Имаме всички основания за този ироничен въпрос. Дори само фактът, че героинята е *царска дъщеря*, фатално напомня за многобройните приказки, в които на принца или на принцесата е отредена ролята на двигател на събитията. Защо? Е, високопоставените личности са по-интересни и могат благодатно да се експлоатират от пишещите.
- Същевременно подмолно и изкусно се опъва струната на съжалението. Кой е способен да устои на напора на чувствата, докато си представя тръстиковото кошче с новороденото да плува по водите на Нил? Да, чувствата ви-

наги са били примамката, с която вниманието на слушателската аудитория се привлича към съответната история. Днешните писатели го знаят толкова добре, колкото и едновременните жреци и свещеници.

- Съмнителни най-сетне са и ужасните бедствия, с които Мойсей или господ уж наказват Египет. (Скакалци, гадина, болести, градушка и други подобни опустошават страната.) Задължителен елемент при всяко суеверно общество е да се обясняват природните явления с намесата на един или на много богове. Бедствията, нещастията и болестите винаги се пишели на сметката на боговете или на злите духове, независимо дали се случват при елините, римляните или китайците. Земната борба между два народа в древността винаги се водела и в селенията на техните богове. Печелившата страна вярвала, че нейният бог е по-силният. Тази вяра се задържа до времената на ранното християнство: европейските владетели лесно приемали християнския бог, защото вярвали, че той ще им донесе успех в битките.
- За да се онагледят могъществото на собствения бог, били измисляни безброй възможни и невъзможни истории. Свещениците се надпреварвали да изобретяват небивалици, само за да покажат, че тяхното божество може да твори по-големите чудеса (или магии). Това е обичаен метод на свещенослужителите на дадено племе или народ. Затова и надпреварата между египетските жреци и Мойсей по всяка вероятност не е нищо повече от поредната любопитна измислица с предизвестен край: разбира се, еврейският господ ще надвие египетските жреци.
- Чудесата, ако ги разгледаме по-отблизо, също не са толкова ново явление. Фактът, че морето се разделя, та евреите да могат да го прекосят сухи, докато солените

талази поглъщат преследващите ги египтяни, с други думи, митът за *властта над водата*, е изцяло в духа на литературно-религиозната традиция. По-късно и в живописанията на Александър Велики ще намерим притчата как морето се подчинява на човек, когото смятат за полубог или бог. Исус Христос също демонстрира властта си над водата, като ходи по нея и дори вика при себе си един от апостолите си, когото сподобява със същите сили. Даже фараонът заповядвал на Нил и управлявал разливите на реката, тоест притежавал е власт над водата много преди евреите!

- Фактът, че бог се грижи да достави храна (манната), също е древен. Яденето и пиенето са сред основните потребности на хората. Ако се гарантират, пък било и само в рамките на религиозните митове, религиозният водач винаги ще спечели. По-късно Исус Христос ще се погрижи чудодейно да умножи хляба и да нахрани тълпите. „Чудеса“ от рода на тези, които фараонът извършва в Египет, също не се срещат рядко. Фараонът единствен заповядвал на разлива на реката, единствено той извършвал това „чудо“. За целта принасял многобройни жертви, молел се на боговете и извършвал церемонии. Препълнените житници на фараона, осигурявани от разлива на Нил, се сочели като доказателство за неговата божественост. Той също се грижел да осигурява *храна*.
- Ето защо историите за манната, която валяла от небето, са вероятно откраднати от египтяните, най-малкото са вдъхновени от тях. Едва ли ще можем да се въздържим да не се усмихнем иронично, като четем, че в събота падало двойно количество манна, понеже в неделя (почивния ден) небето оставало сухо. Очевидно въпросният господ се проявява като педантичен стопанин.

- Нататък: В Първа книга Мойсеева се разказва, между другото, и историята на сътворението. За съжаление сме принудени да добавим, че подобни разкази съществували и съществуват в почти всички религии. Те имат подобна структура и са еднакво нелогични – религиозни приказки, в които днес никой не вярва сериозно. Представяват опити да се обясни създаването на света, които обаче могат да задоволят даден народ само на определено ниво на развитие. Нека цитираме: „В начало Бог сътвори небето и земята. А земята беше безвидна и пуста; тъмнина се разстилаше над бездната (...) И създаде Бог двете големи светила: по-голямото светило да управлява деня, а по-малкото да управлява нощта; създаде и звездите.“* (Всъщност поради многобройните християнски изповедания и секти съществуват безброй варианти на текстовете от Библията. Поне една трета от немския превод на Мартин Лутер е бил изцяло прередактиран в по-късни епохи, което всъщност означава, че е бил преработен от други „специалисти“. Оцелели са в най-добрия случай две трети от оригинала.)

Днес с необорима категоричност знаем, че Слънцето не се върти около Земята и че небесните светила не са създадени да осветяват Земята. Знанията на Коперник и Галилео Галилей вече са всеобщо интелектуално достояние, което никой не оспорва. Но по-важното е, че съществуват купища „истории за сътворението“ – у японците, у китайците, у елините и у германците.

Японците също се смятат за потомци на божества. Според преданията двама богове – братът и сестрата Изанаги и Изанами – са създали Япония.

„И те застанали на висящия небесен мост, потопили украсено със скъпоценни камъни копие в океана и го издигнали до висините. От падащите капки възникнали свеще-

* Бит. 1:1, 16. – В. пр.

ните острови. Изанаги и Изанами се съвокупили и родили японския народ. От лявото око на Изанаги изскочила богинята на слънцето, родоначалничка на императорската династия. 4223 капки се отронили от украсеното със скъпоценни камъни копие, защото толкова са днес японските острови.“ Така Уил Дюран предава легендата в „Далечният изток и възхода на Япония“.*

В съвременна Япония вече не вярват на тази история на сътворението – прекалено точни са научните изследвания на вулканите и земетресенията. Бихме могли да продължим в същия дух и да приведем двайсетина други истории за сътворението, и все ще стигаме до един и същ извод – че не са верни.

- Същото може да се каже и за райа. Представите за рай се срещат много преди да възникне юдаизмът, и то в многобройни вариации. Райските градини не са нито юдейско, нито християнско откритие. Описват ги различно, в зависимост от особеностите на съответната страна и онова, което ѝ липсва. В страна с изобилно слънце и пясък и недостиг на вода райа винаги е градина, в която има изобилие от вода за пиене. В джунглата обаче райа изглежда различно. Рай има при индийците (нирвана), египтяните, китайците и етруските... Следователно – нищо ново. Райа обобщава спомените за великолепното минало и надеждите за златно бъдеще.
- Втора книга Мойсеева разказва между другото за Десетте заповеди, които Бог предава на Мойсей на върха на планината Синай. Тук също откриваме множество заемки. От персийската религия ни е позната схемата божес-

* Will Durant, Der Ferne Osten und der Aufstieg Griechenlands, München, 1981. – Б. авт.

твените закони да се предават на хората на планински връх. Защо точно там? Тъй като небесата често били отъждествявани с бога, на високия планински връх хората просто смятали, че се намират по-близо до него. Планините отколе са обиталища на боговете – както Хималаите, така и конусът на вулкана Фуджи. Предаването на заповеди от бог на върха на планина е популярен религиозен мотив, много пластичен и внушителен, но определено недостовоерен!

- Третата, Четвъртата и Петата книга Мойсеева гъмжат от правила, закони и напътствия. Срещат се невероятно подробни предписания, които засягат едва ли не всяка област от човешкото битие. Десетте заповеди са само основата за всички тези закони, нищо повече. Тук те се конкретизират много по-подробно. Установени са дори наказанията. (Скотоложците например се наказват със смърт!) Дефинират се правила за поведение, постановява се процедурата за пречистване, излагат се дори медицински предписания, както и закони за унаследяване. Става дума до голяма степен за *юридическо съчинение*, което определя правилата за обичайното всекидневно съжителство. Отчасти става дума за изключително интелигентно съставени закони, но друга част са безнадежно остарели. По всяка вероятност това законодателство е било систематично разширявано столетия наред.

За да се придаде на правилата за поведение достойнство и тежест, естествено е трябвало да се прибегне до помощта на бог, и то на най-могъщия, какъвто можем да си представим! Само бог би могъл да придаде необходимата святост на законите. Но подобен подход се среща и в други религии.

- За да се бетонира легитимацията на разказаната история, към нея са добавени и многобройни *чудеса*. Морета

се разделят, къпинови храсти пламтят, дървени тояги се превръщат в извиващи се змии (стар трик на египетските жреци!). По-късно някои учени отчаяно се опитват да открият естествено обяснение за всички тези чудеса. Но дори и да съществува такова, дори комета временно да е променила земното притегляне така, че морските води да са се оттеглили, тези обяснения просто хаят напразни усилия. От древни времена задачата на чудесата е била единствено да *легитимират* нечия власт и да впечатляват хората, като ги карат да онемееят. Народът е трябвало да изгуби ума и дума! В индийските религии откриваме стотици „чудеса“, които с нищо не отстъпват на тези в Библията. Чудесата, обикновено съчинени впоследствие и обвързани с определен герой, му придават свръхестествената аура, необходима, за да поразят хората, да ги накара да застинат в страхопочитание.

Със същата цел Мойсей превръща водата в кръв и се явява като повелител на жабите, комарите, чумата по животните, градушката, шарката и скакалците. Подобни приказки срещаме на всяка крачка в религиозните предания и на други народи. На Мохамед, който публично признавал, че никога не е творил чудеса, няколко столетия след смъртта му били приписани многобройни чудотворни действия, въпреки изричните му уверения, че няма подобни способности!

Но народът обичал тези истории. И търсел обяснения за напастта от скакалци, шарка и градушка. Жреците пък обичали чудесата още по-силно. Ето защо не се колебаели да викат на помощ боговете или злите духове.

ПОЛИТИЧЕСКИЯТ КОНТРОЛ

Колкото и многобройни паралели с други религии да цитираме, колкото и десетки и стотици страници да изпълним с описания на приликите и странните съвпадения, изводът ни ще бъде един: петте Книги Мойсееви не са нищо друго, освен религиозни легенди, наистина умело измислени и разказани, но с определена цел!

Когато започнем да се съмняваме в истинността на историите (а основанията за това са безспорни), ще започнем да се питаме каква е целта.

Разберем ли целта обаче, цялата книга, наречена Библия, се изпарява като дим.

Целта, разбира се, е хората да бъдат контролирани, и то политически контролирани. Няма по-подходящо средство за това от религиозните приказки.

С тези истории свещенослужителите чудесно са успявали да манипулират хората. Всичките многобройни чудеса, но и не по-малобройните проклетия, служели за упражняване на контрол.

Историите за сътворението открай време са били използвани за целите на политическия контрол, с тяхна помощ се бетонират позициите на водача. Обикновено се твърди, че водачът има божествен произход (например при елините, римляните, египтяните и персийците); в други случаи някаква особена връзка с бога легитимира водача (както при Мойсей).

Днес историите за сътворението ни изглеждат нереални, сюрреалистични и неистинни, но както казахме, са преследвали политическа цел. Представянето на достоверна връзка със самия създател на света означавало легитимация на властта.

Методът да се изброяват генеалогично цели родове се използвал в подкрепа на достоверността. Още древногръцките царе обичали да проследяват родословието си до самия Зевс.

Идеята за съществуването на рай също била чудесно средство за упражняване на контрол. Който не се подчинявал, проигравал бъдещето си – не само на този свят, но и на онзи.

Контролни функции изпълнявали и ужасните наказания, които заплашвали евреите, ако дръзнали да протестират. Борбата срещу Златния телец (конкурентен бог, който се налагало да бъде отстранен по най-бързия начин) била водена точно толкова ожесточено, колкото и борбата срещу невярващите евреи. Налагали им отлъчване или ги наказвали по друг начин. Наказанията наистина били драконовски. След като избраният народ изпаднал в колебание и понечил да се завърне в Египет, го задължили да обикаля из пустинята още четирийсет години. Това са чиста проба религиозни техники за контрол, чиято цел е да се овладее мисленето на хората чрез насаждане на *страх*. Четири хилядолетия история на религиите ни учат, че подобни техники са били използвани многократно.

Многобройните откровения и видения, които има Мойсей, също трябва да се разглеждат в тази връзка. Мойсей постоянно разговаря с бога! Виденията наистина са резултатно средство, което никой не може да обори. Те открай време се използват успешно, за да се въвеждат с тяхна помощ правила и да се упражнява контрол. Виденията доказвали всичко и нищо. Затова четем постоянно повтарящия се рефрен: „И рече Господ на Мойсея, думайки...“

Въстанията срещу Мойсей били потушавани с помощта на разказите за неговите видения. Войните, които трябвало да се водят, се обяснявали с тях. Виденията идвали на помощ дори когато (колко удобно!) трябвало да се разпределя плячката. Десятъкът се оказал божия заповед.

Виденията помагали и срещу фалшивите пророци. С тяхна помощ конкурентните политически водачи, които застрашавали властта на големия лидер, били отстранявани по-лесно.

Накратко, виденията от древни времена са изключително практично средство, за да се налагат закони, да се предявяват собственически претенции и да се укрепва политическата власт. Контрол, контрол, контрол над всичко!

Думата „бог“ звучала магически. Във всички възможни култури и цивилизации „бог“ бил използван, за да се обосновават законите и да се управляват хората.

„Бог“ и религията по целия свят служели, за да се доказват всевъзможни тези, да се легитимират управленски претенции, да се утвърждават правила, които иначе никога не биха били възприети.

С една дума, иде реч за бруталната *власт*.

Ето че повдигнахме булото, закриващо тайната на Библията.

Щом разкрием целта, магията губи своята сила. Но по-наивните читатели точно на това място биха попитали: „Ами тогава как е било в действителност?“

Има ли истина в историята на евреите и каква е тя? Какви необорими факти са известни на историците? Какво се е случило наистина в онези времена?

ИСТИНАТА, САМО ИСТИНАТА И ЦЯЛАТА ИСТИНА

В началото евреите вероятно са били пътуващи търговци. Дълги кервани с мулета и магарета, натоварени с всевъзможни товари, пътували с господарите си от едно място към друго. Тъй като копитата на магаретата вдигали прах, който полепвал по търговците, ги нарекли с името *абиру*, което в превод означава „прашните“. По-късно думата се видоизменила в „еврей“.

„Прашните“ купували и продавали злато, сребро, мед, скъпоценни камъни, слонова кост и други стоки. Произхождали най-вероятно от районите около Тигър и Ефрат в днешен Иран, но и от територии в днешна Турция. Около 1900 г. пр. Хр. евреите се заселили в Ханаан (най-общо – в днешните територии на Израел, Сирия и Ливан). Но когато страната била споходена от суша и избухнал глад, възможно е евреите да са се изселили в Египет. Там ги поробили, както разказва преданието, докато не се появил легендарен водач, който ги освободил от гнета и (възможно е) ги отвел отново в „обетованата земя, където тече мед и масло“, тоест обратно в Ханаан. Ала нищо не е *сигурно*.

Сигурно е обаче следното: народът на евреите, състоящ се от 12 племена, през XIII или XIV век пр. Хр. окупирали части от Ханаан. След известно време дванадесетте племена се обединили и започнали да почитат единия Бог *Яхве* или *Йехова* – строг, отмъстителен и ревнив. На многобожието бил сложен край. Според специалистите по древни религии Яхве-Йехова бил „съставен“ от няколко предишни божества. Едно от тях представлявало семитски бог с огромен член, другите били животински или природни божества (според Дешнер). Но с Йехова се възцарил един-единствен бог. Впоследствие израилтяните воювали с многобройни градове-държави и изградили свое царство, вдъхновявани постоянно от своя войнствен всемогъщ бог. Те унищожавали значими империи, изгаряли градове, убивали мъже, жени и деца, опустошавали и умъртвявали, и всичко това в името божие, в името на Йехова, и то с неописуема жестокост, ако трябва да вярваме на собственото им „свещено писание“.

Такива са фактите, ни повече, ни по-малко. Освободена от блясъка на легендите, истинската история на евреите е доста по-скромна и съвсем не толкова сензационна. Нека обаче да разгледаме и друг любопитен въпрос – как всъщност стоят нещата с *източника*. Оценката на източника,

истинността на източника, оригиналността на източника – това са окончателните критерии, по които се съди за историята и нейните различни истории. Да се запитаме тогава: кой е бил Мойсей? Съществувал ли е изобщо? И ако не е – в такъв случай кой е авторът на петте Книги Мойсееви, поставени в началото на Библията?

ИЗТОЧНИЦИТЕ

Истината е, че те са, меко казано, оскъдни. Ако използваме строго научни критерии, то Мойсей просто не е съществувал.* (Той е легендарна фигура, създадена от свещениците, абсолютно неисторическа.)

Нека не забравяме, че „светото писание“ на евреите е записано *окончателно* едва в 90–100 г. след Христа! Създаването му отнело около 1200 години. Кой би дръзнал да говори за „историческа истина“ на фона на такъв период от време?

„Светото писание“ на евреите отначало обхващало 24 книги, а по-късни еврейски библии от XV век съдържат 39 книги.

Не съществува обективен, всеобщо признат Стар завет. Католиците смятат едни истории за свещени и вдъхновени от бога, протестантите – други, различни са текстовете, които почитат православната църква и елинистичното юдейство. Но въпреки това почти всички християнски секти и църкви, както и евреите, признават почти без изключение

* За наше и негово улеснение ще спестим на читателя различните етапи, през които е преминала критиката на библейските текстове. Още Спиноза е изразявал съмненията си, след него Ричард Саймън и Жан Струк, както и многобройни историци, специалисти по разчитане на текстове и теолози, писатели, литератори и учени. Това, естествено, слага началото на безкрайна дискусия, в която вярващите до наши дни застъпват коренно различни позиции от тези на учените. Но дори в стана на вярващите се множат критичните гласове, защото точните анализи на възрастта на текстовете са неоторирани. – Б. авт.

петте Книги Мойсееви, наричани на гръцки *Пентатойкос*, или *Петокнижие*. Днес учените знаят, че Петокнижието съвсем не съдържа най-старите текстове от „Светото писание“, както се е предполагало първоначално. По-важно обаче е, че още през XIX век смятали Мойсей за автор на Книгите Мойсееви, макар че внимателният читател би се запитал как е успял авторът да опише собствената си смърт например. Но, от друга страна, Мойсей описва и сътворението на света, което от хронологична гледна точка е още по-смело начинание.

Как обаче са създадени тези книги? Отначало имало само *устни* предания и следователно много различни версии. Някои от версиите били по-къси, други по-обстойни, в едни съществували пасажки, които ги нямало в други. Не липсвали и противоречащи си варианти. Днес дори теолозите без увъртания признават, че авторите на Петокнижието трябва да са били неколцина. Доста отдавна е установено, че под името Мойсей са се подвизавали поне трима различни автори. С годините започнали да ги различават като J-автор, E-автор и P-автор. J – защото този автор обича често да използва имената Йехова и Яхве, когато говори за „господ“; E-авторът за разлика от него използва думата „елохим“, а P-авторът е съкращение от *priest* – свещеник. През XIX век теолозите допуснали възможността и за четвърти автор, когото нарекли „D-автор“ – от деутерономист. Гръцката дума „деутерос“ означава втори, „номос“ значи закон, предписание. Тъй като в Стария завет Мойсеевите закони се споменават два пъти (втория път в Пета книга Мойсеева), експертите наричат петата книга и „Деутерономиум“.

Виждаме, че дори официалните теолози били принудени да допуснат съществуването на най-малко четирима автори. Струва си да повторим: дори по признания на вярващи християни Петте Книги Мойсееви са написани от поне четирима автори! А според нас има основание да се приеме съществуването и на други автори.

Но какво станало с устните предания? С различните вариации? С по-късните добавки? Наред с неоспоримия факт, че Мойсей не е автор на Петокнижието, вероятно е следното:

Много поколения писатели, свещеници, равини, учители и пророци са съставяли тези книги, които всъщност са невзаимосвързана, нелогична и произволна сбирка от митове и героични легенди, които частично си противоречат и често се повтарят. Без съмнение много пасажии са добавени по-късно, а други са съкратени. Всички тези подробности и детайли днес учените могат да установят с положителност с помощта на стилистичните текстови анализи. Извършвани са дописвания, промени, корекции и интерполации (допълнително вмъкване на думи и изречения). Десетте заповеди вероятно произхождат от царската епоха (Соломон и Давид), други части – от XIII и XIV век. В „Криминална история на християнството“ Карлхайнц Дешнер посочва, че „не по-малко от 60 глави“ датират от V век!* *Свещениците* са имали грижата да извършат поправките и окончателната редакция. Да припомним: всички добавки, дописвания, промени, варианти и паралелни версии са създавани в продължение на 1200 години, представете си само! Това е безспорно доказано от историческия научен анализ.

Съществуват многобройни издания, версии и варианти на Петокнижието. Даровитият изследовател Дешнер говори за общо 250 000 варианта на текста на цялата Библия – четвърт милион различни прочита! Следователно няма нищо сигурно.

По-важното обаче – не можем да не признаем факта, че Книгите Мойсееви са писани от многобройни свещеници. За историческия Мойсей липсват каквито и да било археологически данни. Нито един текст на вавилонците, египтяни-

* Karlheinz Deschner, Kriminalgeschichte des Christentums, Bd.3, Reinbeck bei Hamburg, 1996. – Б. авт.

те или елините не потвърждава съществуването му. От историческа гледна точка въпросният Мойсей е абсолютно безплътен. Извън Библията не съществуват никакви свидетелства за Мойсей. Египетските фараонски летописи, обикновено много подробни, не го споменават. В Библията също няма точни хронологични данни. Няма документи, няма гробници, няма исторически паметници. Следователно историкът не познава никакъв Мойсей, знае само за съществуването на митове и легенди за подобен герой, както и че лъжливо му се приписва авторството на пет книги.

Но личността на Мойсей, която не е исторически доказана (факт, който в наши дни признават дори католиците, протестантите, християните и евреите) с течение на времето била разкрсявана все повече. Измисляли се нови легенди, съчинявали се нови приказки, а съвременниците ни дори снимат филми за него. Гримьорите му залепват внушителна брада, а тонтехниците го сподобяват с гръмовит глас.

Митологичният герой, религиозната приказка придоби непоколебима конкретност, подобно на измислен герой на роман, когото авторът описва особено живо.

Киното възроди Мойсей след хиляди години, въпреки че никога не е съществувал.

ИЗВОДИ

Остава ни да направим следния извод: Петте книги Мойсееви никога не са били писани от Мойсей. Най-вероятните създатели на Петокнижието, съчинявано в продължение на 1200 години, са неколцина свещеници, най-малко четирима различни автори.

За съществуването на Мойсей няма никакви обективни доказателства. Въпреки това „идеята за Мойсей“, както

предпазливо би трябвало да се изразяваме, вдъхновява милиони, дори милиарди хора.

Тя се е превърнала в една от най-големите лъжи в историята на човечеството, съществуваща вече 3200 години и възприета буквално от милиарди „варващи“. Пълчища свещеници от различни изповедания продължават да я повтарят.

Но какво в крайна сметка остава от Мойсей? Живял ли е или не?

Историкът може да отговори с чиста съвест: възможно е. Възможно е еврейският народ да се е изселил от Египет, макар това да не е документирано в древноегипетските писмени източници. Логическа необходимост е един водач да оглави този *изход*, доколкото е бил осъществен. И защо да не се е наричал Мойсей?

Остава следователно легендарен водач на преклонна възраст (сто и двацет годишен), комуто впоследствие са приписани множество чудеса. Но Мойсей, какъвто го познаваме от Петокнижието, със сигурност не е съществувал. Характерът Мойсей, типажът Мойсей е измислица на свещениците, наистина невъобразимо умела измислица, защото изключително ловко кореспондира с изконните болки, страхове и надежди на хората.

Никой не знае как този евентуален Мойсей е изглеждал в действителност, как е постъпвал и какво наистина е сторил, ако изобщо е съществувал. Истината е отнесена от вихъра и завинаги погребана в пустинните пясъци на Египет и Израел.

2. АЛЕКСАНДЪР ВЕЛИКИ – ИЗМИСЛИЦА И ИСТИНА

Делото, което Александър Велики превръща в задача на своя живот, е най-внушителното, което е дръзвал да захване някой елин. То го нарежда сред най-смелите, най-силните и най-славни герои от миналото, като с Херакъл – сина на Зевс, който убил лъва, унищожил многоглавата хидра, уловил дивия глиган, изчистил Авгиевите обори, убил харпиите и почти изтребил амазонките. Александър се съизмерва и с Ахил – несравнимия троянски герой, който подгонил непобедимия Хектор като куче около стените на Троя, преди да го пониже и да го изпрати в Хадес. Постигнатото издига Александър сред боговете и полубоговете. С подобно дело дръзвали да се заемат само веднъж на няколко столетия: завладяване на целия свят!

Какъвто и да е бил Александър, не може да се каже, че се е занимавал с дреболии. Намерението му било – ни повече, ни по-малко – да достигне края на света и да покори цялата земна шир. Никакви болки, никакви опасности и никакви беди не можели да го откажат от дръзкото му начинание. Хиляди пъти той гледал в очите смъртта, и то съвсем млад...

Възходът му наистина спира дъха. Още на шестнайсет години, при първата възможност, той се хвърля презглава във висшата политика. Не се страхува нито от демони, нито

от богове, и може би с основание. Принц по рождение, той притежава великолепа физика, силен е като мечка, добре сложен, има класически гръцки профил и коси, които се разделят на кичури над челото и му придават лъвски вид.* Докато баща му заминава да воюва с враговете извън пределите на владенията си, Александър организира първия си собствен поход – срещу едно тракийско племе, и то още като юноша! С тази победа спечелва първите си лаври.

Шестнайсетгодишен, през 340 г.пр.Хр. Александър влиза в историята. Победата му е необходима, защото господството на македонците (както се нарича неговото племе) над останалата Гърция съвсем не е утвърдено. Александър трябва да побърза.

За щастие принцът се радва на най-доброто образование, за което може да мечтае човек. Личният му учител е Аристотел – прочутият философ, който ще властва над света на мислителите повече от хиляда години по-късно. Освен това се упражнява в редица физически дисциплини. Осче не навършил осемнайсет години, той командва конницата. Тогав се появява нов политически проблем и младежът отново заминава на война. И отново побеждава в битка, като преди това е изучил всички тънкости и тактики на военното дело. На дваайсет години се изправя пред въпроса кой ще наследи трона. Баща му Филип е станал жертва на покушение. Макар да има силни конкуренти, Александър посяга да вземе короната, сякаш няма съперници. И успява. Противниците му са неутрализирани. За броени дни Александър става не само македонски цар, но и господар на цяла Гърция.

Започнал е легендарният му възход.

Но младежът си поставя по-висока и по-амбициозна цел. Не иска по-малко от целия свят! Е, да уточним, че става дума

* Gerhard Wirth, Alexander der Große, Reinbeck bei Hamburg, 2002. – В. авт.

за опознатата по онова време част от света, която той желае да заграби.

Още от първия ден на царстването му започва най-невероятният победен поход, който може да си представи човек.

В началото обаче няколко непокорни гръцки градове опитват да използват смъртта на баща му, за да отхвърлят хегемонията на македонците над свободолюбивата Елада. Навсякъде пламват въстания, но Александър незабавно се появява на мястото. Повежда войските си на изнурителни походи навред, където се издигат пламъците на съпротивата. И побеждава – където и да се появи. Същевременно успява да обедини гърците за борба срещу персийците. Умее да увлича, умее да убеждава. Александър е харизматична личност. Сякаш у него бушува божествен огън, а и неизменно го спохожда успехът на победител.

И така, той съумява да придвижи границите на една *държава* в посока Азия!

Срещу него се изправя огромната войска на великолепно въоръжените перси, далеч превъзхождащи го в числено и в материално отношение. Двете войски се сблъскват в 334 г. пр.Хр. Александър непоколебимо напада най-силната точка на своя враг, противно на всички обичайни стратегии и тактики. Лично оглавява атаката срещу центъра на вражеската армия, рискува главата си, препуска на коня си като непобедим гръцки бог и докато стрелите свирят покрай главата му, копията се забиват около тялото му, а мечовете диво звънтят около него и все срещат въздуха. Той отблъсква врага. И отново жъне победа.

Митът за непобедимостта на персийците е разбит, звездата на Александър изгрява.

Плъзват легенди за чудеса. Мнозина смятат Александър за свръхестествено същество. Разказват, че веднъж дори морето се отдръпнало да му стори път. И отново и отново повтарят историята за Гордиевия възел.

Да си я припомним: яремът на древна бойна колесница, митична останка от времето на фригийците (владели някога части от днешна Турция), е привързан към процепа с възел, който е невъзможно да се развърже. Пророците и гадателите, жреците и божиите служители си шепнат, че човекът, който развърже този възел, ще стане господар на Азия! Александър решава проблема с Гордиевия възел по свой начин. Разсича го с един удар на меча си.

И така привлича жреците, религията, свещенослужителите на своя страна!

Но все още е спечелил само една-единствена битка, в която великият цар Дарий е изпратил един от своите пълководци. Персийците едва сега започват да се готвят истински за война. Дарий, свещеният, помазан цар на персите, лично застава начело на най-голямата войска до това време. Ясно е отнапред, че в годината 333 пр.Хр. ще се разрази най-страшната битка в историята. Изходът ѝ ще реши кой ще владее „Азия“ – името, с което древните гърци наричат всички територии източно от Елада. От тази Азия към Гърция се движат невиджани пълчища, решени да сломят съпротивата на провинциалното елинско царче Александър. Намерението им е да го наврат в миша дупка!

Дарий изглежда непобедим – прекалено огромни са владенията му, прекалено опитни в боевете са воините му. Армията му залива земите по пътя си като гигантска вълна. Великият цар води в обоза целия си двор. Всички от домакинството му са с него, дори харемът и личните му роби, великолепие то е безмерно. Дарий е уверен в победата си: три пъти превъзхожда по численост гърците. Той залага на карта съдбата си, като тръгва лично на война. Кавалерията му е от 20 000 конници, пехотата – от 30 000 войници. Самият велик цар е охраняван от елитни части – личната му гвардия, наброяваща две хиляди души.

Но от другата страна го очаква млад гръцки полубог. Бойците му не са толкова многобройни, ала са изключител-

но мотивирани. И така, неравните войски се сблъскват. Битката се разразява близо до Исос, град в южната част на днешна Турция.

Дарий следва детайлно обмислен боен план. Но с инстинкта на роден пълководец Александър с един поглед прозира вражеската стратегия и реагира светкавично. Отбива първата атака и незабавно връхлита центъра, където се намира самият велик цар Дарий, който се чувства абсолютно сигурен, обграден от елитните си части. Тактиката на Александър е да удари в сърцето на противника и лично предвожда атаката. Великият цар, изправен в блестящата си бойна колесница, нагизден като хетера със сребърни и златни церемониални украшения, реагира прекалено късно. Александър успява да се приближи към него откъм фланга. Обкръжава елитната гвардия и поставя Дарий натясно. Великият цар се паникьосва. И дава знак за отбой, въпреки че войските му вече печелят надмощие по всички други флангове! Но Дарий се страхува за живота си, докато Александър напълно съзнателно залага своя.

И така великият цар презглава се хвърля в позорно бягство. Персийската конница и пехотата се огъват, редиците им се разкъсват. Дарий бяга, за да спаси жалкия си живот. Александър и неговите войни се впускат да го преследват. Победата, която е била почти сигурна за персийците, вече неумолимо клони към гърците. Александър се разбеснява като адско изчадие. Мечът му обезглавява персийците със светкавична бързина, той се превръща в обляна от светлина героична фигура. Пленява дори съпругите на великия цар – поражението на Дарий не може да бъде по-унищожително. По-важна е обаче претърпаната персийска армейска хазна. Гърците вият и пеят от радост, никога не са си представяли толкова пълна бойна сполука! Пред очите им една световна сила бяга като уплашено зайче.

Всички ще помнят годината 333 пр.Хр., до днес тази дата е символ на исторически обрат.

Победата е толкова изненадваща, че много от доскорошните съюзници на Дарий побързват да сменят страните. Стремешт им е да си уредят отношенията с победителя. Към непобедимия Александър се присъединяват цели флоти. Очевидно боговете го закрилят и хората все по-често го сравняват с Ахил и Херакъл.

Дарий е унижен, но все още не е окончателно разбит. Въпреки това, пред лицето на сериозното поражение, той предлага на Александър да поделат огромната му империя. Предлага му равностоен сан и ръката на своята дъщеря.

Един от най-близките приятели на Александър – храбрият воин Парменион, възкликва: „Ако аз бях Александър, бих приел предложението!“

Отговорът на Александър гласи: „Също и аз, ако бях Парменион.“

Той обаче е Александър. Ето защо отказва. Така показва на великия цар, че смята да завладее и да управлява *цялата* му империя.

Преди това обаче обръща взор към загадъчния Египет. Няколко града, разположени по пътя му към страната на фараоните, минават на негова страна и го приветстват с фанфари. Останалите, дръзнали да се съпротивляват, биват изравнени със земята. Египет е персийска провинция, но някога персийците са допуснали съдбоносна грешка: не са отдали дължимата почит на религията, боговете и свещените предания на египтяните. Александър обаче не е само смел, а и разсъдлив. Първото нещо, което прави в земите на Египет, е да принесе жертва на местните богове. И така завладява страната с едно щракване на пръстите си. По-късно заповядва да възстановят стародавните светилища, в отговор на което египетската аристокрация го приема като свой фараон. Остава жреците на постовите им и се договаря с благородническата каста. Настоява само финансовите чиновници и войниците в

гарнизоните да бъдат гърци. Впоследствие основава град Александрия, като избира мястото му край устието на Нил. До края на живота си ще основе повече от осемдесет (!) града със своето име.

Следващият му политически фокус е толкова изпипан, че респектира и в наши дни. Александър се отправя към оазиса Сива, седалището на прочутия Либийски оракул. И там върховните жреци на Амон Ра – върховния бог на египтяните, го провъзгласяват за син на Амон Ра. Вече е син на бог. Спектакълът е представен пред внушителни кулиси като впечатляващо шоу. Как по-точно? Статуята на бога кимва, за да потвърди съответния въпрос на жреците. Първосвещениците са задействали таен механизъм.*

Наред с Делфийския оракул, Либийският се смята за един от най-важните в света. Прорицанията му се ползват с авторитет дори в Гърция. Там идентифицират Амон Ра със Зевс. След като оракулът тържествено и с великолепа церемония е посочил Александър за син на върховния египетски бог, вече го смятат и за син на Зевс.

Исклучително ловък пиарски ход!

Макар и обикновен религиозен фокус, този номер неимоверно впечатлява съвременниците на Александър и има сериозни политически последици.

В лицето на Александър вече виждат бог, не просто обикновен човек. Фантастичното, чудодейното, свръхестественото става неизменна част от мита за младия герой.

Във всички важни походи Александър бива придружаван от някой си Калистен – историк, чиято задача е да записва най-точно всичките му дела. По този начин в обращение се пускат все повече истории за приключенията на пълководеца. Нима не е роден от самия върховен бог? Нима не стои над всички земни закони? Нима не черпи силата си направо от небесата?

* Hans-Joachim Gehrke, Alexander der Große, München, 2000. – Б. авт.

Какво по-добро доказателство за това от завладяването на Египет, който пада в скута му като зряла ябълка.

Все още обаче го има и проклетия Дарий, високомерния персиец, високомерния велик цар, който, макар и претърпял ужасно поражение в Исос, продължава да владее над огромна империя. И ето че през 331 г.пр.Хр. Александър отново потегля към „Азия“, още повече че и Дарий отново е стегнал войските си. Великият цар си е набавил дори индийски бойни слонове и бойни колесници с остри шипове на колелата. Командва конници, които майсторски владеят боя със саби, а пехотинците му са многочислени като мравуняк – Дарий е успял да събере близо двестахилядна армия! Александър се изправя пред него с безкрайно по-малобройна войска. И отново побеждава със същата тактика: връзва се право в центъра. А Дарий отново се впуска в бягство. Какъв позор! Александър тържествува. Кръвта още не е засъхнала по труповете, когато Александър се провъзгласява за „цар на Азия“.

Устремът му става неудържим. Хората му напредват. Покоряват и побеждават където и да се появят. Легендарният Вавилон с неговите внушителни храмове, колосални стени и удивителна мрежа от пътища и канали пада в ръцете на Александър. Доброволно отваря вратите си за новия бог.

И отново Александър проявява достатъчно разум, хитрост и ловкост – принася жертва на вавилонските богове. И тук потвърждава сановете и постовете на жреците и запазва пряко влияние само върху финансите и военните.

Суза – същинската столица на персийската империя, пада малко по-късно. И там се предават без бой. Александър се оказва собственик на невъобразими богатства, злато и пари, които незабавно влага във финансирането на нови походи. Победите ваят като дъжд. Напредвайки към Персеполис, младият герой се забавя заради ожесточени битки с планинските племена, но в крайна сметка отново надделява

и третият важен персийски град се предава. Боговете наистина са с него!

Но Дарий все още е жив. Великият цар обаче отдавна е изгубил уважението на собствените си люде. Нищо чудно, че един ден го свалят и хвърлят в тъмница самите персийски велможи. За цар се провъзгласява някой си Бес и тъй като се опасява, че Дарий отново може да предложи на Александър част от империята, заповядва да го убият. Александър обаче е разочарован, тъй като това го лишава от триумфа на окончателната победа над персийския велик цар. Когато му докарват трупа на Дарий, той го погребва с всички дължими почести и решава да отмъсти по най-жесток начин за смъртта на бившия си противник. Той действа все по-често с персийски военни части, които се присъединяват към него на тълпи. Вече се смята за цар на Гърция и на Азия. Затова носи церемониалните одежди на победения персийски велик цар и използва неговия пръстен с печат. Опитва се да въведе и падането по очи, което е обичайно за персийския двор, но тук среща съпротивата тъкмо на собствения си летописец Калистен, който иначе възпява делата му по-колелнопреклонно от всеки друг.

Това обаче са подробности. Отдавна на хоризонта се е задавал нов проблем. Несъгласни с чуждото владичество, Дариевите наследници се стягат за съпротива. Александър се заема да ги гони и преследва. В крайна сметка новият персийски цар Бес е заловен, изтезаван и умъртвен. Бунтовните персийски аристократи са избити, градове са разрушени, населението им – изстребено до крак. Гръцкият бог не търпи друг до себе си. До 327 г. пр. Хр. се захваща да създаде нов световен ред. Накрая Александър се утвърждава като безспорен владетел на Египет, Гърция и Персия. Все едно му е дали го наричат фараон, син на Зевс или брат на персийски бог, стига всички да го признават за абсолютен владетел.

Обикновено прощава на градовете, които го посрещат покорно. Винаги проявява достатъчно интелигентност, за да запази на постовете и старата управляваща клика, при условие че му сътрудничи. И неизменно привлича жреците и първосвещениците на своя страна.

Ала все още не е постигнал голямата си цел. Не е завладял Индия, която за него символизира световното господство. И през пролетта на 326 г. пр. Хр. той пресича река Инд. Впуска се в многобройни битки, преодолява безчет опасности. И винаги побеждава. Александър без съмнение е най-интелигентният стратег на своята епоха.

Същевременно е невероятно смел и притежава наглед безкрайна сила. Достига Индийския океан и неволно извършва научен подвиг: разширява географския хоризонт на целия цивилизован свят. И след като е победил всички и всичко, поема по обратния път.

Александър е постигнал целта си. Той е господар на света. Тържествува. Останалото е детска игра.

Въпреки това подготвя последния си поход, който трябва да го отведе в Арабия. Но когато тръбите свирят за сбор, когато войските са построени и чакат знака за тръгване, Александър е принуден да разбере, че дори боговете са смъртни. Заболява, вероятно от малария, и умира през 323 г. пр. Хр., в разцвета на младостта си – на 32 години.

ЕДИН СЪВСЕМ РАЗЛИЧЕН АЛЕКСАНДЪР

Така би могло да гласи едно от възможните животоописания на забележителния, вълнуващ, кипящ от сила Александър Велики. Какво ни пречи да се присъединим към храбрите гърци в хвалебствията за неговите подвизи? Защо да не цитираме Наполеон, който се възхищавал от „добре уредената му чудовищно огромна империя“ и от „политическия му подвиг“?

Големият германски историк Якоб Буркхард нарича Александър „велик покорител на света“ и подчертава, че „винаги е щастливо обстоятелство, когато една висша култура побеждава по-низша, когато един по-надарен народ надвива по-малко надарените“. Съвременникът на Гьоте, философът Йохан Фридрих фон Хердер, се възхищавал от силата, необходима, „за да управляваш света от Вавилон“. Легенди обгръщат личността на Александър, възникват митове. В епохата на Римската империя възхвалите стават направо истерични. Императорите, особено Цезар, коленичат пред гения на Александър.

А нима постиженията му не са действително зашеметяващи? Гръцкият става световен език. Елинизмът се разпростира навред. Търговията се интернационализира. Възниква истинско световно стопанство. Александър получава безсмъртие.

Помпей, Клас, Нерон и много други го обичат, тачат и боготворят. До ден-дневен хората изпадат в умилително преклонение само при звука на името му, към което римляните прибавили прозвището „Велики“. Френската, германската и английската историография преливат от възхищение от този най-силен, най-храбър, най-интелигентен представител на древногръцката воинска каста.

И така, както и в първата част на тази глава, бихме могли да продължаваме с възхвалите и химните за Александър Велики, чиято личност вълнува умовете вече близо две и половина хилядолетия.

Факт е обаче, че все още не сме съобщили дори и половината истина. Спестихме множество грозни подробности, за да онагледим как е възможно хората да се увличат толкова силно по Александър.

Първата стъпка към реалната оценка на дадена личност е да се поставят на масата *всички* факти. Половината работа на манипулацията е свършена с помощта на умелото спестяване, съкращаване и „забравяне“ на данни, с

разкрасяването, балансирането и изглаждането на повествованието.

Та, както казахме, представените дотук редове не съдържат и половината от прехвалената историческа истина.

Затова ще трябва да добавим няколко нелицеприятни подробности към животоописанието на Александър, наречен Велики.

Да започнем с външния му вид.

Много монети, статуи и фрески, които изобразяват лика му, ни показват едър безформен нос, ниско чело и изпъкнали едни скули, накратко – бруталната физиономия на бяч, суровия израз на войник. Това лице излъчва жестокост. Нека не позволяваме да ни заблудят идеализираните изображения на шепа купени скулптори и художници.

Нататък: едва ли има човек, който би мечтал за предци, с каквито бил „благословен“ Александър. Баща му Филип бил алкохолик, майка му Олимпиада станала пословична с разгулните си пиршества. Не друг, а римският философ Сенека разкрива как Филип присъединява гръцките градове-държави с най-брутално насилие или просто ги купува, с други думи – побеждава чрез рушвети. По-важното обаче е, че по всяка вероятност Александър е погубил собствения си баща, когато се повдигнал въпросът кой да бъде обявен за престолонаследник. Със сигурност се знае, че Филип изгонил съпругата си Олимпиада, майката на Александър, за да си вземе друга жена, което поставило на карта бъдещето на сина. Това представлява достатъчен *мотив* за македонския принц. Безскрупулният му характер е още един довод в полза на версията за отцеубийството. Във всеки случай Александър умело използва смъртта на Филип, за да обезвреди възможните си конкуренти и претенденти за трона. Заповядва да екзекутират обвинените от самия него „съучастници“ в покушението, а един от най-опасните му съперници умира от

ръката на наемен убиец. Едва се е позадържал на царското седло обаче, и в цяла Гърция пламват бунтове.

Разбира се, Александър потушава въстанията до едно, но на каква цена! Устройва кървава баня в славната Тива, която му се противопоставя. Заповядва да избият шест хиляди граждани, не пощадява дори жените и децата. Продава в робство 50 000 души, а самия град изравнява със земята.

Звучи по-различно от летописите за безкрайните му победи, нали? Дори славната битка срещу персийците през 334 г. пр. Хр. изглежда по-различно, ако допълним няколко съществени подробности.

Да припомним, че Дарий си е осигурил гръцки наемници, които се бият на негова страна. След победата си Александър, без много да му мисли, заповядва да ги изстребят брутално и безмилостно. Решителната битка от 333 г. пр. Хр. също подлежи на различен прочит. Когато отдавна е ясно, че победата е негова и персийската армия е обърната в бягство, той изпраща потери след отстъпващите персийци и съвсем ненужно устройва ужасно клане.

В битките Александър се възбужда и се опива от кръвта превръща се в освирепял звяр. Доказателства намираме в хрониките за всичките му походи, дори за египетската му авантюра. Повечето градове в Нилското царство се предават без борба, но гордият Тир (на територията на днешен Ливан), който никога не бил покоряван, се противопоставил. Градът е разположен на остров и пазен от морето, затова Александър заповядва да блокират достъпа до него. Обсадата трае осем месеца. След като Тир пада, Александър нарежда да изколят осем хиляди жители, 30 000 са продадени в робство, две хиляди мъже са разпънати на кръст.

Това ли е героят Александър?

Подобно е отношението му към други непокорни градове, то се повтаря отново и отново. Прекрасните му героични победи, представящи го като лъчезарен бог на войната и

високоинтелигентен стратег, губят блясъка си, когато ги разгледаме по-отблизо. Достатъчно е само да споменем великолепния Персепол, третия по значение град в Персийската империя, който Александър заповядва да плякосат и да опожарят в 330 г. пр. Хр. Истината е, че лично младият пълководец, подпомаган от един свой другар, подпалва града, замаян от виното и „подтикван от наложницата на един от младите генерали“ (според Герке).

Това ли е интелигентният военачалник Александър?

При това е обещал мир на първенците на Персепол. Многобройни са варварските жестокости на Александър, от които косите ни настръхват и днес. В Гърция, Персия и Индия срещаме не само славния победител, но и Александър касапина, масовия убиец, звяра, постоянно обсебен от манията да завладее света. Уж великата му империя се разпада буквално часове след неговата смърт.

Ужасяващи са всички подробности за кланетата, битките и кървавите бани, устроени от кръволока и роботърговец Александър. Хората не са глупаци и знаят *как* изглежда войната в действителност, затова не е нужно да навлизаме в детайли. Навсякъде завоевателят влече след себе си злочестие, мизерия и смърт. Но Александър никога не се насища на войната. Едва спечелил една битка, той с ожесточение се впуска в подготовката на следващата. Ако този път е изклал десет хиляди врагове, следващия трябва да са двайсет хиляди. Покорил е де що може, но продължава, подобно на навита механична кукла, която пее една и съща мелодия и изпълнява все един и същи танц. Единственото, което прави, е да убива, да убива, да убива; накъдето и да се обърне, вижда само врагове, врагове, врагове. Войната е неговият занаят, тя е неговата стихия, в която се развихря, зарежда с енергия и примира от доволство. Дори най-близкото му обкръжение не е защитено от изблиците му. Показателен е инцидентът с Филот и Парменион от 330 г. пр. Хр., по време на кампани-

ята в Персия. Филот, един от най-близките му приятели, водач на конен отряд, е обвинен, че не е докладвал навреме за някакъв заговор. Александър незабавно заповядва да го изтезават и да го екзекутират. Също толкова светкавично изпраща убийци да премахнат бащата на Филот – Парменион, въпреки че е от най-близките му приближени и ги свързва дори роднинство. Бес – персиецът, обявил се за наследник на великия цар Дарий, е заловен и бичуван, после му отрязват носа и ушите преди Александър да го осъди на смърт.

Това ли е Александър – елинът, който разпространява гръцката цивилизация във варварските страни?

Списъкът на греховете му няма край. След дребнава свада пияният Александър саморъчно убива Клит, един от най-близките си приятели, който в миналото му е спасил живота. Без много да му мисли, заповядва да премахнат и Калистен – домашния придворен летописец, който си позволил да го критикува.

В Индия Александър упражнява насилие и бруталност не само сред местното население, но се отнася извънредно безмилостно и със собствената си армия. След дълги месеци на изтощителни походи, останали без сили, войните му отказват да продължат. Александър привидно склонява да изпълни желанието им и поема по обратния път. Но не пропуска да си отмъсти жестоко. През 325 г. пр. Хр. насочва разбунтувалите се части през пустиня, която не е била пресичана от никоя войска преди това. В резултат подвижните пясъци, гладът и жаждата изтребват собствените му бойни другари. От 60 000 души оцеляват 15 000. Който протестира, бива екзекутиран по бързата процедура.

Виждаме как – без да се колебае – изпраща на смърт собствените си хора, ако посмеят да изразят собствено мнение или да поставят под въпрос действията, породени от манията му за величие.

Примерите биха могли да се продължат до безкрай, но ще ни дотегне да описваме всички кланета на този кръвопиец, който убивал собствените си приятели само защото са на различно мнение или опожарявал градове поради единствената причина, че по време на поредния запой някаква малка уличница е сметнала това за великолепно идея. Образът на насилника Александър придобива все по-ясни черти. Разбираеми стават и унищожителните оценки, които (поне някои) историци са изказвали за него.

К.В. фон Ротек например посочва маниакалната му самовлюбеност, високомерие и гордост. Сенека оставя отворен въпроса за душевното му здраве. Други направо го наричат разрушителен психопат.

Това обаче ни поставя пред една изключително интересна задача. Защото каква – принудени сме да се запитаме – всъщност е историческата истина? Как трябва да оценяваме Александър? Нима и неговият животопис е една от големите лъжи в историята? И ако е така, как изобщо е била създадена? Как може историята за този човек да успее в продължение на две хиляди години да води за носа цялото човечество, с някои незначителни изключения? По какъв начин този доказан пияница, касапин, вероятен отцеубиец, сигурен убиец на приятелите си и бич за своите войници и до днес остава с неопетнена репутация? Ето въпроса, който *наистина* има значение.

ВЛАСТ И МОГЪЩЕСТВО НА ПИАРА

По въпроса за Александър Велики повечето съвременници продължават да пренебрегват проблема с достоверността на историческите източници. Да не забравяме, че споменатият Калистен – племенник на Аристотел и набеден историк – усърдно, дори подозрително усърдно играе ролята на пропагандатор на Александровото дело. Придружава го

в почти всички походи, докато самият Александър не го премахва. Преди това обаче му служи, и то толкова верноподанически. Той, Калистен, е отговорен за всичките митове, плъзнали за Александър. Той вдъхновява възникването на легендата. Той разпространява първите лъжи. Виждаме какви поражения може да предизвика едно продажно и купено перо. Цялата фантазмагория, всички митове, целият шум и красивите лъжи до една произлизат от писанията на един-единствен „историк“, който не е нищо друго, освен жалък придворен драскач на заплата при Александър и следователно задължен да произвежда само добри новини. Епохата, която е жадна за всякакви чудеса, разбира се, с готовност поглъща всякакви възможни небивалици: за водните талози, които се отдръпват при появата на Александър, и за други подобни фокуси. Няма да е преувеличено да предположим, че около 20% от хрониките на въпросния Калистен са истина, 50% са украсени и 30% са чистопробни лъжи, защото Александър плаща добри пари. А който плаща музиката, както знаем, поръчва мелодията. До ден-днешен науката продължава да подминава опустошителното въздействие на неговото продажно перо, чийто притежател, ако се бе осмелил напише истината, щеше да бъде скъсен с една глава много по-рано.

Налага се изводът, че от първия час Александър самолично е своят най-добър съветник по въпросите на пиара. Но не от неговите уста излизат лъжите, в никакъв случай! Той принуждава другите да лъжат, и то професионално, високопрофесионално. Ако вземем предвид характера на Александър, за който красноречиво говорят варварските му постъпки, става ясно като бял ден, че лъготенето е достигало чудовищни размери. А изследователите на миналото и историографите се позовават именно на тези лъжи. Така станало възможно да се изгради образът на Александър като възвишен бляскав герой.

До днес историците не са оценили по достойнство пропагандните техники в Античността, и то поради простата причина, че цели тълпи техни колеги продължават да се позовават на древните лъжи и да ги допълват с нови. По този начин времето е изваяло кичозния, сладникав и романтичен образ на Александър, при което фактите са напълно изкривени.

Но уж „великият“ Александър използва и друг непобедим метод, за да превърне лъжата в свой съюзник. Купува най-професионалните лъжци на своето време, чиято каста от хиляди години се е специализирала да извърта истината – жреците, свещенослужителите. Ето няколко факта.

След като се прехвърля по море от Гърция в Азия и стъпва на територията на днешна Турция, първата му работа е да издигне светилища на гръцките богове. Започват усърдни жертвоприношения на Зевс, Атина и Херакъл (когото Александър сочи за свой прародител). До края на живота си той никога не пропуска възможността да демонстрира привързаността си към елинските божества и полубожества. След първата си победа в Мала Азия изпраща на атиняните триста трофейни ризници, за да ги изложат в своя храм! Неизменно парадират с почитта си към обитателите на Олимп и по този начин ловко привлича на своя страна жреческата каста. Във всеки храм обаче гъмжи от благочестиви разказвачи на приказки, наричащи себе си *прорицатели* или *оракули*, които плещят предсказания и повлияват на голямата политика.

Не по-различен е подходът на Александър към египтяните. Вече описахме как се договаря с египетските жреци и се оставя да го провъзгласят за син на Зевс-Амон, тоест за фараон! Запазили привилегиите си, египетските свещеници го подкрепят с панаирджийските си номера, като карат статуите в светилищата си да кимат и да се движат по „вълшебен начин“. Александър им оставя тлъстите доходи и жреците се

реваншират, като разпространяват за него всякакви небивалици и го идеализират в разказите си.

Не по-различно хитрата лисица Александър, този първи ловък експерт в пиара, постъпва и във Вавилон – заповядва да възстановят разрушените храмове на местните божества, отдава почит на бога Мардук и се съюзява с вавилонските жреци.

За да отдаде дължимото на династичното мислене, Александър дори взема за жена персийка. Провъзгласил се за новия велик цар на персите, той автоматично придобива ореол на божественост и по този начин отново се озовава в близост до свещенослужителите. А въпросните измамници в един глас разтръбват, че родословното му дърво можело да се проследи назад чак до боговете, независимо дали са гръцки, египетски или персийски.

Истината е, че лукавият Александър изключително умело използва свещенослужителите. Във всяка част от света той постъпва така, че го почитат като син на Зевс или на съответния местен бог отец...

Ако отдадем дължимото на характерните за онази епоха ориенталско лековерие, бърливост, склонност към преувеличение, кипящо сплетничество и влечение към чудесата, които на всяка крачка се подхранвали и подкрепяли от жреци и свещеници, тутакси ще разберем защо толкова са възхвалявали Александър. Чисто и просто цялата клика на професионалните лъжци – жреците, били наети да бъдат негови клакьори. Оказва се, че Александър с един замах си осигурил хиляди пропагандисти, които разтръбват славата му по цял свят! И неуморно измислят красивите приказки, в които той е главен герой. Всяка случка, била тя полуистина, четвърт истина или пълна неистина, се украсява, раздува и преувеличава.

Затова е напълно разбираемо как е било възможно да възникнат всичките легенди около личността на Александър. По същата схема в последващите векове се раз-

множават всякакви притчи и истории за него. Много от тях се въртят около точно определена тематика. Ето незначителна част от примерите:

Александър и Олимпиада (майката). Александър и Антипатър (сановник на баща му Филип II). Александър и приятелите му. Зачеването на Александър. Раждането на Александър (знак за свръхчовешките му способности). Александър и Буцефал (любимият му кон). Александър и Пития (върховната жрица на Делфийския оракул). Александър и Гордиевия възел. Александър в Индия. Александър и персийските царици. Александър и Дарий. Александър и царицата на амазонките. Александър и индийските мъдреци. Александър благородният (който уж отказал предложената му вода в пустинята, защото щяла да стигне само за него). Смъртта на Александър.

Всички тези предания, приказки и легенди, лъжливи от първата до последната буква, залели света. Едва ли е останало що-годе опитно перо, което да не се е упражнявало по темата и да не е добавило нови лъжи. Впоследствие всяко поколение наново разказвало, видоизменяло и разкрасявало историите. Така накрая се утвърдила легендата за Александър, който „не може да бъде измерван с мерилото на обикновените хора“! Забравени били голите факти. Забавно ще бъде да ги посочим.

1. Александър е виновен за смъртта на стотици хиляди хора.
2. Александър заповядва да изстребят до крак цели градове, а жителите на други да бъдат продадени в робство.
3. В последните години от живота му го измъчва панически страх от наемни убийци. Нареща да изтезават дори гърци, за да узнае дали не заговорничат зад гърба му. Всички треперят пред него. У някои страхът стигал дотам, че се разтрисали само като зървали статуите му. Александър убива неколцина от най-близките си приятели.

Такива са фактите. С чиста съвест можем да твърдим, че по съвременните ни критерии Александър е чисто и просто антисоциален елемент.

БОЖЕСТВЕНИЯТ АЛЕКСАНДЪР

Ето колко е лесна за разгадаване загадката „Александър Велики“. Какъв нещастник! Обикновен масов убиец, видял сметката на приятелите си, причинил гибелта на войниците си и не оставил след себе си нищо друго, освен широка кървава дияра. Бил е кръвопиец, пред когото масово пълзели, защото се надявали да докопат по някой къшей.

В същото време обаче по ирония на съдбата Александър се самоубива, макар и прикрито! Защото в манията си за величие стига дотам, че започва да вярва в собствената си пропаганда! Феноменът е безкрайно интересен. В края на живота си Александър наистина смятал себе си за бог! Пропагандата, която толкова дълго е подклаждал, си отмъщава.

Нека си припомним най-любопитното. Вече казахме, че му отдават почести като син на Зевс и го поставят на едно стъпало с Ахил и Херакъл, чиито дела се опитвал да надскочи. В Египет го почитат като Зевс Амон, фараон и бездруго божествен. В Персия и Индия също търси начини да утвърди божествения си произход. В добавка се провъзгласява за велик цар. А царете по право произхождат от боговете. Освен това Александър е цар на македонците, архонт (владетел) на тесалийците и хегемон (водач) на Коринтския съюз. Да не забравяме, че заповядал да основат най-малко 80 града, носещи неговото име – Александрия. Един индийски град пък нарекъл на коня си Буцефал.

По негова заповед се издигат гробници с мегаломански размери, но най-често нарежда да го изобразяват на моне-

ти, бюстове, олтари и картини. Повечето гръцки градове-държави още приживе го почитат като бог. В светилищата му се молят и му принасят жертви. Александър възприема циркаджийските ритуали от двора на персийските царе, падането ничком, което свободолюбивите гърци мразят до смърт, и използва дворцовия церемониал, за да се издигне над тях. Пред шатрата му стоят на пост индийски бойни слонове, воители от персийската гвардия и най-отличилите се гръцки войници.

Всичко това му завърта главата. Не може със сигурност да се определи точно кога, но няма съмнение, че в крайна сметка Александър става жертва на собствената си пропаганда. Започва да вярва, че наистина е бог. Изпада в мегаломанско умопомрачение. Славата е дрогата, с която се опива, и която впоследствие му отнема чувството за реалност. Почестите и почитта замъгляват разума му.

Защото един бог винаги е прав. Може да взима и да дава живот, както му скимне. Може да сътворява и да разрушава. Човешките закони не важат за бога, той стои над тях, всъщност той формулира законите. Ето как Александър се озовава в царството на нереалното, където вече не могат да го последват верните му бойни другари, придружавали го от първия час – поради което той ги избива. Защото един бог не търпи да се съмняват в него. Манията му за величие става причина да изпадне в пълно физическо и духовно изтощение. Убийствата на приятелите, безмерното пиянство и разгулните пиршества също си казват думата. Накрая клетникът наистина започва да вярва, че е божествен, заблуден от набожното ломотене на жреците и измамните прорицателства на оракулите, които сам е подкупил.

Ранната смърт на Александър не е учудваща. След нея мигом се явяват лешоядите, които се опитват да докопат каквото сполучат. Империята му се разпада в мига, в който той издъхва. И от „великия“ Александър не остава нищо

друго освен лъжливи легенди, невероятни истории и фантасмагорични приказки – една изкривена история, докато самият той се отправя към един от многобройните адове, измислени от собствените му жреци. Всичко се разпада. Наполеон е абсолютно неправ в създанието си, че Александър оставил уредена световна империя. Нищо не е подалеч от истината. Генералите и сподвижниците му започват да се боричкат за жалките остатъци от плячката, империята е разкъсана на части, всеки се опитва да изчопли стафидите от козунака.

Започват така наречените диадохически борби (диадохи означава „наследници“). Птолемей взема Египет, Антипатър – Гърция (македонската държава), а Антигон – източните провинции... Имената им почти са непознати на съвременниците. Майката Олимпиада и съпругата Роксана биват убити.

Така династията на Александър е изтрита от лицето на земята, сякаш никога не я е имало. Но остават свещенослужителите – професионалните разказвачи на измислени истории, платените лъжци. Легендите им заживяват собствен живот и се разказват отново и отново, разкрасявани с гирлянди и гарнирани с неистинни подробности. И тъй като човекът има вкус към необичайното, а свещениците не могат да примамят вярващите, без да разказват за чудеса, образът на Александър се утвърждава с времето.

Затова до днес в училище учим приказката за „Александър Велики“.

3. ГОСПОДАРЯТ ГАЙ ЮЛИЙ ЦЕЗАР – В ЦЕЛИЯ МУ БЛЯСЪК

Няма съмнение, че този човек е истинско явление. Едва ли има известна личност, която да не е оставила коментар или оценка за този най-значим и могъщ мъж на своето време – от краля на поетите Йохан Волфганг фон Гьоте до пълководеца Наполеон.

Истина е, че Гай Юлий Цезар бил господар на света, макар с налагащото се уточнение – на познатия в онази епоха свят: от Британия до Галия, от Северна Африка до Сирия, от Испания до днешна Турция. Той е даровит, гениален стратег, който се впуска в битките с нечувана храброст и същевременно проявява най-висока интелигентност; политик, умело дърпащ конците на Древния Рим, опитен оратор, който със словото си постига дори по-голям ефект, отколкото с меч. Наред с това е писател, способен да пронизва както с тънкия стилет на иронията, така и с острата кама на сарказма, и книгите му продължават да вълнуват света.

Истинско явление!

Цезар е увлечен по *властта*. Самият той дотолкова изпада в плен на нейната магия, че ѝ посвещава целия си живот. Става по-могъщ и по-влиятелен от всички аристок-

рати на своето време, които разполагат с богатства от милиони сестерции и на теория биха могли да го отстранят без особени усилия. Успява да измести най-властните мъже на епохата си, за да заеме първото място. Съумява ловко да неутрализира републиканците в Древния Рим, които притежават завидно влияние в плетеницата от интриги и козни, както и умело да жонглира с кликите на старите аристократи, на новобогаташите и със Сената.

СТОПРОЦЕНТОВ ХОМО ПОЛИТИКУС

Цезар притежава усет и влечение към властта, несрещани нито преди, нито след него. Остава отпечатъка си върху целия свят, който не е вече същият, след като в него е живял Гай Юлий Цезар.

Като пълководец побеждава многобройни германски племена, стига чак до Британия, побеждава в Египет, побеждава в Испания, побеждава в Галия и разбира се, в Рим. *Veni, vidi, vici* – „дойдох, видях, победих“, гласят крилатите думи, които предшестват появата му и които сам той изрича. Истинността им се доказва всеки ден. Той побеждава дори свръхмогъщия Помпей – безкрайно богат, с безброй политически връзки. За известно време е господар на света.

Изводът е, че Гай Юлий Цезар безспорно е уникална историческа личност, за която – и това е най-забележителното! – в продължение на две хиляди години, до ден-днешен, не е казана *истината*. До ден-днешен *истинският* Цезар ни е практически непознат.

Но нека първо да изложим колкото е възможно по-неутрално, делово и обективно изключителните събития от неговия живот, наситен с рядко изобилие от приключения.

СМАЙВАЩАТА БИОГРАФИЯ НА ЮЛИЙ ЦЕЗАР

Да преразказваш живота на Цезар е истинско удоволствие, още повече че той изобилства с необичайни случки.

Цезар е роден точно 100 години преди Христа – кръгло, лесно запомнящо се число, което крие символика. Още отрано се впуска в политическия живот в Рим, като отначало изпълнява жречески функции – издига се като жрец на Юпитер, както римляните нарекли гръцкия бог Зевс. С този пост са свързани определени привилегии и възможности за влияние, които Цезар съумява ловко да използва, тъй като му дават възможност да изплете широка мрежа от познанства. По-късно ще се издигне дори до *върховен понтифекс* – най-високия жречески сан, и то тъкмо той, който през целия си живот не дава пукната пара за вярата и за религиите. Но епохата му е суеверна както всяка друга и едва ли ще сме прекалено смели в предположението, че поради жреческия си пост Цезар получава възможността да проучи дълбините на човешката душа, което по-късно ще му позволи да упражнява необяснимото си въздействие върху хората. Самият той никак не се вълнува от божествата или боговете и по-късно ще използва ширещите се религиозни вярвания и представи единствено за да бетонира властта си. Както и да е, добре е да не забравяме, че силовият политик Цезар е започнал кариерата си като свещеник!

Отначало съдбата не му се усмихва. Сула, по онова време неограничен владетел на Рим, генерал, пълководец и диктатор, се опитва да го премахне, така че още на младини Цезар се научава да се крие, да бяга и да се страхува за живота си. И така го виждаме постоянно да сменя местопребиваването си, докато един ден го срещаме в двора на Никомед I от Витиния (на територията на днешна Турция), с когото го свързва не само голямо приятелство, но и

хомоеротична афера, както по-късно ще свидетелстват подигравателните песнички на легионерите. Така или иначе, Цезар отрано овладява уменията да се съюзява с властимащите и никога не прекъсва изцяло връзката си с Рим, защото Рим е пътят на света. Още тогава всички пътища водят към Рим.

След смъртта на Сула през 78 г. пр. Хр. Цезар, щастлив и доволен, се завръща във вечния град. В началото не изпъква с нищо особено сред хилядите жадуващи за кариера, изпълнени с надежди за издигане граждани, но все повече съумява да проникне през плетеницата на властта.

Необичайно е пътуването му до Родос от 75 до 74 г. пр. Хр., където ненадейно попада в плен на пирати. Този епизод си струва да бъде разказан, защото Цезар е смел, нагъл и самоуверен като никой друг пленник. Пиратите, обладани от желанието да изтъргуват свободата му, определят откуп от 20 таланта – доста прилична сума, която не е лесно да бъде събрана. Цезар само се размива и заявява, че струва поне 50 таланта. Морските разбойници не чакат да им повторят и така неколцина довереници на Цезар тръгват да събират откупа. Римлянинът остава да чака, но всъщност съвсем не се мае, защото неусетно поема ръководството на пиратския лагер. Ако някоя нощ иска да си легне рано, а разбойниците вдигат прекалено силен шум, той смело изпраща робите си, за да ги скастрият. В състезанията между пиратите се намесва със заповеди и указания за подходящо поведение. Дори им държи речи и упражнява реторика. А ако пиратите не го гледат с достатъчно страхопочитание и не отварят достатъчно широко осеяните си с дупки от липсващи зъби усти, той ги гълчи и ги нарича варвари. Накратко, държи се, сякаш му принадлежи светът, специално създаден да удовлетворява личните му прищевки.

Шегува се и се забавлява с кръвожадните пирати, дори през смях ги заплашва, че ако някога се освободи от плен,

ще се постарает да им види сметката. Пиратите решават, че това е голям майтап, и от удоволствие се пляскат по бедрата, докато наричат Цезар самохвалко и надут пуяк. Най-накрая откупът пристига и докато морските разбойници броят талантите с мръсните си лапи, Цезар се сбогува. Едва освободил се и без да иска финансова подкрепа и заповеди от всемогъщия Рим, той на своя глава въоръжава малка флотилия – очевидно е, че не му липсват необходимите връзки – и се впуска по петите на пиратите. Стига се до решителна битка, в която Цезар побеждава наглите морски разбойници, които твърде късно осъзнават, че най-добре се смее онзи, който се смее последен. Само няколко пиратски кораба се спасяват, други са пленени, много потъват. Пленниците биват обезглавени по бързата процедура.

И така, Цезар се окичва с първите лаври. Извършил е първия си подвиг, който допринася немалко за появата на легендите около личността му.

Има обаче един човек, който не е доволен от Цезар – самият Цезар. Той горещо завижда на Александър Велики, комуто още на млади години е дадено да извърши военни геройства. Цезар жадува слава, признание, величие. След като е участвал в една незначителна война срещу враговете на Рим, той се завръща във Вечния град, където най-сетне може да продължи кариерата си. Първоначално продължава да се издига в жреческата йерархия. Но не след дълго го виждаме да се прехвърля във военното и политическото поприще.

В 72 и 71 г. пр. Хр. той вече е военен трибун, а малко по-късно – квестор (висш административен служител). Сключва успешен, дори твърде успешен брак, като се сродява едновременно с властта и с парите. През 65 г. пр. Хр. става едил (в твърде свободна интерпретация – висш полицейски служител), а през 63 г. го избират за понтифекс максимумс.

Все по-уверено Цезар навлиза в голямата политика. Наблюдава как се дърпат конците зад кулисите и се издига до опитен, ловък, но и недолюбван хомо политикус.

Следва безпогрешния си нюх, заема страната на народа и се възпротивява на закостенялата аристокрация и на могъщите сенатори, но не занемарява връзките си и не забравя да си остави вратички и при тях.

Двойствена е ролята му в прочутия *заговор на Катилина*. Някои източници сочат, че може да бъде определен поне като симпатизант, ако не и нещо повече. Но каквато и да е истината, безспорно е, че в случая той с безпогрешния инстинкт на родения политик за първи път долавя, че държавното образувание, наречено Римска империя, е колос на глинени крака. Долавя, че е напълно възможно един мъж, решен да заложи всичко на карта, да докопа целия този вечен Рим. Ала Катилина се проваля, заговорът срещу държавата е разкрит. Като умен политик Цезар в крайна сметка застава на страната на победителите.

Човекът, който след години ще стане господар на света, отрано развива особено отношение към „народа“, чиито интереси често „защитава“. Безспорно безпогрешен е нюхът му към властта, властовите конструкции и властовите съотношения, към подмолните течения и настроения сред народа. Той не само със сигурен инстинкт предусеща всеки изгоден случай, а целенасочено и активно предизвиква подходящите ситуации. При това никога не изпуска от очи истинската си цел, неизменно устремен към абсолютната власт. Исква да бъде първият, най-добрият, не само пръв сред равни. И така систематично, усърдно и хладнокръвно подготвя следващия си удар.

Цезар успява да се съюзи с двамата най-влиятелни мъже на своето време – Крас и Помпей, между които ловко посредничи, поел ролята на езичето на везната. Ето как през 60 г.пр.Хр. Рим вече е управляван от трима мъже – така

наречения триумвират. Казват му още и „триглавото чудовище“. Този момент несъмнено бележи началото на безграничната власт на Гай Юлий Цезар.

Помпей, който го превъзхожда по отношение на връзките, бойната слава и влиянието си и в най-затънтените провинции, управлява редом с Крас, който е натрупал несметни богатства, между другото и със спекулации с недвижими имоти; заедно с Цезар тримата властват над световната империя, на практика те са Рим.

Същевременно обаче Цезар неуморно се старае да се хареса на народа. Устройва пищни гладиаторски борби. Дори основава собствени гладиаторски школи. В публичните си речи защитава правата на народа. Но не само се подмазва на простолюдието, а изключително умело посредничи между Крас и Помпей, които взаимно се мразят, защото си завиждат за политическото влияние.

Цезар – съвършеният политически стратег с несравним усет за възможности, шахматни ходове и интриги – отново и отново успява да постигне баланс между двамата съперници. За награда трупа санове и постове. Наред с това извлича изгода и от гениалните женитби, които устройва. Помпей се венчава за дъщерята на Цезар – Юлия, а след бързия си развод самият Цезар взема за жена Калпурния, чийто баща предстои да стане консул. Машината за брачно посредничество работи на пълни обороти. Пари, власт, влияние и връзки – всичко се постига с разводи и женитби, с бившите, настоящите и бъдещите съпруги, с дъщерите и любовниците. За какво друго са жените?

Триумвиратът между другото му служи като трамплин към още по-високи почести и санове, към още по-големи приходи и влиятелни позиции. И въпреки това, скърцайки със зъби, Цезар е принуден да осъзнае, че обожаван герой, възпяван от всички храбрец, любимец на боговете може да стане само човек, прославил се като изключителен, триумфиращ пълководец. Щастieto на бойното поле,

завладяването на нови територии, покоряването на чужди „варварски“ народи – само това наистина ще го направи безсмъртен.

Когато наред с другите постове му поверяват и управлението на галските провинции, той веднага вижда своя шанс – сериозна възможност да се прояви в различна област.

Така започва прословутата Галска война – *bellum gallicum* – която се води предимно на територията на днешна Франция и чиито хроники учениците в съвременните класически гимназии все още са принудени да зубрят до втръсване. Храбрият дързък Цезар сам описва различните походи, засади и битки и точно неговите записки допринасят да се умножи славата му. Много неща в тях обаче май не отговарят на историческата истина. Но е безспорно, че Цезар побеждава племената, срещу които воюва – с невиждана лукавост, извънредно съвършенство и несравнима смелост.

Знаем и че отношението му към войниците е умно – държи се като техен баща, храни се с блудкавите им дажби, способен е да издържи на най-сурови лишения, почти няма нужда от сън, умее да действа светкавично и да придвижва невероятно бързо огромни войски и многобройни легиони на големи разстояния.

Докато трае походът, яздейки, той диктува описанието на своите битки, тактики и стратегии, и то на няколко писари едновременно. Накратко – дееспособността му във военното дело и в политиката е невероятна. В наше време можем само да ѝ се учудваме и възхищаваме.

Направо легендарен е и личният му принос във войните. Не се бои сам да разузнава позициите на врага. Предрешен се прокрадва сред противниковите редици, рискува главата си и е най-добрият разузнавач в своята войска. Това му помага да осъществява атаките си с хирургическа точност. Съумява да води враговете си за носа дори преоблечен като

гал. Той е любопитна, уникална, необичайна комбинация от хладнокръвие, наглост, храброст и надменност. Преди войниците му да са отпочинали от поредния убийствен, продължителен и бърз преход, има навика да заповядва най-смелите, самоубийствени, изненадващи атаки, които поразяват враговете му. Цезар е бърз. Цезар нанася неочаквани удари. Цезар е непредвидим. В най-ужасното време, в най-невъзможните часове на деня и нощта той се нахвърля срещу врага със своите легиони и му вижда сметката.

Същевременно е извънредно хитър, проучва не само позициите, тактиките и разположението на противника, но с най-буден интерес изучава обичаите и социалните му структури, както бихме се изразили днес. Анализира. Подобър е от всеки друг познавач на германските племена. И използва *всяка* информация. Неведнъж успява да посее раздор сред племената и изкусно да обърне в своя полза някое вътрешно разногласие.

Divide et impera – разделяй и владей! Цезар владее до съвършенство тази древна рецепта за власт.

Той е не само умен, но и крайно хитър. Не е само начетен, но и изключително информиран. Не е само сърцат, а неописуемо безскрупулен. И смел. По време на една битка, когато редиците започват да се огъват и войниците му показват признаци на страх, той се насочва към онези, които вече са обърнали гръб на врага. Увелича ги с личния си пример и така ги принуждава отново да се обърнат с лице към противника. Успява да поведе обратно в боя няколко редици и ги отвежда до победа. Цезар е навсякъде. *Лично* обучава легионите си. *Лично* преговаря с враговете. *Лично* подкупва вождовете им. Когато е необходимо, прави краткосрочни отстъпки, за да не се наложи да изостави напълно позициите си. Безсрамно експлоатира тлеещите противоречия между германската племенна аристокрация и народа и използва *всяко* средство. Мами с моркова, но

държи готова тоягата. Постава капани. Дава обещания. Бори се. Лъже. Преувеличава. Лицемерничи. И побеждава и побеждава...

Скучно би било да проследяваме в подробности всичките му битки, макар че описанията им възторгват сърцето на стратега – такъв е случаят с великия Наполеон, който близо две хиляди години по-късно фанатично изучава всяка отделна битка на Цезар, извлича уроци и си вади заключения.

През 58 г.пр.Хр. Цезар тръгва на война срещу хелветите, а малко по-късно – срещу германците. Паметно е поражението на храбрия германски вожд Ариовист.

През 57 г.пр.Хр. повежда поход срещу белгите и покорява племената им. На следващата година подновява тройния съюз с Крас и Помпей. Малко след това воюва срещу алпийските племена. „Между другото“ печели набързо и една морска битка на съвсем друг фронт.

През 55 г.пр.Хр. покорява усипетрите и тенктените – напълно неизвестни днес племена. Същата година се прехвърля в Британия за първия си поход там. Славата го спхожда отново и отново. През 54 г.пр.Хр. побеждава един от най-важните британски вождове. Една година по-късно потегля срещу нервийците, канутите, сеноните, тревверите и менапите и печели унищожителна победа срещу ебуроните – все имена, които историята е забравила. По същото време надвива и легендарния Версенжеторикс. През 52 г.пр.Хр. продължава да завладява нови територии. Победният му поход в Галия продължава и през 51 г.пр.Хр.

Името му вече се е превърнало в легенда. Отдавна звездата му е изгряла на небосклона на пълководците, сравняват го с Ахил и Александър Велики. Цезар е станал бог – бог на войната, пред когото може само да се коленичи.

Жъне победи на суша и по море, войниците му се кълнат в него, защото ги награждава с богата и пребогата плячка, не без да изпуска от мислите си Рим, защото най-голямото

предизвикателство, най-сложната му задача, най-тежкото изпитание тепърва предстои.

Но преди това той вкухва сладостта на победата. Черпи с пълни шепи от живота, който го глези, предлага му пари, съкровища и влияние и всякакви други блага.

Цезар вече не е обикновен човек. Войниците му го виждат, озарен от лъчист ореол. Смелостта, хитроумието и разсъдливостта му са безгранични.

В Рим посрещат успехите му със смесени чувства. Наистина новите провинции и тлъстата плячка са благословия за империята. Народът ликува и танцува из тесните улички, потоци от стоки и товари потичат към обетования Рим, но Помпей, който до неотдавна е бил неоспоримият водач в триумвирата, се разкъсва от неописуема завист, макар да дава вид, че все още държи здраво всички юзди.

Неизбежният сблъсък между двамата велики настъпва неумолимо. Крас вече не е в играта, загинал е в битка. Започва най-напрегнатата и най-интересната част от живота на Цезар. Началото на раздора с Помпей отбелязва и избухването на най-унищожителната гражданска война, която някога е виждал Рим. Без да описваме отделните ѝ етапи, ще се задоволим само със следното: тази война бушува в почти цялата световна империя – в Испания, Галилея, северноафриканските провинции, Египет, Гърция, Сирия, Палестина, Илирия. И се проточва изключително продължително, защото Цезар се бие не само срещу Помпей, а впоследствие и срещу синовете му и извънредно могъщите им съюзници. Помпей наистина си е свършил работата. Осигурил си е най-широката мрежа от връзки, която може да си представи човек. За него е дреболия да мобилизира и да поддържа армия и да я насъска срещу „врага“ Цезар. Обаче след като Цезар пресича Рубикон, тоест решава окончателно и безвъзвратно да се опълчи срещу Помпей, след като различни опити за посредничество между двамата се провалят, Помпей извършва съдбонос-

на грешка. Когато Цезар се изправя пред стените на Рим с войските си, които възнаграждава богато и които го почитат като бог, Помпей отказва да защити града, както самохвално е обещавал, а бяга презглава от средището на световната империя. Под закрилата на нощта, дегизиран, пресича южна Италия и отплава за Гърция, където възнамерява да събере „непобедима войска“. Цезар се впуска по петите му. Преследва го от място на място, от битка на битка. Победи и поражения спхождат и двамата, но общо взето надделява Цезар. Старият бог на войната вече е станал прекалено опитен, научил е урока си в битките в Галия и Британия, прекалено лукав е, прекалено е интелигентен. Помпей е принуден постоянно да бяга. Цезар го гони от една държава в друга и един ден дори първокласните връзки на Помпей вече не са му от полза. Редуват се битки по суша и по море – наизустяването им е изключително подходящо, за да бъдат тормозени и съвременните гимназисти, макар че то с нищо няма да допринесе за разбирането им за историята.

През 49 г.пр.Хр. Цезар дори е провъзгласен за диктатор, а пълномощията му се разширяват още повече. Най-сетне вечният Рим го подкрепя изцяло. И той отново търси решителната битка. Но мисли и стратегически, достатъчно е разумен, за да не я иска на всяка цена. Затова отново се заема да преследва и да гони смъртния си враг, сякаш е дивеч.

Флотилии се сблъскват, градове се подлагат на обсада, устройват се засади. Обширни територии биват опустошени. Братоубийствената война достига Азия и Египет, когато се случва нещо напълно непредвидимо – Помпей е убит в египетското пристанище Александрия. Ликуващи пратеници отнасят главата му на Цезар. Така гражданската война изглежда приключила, но съвсем не е така, защото привържениците на Помпей, и най-вече синовете му, продължават ожесточената борба.

Цезар се озовава във вихъра на политическите интриги и заговори в Александрия, където се слага началото на една истинска политическа приказка – връзката му с Клеопатра. Тази любовна афера е възпята в безброй драми, филми и пиеси, безкрайно интерпретирана и историзирана, но почти никога в съзвучие с историческата истина. Защото е факт, че Клеопатра, заедно с много по-младия си брат Птолемея, е просто едно извънмерно надарено в интригите змийче, което иска да си осигури египетския трон и прави всичко, ама наистина *всичко* възможно, за да оплете Цезар – могъщия римлянин, господаря на света.

Вярно е, че тя изкусно се хвърля на врата на легендарния пълководец. В този момент Цезар се намира в доста деликатно положение, тъй като партията на Птолемея никак не държи да си сътрудничи с римлянина. За разлика от тях Клеопатра инстинктивно разпознава шанса си да се наложи и му изпраща сладникавото послание, че повече не може да се доверява на собствените си приятели и се нуждае от неговата помощ. Завита в килим, тайно я отнасят в двореца на Цезар и зрелищно го разгъват пред очите му. От рулото се измъква млада, изкусителна, красива като греха царица. Благодарна сцена, която е вдъхновила стотици писатели, стихоплетци и сценаристи. Абсолютно ненужно е да си блъскаме главите кой кого прелъстява: египетската красавица – римския военачалник или обратното. Важното е, че започва дива, страстна афера, въпреки че и двете страни си правят тънки, хладнокръвни политически сметки. От тази връзка по-късно се ражда син, получил името Цезарион (малкият Цезар).

Но нека не прибързваме. Междувременно привържениците на Птолемея полагат всички усилия да вгорчат живота на Цезар, а като не успяват, се опитват поне да го отстранят от Александрия и да му нанесат поражение. Цезар е принуден да се окопае в двореца си в града. Един от генералите на Птолемея предприема няколко нападения

срещу палата, като същевременно се опитва да потопи Цезаровата флота, закотвена край пристанището на града. Цезар обаче нарежда да обстрелват вражеските кораби с горящи факли. Контраатаката успява, египетската флота избухва в пламъци и е принудена да се оттегли, защото огънят се прехвърля в квартала на пристанището и се налага да бъде потушен. Въпреки това привържениците на Птолемей не се отказват от намерението да унищожат Цезар и дори отравят водопровода със солена морска вода. Още малко, и римските войници ще се предадат, защото жадната смърт е прекалено жесток начин да се разделиш с живота, но военният гений Цезар им заповядва да започнат да копаят нови кладенци. И ето че вечно успяващият завоевател отново печели. Намират вода – прясна, питейна, чиста изворна вода. С един удар лукавството и козните на враговете са разбити.

Освен това Цезар отдавна се е погрижил да изпрати вестonosец с призив към съюзниците си да му се притекат на помощ. Така бойната сполука отново му се усмихва. Вятърът окончателно се обръща, когато няколко местни водачи му засвидетелстват подкрепата си, както и евреите, чието партньорство по-късно Цезар възнаграждава царски. Стига се до последен решителен сблъсък между армиите на Птолемей и на Цезар, подкрепен от съюзнически войски. В тази битка братът на Клеопатра, пременен в златната си ризница, се удавя във водите на свещената река Нил. Помпозната му броня му се оказва прекалено тежка! Войната свършва.

Цезар заповядва да отдадат дължимите почести на мъртвото момче, после на бърза ръка окончателно урежда политическите отношения в Египет и за пореден път се оттегля като победител.

Омайваща история, трогателна трагедия, вълнуващ романс, свършено съчетание на любов и война – няма какво повече да желаят авторите от индустрията за ма-

сово забавление. Всички съставки са в изобилие, предложени от самия живот.

Цезар отново е на върха на славата. През 44 г. пр. Хр. става император, консул и за пети път диктатор. Малко покъсно римляните му гласуват диктатурата до живот.

Цезар е звезда, която никога няма да залезе, чийто блясък не ще помръкне. Името му звучи магически. Цезар е собствената си статуя, личност, която вече не може да бъде докосната с ръка, не може да бъде обхваната в мисли, отдавна е надраснал нормалните човешки стандарти. В негова чест се устройват триумфални шествия с неопишуемо великолепие, като знак за несравнимия му успех. Цезар е гарант, символ, първожрец на световната сила Рим.

Но няма е забравил, че е смъртен? Че щастието е крехко? И че боговете са ревниви? Той, който е предизвикал съдбата, неограниченият владетел, най-могъщият на земята, е осъден да узнае какво е да притежаваш неограничена власт. Отдавна вече са се образували групички срещу него. Отдавна има хиляди римляни, които желаят смъртта му. Привържениците на Помпей никога няма да му простят. Римските майки няма да забравят убийствената гражданска война. Нито пък изиграните, отстранените, сенаторите и аристокрацията ще успеят да се примирят със загубата на властта. До днес не е изяснено кой стои зад заговора срещу Цезар, но твърде вероятно за покушението са знаели не само великият Цицерон – най-прочутият римски оратор, но и соченият за наследник осиновен Цезаров син, а – разбира се! – и Брут, за когото говорят, че му е незаконен син, защото в миналото Цезар имал връзка с майка му.

Ето как една сутрин през мартенските иди на 44 г. пр. Хр. Цезар се явява в Сената и заговорниците се нахвърлят върху него.

Историкът Плутарх описва смъртта на Цезар по следния начин: „Заговорниците извадили мечове и наобиколили жертвата си. Накъдето и да се обръщал Цезар, отвся-

къде се сипели удари, пред очите му бляскали остриета. Проболи го като диво животно, гърчещо се в ръцете на убийците си. Защото се били зарекли всеки да пониже жертвата и да пие от кръвта ѝ. Тъй замахнал и Брут и го ранил в корема.“*

Така умира Цезар – нападнат в гръб. Смъртта му е жестока, от ръката на заговорници, които смята за най-близки довереници. Би могъл да предусети покушението с блестящата си интелигентност, с добитото в толкова битки проникновение и с политическия си гений, още повече че го били предупредили, но Цезар вече не живее на този свят. Най-могъщият човек на земята умира напълно изненадващо. За няколко секунди престава да диша, престава да играе ролята си и толкова внезапно изчезва от политическото всекидневие, сякаш никога не е съществувал.

БЕЗ МАСКА

Ето как бихме могли да опишем изключителния, уникален и наситен с емоции живот на великия Гай Юлий Цезар, но в действителност това не е и половината истина. Не е дори и една стотна от истината, въпреки че точно по този начин биографията му се преразказва в училища и университети до ден-днешен, а учители и професори смирено се прекланят пред героя. Можем обаче да предадем живота на Цезар и по съвсем различен начин. Именно такава е целта на този разказ, защото в действителност така нареченият „велик“ Цезар притежавал катраненочерна душа, която и до днес не е напълно осветена. Нека безкомпромисно да насочим лъча на прожектора към няколко конкретни факта, които обикновено се премълчават.

* Цитатът от Плутарх е взет от Luciano Canfora, *Cesar, der demokratische Diktator*, München, 2001. – Б. авт.

ПЪРВИ ФАКТ

По наше мнение досега сексуалният живот на Цезар не е бил анализиран достатъчно задълбочено. Не е поставян въпросът какво е било отношението му към жените. Е, нищо не е било по-безразлично на диктатора, както сочат безбройните му безразборни връзки, които са безспорно доказани. Използвал високопоставени матрони, за да бетонира властта си, да кове политически съюзи и да умножава влиянието си. Жените от низшите класи му били абсолютно безразлични и ги употребявал като ориенталски деспот. Дори съпругите си сменял като бельо, винаги когато го налагали политическите съображения. Ако на хоризонта се явявала по-добра партия, той без колебание изхвърлял съпругата и се развеждал. Освен това изпитвал едва ли не болезнена необходимост да преспи с всяка жена, която прекоси пътя му и до която успее да се докопа. Но всички те не означавали нищо за него, включително и Клеопатра, която му родила син – но това съвсем не го развълнувало.

Сякаш между другото Цезар прелъстил безброй жени, все едно че си похапвал бучки захар от буркана, без каквито и да било чувства, без отговорност и без впоследствие да прахосва по тях излишни мисли. Със сексуалността си като средство увеличавал властовия си периметър и това било всичко, което го интересувало в половия акт, ако изключим временното задоволяване на либидото.

В тази светлина лесно могат да се разберат и многобройните му хомосексуални връзки. Преспивал с еднакво щение с мъже и с жени, бил напълно безскрупулен бисексуален маниак. Както вече споменахме, в началото на кариерата си успял да избегне гоненията на Сула само защото имал хомосексуална връзка с Никомед от Витиния, един от най-могъщите царе на своето време – обстоятелство, което 35

години по-късно войниците му в Галия възпели в подигравателните си песнички. Намеците в литературата за хомосексуалността му са прекалено многобройни, за да ги отхвърлим като евтина клевета.

Говорело се, че лично отнел девствеността на осиновения си син, когото обявил за свой наследник, може би именно поради тази причина. Използвал сексуалността като политическо средство – пресметливо, хладнокръвно и брутално, и макар и нашето време да проявява известно свободолобие по отношение на секса, то дори днес подобно нехуманно поведение в „любовта“ не би могло да разчита на одобрение или защита. Цезар щеше да бъде окачествен като обикновен карьерист и негодник, за когото няма нищо свято, който не се спира пред нищо, когато става дума за собствената изгода, влияние и власт.

Оказва се, че в личния си живот Цезар е чисто и просто лумпен, мъжка проститутка, дребен продажник с подигравателно отношение към всичко и всеки, който винаги държи в готовност по някой ироничен отговор, но не притежава достойнство и сваян.

ВТОРИ ФАКТ

Цезар подчинявал всичко, наистина всичко, на амбициозните си политически цели. Вече чухме, че разкрил гладиаторски школи и устройвал празненства, за да привлече народа на своя страна. Трябва да добавим и че организираше най-кръвави борби с хора и животни, за да угоди на плебса.

И всичко това с една-единствена цел – политическото влияние.

Гладиаторските борби на римските арени били също толкова жестоки и антихуманни, колкото и мъченията, на които подлагали животните, но нали народът трябвало да

бъде спечелен, по-точно – подкупен. Какво означава в сравнение с това животът на неколцина души или животни? В добавка преди избори Цезар усърдно „пазарувал“ гласове, за него римските граждани представлявали просто продажна сбирщина, електорален добитък. Същевременно той постоянно и публично продавал и себе си, само и само да не изгуби благоволението на народа. Изсипвал кошове с пари, пари и още пари над тълпата и водел неописуемо разточителен начин на живот. Но по този начин още в ранната фаза на кариерата си натрупал чудовищни дългове. Всъщност дълговете на Цезар са една от основните причини, която му *налага* да поеме военното поприще – той никога не би успял да изплати задълженията си по почтен начин. В гражданската война, отнела стотици хиляди животи, Цезар видял средство да се спаси от дълговете си. Още като млад той обичал да празнодумства и да парадира. Днес биха го изпратили за дълго зад решетките заради корупция и нечисти сделки. Той е прахосник, словоблудец и самохвалко, дърдорко, но опасен дърдорко, който подпалва световен пожар. В началото все още е било възможно да възпрат непоносимата му мания за величие, но никой не се осмелил да действа. Прекалено много хора се възхищавали от този наперен фукльо, който с пълни шепи пръскал сестерции и злато, сякаш вече бил владетел на Рим.

Баснословните дългове накрая го принудили да тръгне на война. Нищо друго не му оставало. И там Цезар започнал да се държи като обикновен разбойник и крадец. Грабел наред като крадлива сврака. Не зачитал чуждата собственост, обирал свещените храмове, навсякъде с цинична усмивка на тънките си устни. В повечето случаи това наистина ставало с одобрението на Рим, но съвсем не винаги. Истината е, че по онова време римското право е развито както никое друго. Съвременните европейски правни системи до голяма степен се опират на практиката на римските юристи. Но точно това право Цезар

потъпквал отново и отново. Върховната му цел била да плячкоса целия свят и той я преследвал без задръжки, без да спира и без всякакви угризения. Той е най-великият крадец на своя век.

Затова и завладяването на Британия, което – между другото – никога не му се удава напълно, в никакъв случай не бива да се разглежда като израз на държавна политика, както по-късно самият Цезар се стреми да го представи. Пълководецът просто се домогвал до възможността да сложи ръка върху приходите от добива на перлени миди край британските брегове, за който се носели легенди. Интересували го само плячката и парите. Има безспорни данни, че като военачалник безсрамно е плячкосвал и градове, които прекратявали съпротивата и се предавали, за да изплаща с откраднатото астрономическите си дългове. В Галия окрал всички храмове и светилища. В Рим според историка Светоний откраднал от Капитолия 3000 фунта злато и го заменил с позлатена мед. Измамил и Птолемей – брата на нещастната Клеопатра, с 6000 таланта. По време на гражданската война нагло ограбил римската държавна хазна. Противозаконно си осигурил достъп до *aerium sanctum*, като разбил ключалките и с цялото си нахалство поискал 45 000 златни кюлчета и 30 милиона сестерции (срв. описанието у Канфора). Накратко – крал, ограбвал и изнудвал колкото могъл да докопа с алчните си, изпръскани с кръв ръце.

И това ми било герой! В действителност Цезар е най-обикновен разбойник, може би най-безскрупулният и най-наглият от всички взломаджии, защото предпочита да действа под мантията на държавното одобрение, макар и не винаги да успява. Правото според него съществува, за да бъде нарушавано и пренебрегвано, защото Цезар стои над правото. Не е по-добър от презрените крадци, негови жертви стават дори хора от най-близкото му обкръжение, макар че

краде в мащаби, заради които мнозина забравят, че е дребен жалък мошеник.

ТРЕТИ ФАКТ

Но простъпките, изброени дотук, са нищо в сравнение с другите му ужасни престъпления. Почти никой историк не се осмелява да изрече на висок глас обстоятелството, че Цезар извършил мащабен геноцид.

На съвестта му тежат около един милион убити. Един милион! Без да се смятат осакатените, останалите без дом и бегълците.

И в същото време Цезар бил достатъчно ловък, за да разкраси действията си в Галия с най-сладките, изтънчени и обиграни слова. Наистина е гений в пиара. Пъблик рилей-шънс е занаят, който владее до съвършенство. Голямата лъжа, професионалната лъжа, е неговата стихия. Защото многобройните походи в Галия и другите римски провинции са свързани с невъобразими жестокости. Измамите, предателствата, кланетата и търговията с роби били всекидневно занимание за Гай Юлий Цезар. И докато възпявал собствените си „геройства“, призвани да впечатлят римляните у дома, избивал цели народности, изстребвал племе след племе в Галия, газел в кръв до колене и на всичко отгоре приемал поздравления за това.

Триумфите му съвсем не са героични победи, спечелени в честна борба. Ето няколко нелицеприятни факта.

1. Споменахме, че Цезар не се стряска от никакви политически номера, когато реши да покорява, да поробва и да тъпче покорените. Безсрамно насъсква няколко германски племена едно срещу друго. Опитва се да посее раздор между висшите и низшите прослойки на обществото. Подмамва вождовете на племената с изкусителни оферти.

Привлича готовите да му съдействат. Не пропуска да опита нито един от най-мръсните номера под слънцето.

Веднъж поканил няколко германски князе, за да водят преговори на неутрална територия, но едва пристигнали, те попаднали в устроена от Цезар засада и били убити. Веднага след това той избил до крак останалите без вождове племена, включително старците и кърмачетата.

Цезар е примитивен, суров убиец.

2. Някои войни разпалва напълно целенасочено и съзнателно, както и напълно ненужно. В добавка проявява жестокост към пленниците – заповядва преди екзекуцията им да бичуват водачите на победените племена сонени и карнути, за да ги унижи.

Цезар е обикновен противен садист.

3. За да сее раздор между германските племена, Цезар си служил със стар примитивен метод. По най-варварски начин опустошавал поселищата им, избивал и насичал на парчета обитателите им, оставял след себе си неописуемо опустошение – с цел племената да обвинят собствените си водачи, че не са преговаряли достатъчно настойчиво с Рим и че не са свели глави пред завоевателите.

Цезар е първокласен войнолюбец и подпалвач на войни.

4. Когато храбрият Версенжеторикс осъзнал, че няма да има сили да победи Цезар, той се предал на римляните, за да спаси от унищожение своите привърженици. Шест години Цезар държал „варварския“ вожд в плен при най-нехуманни условия, за да го „пази“ за едно от триумфалните си шествия. Едва след това го екзекутирал. С което проявил пълна липса на характер и величие.

5. Факт е, че ни най-малко не го било грижа за Галия или за нейното „освобождение“, както подигравателно

пише в съчиненията си. Всичките му действия се ръководели от стремежа да си изгради добър образ в Рим. Иска да се покаже като несравним триумфатор, победоносен пълководец, единствен, богоравен генерал, с когото никой не може да се мери. Немалко историци признават, че кървавите битки в Британия се водят единствено за да задоволят алчността му и да впечатлят Рим. Пропагандата е неговият метод, славата – средство, всичко е в името на фалшивия имидж.

Цезар успява да оправдае и най-жестоките войни, използвайки изтънчени манипулационни техники. Неизменно убеждава в правотата си Сената, аристокрацията и народа. Владее всички тънкости на риториката и безсрамно поставя в центъра собствената си личност. Пропуск на господа историците е, че не са представили подробен анализ на текстовете му от гледна точка на методологията на неговите лъжи, на пропагандните му техники, на авторските му манипулации. По този начин бихме разобличили и модерните политици от неговия сорт и калибър и бихме ги свалили от тронове им, завладени с помощта на пиара. Липсват докторати за лъжите на Цезар. Самите лъжи обаче са в изобилие. Сякаш неволно, Цезар винаги играе главната роля в текстовете си. Трупа клишета като родина, народ и вяра. Демагогията му няма граници.

6. Да се обърнем към неподкупните числа. Плиний твърди, че Цезар е изтребил милион и двеста хиляди души, без да се смятат кланетата по време на гражданската война. Велей Патеркул (историк, симпатизиращ на Цезар) говори за 400 000 убити в Галия и още толкова пленени. Плутарх сочи числото един милион убити и един милион пленени и говори за 300 000 избити германци. Апиан докладва за 400 000 убити само в една-единствена битка с германците. Колкото и неточни да са данните, сигурно е, че предположението за един милион убити, които се пишат на

сметката на Цезар, никак не е преувеличено и ще е доста безнравствено да се спори дали са били „само“ половин милион или „цели“ два милиона. Дори не споменаваме за доживотните мъки на осакатените, за отсечените ръце, избодените очи и изсъхналите нозе на оцелелите.

След един определен момент Цезар на практика постоянно води война. Обича войната, обожава я. Войната е смисълът на неговия живот. Ето, това е истинският, неподправеният Цезар. Всичките му действия целят да впечатлят Рим и да укрепят властта му. С тази цел той издига колосалните си строежи, вдига възнаграждението на наемниците и подарява на войниците си роби.

Почти не обърнахме внимание на Цезар в ролята на робовладелец и роботърговец, който натрупва милиони от продажбата на хора. Едва споменахме и безбожната гражданска война срещу Помпей, в която загиват безброй синове на Рим, когато римски легиони се хвърлят в битки срещу други римски легиони. Греховете на Цезар и без това са достатъчно. Когато става дума за неговата власт, той е готов да оцети народа си и да му навлече всякакви беди.

Този кръвожаден масов убиец, този алчен ненаситник е най-голямото нещастие в цялата древноримска история. Ала той ловко е успял да се прикрие – не само приживе, но и до днес! Скрива се зад хрониката на няколко войни, които описва лъжливо, с пропуски и отявлено тенденциозно.

Ако питаем и най-малкото уважение към човешките права, ако вярваме, че войната е най-страшният бич за човечеството и ако притежаваме дори само искрица разум, присъдата ни за този узурпатор би трябвало да е унищожителна.

Защото историята недвусмислено показва, че алчният ненаситен разбойник Цезар е най-големият масов убиец на своето време, кръвопиец, касапин, садист, предател и двуличник. Защо тогава да се възхищаваме от него?

ВЪПРОСЪТ НА ВСИЧКИ ВЪПРОСИ

Подобно на случая с Александър Велики, и тук възниква въпросът как е било възможно Цезар да излъже човечеството за цели две хиляди години? Как е успял да заблуди хората за своя характер и да поддържа славния си ореол?

Това е въпросът на всички въпроси. Ще се опитаме да отговорим точно, подробно и достоверно и това ще е интересен разказ, защото ще ни покаже как професионално се изкривява истината на най-високо равнище.

За целта обаче трябва да разкажем живота на Цицерон – великия противник на Цезар, защото неговата биография ще ни помогне да разберем още по-добре какъв е Цезар.

4. ЦИЦЕРОН И ЦЕЗАР: ИСТОРИЧЕСКИЯТ ДУЕЛ

Систематичният анализ на историята на Древния Рим показва, че общо взето се фаворизират две политически течения. От една страна е републиката, синоним за свобода, законност и правосъдие, от друга – диктатурата, господството на един владетел – цар или военачалник. Тези две течения предизвикват най-бурните борби на политическата арена в Рим; представителите им се противопоставят непримируемо. Доводите в полза на републиката – *res publica*, господството на обществото, се защитават от най-изтънчените умове, философи и оратори, които вярват в доброто у човека, в силата на убеждението и в справедливостта. Най-благородният им представител е Цицерон.

Противниковата страна – диктатурата, също има убедителни защитници. Мнозинството от тях са войнолюбци и военачалници, представители на военните структури. Най-профилираният им представител е Цезар.

Човекът с меч се изправя срещу човека на словото, подпалвачът на войни – срещу миротвореца, противникът на свободата – срещу защитника на свободата.

Личност като Цицерон се ражда веднъж на столетия. Макар че е автор на най-значимите философски трудове на своето време, той не е от мислителите, които се оттеглят на върха на своите кули от слонова кост. Не е и обикновен

писател, владеещ изкуството да формулира красиви слова, макар че текстовете му са увлекателни. И не е сух теоретик, лутащ се из заплетените ходници на разсъжденията си, макар че притежава остра мисъл. Той е преди всичко практик. Активно участва в политическия живот. Не се бои да действа, когато трябва да защитава идеалите си. Бори се с всички средства, с които разполага. Непокколебимо воюва на страната на републиката, която за него означава свобода – свобода на словото, свобода на мисълта, политическа свобода. Бори се като лъв, с невидана смелост.

Но се изправя срещу най-опасния опонент от своята епоха – Цезар. Паднал му се е най-способният и най-лукавият противник, който може да си представи човек. Преди да разкажем кой от двамата спечелил накрая, нека разкрием предварително, че отговорът коренно ще се различава от официалните учебници по история.

Но да се върнем на живота на Цицерон. Както казахме, той е свободолюбив дух. Смятан е за най-великия римски оратор, в добавка познава в подробности всички значими философски школи. Велей Патеркул го оценява така: „Цицерон живее и ще живее в паметта на всички епохи и докато съществува този свят... който единствен той от римляните прозря в духа си, обхвана с разума си и осветли с ораторската си дарба, и Цицероновата слава ще придружава света в пътя му към вечността.“

Еразъм Ротердамски, най-големият хуманист на своето време, се възхищава от Цицерон, и то в епоха, когато всъщност не са били позволени други хвалебствия, освен по адрес на Библията, докато на всички „езически“ автори се гледало най-малкото подозрително. Ето какво пише Еразъм: „Светото писание наистина заслужава първенстващо място, но въпреки това често у древните езичници, дори у поетите, откривам мисли, които са изказани или написани тъй чисто, тъй свято, тъй божествено, та не мога

да се отърся от убеждението, че ги е вдъхновявала божествена сила. И кой знае, може би духът Христов се разпростира по-надалеч, отколкото смятаме. Така например има много светци, които не са вписани в календарите. Няма да скрия тежненията си от своите приятели: не мога да чета съчиненията на Цицерон за старостта, за приятелството, за дълга, нито тускуланските диалози, без навремени да целуна пергамента и да се преклоня пред това свято, изпълнено с божествен дъх сърце.“

Кой и какъв е бил този човек, пред когото най-великите духове ще се прекланят хиляда и петстотин години след смъртта му и дори ще рискуват живота си, като го възхваляват? Каква е била тази личност, движила се на политическата сцена със същата виртуозност, както и на писателското поприще? Какъв е бил животът на може би най-великия оратор на всички времена, който умеел да си служи със словото като с кинжал, по-опасен от хиляди римски войници? Кой е бил този мислител и борец?

Животът му е вълнуващ, бурен и необикновен.

CURRICULUM VITAE

Марк Тулий Цицерон идва на бял свят на 3 януари 106 г. пр. Хр., шест години преди да се роди Цезар, в малко провинциално градче на стотина километра южно от Рим, като син на аристократ. Израснал в заможна, но лишено от политическо влияние семейство, което означавало, че ще бъде принуден с огромни усилия да воюва за всяко по-високо стъпало от своята кариера. Все пак имал щастието да го обучават най-добрите учители на епохата, които развили дарбите му. Самият той се отличавал с извънредно усърдие и отрано възприел Омировата максима: „Винаги бъди пръв и се отличавай сред другите.“

Учил отначало при оратора Клас, после при юриста Сцевола, който му преподавал частно и публично право и който го въвел в съкровищницата на гръцката философска мисъл. Чрез Сцевола още в младежките си години се запознал с водещите мъже на епохата. Сред тях са философът Панаиций и историкът Полибий. Не след дълго Цицерон вече се движел свободно в кръговете на най-големите интелектуалци и същевременно наблюдавал отблизо най-влиятелните политици. В тази атмосфера на интелект и власт той бързо осъзнал убедителната сила на словото и въздействието на умело съставената реч. Издигането му на политическото поприще било предизвестено. Ето етапите на светкавичната му кариера.

След като отбива военната си служба в съюзническата война с италиейците, Цицерон се установява като адвокат в Рим. Още „с жълто около устата“, той води сензационен процес, който отведнъж го поставя в центъра на общественото внимание. Двадесет и шест годишният Цицерон се осмелява да се изправи като защитник на Секст Росций – дребен провинциален благородник, обвинен, че е убил собствения си баща. Всъщност процесът е политически фарс. Истинските подбуди са съвсем други. Сула, по онова време диктатор на Рим, е позволил на Хризогон, един от своите приближени, да заграби имуществото на убития. Убиецът със сигурност не е синът.

Налага се да припомним, че един от обичайните по онова време методи за „рефинансиране“ на диктаторите бил да поставят в „черни списъци“ имената на заможни, но неудобни личности, да ги обвинят в държавна измяна и впоследствие да конфискуват имуществото им. Поводи винаги се намирали. Обикновено обвиненият умира по един или друг начин.

Точно така бил ограбен и старият Росций от въпросния Хризогон, който и преди бил вършил мръсни поръчки за диктатора Сула. Имотите на обвинения „изменник“ били изнесени на търг и Хризогон ги купил на нищожна цена. А

за да отстранят законния наследник – сина Секст Росций, го обвинили, че е убил собствения си баща.

Накиснат с подправени доказателства, Росций седи на обвинителната скамейка и се намира в твърде незавидно положение. Процесът е фарс, нагласена игра.

Цицерон, адвокатът на младежа, е изправен пред сериозен проблем: политическата ситуация не му позволява да атакува пряко диктатора Сула. Но той не може и не иска да потъпче истината. Затова прибегва до цял арсенал от юридически трикове. Като начало държи името на Сула настрана от процеса. Дори възхвалява диктатора, но същевременно изтъква, че всичките победи на Сула биха се обезценили, ако не бъдат обезвредени негодници като Хризогон. Просто набива клин между двамата.

На второ място – трябвало да прозвучи убедително за аристократите, по-голямата част от които не виждали нищо лошо в подобни методи на обогатяване. За целта Цицерон изнася изкусна лекция. Напомня, че истинското благородство – *nobilitas* – се придобива не по рождение, а с дела. И предупреждава могъщата аристократическа клика, че ако прекалено често си затваря очите пред неправдите, ще застраши собствената си позиция. В добавка си играе и с чувствата на съдиите. Призовава ги към милосърдие и им припомня, че древните римски добродетели продължават да бъдат от съдбоносно значение, че Рим със сигурност ще рухне, ако продължи да позволява подобни несправедливости. Апелира и към човечността на магистратите.

Половин Рим настръхнал следи процеса. Противниците опитват всичко, за да провалят Цицерон. Но младият адвокат не е само смел, а и брилянтен професионалист. И така, след разгорещени словесни двубои, процесът завършва с пълно оправдаване за подзащитния на Цицерон. Въпреки всички подводни камъни младият адвокат успява да го спаси от сигурна смърт.

Но тази блестяща победа е само начало за начинаещия юрист, който междувременно се радва на живо обществено внимание. Малко след зрелищния процес Цицерон заминава да продължи учението си в Гърция, където школува ораторските си способности. Шлифова стила си и се учи да доказва тезата си с остри като нож доводи, разучава как се овладяват и насочват човешките емоции, упражнява логиката си. В тези умения се крие истинската тайна на успеха на Цицерон.

ТАЙНАТА НА УСПЕХА

Цицерон бил роден оратор, майстор на говореното слово, гений на стилистиката. Години по-късно той разкрива някои от тайните си, като умело отклонява вниманието от собствената си личност. Ето какво пише Цицерон за Цицерон: „Не за мен искам да говоря, а желая да разкажа за останалите. Сред тях нямаше нито един, който да се бе посветил на по-задълбочено от повърхностното изучаване на науките, които обаче са извор на словесността; нямаше никой, който да плува като в свои води във философията, която е майка на доброто говорене и на добрите дела; никой, изучил гражданското право, главната предпоставка за частните дела и за съдната способност на оратора; никой, сведущ в римската история, за да призове при случай с нейна помощ най-значимите свидетели от подземния свят. Нямаше човек, способен с трезви и остроумни доводи да притисне противника в ъгъла, да разведри настроението на съдиите и за няколко мигновения да ги накара да забравят строгата сериозност и да се развеселят, дори да се разсмеят; никой, способен да разшири речта си и от конкретното обсъждане, приковано към определени люди и обстоятелства, да премине към общозначими въпроси. Нямаше и такъв, който

умее да разсее слушателите, като се отклони за малко от темата, нито пък някой, способен да разгневи магистратите или да ги трогне до сълзи, нито човек с умения да повлиява на настроението на съдията според изискването на ситуацията, а това е основното, което трябва да умее ораторът!“*

Нима е възможно по-умело да възпееш себе си?

Заниманията с гръцката философия научили Цицерон да аргументира диалектически, той усвоил висшата школа на представянето на доказателства, научил се как да пита и как да убеждава.

Истинската тайна на неговия успех е пълната му отдаденост на науката риторика.

Можем да разберем Цицерон само ако се опитаме да вникнем в пълното му фокусиране върху изкуството на говореното слово. С неуморно усърдие той изглаждал езика си, никакви усилия не му се стрували прекалено големи в името на усъвършенстването на стила. Бил консул на граматиката и император на синтаксиса. Още съвсем млад си извоюва невероятен успех и позицията на *homo novus* – нов човек, както старите аристократи презрително наричали издигналите се от по-ниските слоеве, но всъщност какъв по-голям комплимент? Вече нищо не можело да попречи на шеметната му кариера.

ПОЛИТИКЪТ

През 75–76 г.пр.Хр. Цицерон получава квестура – първото стъпало в римската административна стълбица.

В ранния Древен Рим квесторите били люде, натоварени да разследват престъпления. Но имало и квестори, които управлявали флота и внасяли в Рим сребро, кораби и военно

* Виж Marion Giebel, Cicero, Reinbeck bei Hamburg, 2000. – Б. авт.

снаряжение. По-късно задачите на квестора се променили. По времето на Цицерон някои квестори изпълнявали финансови и административни функции в Рим, а други съдействали като заместници на римския управител на някоя от провинциите.

На Цицерон възлагат да управлява западната част на провинция Сицилия. На острова той се отличава с абсолютна неподкупност и славата му накрая достига Рим. През целия си живот ще се застъпва да не се експлоатират безмилостно римските провинции, а напротив – да им се оказва помощ.

Малко по-късно виждаме Цицерон отново като правник в Рим. И отново се посвещава на любимото си занимание – усъвършенства ораторските си способности. Впоследствие получава сенаторско място. Печели няколко важни победи на обществената арена. Прославя се и като се изправя срещу Гай Верий – римски чиновник, опоскал до шушка Сицилия, който си служи с най-мръсните номера, за да смаже Цицерон. Верий протака процеса, раздава подкупи, дори проваля избора на Цицерон за висша длъжност. Но правникът успешно отбива всички атаки. Почтеността побеждава престъпността, добродетелта надвива порока. Славата на Цицерон расте. Избират го за едил.

Задачите на едилите били многообразни. Те надзиравали архивите, устройвали игрите, отговаряли за продоволствието на града и действали като градска полиция. Цицерон се изкачва още едно стъпало в кариерата. През 66 г.пр.Хр. дори става претор – една от най-високите обществени длъжности в Рим.

Но се е изкачил опасно високо. Устоял срещу големите пари, закостенелите аристократи и корумпираните политици. Малко му остава до консулство – върховната длъжност в републиката. Цицерон е на път да стане първият човек в държавата! Тук обаче се намесва Гай Юлий Цезар.

ЦЕЗАР В ЕСТЕСТВЕН РЪСТ

Противно на Цицерон, Цезар е хазартен тип. Бисексуален епилептик, корумпиран и задлъжнял до гуша. Ако е от полза за кариерата му, не се свени да си послужи с интрига и убийство. Както видяхме, възпяваният от историците Цезар в действителност е крадец и разбойник, човек, който престъпва думата си, предава приятелите си и не уважава закона. Той рано осъзнава, че властта е у тези, които притежават способността безскрупулно да проливат кръв. Неговата кариера също върви светкавично нагоре. Избират го за понтифекс, после се издига до квестор, жени се изгодно и по този начин си осигурява напредъка в обществото. През 65 г. пр. Хр. е едил като Цицерон, а през 63 г. пр. Хр. става понтифекс максимум – върховен жрец с огромна власт.

По отношение на характера, възгледите и методите да прави кариера Цезар е пълната противоположност на Цицерон. Обича корупцията, войната и интригите. Не може да има двама по-различни мъже. Двубоят им е предначертан. Всъщност борбата им ще бъде решена окончателно едва две хиляди години по-късно.

ЗАГОВОРЪТ НА КАТИЛИНА

Но нека останем верни на хронологията.

Цицерон се сблъсква с Цезар за първи път около заговора на Катилина. Въпросният Катилина е бандит, негодник, новоиздигнал се демагог и държавен престъпник. Събира около себе си глутница крадци, гангстери, задлъжнели сподвижници и отчаяни типове, за да извърши преврат и да вземе властта. Подкрепят го несметно богатият Красс – акула в търговията с недвижимости, натрупал съкровища от

спекулации с къщи и земи, както и Цезар, чиито качества вече описахме. Дватама обаче ловко остават в сянка със сметката, че ако превратът успее, ще застанат в първата редица. Ако ли не, също няма лошо – пред очите на обществото те не се числят към приятелите на Катилина.

Всичко е подготвено до последната подробност. Наети са още тъмни персони, лумпени и всякаква сган, която няма какво да загуби и само може да спечели. Организируют финансова помощ, натрупват оръжия и планират преврата като военна операция.

Под повърхността бушува стихия. Враговете на републиката дебнат нащрек и очакват сигнала.

Междувременно Цицерон, последно убежище на свободата и единственият искрен застъпник на републиката, се устремява още по-високо. През 63 г. пр. Хр. кандидатства за най-високата държавна длъжност – консул. Крас и Цезар правят всичко възможно, за да го провалят.

Няма номер, достатъчно мръсен, за да се откаже от него Цезар в борбата срещу съперника си, от когото се страхува, защото знае колко опасни ценности защитава. Всичко у него възроптавало при вида на неподкупния Цицерон. Но Цицерон все още не е избран за консул. Официалният му съперник на ринга е Катилина, който преди преврата за последен път се опитва да вземе властта с легални средства. И макар закостенялата аристократична клика да не обича Цицерон, той ѝ изглежда по-малкото зло в сравнение с бандита Катилина. Ето защо в крайна сметка издигат Цицерон на най-високия пост в римската държава. Катилина губи избора. И веднага възобновява старите си планове да вземе властта с насилие. Продължава да се обгражда с мошеници и авантюристи, да наема разбойници, да пълни нови складове с оръжие.

Но информацията за заговора изтича чрез любовницата на един от съзаклятниците, която тайно осведомява Цицерон. Макар да е шокиран, той действа незабавно. Докладва на

Сената, който му гласува съответните правомощия. Изпраща войски срещу бандите на Катилина и задържа привържениците му в Рим. А Цезар? Цезар се усеца и в последната секунда написва донос срещу Катилина, за да опровергае слуха, че е негов съюзник. И докато привидно великият и благороден Цезар изменя на приятелите си, Цицерон разбива заговора. Повечето от съзаклятниците са арестувани. Въпросът е дали да бъдат осъдени на смърт. Цицерон използва най-мощното си оръжие – словото – и засипва Сената с обвиненията си срещу държавните изменници. Цезар възразява. Двамата най-влиятелни мъже на епохата се сблъскват в първия си двубой – словесен наистина, но ожесточен и драматичен. На страната на Цицерон са правото, почтеността и свободолубието. В лицето на Цезар им се противопоставя масов убиец, подлец и безскрупулен силов политик. Накрая побеждава Цицерон. Гръмовитите му речи до днес са крайъгълен камък в историята на риторичното изкуство и словесността.

Цезар е принуден да подвие опашка. Заговорниците на Катилина са екзекутирани. Самият Катилина не след дълго загива в битка. Цицерон се завръща триумфално в Рим. Тълпата го приветства и възхвалява. Присъждат му почетната титла *pater patriae* – баща на отечеството. Цицерон е на върха на славата и властта.

Цезар обаче скърца със зъби и очаква своя час. Знае, че той ще настъпи.

ПОХОД КЪМ ВЛАСТТА

Решен да управлява съдбините на Рим, Цезар избира път, различен от този на Цицерон. Вярно, че и той се изкачва по стълбицата на предначертаната административна кариера, истина е, че също изучава риторика, понякога при същите учители, които обучават и Цицерон. Изплита мрежа от

връзки, осигурява си подкрепата на добре „смазани“ приятелски кръгове.

Но в добавка Цезар никога не изпуска от очи няколко други властови фактора. Неизменно търси близост с парите, с големите, много големите пари. Грижи се да се прослави като пълководец. И трето, Цезар е истински *хomo политикус*, който умело купува народа, осигурява си с подкупи благосклонността на висши служители и не се плаши да сключва съюзи с откровени престъпници. Никакви скрупули не го тревожат, когато става дума за властта. Цицерон е неизменно загрижен да запази чисти ръцете си, издигането му протича изцяло в рамките на закона. За разлика от него Цезар е смазал множество ръце, направил е десетки тайни договори и е достигнал високото си положение с измама. В 61 г. пр. Хр. е проконсул в Испания, където отново проявява военния си талант. Една година по-късно най-сетне успява да нанесе решавачия си удар.

Заедно с баснословния богаташ Крас и с победния военачалник Помпей той съставя триумвирата. Тримата си поделят властта. Крас се грижи за финансите и представлява големите пари, Помпей олицетворява военната сила, а Цезар дърпа конците на политиката. Избират го за консул, най-високата длъжност в държавата.

Не след дълго успява да получи още една длъжност – става проконсул на провинция Галия, където води многобройни войни, от които извлича максимален пропагандистки ефект, трупа пари и огромна плячка. Освен това привлича на своя страна римската военна каста.

Цезар се е превърнал във властови фактор, който не можеш да пренебрегнеш, без да се обречеш на политическо самоубийство. Да се опълчиш на Цезар, означавало да се простиш с живота. Легионите го подкрепят заради безбройните войни. Провъзгласяват го за най-великия пълководец на всички времена. Но Цезар иска още повече. А на пътя му се е изпречил само един човек – Цицерон.

ДВУБОЯТ

Отначало Цезар се опитва да се сближи с Цицерон, като се преструва, че е приятелски настроен. Но Цицерон не се поддава на ласкателствата му. Двамата разменят няколко любезни писма, но знаят, че между тях не може да се изгради мост. И когато Цицерон дава показания в процеса срещу Колодий – една от креатурите на Цезар, войната е обявена. Цезар отвърща на удара. С решаващата му помощ Колодий, който е изпечен мошеник и престъпник, получава висша държавна длъжност. В това си качество Колодий издава закон, насочен срещу Цицерон. Той е виновникът за екзекутирането на другарите на Катилина, което Цезар никога няма да му прости.

Точно в това го обвиняват: прибързал е с наказанието, екзекуциите не били правомерни. За да спаси главата си, Цицерон е принуден да бяга под закрилата на нощта. Заминава в изгнание през 58 г. пр. Хр., домът му е ограбен и разрушен от станта, имуществото му е конфискувано, а останалото му в Рим семейство – подложено на репресии. От най-високия връх Цицерон се срива в най-дълбоката пропаст. Възхваляваният приветстван оратор, бившият консул е принуден да търси закрила в чужбина, сякаш е дребен престъпник.

С Цицерон е свършено.

ГРЕШКАТА

Не е лесно за историка да посочва със задна дата грешките на предишни епохи. Но все пак не можем да не открием една-единствена, решителна и непоправима грешка на Цицерон. Грешка, която в нравствено отношение пречупи-

ла гръбнака му. Грешка, която по всяка вероятност е отнела себеуважението му.

Все пак да не избързваме.

В Рим нещата се променят. Колодий, който междувре-
менно е започнал да тероризира населението със своите
банди, все повече губи подкрепа. Вече масово съжаляват за
прогонването на Цицерон. Настроенията се обръщат. И един
ден позволяват на Цицерон да се завърне у дома.

Влизането му в Рим е като триумфално шествие. Улиците са пълни с приветстващи го хора, посрещат го делегации. Редят се на опашка, за да го поздравят. Цицерон се завръща като пълководец след победна битка. Държи вълнуващи благодарствени речи към Сената и народа на Рим. И се заблуждава, че в негово лице свободата и справедливостта ще надделеят.

Но надеждите му са попарени, когато настъпва време за поредния властови покер. Тримата големи – Клас, Помпей и Цезар – най-спокойно се договарят Клас и Помпей да бъдат избрани за консули, а Цезар да продължи да плячкосва провинция Галия.

Когато Цицерон разбира за това, остава поразен. Никои не си е помислил да проведе истински избори! Триумвиратът абсолютно самоволно разпределя властта. Същевременно Цезар увеличава натиска срещу Цицерон. Дотолкова, че ораторът отново започва да се страхува за живота си. Можем само да подозираме каква вътрешна борба е трябвало да преживее. Но резултатът е, че Цицерон се примирява, отстъпва и коленичи пред Цезар. Дори публично защитава Цезар и се унижава. Изменя на праволинейността си в името на своята сигурност. Предава собствения си морал.

По-късно признава, че по онова време не е бил на себе си, не можел да владее „дори омразата си“. И така пред нас се изправя един Цицерон, поел към вътрешна емиграция. Той напуска хлъзгавия политически живот, барикадира се зад

своите книги и потъва в изящната словесност. Съсипан и съкрушен.

Извършил е най-голямата грешка, която може да направи човек – изменил е на своята почтеност.

ГРАЖДАНСКА ВОЙНА

Настава време да се назначават нови проконсули, които да управляват римските провинции. Законовите разпоредби повеляват постове да се възлагат само на стари, опитни консули. Така през 51 г.пр.Хр. Цицерон заминава за Мала Азия като управител на провинция, макар че с мъка напуска любимия си Рим. Както някога в Сицилия, не след дълго се разнася славата му на неподкупен, високоефективен и справедлив управител. Смята благополучието на повереното му население за своя най-висша задача и хората го обичат. Отново се бори срещу потисничеството, експлоатацията и насилието. Изпълнява дори военни задачи, макар че те съвсем не са неговата специалност: отблъсква партите и техните съюзници, след което войниците му го титулуват с почетното звание император. Но сърцето му си остава в Рим. Затова, без много да мисли, се прибира при първа възможност, като не подозира, че ще попадне в политическо врящо гърне, достигнало точката на кипене. Точно тогава Цезар е поставил въпроса за властта. Спречкал се е не само с Помпей, но и със Сената. И един ден Цезар и войниците му пресичат Рубикон и се насочват към Рим. Не след дълго цялата страна е потопена в най-кървавата гражданска война, бушувала някога. Цицерон с всички средства се опитва да предотврати тази война, но напразно. Помпей, който про форма е на страната на закона, бяга от Рим. Малко по-късно Цезар влиза в града начело на войските си.

Колкото и настойчиво Цезар да се опитва да привлече на своя страна Цицерон, колкото и любезни писма да разме-

нят двамата, колкото благовъзпитани разговори да водят и благосклонни жестове да си разменят, дълбоко в себе си Цицерон знае, че Цезар е символ на всичко онова, от което той като честен човек дълбоко се отвращава и срещу което се бори. Затова не му остава избор, освен да се бие на страната на Помпей. Братоубийствената война се развихря с цялата си жестокост, достига до най-отдалечените провинции и взима безброй жертви.

А Цезар сякаш е абониран за победата. Макар да се обкръжава с престъпни банди и да е безсъвестен негодник, той безспорно е гениален пълководец и изключителен талант да владее. Помпей е подложен на преследване, гонят го като диво животно. Губи битка след битка, докато един ден става жертва на наемни убийци. Но привържениците му са могъщи управители на провинции, синовете му са опитни воители. Дори след смъртта на Помпей гражданската война продължава да бушува, военните действия не спират в Египет, Мала Азия, Италия и Испания. И Цезар отново побеждава, бие се срещу последните остатъци на републиканските войски, надвива синовете на Помпей, овладява интригите и армиите в Египет.

Цезар побеждава всички и за войските си отдавна вече не е обикновен пълководец, а бог.

Междувременно великодушно е позволил на Цицерон да се завърне в Рим, където ораторът, изпаднал в дълбоко отчаяние, очаква развитието на нещата.

Известно време Цицерон не смее да издигне глас срещу Цезар, който за него е символ на насилник и закононарушител, потъпкал принципите на свободната република. Само веднъж излива мислите си в некролога за един от победените противници на Цезар, без да го е грижа какво ще последва. Цезар кипва. Но отново подарява живота на Цицерон. Лесно е да си великодушен, когато притежаваш света.

Властовите отношения вече са ясно определени, заревите – хвърлени. Цицерон отново се оттегля в личния си живот,

със съкрушен дух, роптае срещу съдбата и ненавижда политическата действителност.

Цезар се издига до доживотен диктатор. Борбата на Цицерон изглежда безсмислена. Цезар управлява с железен юмрук. Изглежда, че нищо не може да му отнеме властта.

Цезар е стъпкал в прахта Цицерон и всичките си врагове. Триумфирал е срещу всичките си противници. В цялата Римска империя няма човек, който да дръзне да се изправи срещу него.

Цицерон – поне така изглежда – е загубил борбата.

ПОКУШЕНИЕТО

Но Цезар също допуска грешка – забравя, че е смъртен. Подобна грешка отново и отново са допускали най-великите, най-мъдрите, най-силните и най-могъщи властници и ще продължат да я допускат и занапред. Цезар наистина е запушил устата на опозицията, но тя продължава да скърца със зъби. Вярно, притежава абсолютната власт в Рим. Възхваляват го, издигат му статуи и триумфални арки, отрупват го с почести. Но под повърхността бушува вулкан.

През мартенските иди на 44 г. пр. Хр. Цезар, макар че го били предупредили, отива в Сената, където го очакват противниците му. Без нито дума те се нахвърлят срещу него.

До ден-дневен историците гадаят дали Цицерон е бил замесен в покушението срещу Цезар.

Каквато и да е истината, сигурно е, че Цезар няма последователен противник от Цицерон. Сигурно е и че Брут, когато потопил камата си в кръвта на Цезар и я издигнал нагоре, извикал: „Цицерон!“ Сигурно е, че няма по-голяма интелектуална и нравствена противоположност на Цезар от Цицерон.

Твърдят, че когато Цезар съзрял Брут сред нападателите, престанал да се съпротивлява.

Всемогъщият, непобедимият Цезар е мъртъв. Римската република е свободна от най-ужасния тиранин, който я е управлявал някога. Ражда се надеждата за свободно управление. Часът на Цицерон настъпва.

БОРБАТА ПРОДЪЛЖАВА

Каква грешка – да се смята, че убийството на един човек може да реши всички проблеми! Цезар отдавна се е превърнал в нагласа, в определено отношение към държавата, в идея. Олицетворява диктатурата.

Така е и след смъртта му – привържениците на Цезар се събират и се опитват да използват благоприятните обстоятелства. Проклинат страхливото убийство и призовават народа към бунт. Цезар е оставил завещание. За негов наследник се провъзгласява Антоний, който иска да стане едноличен владетел. В негово лице се възражда един нов Цезар, убийството на диктатора се оказва безполезно. Отново с неумолима сила е поставен въпросът за властта.

Да, Цицерон губи първия рунд, а Цезар – втория. Но третият тепърва започва. Антоний заявява, че иска главата на Цицерон, когото смята за истинския убиец на Цезар.

Сега Цицерон има за противник Антоний, у когото вижда възродения Цезар. Изправен пред Сената, той държи вдъхновени речи. Те влизат в историята под името *филипки* – в памет на големия гръцки оратор Демостен, който някога насочил убийственото си слово срещу цар Филип II, бащата на Александър Велики.

Узнал за позицията на Цицерон, Марк Антоний побеснява. Всеки от двамата знае, че ще това ще бъде борба на живот и смърт. Първият ход на Антоний е да навлезе в провинция

Галия Цитеро (Горна Италия), която има ключово стратегическо значение.

В отговор Цицерон подкрепя Октавиан.

Октавиан Август, племенник и осиновен син на Цезар, се появява на политическата сцена за една нощ. Едва осемнайсетгодишен, той се намесва в политическата игра с опасна вещина. Събира около себе си поддръжници и легиони, които го следват като послушни палета. Октавиан притежава харизма, кураж и воля.

Цицерон застава зад младежа с цялата си политическа тежест и дори гарантира пред Сената за неговата почтеност.

Третият човек, който поема важна роля в това ново раздаване на политическия покер, е някой си Лепид, който също разполага с подкрепата на многобройни легиони. Между тези трима мъже стои белокосият Цицерон – без войски, но владее огромната сила на словото и се опитва да спаси каквото може от републиката. Октавиан като че ли го подкрепя в този стремеж. Известно време бурята на политическите интриги и на интелектуалната война бушува безрезултатно. Подготвя се нова игра на шахматната дъска на световната история и отново залогът е свободата.

Но за пореден път Цицерон е принуден да осъзнае болезнено, че властта се диктува от войските, че острите оръжия са по-могъщи от острите думи. Зад гърба на Цицерон военачалниците се събират и решават да си поделат огромната Римска империя. Тримата пълководци сключват един от най-противните пактове в световната история. Срещат се на неутрална територия, след като са се уверили, че няма засади и платени убийци, и хладнокръвно си разпределят плячката, като разделят Рим на три части.

Октавиан получава Африка и Нумения, Антоний – Галия, а Лепид – Испания. Римската империя е разделена като баница. Най-голямото мошеничество обаче предстои. Лепид, Антоний и Октавиан имат един и същ проблем –

разполагат с твърде малко пари, за да поддържат легионите си. А който не може да плаща на войниците, той не може и да ги кара да умират за него.

Затова тримата най-нагло съставят така наречените *проскрипции* – списъци с имената на всички по-богати люде в Италия, чието имущество може да се конфискува. Да попаднеш в проскрипциите означава публично да те обявят извън закона, тоест равносилно на смъртна присъда.

В края на краищата мръсната сделка трябва да бъде финансирана по някакъв начин. Антоний настоява в списъка да бъде включено името на Цицерон. Октавиан, който довчера е подкрепян от Цицерон, се възпротивява. Отначало твърдо, после все по-плахо, докато накрая отстъпва. И тримата разбойници се договарят.

Цицерон е включен в списъка на смъртниците.

След тридневни преговори тримата бандити излизат от шатрата. Доволни са. Светът е поделен. Осигурени са и достатъчно финанси. Поздравяват се с кимане и преминават към действие.

Животът на Цицерон вече не струва пукната пара.

ПОСЛЕДНАТА БИТКА

Когато узнава за срамната сделка, Цицерон разбира, че последният му шанс е бягството. Напуска Рим заедно с най-верните си роби. Знае, че Антоний жадува да пролее кръвта му. Но Цицерон е уморен. Големият оратор, чиито разсъждения за смъртта се отличават с ненадмината задълбоченост, е преситен на битки. На борда на кораб той заповядва на робите си да обърнат посоката. Иска още веднъж, само още веднъж, да целуне земята на любимата си Италия и за последен път да вдъхне родния въздух.

Завръща се в селското си имение, където първо ляга да си отдъхне. Един роб се втурва при него и съобщава, че стражите

наближават. Близките му се опитват да го придумат да се скрие. Но умората го сковáva. Накрая робите му насила го натикват в една носилка и го понасят през гората. Но войниците, които вече надушват кръвта, ги настигат. Нахъсени са като ловджийски кучета. Обявената награда е висока. Знаят, че Антоний няма да се скъпи. Накрая обкръжават бегълците. Робите вдигат оръжия, за да защитават господаря си, но Цицерон уморено махва с ръка. Готов е да умре. Последните му думи са „*Non ignoravi me mortalem genuisse*“. Винаги съм знаел, че съм смъртен.

После навежда старческата си глава и я поднася на убийците. С един удар те я отделят от тялото му.

Но който смята, че действието не може да стане по-драматично, греша. Алчни за злато и скъпоценности, убийците отрязват и ръцете на Цицерон. Натикват ги в чувал заедно с главата му и отнасят всичко в Рим. Тържествуващо ги показват на кръвожадния Антоний. Той се засмива и изплаща на убийците невъобразимата сума от един милион сестерции. После заповядва да изложат пред народа главата и ръцете на Цицерон от трибуната, пред която той някога е държал своите речи.

Стефан Цвайг описва сцената по следния начин: „Грозен ръждив пирон е пронизал челото, което някога е мислило хиляди мисли, бледи и горчиво стиснати са устните, оформени по-красиво от всичките метални думи на латинския език, синкавите клепащи покриват очите, които шейсет години са бдели над републиката, безсилно са разперени ръцете, написали най-великолепните писма на своето време.“*

Антоний, който смята себе си за най-великия, възнамерява да изложи Цицерон на публично осмиване. Толкова голяма е омразата му, че иска да го унижи и в смъртта, да стъпче трупа му в праха. Но римляните, които винаги са почитали

* Stefan Zweig, Menschen und Schicksale, Frankfurt, 1998. – Б. авт.

Цицерон, които са виждали в него символ и гарант на справедливостта, честността и свободата, мълком отвърщат глави. Антоний, заблуждавал се, че публично ще изживее своето тържество, не разбира, че опозорява сам себе си. И не знае, че все още не е решена борбата между Цезар и Цицерон, между тиранията и свободата.

БЕЗСМЪРТИЕ

Историята отдавна е описала борбата между двата лагера, между двете големи идеи, отдавна е произнесла своята неумолима присъда. Както знаем, впоследствие Антоний е победен от Октавиан. Самият Октавиан, нарекъл се по-късно Август, управлява Рим в течение на десетилетия. Не чрез Антоний, но при самодържеца Август умира идеята за републиката. Цицерон губи борбата си и в следващите десетилетия. Сменят се един след друг императори, но малцина от тях управляват световна империя като Адриан, Траян или Марк Аврелий – благородни души, доказали, че господството на един човек може и да носи предимства, когато е интелигентен, достоен, почтен и достатъчно скромен.

От друга страна, властници като Нерон и Калигула, пропаднали негодници, повече животни, отколкото хора, доказват колко лесно властта отравя човешката душа и че нищо не е по-опасно от господството на отделната личност, доколкото самодържецът не е задълбочен философ и хуманист.

Излиза, че дори в измерението на вековете Цицерон губи. Идеята за *res publica* и за свободата е загробена от многобройните римски императори, последвали Цезар и Октавиан.

Но накрая столетията отнасят на вълните си цялата Римска империя, която рухва и всъщност умира от собстве-

ните си грехове. Нови кралства израстват, процъфтяват и умират. Минават векове и хилядолетия, идват и си отиват световни империи. Но Цицерон и до днес се чете, съчиненията му надделяват и необузданият му стремеж към свободата обхваща духовете. Той вдъхновява многобройни мислители, които от своя страна понасят напред името му, а с него и факлата на свободата. Днес идеята за свободата е нещо разбиращо се от само себе си в големите демокрации, в Съединените щати и Англия, във Франция и Япония, в Германия и дори в Русия. Идея, която се е наложила. Идея, която вече не се поставя под въпрос. Идея, която е изличила всички великолепни умозаклучения в полза на самодържавието. Идея, която е по-силна от всеки тиранин. И така, можем да заключим, че Цицерон бил победен в собствения си живот и дори от гледна точка на няколко века. Но побеждава пред лицето на хилядолетията.

Което ни показва, че на почтеността, любовта към свободата, нравствеността и справедливостта понякога са нужни хиляди години, за да се наложат. Историята, тази безмилостна и неподкупна съдийка, отсъжда в полза на Цицерон победата в битка, в която той проявява нечувана смелост. При всичките си тактически и политически грешки и въпреки провалите, в борбата срещу Цезар венецът на победителя принадлежи на Цицерон.

5. ГРАНИЦИТЕ НА ИСТОРИЧЕСКАТА НАУКА

Нека се върнем на въпроса на всички въпроси! Дори само представените дотук биографии (а колко още бихме могли да приведем!) доказват от колко различни гледни точки може да бъде оценявана историята. Това изправя читателя пред една голяма въпросителна: кое в крайна сметка е „наистина вярно“?

Възможно е, и това би бил прекрасен експеримент, да опишем една и съща историческа епоха дори в десет версии – от перспективата на римски занаятчия, от гледната точка на римски войник, от името на спекуланта с недвижимости Клас, през очите на Помпей, през устата на римска домакиня от долните слоеве, дори гледана от галски воин – и всеки път бихме стигали до различни оценки. Историята, следователно, е всичко друго, ала не и обективна. Дори гледната точка, от която бива разказана, представлява по същество заемане на страна.

През последните векове историческата наука си постави за задача да дефинира нови гледни точки – изключително похвално начинание. Икономическата история бе напълно преоценена, също и социалната. В историческата наука бяха включени позициите на хората на труда, на обикновените хора.

Всъщност всяка гледна точка представлява индивидуална истина. Колкото повече гледни точки са ни познати,

толкова по-широк е нашият кръгозор, толкова по-близо сме до истината. Да се наблюдава историята през очите на една-единствена личност е едноизмерен подход, който не е защитим в наше време.

Въпреки това е логично да се отделя повече внимание на личностите, извършили или допринесли за историческите преломи, просто защото техните решения и действия са повлияли върху съдбините на милиони. Историческата наука ще продължи да се занимава с отделните личности, които са „творили история“. Но дори да вземем на прицел само великите, извисяващи се над масите исторически личности, историческата наука често стига до напълно различни оценки. Затова ще се опитаме да разкрием една истинска тайна – историческата истина. Защото как е възможно да бъде възхваляван един Цезар, и то напълно безкритично?

Как е станало възможно да се стигне до стопроцентова погрешна оценка за тиранина? При това след като вече не държал Рим в лапите си? Как е станало възможно някои от най-уважаваните историци до ден-днешен да продължават да оценяват Цезар абсолютно невярно?

Предлагаме шест отговора.

1. АВТОПРОПАГАНДА

Образът на Цезар и в днешно време продължава да бъде формиран преди всичко от самия Цезар! Но нали безспорно доказахме, че е бил разбойник и масов убиец. Как може да се вярва на подобен човек?

Азиний Полион, който също е писал исторически съчинения за Цезар и е бил очевидец на някои събития (например в Африканската война), е прозрял съвсем различни истини за „великия пълководец“. Според Полион Цезар дори сам признавал, че текстовете му изкривяват ис-

тината. Полион нарича Цезаровите трактати „дълбоко лъжливи“ и пръв посочва, че не бива да му се вярва.

Съчиненията на Полион не са запазени, но уважавани автори от по-късни епохи се позовават на тях, така че свидетелствата му поне частично са достигнали до нас. Но дори да не вземаме под внимание Полион, пак е сигурно, че писанията на Цезар не бива да се приемат за достоверен източник. Трактатите му са чист пиарски фейерверк.

В лицето на Цезар сме изправени пред най-великия публичен рилейшънс гений на своето време. Този човек умее да лъже толкова ловко, че и днес заблуждава хората със своя чар, с приключенските си романи и със своите измислици. Може да е бил по-добър оратор дори от Цицерон, ако съдим по това кой е съумял да привлече повече хора на своя страна. Цезар си служи с цял репертоар от пиарски техники:

- Винаги напомня за „величието“ на римския народ.
- Никога не пропуска да изтъкне собствените си качества. Ловко украсява делата си, разказва за приключения и шпионаж, за непознати страни, чуждоземни обичаи и опасни битки, за да предизвика възторга на слушателите и читателите си.
- Представя се за единствения искрен патриот.
- Безсрамно използва религията като аргумент.
- Служи си с метода да изпуска важни факти или да добавя неистини.
- Преувеличава значението на фактите.

С други думи – професионалната лъжа си има свои собствени техники! Само ако ги разбираме, можем да я разобличим.

Излиза, че бихме оцетили Цезар, ако го оценим само като надарен пропагандист или специалист в пиара. Искаме ли наистина да го проумеем, трябва да му отдадем

дължимото като изключително даровит технолог на лъжата.

Но тъй като образът на Цезар, достигнал до наши дни, е създаден до голяма степен от самия него, не е чудно защо въпреки фактите, с които вече разполагаме, с някои редки изключения, оценките за Цезар продължават да бъдат положителни.

Всеки източник следователно притежава равнище на надеждност, достоверност и почтеност. Всеки автор в различна степен питае „любов към истината“. Негодникът и безсъвестният масов убиец не го е грижа за нея. Свидетелствата на Цезар, нека го кажем възможно най-остро, нямат абсолютно никаква стойност.

Човек с нрав като неговия без всякакви угризения би извъртял всяка историческа истина, само и само да си послужи с нея за собствените си цели.

Следователно първопричината за неистинния исторически образ на Цезар е самият Цезар.

2. ЛИЧНИТЕ ИНТЕРЕСИ

Действително за Цезар са писали и други автори, например Салуст, така че теоретично погледнато, би трябвало да сме в състояние да си съставим доста добра картина. Но много от тези автори трябва да се четат предпазливо. Защо? Защото точно те са били оплетени в текущата политика! Салуст е бил симпатизант на Цезар. Какво можем да очакваме от един партиен другар?

Личната обвързаност следователно дисквалифицира историографа. Нека в тази връзка да припомним един от най-великите римски поети – Вергилий, създал националния епос на римляните, който обаче бил наемник на Август. Възможно ли е един платен историограф да пише истината? Възможно ли е да смятаме за достоверен Айнхард –

платения биограф на Карл Велики? Всички тези наети писачи можели, не, били задължавани, да пеят единствено дитирамби!

Както знаем, след Цезар на власт идва Август, който педантично внимава на дневна светлина да излизат само такива „истини“ за Цезар, които да не навредят на неговия имидж. Нали в крайна сметка Август е наследил от предшественика си цяла световна империя. Ето още една причина образът на Цезар, който всъщност би могъл да бъде коригиран много бързо след убийството на тирана, до днес да запазва героичните си черти. Всемогъщият Август преследвал собствените си интереси. Допускал на бял свят само истини, които му били удобни.

Нека припомним как се развила политическата ситуация след Цезар. Смъртта му не разрешила въпроса за властта. Цезар имал многобройни поддръжници и симпатизанти. Те повели ожесточена борба, за да може Цезар да пребъде като образ и като идеал – и сторили всичко по силите си, за да го идеализират в очите на обществеността.

Кой обаче притежавал политическата власт след Цезар? Малко по-късно се възцарил Август. Който ревниво следял какво се публикува за Цезар. Нареддал какво да се мисли за Цезар. Криел информация и допускал само специални източници.

Август прекалено много дължал на Цезар (макар за кратко да воювал на страната на Цицерон), за да си позволи да го покаже такъв, какъвто е бил в действителност. Така образът на Цезар бил освежен с пъстри бои, украсен, вчесан, изгладен и лъснат.

Всичко това станало в интерес на политическото статукво. Август използвал лъжливия пиар на Цезар за собствената си пропаганда, за да излъска собствения си образ.

Така се утвърдил образът на Цезар като воин с лъвска храброст, обичащ народа, неизменно победоносен пълково-

дец, и се превърнал в легенда, с която всеки римлянин да се идентифицира.

3. ФАЛШИФИКАЦИИ

Не закъснели да се появят и фалшификации. Изведнъж били „открити“ съчинения, творби, текстове, които, твърдяло се, излезли изпод перото на Цезар.

Малко известно е, че древните ръкописи често се фалшифицирали. Фалшификаторите не пощадили и Цезар. В действителност след смъртта му възникнали цели фалшификаторски работилници! Кантора, един от най-добрите познавачи на Цезар, разказва, че тези работилници развили „направо трескава дейност“. Обособила се особена форма на литературното изкуство. Извънредно начетени умели професионалисти приписвали на Цезар помпозни речи, които той никога не бил държал. Светоний, който имал достъп до литературното наследство на Цезар, сухо установява, че той е оставил след себе си „малобройни речи“.

Днес не можем със сигурност да определим кому служели въпросните фалшификации, но определено няма да сбъркаме с предположението, че са били използвани за целите на текущата политика. Проблемът с фалшификациите в древността не е достатъчно проучен.

4. ОТДАЛЕЧЕНОСТ ОТ ЕПОХАТА

Писателите, историографите и авторите след Цезар били принудени да се задоволяват със съществуващите източници, а много често и само с онези от тях, които били официално разрешени, тоест фалшификациите. Макар че за Цезар са писали достойни и добросъвестни автори като

Светоний, Плутарх и Апиан, на тях им е липсвала близостта до епохата на източника.

Тези автори не са очевидци на събитията и поради това съжденията им в известен смисъл губят стойността си, като се абстрахираме от факта, че всички те са чели текстовете на Полион. Техните трудове обаче утвърждават образа на Цезар. Римляните започнали да обичат своя Цезар така, както всички народи обичат героите си. Мъртвите не могат да говорят. Литераторите и писачите се развихрили по темата Цезар и окончателно циментирали легендата.

5. ПИСАТЕЛСКАТА ТРАДИЦИЯ

Любопитно е да се отбележи, че Салуст например научил много неща от гръцкия историк Тукидид. Направило му впечатление колко умело предшественикът му противопоставя противниците с техните изказвания. Салуст се запитал: как Тукидид постига изострянето на действието, с други думи – напрежението? Как забавлява читателите си? За Тукидид не може да се каже, че е суховат фактописец, но същото важи и за Салуст. Защото Салуст възприел повечето от писателските техники на своя предшественик.

Историците до голяма степен са и писатели; отричането на това обстоятелство говори за непознаване на занаята. Но писателите разполагат със собствени техники. Знаят как да увлекат читателя. Знаят как систематично се гради напрежение. Известни са поне петдесетина техники за постигане на напрежение, използвани още от античните автори. Те също знаели как да „подправиш“ четивото, така че да улучиш вкуса на читателя, който да не може да се откъсне от него. Най-добрите владеели всички риторични тънкости. Знаели как да изграждат образи на герои, как със

словесни похвати да създадат пълнокръвен човек от нищото, как да осветяват подходящо големите промеждия, които да преодолява героят. Съзнавали каква мощ притежава техниката на загадъчността, която тласка читателя жадно да обръща страниците независимо от волята си. В книгата си „За оратора“ Цицерон описва най-малко шейсет ораторски похвата, поне половината от които може да бъдат приложени и в писаното слово. Разбира се, „истината“ е потърпевшата от използването на тези техники. „Явлението“ Цезар било украсявано със сочни прилагателни, обвили го с героичния ореол на гения.

Погледнат от този ъгъл, възхитителният живот на Цицерон не може да се сравнява с този на Цезар. Несравнимата дързост на диктатора, многобройните му афери, приключенията му в чужди земи, любовните промеждия с Клеопатра – това е материя, която идеално се поддава на роман(т)изиране.

Оценен по писателските критерии, Цицерон, макар нравствено да се извисява високо над Цезар, макар да е истински светъл образ, бледнее пред авантюриста. Цезар е по-богат първоизточник, лъжите му са по-романтични, а кървавата диря, която е оставил, може да се избърше, да се скрие, да се оправдае. Ето как талантливите автори се заели със задна дата да обогатят биографията на Цезар с изкуствени обрати на действието, само и само да държат в напрежение читателя. Древните писатели били не по-малко ловки и успешни, отколкото днешните. Твърде добре знаели какво се продава. Така образът на Цезар отново се променил, все повече изпъквал бляскавият герой.

Гледан в историческото огледало за обратно виждане, Цезар ставал все по-велик, по-смел, по-хитър и по-могъщ. Цинизмът му и пълното презрение, което изпитвал към човечеството, били сметени под килима – те не се вписвали в картинката.

Цезар бил идеализиран и възпят като бог. За целта вкарали в употреба всички методи, с които се създава образ на герой. Възвеличили го и го издигнали в селения, където никога не му било мястото.

6. БЕЛЕЖИТИ СЪДИИ

В следващите столетия напудреният и излъскан образ на Цезар отново и отново бил тиражиран, копиран и рециклиран, докато най-сетне се оказал изсечен от мрамор и излят от желязо, без никаква възможност да бъде променен или коригиран. В тази връзка особено опасна роля изиграли бележитите му коментатори от по-късни епохи. Именитите личности със своето влияние, популярност и власт са способни да формират оценката за определена историческа фигура за вечни времена.

Вече споменахме, че Наполеон почитал Цезар. Но дори един от най-уважаваните немски историци – Теодор Момзен, не е проявил достатъчно проникателност, за да го оцени по заслуга. Защо ли? Лъжите вече били повтаряни милиони пъти.

Френски, английски, американски и италиански историци продължавали да рециклират стария образ на Цезар. Многобройни политици, особено ако самите те притежавали влечение към войната, го величаели. Цезар ставал все по-велик и по-велик.

Ето защо днес виждаме образа на един Цезар, който няма нищо общо с действителността. Само малцина дръзват да се вгледат по-точно, да се взрат с непредубеден поглед, осмеляват се без снизхождение да мерят този циничен тип съобразно собствените му дела.

Следователно, когато оценяваме историята, е важна не само различната гледна точка. Трябва да съзнаваме, че „историческата истина“ е подвластна на историческия

процес. Колкото по-голямо е разстоянието във времето, толкова по-трудно е да разкрием тази истина.

Най-обективни (въпреки всички подозрения, които ни вдъхва превъзходната степен на тази дума) са делата. Голиите факти. Неподкупните резултати.

Какви са резултатите от делата на Цезар?

Един милион убити, безкрайни страдания във всички провинции на Рим, особено в Британия и Галия, но и в Испания, Мала Азия и Египет, гражданска война, разбойнически набези в огромни размери, диктатура.

Каква би трябвало да бъде присъдата?

6. АПОСТОЛ ПАВЕЛ ЗА НАПРЕДНАЛИ

Най-важната фигура в цялото християнство без съмнение е апостол Павел. За това има поне две значими причини. Първата е, че християнството в днешната му форма със сигурност не би съществувало, ако не бе съществувал Павел – изключително даровит мисионер, ораторски гений, неуморен кръстител на езичници, обиколил почти целия познат тогава свят, за да проповядва възгледите си и да основе общини, които занапред да се грижат за разпространението на вярата. С впечатляващи резултати и завидна ефективност, казано на езика на модерните мениджъри, Павел е обиколил днешна Сирия и Саудитска Арабия. Чувствал се у дома в Палестина, както и в Гърция. Проповядвал в Мала Азия и в Италия. Вероятно стигнал дори до Испания. Няма друг толкова деен, толкова усърден, толкова неуморим, толкова упорит и толкова успешен апостол. Да припомним, че в онази епоха пътуванията били трудни, изтощителни и изключително опасни. Необходимо било да притежаваш смелост, авантюристичен дух, едва ли не обсебеност, за да поемеш този кръст и да тръгнеш да проповядваш Христовото учение в напълно непознати земи – учение, разказващо за никому неизвестен месия, напук на всякакви препятствия и врагове.

Павел се проявил като гений в пиара, връзките с обществеността и рекламата. Умеел да увлича, да печели

привърженици, да кара очите си да искрят с божия плам. Владеел словото до съвършенство. Виртуозно свирел на клавиатурата на душите. Нямам съперници във висшето изкуство на изящната словесност.

Този пламенен оратор бил изключително значим и защото бил най-важният свидетел за съществуването на Исус Христос, описан в Новия завет. Необходимо е обаче преди всичко да отбележим, че не съществува *оригинал* на Новия завет. До наши дни са достигнали преписи от копия на преписи, но никакъв писмен източник, годен да убеди историците. Положението с историческите източници е направо окаяно. В часовете по вероучение преподават, че евангелистите Матей, Марко, Лука и Йоан записали свидетелствата си за Исус, същото сторил и Павел. Но каква е истината за тези свидетелства?

Е, днес, когато разполагаме с извънредно модерни критически анализи на текста и на източниците, знаем със сигурност, че Марко не е бил апостол! Той не е познавал Исус, не е бил непосредствен свидетел на живота и смъртта му. Свидетелствата (сред които и това на епископ Папий от Йерапол) сочат, че Марко, който е най-старият евангелист, е живял най-рано през второто столетие след Христа. Според много учени евангелските разкази нямат историческа стойност. Марко сам признава между другото, че не е познавал Господа.

Не е доказана и тезата, че Лука е бил ученик на някой от апостолите (а също и – както се предполагало в миналото – спътник на Павел); тя е чисто и просто предположение и благочестиво пожелание.

Матей, колкото и тъжно да е, също не може да твърди, че е познавал Исус. Той дори не е автор на така нареченото Евангелие от Матей, и това е научно доказано! Въпросното название датира от началото на III век и е поставено допълнително! Поради тази причина немалко учени смятат, че евангелието е фалшификация. Дори католически теолози

все по-често предпочитат да мълчат по тази тема, което говори повече от каквито и да било аргументи.

Ето как споменатите трима „свидетели“ отпадат от гледна точка на историческия критически анализ. Вярно е, че разказите им съществуват, но само толкова. Може да се разкаже какво ли не. Нещо повече – един от най-разпространените обичаи по онова време бил да се съчиняват най-чудновати приказки за всеки и всичко.

Евангелието от Йоана е не по-малко съмнителен източник. То е създадено най-рано сто години след смъртта на Христос. По онова време апостол Йоан отдавна е бил мъртъв. Следователно става дума за някой Йоанов съименник. Който и да е бил въпросният Йоан, сигурно е, че и той не е бил очевидец на събитията, описани в Евангелието.

В действителност Новият завет е оформен в днешния му вид едва в периода трети-шести век сл. Хр. Целта ни не е да се задълбочаваме в критика на текстовете му, но нека отбележим няколко момента.

Никое от четирите евангелия, които съставят почти целия Нов завет, не е излязло изпод перото на някой от същинските апостоли. Никое!

Тези писания съдържат предположения, преразкази, масови фантазии, благочестиви легенди и недоказани твърдения. Ако сме честни, трябва да признаем, че не знаем нищо сигурно за личността на Исус Христос. Нищо не остава, ако погледнем с очите на неподкупни (дори и не мотивирани от атеизъм) историци. Нищо!

С изключение на Павел. Слава на Бога, съществуват и писмата на Павел! Защото Павел е роден около 3 г.сл.Хр. И умира около 60 г.

Павел е единственият съвременник на господ Исус Христос. Следователно личността му е от неизмеримо значение. Той е двигателят на разпространението на Христовите идеи. Той е единственият съвременник на тайнствения пророк Исус, оставил свидетелства. Мно-

зина смятат Павел за същинския основател на християнството.

Защото загадъчният Исус не е оставил на света нито един саморъчно написан ред.

От историческа гледна точка личността на Павел е изключително важна, защото четиримата евангелисти не издържат на обективна критика. Всичко, всичко се крепи на Павел.

Да вървим по следите му означава да се опитаме да разкрием една от най-големите тайни на историята, защото този човек е оказал неповторимо влияние върху западния свят и неговата култура. Можем да разберем световната религия номер едно, завладяла половината планета, само ако прочетем текстовете на Павел. Да разберем Павел, означава да разберем хиляди свещеници и милиони, милиарди вярващи. Означава да разберем две хилядолетия. Означава да прозрем религиозната култура в повече от двеста държави на земното кълбо.

Струва си, следователно, да подложим Павел на извънредно подробно проучване, да изваем образа му и да проникнем в ума му. Струва си да видим света през неговите очи, да го подложим на рентгенов анализ, да проучим всеки негов орган.

Защо само ако се опитаме да разберем Павел, ще можем да получим знания и разбиране за нашата култура, за един от най-съществените властови фактори на планетата Земя с милиарди вярващи. В известен смисъл сме интелектуално задължени да направим рентгенова снимка на този човек, ако сме заинтересовани да излезе наяве истината.

БИОГРАФИЯТА НА ПАВЕЛ

Нека опитаме да проследим живота на този апостол и да проникнем в най-тайните кътчета на неговия разум.

Ала не от позицията на католически теолог, протестантски пастор или на обикновен християнин. Не от позицията на човек, изповядващ юдаизма, или на атеист, противник на религиите. Не, нека бъдем максимално неутрални, възможно най-честни, обективни наблюдатели, нека възприемем подхода на историк, чиято върховна ценност е истината, каквато и да се окаже тя. Какво знаем за Павел?

Апостол Павел, тази ключова фигура в западната култура, е роден в еврейско семейство в Тарс – малък град, който се намира на територията на сегашна Турция. За произхода му не е известно нищо повече, но в онази епоха Тарс приличал на врящо гърне – обикаляли всякакви разкази, митове, устни и писмени предания, изповядвали се най-различни религии, процъфтявали суеверия. Идеите на юдаизма, разбира се, преобладавали, но възгледите на Павел били „оплодени“ и от гръцките мислители, които, образно казано, живеели току зад ъгъла, и дори от египетските философии, защото земята на фараоните била на няколко дни път. В Тарс последователно властвали семитите, персите, гърците и римляните. Вследствие на това се развила пъстра смесица от култури и религии, от което Павел трябва да е извлякъл само предимства, защото отрано бил заставен да общува с различни езици и култури.

Няма съмнение, че семейството му е било строго ортодоксална юдейска фамилия, чиито членове от най-ранна възраст били запознавани с еврейските учения и писания. Подобно на всички вярващи юдеи, Павел ден след ден наизустявал части от Библията, усърдно развивал пергаментовите свитъци и още като дете навлязъл дълбоко в загадката, наречена религия. Наравно с духовните занимания изучавал и занаят. По професия бил майстор на шатри, много е вероятно да е бил вещ и в тъкачеството.

По-важна от всичко обаче била Библията. В такта на ритмични движения на тялото и на особените хилядолетни напеви той научавал наизуст свещените думи на пророците – метод, граничещ, ако не с хипноза, то със сигурност с автосугестия, и напълно способен да пресъздаде близост с божественото. Евреите напевно рецитирали псалмите си с ритмично полюляване, така божествените думи се сливали с движенията на тялото.

„Не гласи ли учението, че когато движиш двеста четирийсет и осемте стави на тялото си, резултатът на учението ти се запечатва в паметта, докато иначе се изгубва?“

В тази традиция израснал Павел. Младежките му години отлетели, той станал мъж, чийто портрет обаче не е запазен. Разполагаме с описанието му в един апокриф, който го рисува като „нисък на ръст, с плешива глава и криви нозе... със склучени вежди и малко изпъкнал нос“.* Според собствените му свидетелства Павел бил „верен следовник на юдейските закони“. В посланието си до Галатяни той казва: „Слушали сте за някогашното мое поведение в иудейството, че аз прекомерно гонех Божията църква (...) и преуспях в иудейството повече от мнозина мои връстници в рода ми, понеже бях голям ревнител за отеческите ми предания.“

На друго място Павел разказва, че е бил „обрязан в осмия ден, от Израилев род, от Вениаминово коляно, евреин от евреите, по закон – фарисеин.“ Знае се, че още като младеж бил обзет от фанатично религиозно усърдие и бил непримирим враг на всичко нееврейско. Дори правоверните християнски теолози отсъждат за него: „Стремежът на Павел не бил да промени мисленето на своите противници, а да ги изтреби.“** Сигурно е и че първоначално Павел принадлежал към фарисеите, тоест към консервативната еврейска партия, чиито поддръжници строго спазвали

* Описанието е цитирано по W. Scheemelcher, Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung – Б. авт.

** Walter Lügehman, Paulus für Einsteiger, Paderborn, 1998. – Б. авт.

еврейските закони. Понятието „фарисей“ става синоним за лицемерен човек едва в по-късното християнство. Първоначалното му значение е особено последователен, ортодоксален евреин, който извънредно точно спазва повелите на своята вяра.

По собствените му думи нашият Павел още на младини се специализирал в преследването на християните. Положително е развил ораторската си дарба още през този ранен период на живота си. И използвал таланта си, за да изстребва друговерците. Павел преследвал еретиците!

Но веднъж, разказва той, му се явило видение. Откровението го споходило в 34 г. Това преживяване го превръща в най-фанатичния привърженик на християнството, какъвто можем да си представим.

Днес не е възможно да определим със сигурност какъв е бил характерът на въпросното видение. Самият Павел разказва, че му се явил възкръсналият Христос, но подобни явления са популярен стил похват в онази епоха, призван да увеличи достоверността на авторовите думи. Историята ни е оставила стотици разкази за видения, навсякъде по света, във всички възможни култури и религии. Явления на лица наяве и насън се срещат у Омир, Софокъл и Вергилий. Мохамед, основателят на исляма, също имал видения, подобно на многобройни епископи, светци, папи и църковни отци. Да имаш видения и откровения не било нищо необичайно в онази жадна за чудеса епоха, в която кипели религиозната ревност и религиозният фанатизъм.

Виденията били подходящо средство да се легитимираш като пророк и апостол. Те допринасяли за благонадеждността на свидетелството. Ревностният пост, гладът и телесните самонаказания имали за следствие „видения“, „явления“ и „откровения“ – най-вероятно физически обусловени състояния на бълнуване, оставящи спомени за образи и преживявания. В добавка, вече казахме, разказите за

виденията били и популярен стил похват в литературата на онази епоха. Виденията доказвали, че авторът е във връзка с бога, че е „избран“, и увеличавали неговата надеждност в очите на читателите. В по-късните си съчинения Павел неуморно повтаря колко уникални, важни и значими са тези откровения: „А когато Бог, Който ме избра от утробата на майка ми и ме призва чрез благодатта Си, благоволи да открие в мене Своя Син, за да благовестя за Него между езичниците, аз се не съветвах с плът и кръв...“ (Гал., 1:15)

Тъй като обаче многобройните видения в различните културни общности носят противоречиви послания, те, естествено, не са годни като исторически аргумент. Можем с чиста съвест да смятаме, че виденията не са нищо повече от трик, с който да се повлияе върху суеверието на хората.

Бил ли е Павел лъжец? Със сигурност е бил опитен оратор. Хилядократно повтарял разказа за своите видения и всеки път впечатлявал удивените си ококорени слушатели. Знаел, че народът може да бъде увлечен от разказ, изпълнен със страст и емоции, с чудеса и видения. Сигурно е също, че Павел никога не е бил рационалист, хладнокръвно мислещ и разсъждаващ човек. От първата минута на съзнателния си живот се посветил на борбата с „неверниците“. В тази борба според него било позволено всичко, наистина всичко.

Знаем още, че Павел е бил обладан от пламенна амбиция. Знаем, че обичал саморъчно да събира волните пожертвования за църквата. Значи е обичал парите! И знаем с абсолютна сигурност, че не се е щадил, когато трябвало да впечатли, да убеди и да „просветли“ хората. За да остави неизлично впечатление, той оправдавал всякакви похвати. Всяка аргументация. Всеки риторичен трик.

Когато стоял изправен сред пазарния площад или на ораторската трибуна, заобиколен от тълпа езичници или

юдеи, се възползвал от всяко средство, с което разполагал. Видението било най-малкото, което можело да се предложи. При това виденията не могат да бъдат опровергани. Обикновено истинността им била подкрепяна с израза: „Бог знае, че не лъжа.“

Какво по-добро доказателство от позоваването на всевишния?

Видението, което вероятно не е било нищо повече от ораторски номер, маркира повратния момент във възгледите на дотогавашния антихрист Павел. От фанатичен преследвач на християните той се превръща в невъобразимо ревностен християнски мисионер. Започва да проповядва *благата вест* със същото усърдие, с което до неотдавна е вгорчавал живота на християни и друговерци.

Сякаш като търговец на пазара той започва да възхвалява християнството и да го продава като стока. При това напълно съзнава влиянието и властта си. Не търпи други мисионери да го превъзхождат. Сравнява се с тях и като критикува конкуренцията, разкрива и нещо за себе си: „Евреи ли са? И аз съм. Израилтяни ли са? И аз. Семе Авраамово ли са? И аз. Служители Христови ли са, аз съм повече. Аз съм бил много повече в трудове, безмерно в рани, повече в тъмници и много пъти на умирање. (...) Бил съм в опасност от реки, в опасност от разбойници, в опасност от сънародници, в опасност по пустини, в опасност по море, в опасност от лъжебратя, в труд и мъка, често в бдение, в глад и в жажда, често в пост, на студ и в голота. Освен външните злополуки, прибавяха се всекидневните против мене нападения и грижата за всички църкви. Кой изнемогва, та не изнемогвам и аз? Кой се съблазнява, та аз не се разпалям? Ако трябва да се хваля, с немоцта си ще се похваля. Бог и отец на Господа нашего Иисуса Христа знае, че не лъжа. В Дамаск областният управител на цар Арета пазеше със стража град Дамаск, искайки да ме хване; и аз с кош бях

спуснат през прозореца по стената и избягах от ръцете му.“ (2 Кор., 11:22)

Както се вижда, и най-интересният приключенски роман бледнее в сравнение с живота на Павел. От собствените му признания става ясно, че усърдно проповядва учението си, но и постоянно влиза в конфликт със закона. С готовността да рискува живота си печели симпатии, по-малко обаче с това, че постоянно търси и намира раздори, че е откровен смутител на реда, постоянен бунтар и фанатик. Няма ли тук нещо подозрително?

Проучим ли Новия завет от тази гледна точка, ще установим наличието на много откъси, в които потайно и сякаш срамежливо се споменава за проблемите на Павел. Постоянно прозира чувството му за малоценност, съмнението, че го онеправдават, изтласкват назад, потискат, недооценяват. Въпреки това обаче не свива знамена. Той е прототип на истинския водач, завършен демагог. Неуморно обикаля света, пътува из Сирия, Арабия, Гърция, Турция и Италия. Случват му се всякакви приключения, преодолява безброй прекеждия. И разпространява християнството, помагайки си с всички риторични номера, които човек може да си представи.

Неверниците заплашва с грозящия ги адски огън. На вярващите обещава рай, където текат мед и масло. Владее всички тънкости на езика, при това не само на един език. Говори свободно арамейски (както и иврит), по всяка вероятност владее латински и със сигурност – простонародния гръцки. Изказът му е твърд, ясен, силен и директен. Помага му секретар. Не след дълго Павел вече управлява многобройни верски общности. Гениално умее да организира и да планира. Обгражда се с ядро от верни последователи, които после изпраща като посланици във всички посоки на света. Проявява изключителен административен талант. В добавка притежава рядката дарба да си прави успешна самореклама, постоянно тръби за заслугите

си. Виждаме нисичкия кривокрак Павел да обикаля неуморно от град на град, от една страна в друга, подложен на постоянни гонения, преследван, сполетяван от злополуки и беди, ала и посрещан с разточителни възхвали и изключителна почит. Славата му расте, а с нея и значението му за християнството. Той се превръща в същински баща на движението. Думите му стават закон. Разпространява християнското учение със светкавична бързина и вещина. Размахва юмруци по агорите на гръцките градове. Говори вдъхновено от римските ораторски трибуни. Омайва слушатели пред арабските шатри. По пазарните площи открито спори с елинските философи, разисква въпросите на вярата в синагогите с еврейските свещеници. Служи си с всички възможни средства. Образован е и разказва за най-невероятните чудеса. Познава цялата юдейска теология, както и най-новите християнски сентенции. Знае как да направи впечатление, как се предизвикват ефекти, към кого да се обърне, за да спечели аудиторията си за най-кратко време. Умее да стряска, да заплашва и да ласкае. Умилква се например на езичниците, че не са проклетни като евреите. Не след дълго обръща смисъла и ласкае евреите, че не са езичници. Усеща накъде духа вятърът. Днес бихме казали, че много точно приспособява изявленията си към целевата си аудитория. Движи се свободно на всяка сцена и във всякакво обкръжение.

За времето си Павел е истинска сензация. И то в такива измерения, че политическите сили тутакси стават подозрителни, щом се появи в техния периметър. Различни наглед управници полагат задружни усилия да се отърват от този смутител на духовете. Никой не желае неприятностите, които Павел вещае, масите и без това са възбудени от религиозните разпри, нервите са опънати до скъсване, думата „бог“ е взривоопасна.

Славата на Павел се разпространява като пожар. Собствените му братя започват да се боят от него. Преди да посети

поредната верска община, той диктува и изпраща писма, които да възвестят идването, теологията и възгледите му. Отдавна е прозрял, че играта, която играе, се нарича власт. Залогът е – кой да бъде водач на ранните християни, които изведнъж са се превърнали в движение? Едва ли някой може да се конкурира с Павел, единствено братята в Ерусалим като че ли създават проблеми. Затова Павел дълго време заобикаля града, сякаш е хищник, който кръжи около плячката си, докато един ден най-сетне се престашава да влезе през древните порти.

Той знае, че в Ерусалим е седалището на най-върлите му съперници. За него градът е несравнимо предизвикателство, центърът на света. Дори дръзкият Павел изпитва опасения и трепет, когато си помисли за Ерусалим.

Сюжетът се развива по следния начин. Павел през целия си живот е повтарял, че Страшният съд предстои, което се оказва пълна заблуда. Вместо да се изправи пред бога, той поема по пътя на плътта. Разногласията му с ерусалимските християни се оказват бомба със закъснител. Ето как професорът по религии Е. П. Зандерс описва последните дни на Павел: „Междувременно другите му противници, неверниците от Юдея (Рим., 15:31) устройват атака, която се оказва успешна. Обвиняват Павел, че е допуснал християнски неверник да престъпи отвъд първия двор на Ерусалимския храм. Избухват безредици, намесва се римската стража, Павел е арестуван и затворен в крайбрежния град Цезарея, седалището на римската прокуратура в Юдея. Тук го задържат няколко години, докато накрая го изпращат в Рим, където се гледа делото му. (Деян. 21:28). В Рим прекарва в затвора най-малко две години. (Деян. 28:30)“*

Господ вече не го закриля. Павел е затворник в Рим, лишен от възможността да проповядва. Гръмотевичният му глас

* E. P. Sanders, Paulus, Stuttgart, 1995. – Б. авт.

заглъхва. Рим е на върха на могъществото си, империята владее света и съвсем няма намерението да търпи някакъв си дребен еврейски свещеник, който прави активни промоции на новата си секта и смуцава реда – нищо че евреите някога са подкрепили Цезар във войната срещу Египет. Религиозните конфликти само вредят на империята, такова е мнението на администрацията. Ето защо римските власти пристъпват към действие.

Останалото е обект на предположения. Вероятно римските стражи просто са отнели живота на усърдния Павел. Разпънали са го на кръст или са го хвърлили на арената, загърнат в животинска кожа, да го разкъсат дивите зверове. Възможно е и да са го изгорили на клада. Каквото и да се е случило, римските управници сигурно са били доволни, че са успели да му запушат устата. Но Библията мълчи за смъртта на Павел. Нито един римски или християнски източник не разказва как се е простил с живота.

Мълчат упорито и собствените му „братя во Христа“, защото и за тях Павел станал неудобен в стремежа си да им отнеме ръководството на собствените им общини. Местните водачи се били спогодили с римските власти. Смутителят Павел не им бил нужен, въпреки цялата му дарба да вдъхновява тълпите.

И така, тишина, историческа, подозрителна тишина обгръща смъртта на апостол Павел – може би най-големия мисионер на всички времена. Изглежда всички си отдъхнали, след като замълчал.

УЧЕНИЕТО

Теологията на свети Павел е била изучавана от поколения благочестиви отци. Те не пропускат да отбележат колко благороден и просветлен е бил той. Проповядвал да се обичаме едни други. Да подкрепяме слабите. Да живеем в

мир. Да възпитаваме у себе си добродетели като честност, почитеност, вяност, смирение, благочестие, милост, самообладание. Порицавал ревността и избухливостта, завистта, раздора и самохвалството.

Заедно с това обаче Павел създава, меко казано, странни правила и закони. Смята например, че е безсрамно мъжът да се моли и да пророкува с покрита глава, и обратното – жената да се моли и пророкува гологлава. (1 Кор., 11). Заклеймява похотта и забранява да общуваш в сладно желание и удоволствие дори със собствената си жена. Толкова ожесточено се противопоставя на дребни от днешна гледна точка сексуални простъпки, че не може да не ни провокира да се замислим. Според него е най-добре, ако мъжът изобщо не е женен. Обявява се за потискане на сексуалността. Но още повече от секса мрази езичниците и евреите, макар че понякога ги ласкае.

Трън в очите му са най-вече евреите, и нищо чудно – те са замислили няколко покушения срещу Павел. Изхвърлили го от синагогите си, сякаш бил „чумав или прокажен“, ударили му „пет пъти по четирийсет удара без един“ и разкъсали месото му, та се показали „голите кости“. Но Павел си отмъщава. Обвинява евреите, че носят вината за смъртта на Исус Христос, и по този начин отваря пътя към двехилядолетните гонения на евреи. Напада обобщено целия им род – твърди, че прелюбодействат, ограбват храмове и крадат. Религиозното и духовното им наследство нарича „смет“. В *Посланието до Евреите* ги заклеймява като хора, „с камъни избивали, с трион рязали, на мъки подлагали, с меч убивали“.*

Друг обект на гнева на Павел е апостол Петър. Доста покъсно църквата се чувства задължена да изрисува сладникавата картина на съгласието между двамата апостоли – пълна фалшификация.

* Виж Karlheinz Deschner, *Kriminalgeschichte des Christentums, Die Frühzeit*, Reinbeck bei Hamburg, 1999. – Б. авт.

Павел иронизира ерусалимските духовни водачи, като ги нарича архиапостоли и свръхапостоли. Замеря ги с обидни прозвища като „кучета“ и „окаяници“. Обвинява ги в зловидене, завист, подбуждане на размирици, фалшификации и изкривяване на вярата. И неведнъж ги проклина.

Враговете му от своя страна му търсят сметка за точно същите грехове. Вменяват му алчност и финансови измами.

Двете страни се замерват с обиди: лицемер, празнодумец, измамник.*

С други думи – в теологията на светеца Павел се срещат и прояви, и призови към завист, омраза и злост. Няма достатъчно грозна обида, няма достатъчно остро ругателство, когато трябва да се клеймят враговете в собствените редици.

Истината е, че Павел неуморно злослови. Доказателството намираме в собствените му послания, не е нужно да прибягваме към клеветите на враговете му.

Павел е възплъщение на нетолерантността. Убеден е, че той и само той притежава монопола върху просветляващата истина. Твърди, че никой друг апостол, нито един друг духовен водач не е дотолкова осенен от божествено просветление.

Посланията му преливат от заплахи какво очаква неверника или грешника, ако не спазва поведението, което Павел смята за правилно. Осеяни са с обиди и закани. Същевременно той проповядва и любов към ближния, без обаче да се придържа към собствените си благочестиви слова. Учението му, ако изберем да го наричаме така, е съставено от 20 процента древногръцка философия, 5 процента египетска теология, 50 процента еврейски закони и 25 процента идеи от далекоизточните индийски религии.

* Виж Карлхайнц Дешнер. – Б. авт.

Няма нищо оригинално в мъдростите на Павел. Проповедите му са грубо скован конгломерат от съждения, които доказано не са негови собствени, а възприети от по-ранни източници. Оригинални са единствено грубите нападки, заканите и някои непрактични правила.

Опирайки се на двехилядолетния исторически опит, трябва да признаем, че Павел със сигурност нито е проповядвал, нито е създал някакъв нов, по-добър морал, макар тук и там между редовете му да просветват загубени перли на мъдростта, които е заел от по-стари автори.

Каква да бъде тогава окончателната ни присъда за Павел?

ИСТИНАТА И САМО ИСТИНАТА

Още Шпенглер и Волтер установяват, че Павел насърчава повече омразата, отколкото любовта. Дешнер го нарича „класически представител на нетолерантността“ и „тесногръд самовлюбен агитатор“.

Така е – „Христовият поборник“ (според Августин) е бил опортюнист, фанатик и дори лъжец.

„Но ако истината Господня става по-великолепна от лъжата ми в Негова възхвала, защо да ме съдят като измамник?“* Това казва Павел за Павел. Ето как светецът Павел сам се уличава в лъжа! Нападките му срещу евреите подготвят почвата за хилядолетни гонения. Езичниците нарича невежи, непримирими, носители на неправда, блудство, лукавство, користолюбие, злоба, пълни със завист, убийство, разпри, измама, злонравие, бидейки клюкари, клеветници, горделивци, самохвалци, изобретатели на зло, пияници и похотливци, зли зверове, лениви търбуси. Каква омраза към хората!

* Цитирано според Дешнер – Б. авт.

Според Порфирий Павел се отличавал и с безкрайна алчност. С най-голямо удоволствие изръсвал до шушка лековерни богати жени. За целта нагаждал божия образ според обстоятелствата, както го правели жреците векове преди него и както щяла да постъпва и християнската църква впоследствие. Ако му потрябвал свидетел, прибегвал до помощта на поредното „откровение“. Извънредно удобно.

„Бог знае, че не лъжа.“

Светът едва ли е виждал друг фанатик като Павел. Вярно е, бил смел като лъв и лукав като змия. Борел се със зъби и с нотки, но нито веднъж не приложил учението си за любовта към ближния в собствения си живот. И тази съмнителна личност е единственият ни свидетел за съществуването на Исус Христос!

Единственият човек, който може да ни предаде истината за лъчезарния образ на Исус, е отявлен лъжец, подстрекател, човекомразец и фанатик. Но върхът е, че този човек всъщност никога не се е срещал лично с Христос. Просто имал откровение. Христос му се явил. И с това се изчерпват доказателствата за съществуването на Месията.

Целият Нов завет, който бил окончателно оформен едва през III-VI век, се крепи на показанията на един съмнителен свидетел.

Не стига, че текстовете на Новия завет били постоянно подлагани на промени и редакции, преформулирани, фалшифицирани, подменяни, съкращавани и допълняни както скимнело на отците. Не стига, че триста или четиристотин години могат да променят всичко. Отгоре на това, за да докаже съществуването на Христос, на свидетелската скамейка сяда личност като Павел, който не издържа на никаква критика.

Оценени от гледна точка на логиката, текстовете на Новия завет сами се дисквалифицират.

Какво остава?

Остава най-чудовищната интелектуална машинация, която можем да си представим.

Остава налагащият се извод, че Новият завет е изфабрикуван от тесен кръжец даровити свещеници и изкусни писачи. Тези автори владеели до съвършенство изказа, образния език, стила и метафорите на класическата еврейска литература. Те създали фалшификацията, която до ден-днешен се пласира под името „Нов завет“. Очевидно Павел е бил един от тях. Каква истина тогава търсим в Новия завет?

Днес дори теолози като Лютгехетман признават: „В древността често се опитвали да се възползват от доброто име и уважението на някой известен човек, като се престрували, че собствените им творби са създадени от него. За да се постигне това впечатление, се ползвали различни средства. Една от възможностите била да „привържеш“ собствената творба към общоизвестна ситуация от живота на въпросната личност, друга – да се наподоби стилът ѝ, а трета – просто директно да се посочи името на известната личност като автор на творбата. Тези възможности, разбира се, можели и да се комбинират, така че никак не е лесно да определим оригинален ли е даден ръкопис или не.“

Колко безобидно може да се обясни всичко.

Но погледнат отблизо, случаят е чудовищен. Става дума за гигантска измама! Истината е, че са съществували цели фалшификаторски работилници, посветили се на постоянната „преработка“ на Новия завет. Те подменяли писмата на Павел и нагласявали, както им било угодно, „божието слово“. Лъжели и измисляли на провала. За да изглеждат достоверно, фалшификаторите цитирали точни дати и исторически събития. Наподобявали стила на известни автори. Вмъквали допълнително „пророчества“ за събития, за които знаели, че вече са се случили. Представяли фалшификациите като документи, открити в тайни сбирки и библиотеки. И се позовавали на бога като свидетел.

„Бог знае, че не лъжа!“

Повечето от авторите получавали откровения и явления. Светците. Църковните отци. Папите. Свети Павел. Явявали им се Исус, Дева Мария и всичко и всеки, за когото се сетите. Възползвали се от всякакви безсрамни трикове, за да придадат на писанията си божествен авторитет. И това го вършели свещеници!

Божественият произход, личната връзка с бога – прастар номер, прилаган още от египтяните и древните гърци, за да легитимират претенциите си към властта.

Най-старият религиозен номер в света.

Излиза, че Павел бил изпечен измамник.

Ето как от човека, който разтърсил света, увлякъл като свои последователи хиляди и стотици хиляди свещеници, вдъхновили от своя страна милиони и милиарди вярващи, накрая не остава нищо. Само един кривокрак плешив едронос фанатик, който с ловките си лъжи улучил пулса на своето време. Само класически представител на нетолерантността и антисемит, лъгал наляво и надясно „за славата на господата“. Което обаче означава, че основите на християнството са положени от един човек с изключително съмнителна нравственост. От човек, проповядвал любов, ала живял в омраза. От еврейски фарисей, който със сигурност не може да бъде надежден източник в исторически смисъл.

Защото Бог знае, че е лъгал.

7. ИЗМИСЛИЦИ, ИЗМАМИ, • БАСНИ: СЛУЧАЯТ ИСУС ХРИСТОС

Няма личност в световната история, която да е толкова почитана и същевременно толкова спорна. Никой не е направил толкова много от любов към ближния, докато в негово име са пролети реки от кръв. Исус Христос безспорно съчетава всичко благородно, милосърдно и култивирано. Няма велик мислител от последните две хилядолетия, който да не ни е оставил мнението си за Христос. Съществуват хиляди интерпретации. Но малко хора се замислят за действителната история и за доказуемата истина.

Повечето водещи съвременни нации са формирани от християнството, независимо от сектантските течения и разклонения. Сигурно това е причината да съществуват и безброй вариации на тема Христос – ако подберем 20 произволни теолози от различните течения на християнството, със сигурност ще станем свидетели на 21 различни интерпретации на неговата личност.

Затова нека в името на доказуемата истина се опитаме да се доберем до голите факти, без да забравяме и инструментариума на новата историческа помощна наука – пиара. Ще съберем историческите си знания за онзи период, за да скицираме документалното ядро трезво, без фльонгите на религиозната украса.

ЖИВОТЪТ НА ИСУС

За съжаление за действителния живот на Исус могат да се открият твърде малко сигурни факти. Конкретните биографични данни са толкова оскъдни и недостатъчни, че личността му просто се размива. Източниците са истинска катастрофа. Специалистите ожесточено спорят. Възможно е да предадем накратко само легендата, не и истината.

Исус Христос е роден в 1, 2, 3 или 7 година пр. Хр. (официалната нова ера). Родителите му дали името Йешуа или Йосуа, което означава „Яхве помага“. Римляните го назовали Исус. Родното му място е Витлеем – градче на осем километра южно от Ерусалим, майка му се казвала Мария, а баща му – Йосиф. По-късно семейството се преместило в Назарет (в северната част на днешен Израел).

Мария била известена от ангел за раждането на Исус. Следователно баща му всъщност не бил Йосиф, а бог. Девичата Мария родила младенца Исус в обор и въпреки това тримата влъхви (царе) дошли да му се поклонят.

Както всички евреи, и Исус бил обрязан. Макар да бил син на прост дърводелец, още отрано се отличил с интелигентността си. Някой си Йоан (Кръстител) го кръстил с вода (възможно е гръцката дума „кръстител“ да идва от глагола *къпя се*). По-късно Ирод хвърлил въпросния Йоан в тъмница и го убил, а Исус продължил делото му.

Вече млад мъж, Исус тръгнал да проповядва. Често разказвал притчи, предупреждавал хората, че приближава краят на света, описвал адските мъчения и вечния огън и проклинал богатите. В същото време благославял и лекувал болни и помагал на слепците да проглеждат, а на сакатите – да прохождат. Според Новия завет умеел да

възкресява мъртвци, да превръща водата във вино, а камъните – в хлябове. Можел дори да ходи по вода. Накрая събрал дванайсет апостоли, които да проповядват неговото *евангелие* (буквално *благата вест*). Исус проповядвал с извънредно живи образи, кратко, ясно и с изразна сила, която говори за изключителна ораторска дарба. Основно заклеймявал фарисеите, лицемерите и самодоволните хора. Проповядвал смирение, миролюбие и любов към ближния.

Повтарящ се мотив в проповедите му било царството божие, което скоро щяло да настъпи. Най-сетне разкрил тайната си и се провъзгласил за дългоочаквания месия, за спасителя, когото евреите очаквали от столетия. Така окончателно скъсал с ортодоксалния юдаизъм. Наричал се син божи. Бог отец, Бог син и Светият дух в по-късните догми ще се съчетаят в Светата триада.

Тъй като Исус говорел за новото царство, което може да бъде изтълкувано двояко, римските власти веднага подушили революционна и подривна дейност и започнали да го следят. Накрая примката се затегнала около врата му. Когато бил около трийсетгодишен, Исус събрал апостолите си на пасхална вечеря.* Говорил им за жертва, вина, жертвен агнец и за предател в собствените им редици (оказало се, че е Юда Искаротски). Въпреки това благословил виното, което нарекъл своя кръв, и хляба – своята плът.

Малко след това бил предаден и заловен.

Първоначално го предали за разпит на първосвещениците Ана и Кайафа. Показания срещу него дали и други свидетели. Исус отново се нарекъл „син божи“. След това го изправили пред римския прокуратор (управител) Понтий

* Пасхата е осемдневен еврейски празник, отбелязван през март. Стар пастирски обичай, при който принасяли в жертва първородните животни на бога на луната, а по-късно значението му било видоизменено в памет на изхода на евреите от Египет. – Б. авт.

Пилат. Обвинението гласяло, че се е представял за цар на юдеите. Осъдили го да бъде разпънат на кръст. Малко преди края си извикал: „Боже мой, Боже мой, защо си ме оставил?“ Така поне твърди един от източниците. Павел обаче възразява: „Отче, в твоите ръце предавам духа си.“

Така или иначе, смъртта му била ужасна. Римските войници разиграли вещите му на зарове. Погребали го, но малко по-късно сподвижниците му намерили гроба празен. Ликували! Христос очевидно бил възкръснал от мъртвите и се възнесъл на небето. Впоследствие това предположение се потвърдило, тъй като Исус се явил на неколцина от последователите си.

Така гласи официалната християнска версия, която, разбира се, е украсена с редица подробности. Ден след ден тя се повтаря милиони, стотици милиони пъти. Вълнувала е духовете и е накарала милиарди хора да променят живота си. Породила е най-мощното, най-масовото религиозно движение, което някога е виждал светът, защото повечето хора на планетата ни днес са християни. Тази история има колосални последици.

HISTORIA NON FACIT SALTUS

В тази история обаче има нещо гнило. И това е, че няма нито една подробност от предаденото току-що сказание, която да не се среща и в по-ранни предания. Нито една! В целия Нов завет няма нищо оригинално.

Съществуват поне пет културни общности, където подобни истории са пускани в обращение в значително по-ранни епохи. Легенди с аналогично съдържание се срещат в персийския и индийския регион, в Древна Гърция, в Египет и в юдаизма. *Historia non facit saltus*. Историята не прави скокове.

С други думи – от гледна точка на историческия анализ Новият завет е умело забъркан коктейл от легенди, пре-

дания, приказки, религиозни представи, философски идеи, сказания и поучения от по-ранни исторически периоди. Нищо не е ново.

Доказателства за това има в изобилие. Да ги потърсим в индийската митология.

И тук срещаме божественото триединство. Няколко хиляди години преди Христос в хиндуизма съществуват боговете Брахма, Шива и Вишну. В индийските предания те често приемат човешки образ. Кришна например е човешкото олицетворение на Вишну. Светата тройца от бога отец, бога син и духа следователно не е християнско откритие, нито това, че богът може да се явява в човешки образ.

Много преди Христос разказват, че Кришна бил разпънат на кръст. После се спуснал в ада, а оттам се възнесъл в небесата. В легендите се твърди, че в последния ден на света Кришна ще се завърне, за да съди и живите, и мъртвите за делата им. Съществуват безброй хиндуистки предания за чудеса, вършени от богове или от хора, в които са се вселили богове.

- За Буда (ок. 563–460 г. пр. Хр.) се разказвало, че при раждането му на небето се явило огромно сияние. Глухите започнали да чуват, слепите прогледнали, сакастите проходили. Боговете се навели от облаците, за да го подкрепят. От далечни страни пристигнали царе, за да му се поклонят. (Поздрави от тримата влъхви!)
- И при Буда се говори за непорочно зачатие. Това като цяло е стар трик в религиозната литература, с помощта на който дадена личност се издига особено високо.
- Подобно на християнството, и в будизма имало (и продължава да има) светци. В будизма също са познати почитта към реликви и свети мощи, употребата на светена вода, свещи и тамян, молитвената броеница, духовните церемониални одежди, литургичният мъртъв език, монаси и монахини, монашеската тонзура и безбрачието

– целибата. В будизма присъстват още изповедта, дните на пост, канонизирането, чистилицето и заупокойните служби.

- Описанието на способността да ходиш по вода също се среща в хиндуистката литература. Там намираме и разкази за овладяването на морските бури.
- Дори притчата за чудотворното умножаване на хляба не е оригинално християнска. Подобна случка е описана и в хиндуизма много преди Христос.
- Буда също проповядвал да не се вършат неправди, да не се убива, да не се краде, да не се нарушава брачният обет и т.н. Всичко това и много повече се съдържа в каноническата литература на езика *пали*. От будизма е позната дори изричната заповед да обичаме ближния си.*
- Както Исус, и Буда предупреждавал да не се изпада в плен на изкушенията на парите и на „плътските“ желаниа. Разликата е, че е живял няколко столетия по-рано.
- Буда също проповядвал учението си за житейските норми с помощта на многобройни притчи, легенди, басни и поучения. Те са толкова изобилни, че покриват почти всяка област на човешкото съществуване и твърде силно напомнят притчите от Новия завет.

Бихме могли да продължим до безкрай. Проява на пълно заслепление би било да отречем очевидното влияние на индийското културно пространство върху Новия завет. Няколко века преди Христа са съществували търговски пътища, свързващи Европа с Индия и Близкия изток, по които пътували сърцати търговци. Не на Александър принадлежи откритието на Индия. Има исторически сведения, че още преди него индийският цар Ашока е изпратил в Египет будистки монаси. Но търговците може би са

* Виж *Die vier edlen Wahrheiten. Texte des ursprünglichen Buddhismus*, Augsburg, 2000. – Б. авт.

били по-важни. Стоките им стигали до Индия и Близкия изток, имало и обратен поток. А търговията винаги носи взаимно обогатяване и размяна на идеи. Чужденците си разказват истории, излагат възгледите си. Оттук е възникнала и теорията, че Исус Христос всъщност е бил индийски проповедник, когото странстванията му отвели в Юдея. Други специалисти по история на религиите смятат, че не личността, а само идейният материал е бил прехвърлен от Индия. Както и да е, съществуването на удивителни прилики е очевидно (без да отричаме разликите, разбира се). Но не е невероятно „възнесението Христово“ да е просто видоизменяне на изначално индийски религиозни идеи. В Индия идеята за възраждането и прераждането – *реинкарнацията* – е неотменима съставна част на религиозната догма както в будизма, така и в хиндуизма. В ранното християнство също имало многобройни секти и течения, които проповядвали учението за прераждането. То станало толкова популярно, че официалните църковни власти се видели принудени да го забранят. Вярата в прераждането била заклеймена като ерес. Това обаче само доказва, че възнесението на Христос първоначално е било интерпретирано различно, както и възкресението в деня на Страшния съд – идея, която също може да се разглежда като произлязла от теориите за прераждането. Дори бегли забележки като тези показват колко тясно преплетени са индийските религии с християнството. Паралелите са толкова удивителни, че случайността е изключена.

ГРЪЦКИТЕ ИЗВОРИ

Ако са нужни още факти, доказващи липсата на оригинална идея в християнството, достатъчно е да обзрем религиозните възгледи в Древна Гърция.

Накратко:

- „Светата литургия“ подозрително напомня на древногръцкия театър. Там също има хорови псалми, солови певци, тамян (още в Критската култура!), огън и водещи изпълнители.
- Преданията за героя Херкулес разказват не само как разполовява планини и прочиства горите от опасни хищни зверове, но и как „любимият син на бога страда за човечеството, събужда мъртвите за живот, спуска се в Хадес и се възнася на небето“.*
- Още древногръцките философи проповядвали, че краят на света приближава, например стоиците (от стоа – гръцкото название на украсена с фрески колонна зала, където се събирали философите и техните ученици), които били известни с душевното си равновесие и стремежа да не реагират емоционално.
- Гърците свършили подготвителната работа и за идеята, че бог или боговете ще спасят хората. Дионис – разюзданият бог, символ на удоволствията с вино, песни и жени и отговарящ за веселието и пировете, започнал „кариерата“ си като бог на плодородието. По-късно бил видоизменен в бог на опиянението, но свършва като бог, който умира за човечеството, за да го спаси.
- По време на *Дионисиите* хората се отдавали на разюздано и разточително веселие. „Пиели и ядели, докато изпаднат в транс, докато всички задръжки паднат. Върховият момент на церемонията настъпвал, когато тълпите се нахвърляли върху козел, а понякога и върху човек (живи същества, отъждествявани с материализирания бог), разкъсвали ги на парчета като спомен за разчленяването на Дионис и после извършвали свето причастие, като пиели кръвта и ядели месото с вярата, че по този начин богът се вселява в душите им.“ (Цити-

* Виж Will Durant, *Der Ferne Osten und der Aufstieg Griechenlands*, Frankfurt, Berlin, Wien, 1981. – Б. авт.

рано по Дюран.) Да не забравяме, че понятието „ентузиазъм“ отпървом означавало „обладан от бога“, от гръцкото *ентеос*. Съединението с бога се символизиращо от пиенето от неговата кръв и поглъщането на негова плът. Става дума следователно за древен гръцки обичай. (Поздрави от Тайната вечеря и светото причастие!)

- Много преди Христос гърците познавали и чистилицето. То, както и адът, също не е откритие на Новия завет. Да си припомним Орфей, за когото разправяли, че е син на Аполон. Митичният певец и поет дал името си на религиозно-философското тайно учение *орфизъм*, което учи, че след смъртта ще трябва да отговаряме за делата си. Ще бъдем изправени пред вечния съдия, който ще претегли добрите и лошите ни постъпки. Животът ни ще бъде детайлно проучен и измерен. Ако ни сметнат за виновни, ще последва строго наказание. Първоначално се вярвало, че наказанието ще се изтърпява в следващ живот, но впоследствие това вярване мутирало до теологията за ада. Имало и разклонение на тази линия, според което чрез покаяние в *пургаториума* – тоест в чистилицето, можем да се пречистим от лошите си дела. По-късно оттук се развила идеята за изкуплението и опрощението на греховете. Лутер не е бил първият, който разобличавал индустрията на покаянието и изродената търговия с индулгенции, с които се „откупували“ грешниците. Още Платон е осъждал просещите духовници, които продавали изкуплението и очищението, сякаш са самун хляб. От орфизма познаваме понятието за греха, представата за грешната плът и божествената душа, потискането на сексуалността, ада, чистилицето и рая. Всички християнски религиозни представи са събрани в това учение няколкостотин години преди Христос. Не липсва и възкресението на божия син.

- Не е нова и идеята, че синът на бога поема върху себе си всичките грехове на света, за да изкупи вината на всички ни. Тя се повтаря многократно в историите за *козел отпущения* – животното или човека, върху когото стоварват цялата вина. Хората по природа са склонни да търсят причината за всяка беда. Старите гърци смятали, че боговете изискват жертва, ако ветровете не духат откъм правилната посока, та корабите да пристигнат по живо по здраво; били уверени, че болестите са божие наказание, и т.н. За да се предпазят от беди и злини и да измолят благосклонността на бога, хората стоварвали всички „грехове“, всички злини на плещите на един-единствен човек, когото убивали. Когато покъсно се цивилизовали, продължили да принасят жертвени животни. „В Масалия по време на чумни епидемии охранявали някого от по-бедните граждани на държавни разноски, обличали го в осветени одежди, на кичвали го с осветени клони и след молитви да отнесе всичките грехове на народа, го хвърляли от висока скала“ – разказва Дюран.
- В древногръцкото културно пространство гъмжи от описания на чудеса. Оттам чисто и просто са преписани много от чудесата в Новия завет. Дионис, великолепият бог на сладострастието, умее да превръща водата във вино. За гръцките богове се разказват такива басни, че в сравнение с тях чудесата на Христос изглеждат направо постъпки. Когато ставало дума да възпяват боговете си, древните гърци не си поплювали и лъжели колкото им държат устите. Писателите им – или може би е по-добре да кажем жреците им? – били най-даровитите лъжци в историята.
- От преданията са ни известни няколко древногръцки лечители, които показват удивителна прилика с Исус Христос. На Асклепий или Ескулап например – древногръцкият бог на лечителското изкуство, когото изобразявали с жезъл и увита около него змия, се приписват вся-

какви невероятни умения. Подобно на Христос, и Ескулап, когото също наричали Спасител, възкресил шестима мъртъвци. Подробностите на възкресенията са същите като при възкресенията на Христос*. От само себе си се разбира, че след намесата му слепците проглеждали, а сакатите проходили. Имаме дълбокото основание да смятаме, че чудесата Исусови са до едно плагиатства, тоест писателски кражби. Те са чисто и просто стандартните чудеса на световните религии!

- Дори Дева Мария си има своите предтечи. Праобраза на „чистата“, „неопетнената“, „овладялата нагона“ дева откриваме още при гръцката богиня Атина, която също била девица (и според легендата се родила от главата на Зевс).
- Древните гърци също вярвали в божественото триединство (числото три от вечни времена е свещено число). Имало дори разклонения на учението за триединството – на Апис и на Сарапис, и дори винопиещият пакостник Дионис бил представян понякога разтроен. В Древния Рим пък съществувало capitoлийското триединство Юпитер, Юнона и Минерва.

Новозаветните чудеса следователно просто са откраднати. Всички те са имали развитие в историята и често са буквално преписани от първоизточниците.

ЗАЕМКИ ОТ ЮДАИЗМА

Макар „кражба“ да е твърде силна дума, тя вероятно е по-подходяща за начина, по който идеите на юдаизма са преминали в християнството.

* Виж Karlheinz Deschner, *Kriminalgeschichte des Christentums*, Reinbeck bei Hamburg, 1999. – Б. авт.

- Цялата базисна идея на Новия завет е от юдейски произход. Евреите от столетия очаквали месията (на иврит „машиах“ означава „помазан“), с други думи – спасителя, който ще ги отърве от бедите. Не е ново следователно съсредоточаването на надеждите върху една личност – символ и на надеждата, и на свършека на света. Тази идея е възприета едно към едно. В Стария завет се срещат безброй пророчества, предсказания, гадателства и видения, които предсказват идването на въпросния месия.
- Едно от предсказанията гласи, че месията ще произхожда от рода на Давид. За да бъде то потвърдено, в Новия завет неколккратно се споменава, че Исус (респективно баща му Йосиф) е от коляното на Давид. Използван е старият свещенически номер: за дадена личност със задна дата се добавя детайл, споменат в по-ранен източник.
- Същото може да се каже за Витлеем – рожденото място на Исус. Много критици предполагат, че предполагаемият роден град е избран впоследствие от съставителите на Новия завет, защото там било седалището на рода Давидов. Християнските писачи следователно се опитвали детайлно да следват еврейските предания.
- Много от притчите, които са поставени в устата на Христос, са взети от еврейското културно пространство. В тях се говори за стада, лозя, митари, първосвещеници, еврейски секти (като фарисеите), маслинови гори. Методът е познат и от други „свещени писания“ – посланието става по-образно, по-лесно за възприемане и за следване, по-близко до реалността, ако бъде „потопено“ в съответното културно пространство. В свещените папируси на древните египтяни например срещаме бога на Нил, свещени крокодили и свещени бикове.
- Разпъването на кръст е заемка от римската култура, макар че самият кръст не е патент нито на римляните,

нито на евреите, нито на християните. Тази форма на смъртно наказание широко се използвала в Римската империя. Да си припомним въстанието на робите под водачеството на Спартак, след чието потушаване били разпънати хиляди бунтовници. Наказанието било наистина варварско. По този начин наказвали углавни престъпления. „Завързвали ръцете и краката на осъдения за кръста (много рядко го приковавали), като за опора на нозете служела леко издадена греда. Ако не я удостоели с милосърдно пробождане с копие, което да отнеме живота ѝ веднага, жертвата висяла на кръста в продължение на два или три дни, без да може да помръдне, за да прогони насекомите, които нападали голото тяло, а в това време силите бавно я напускали, докато сърцето не издържало и не настъпвал краят.“ (Дюран) На кръста били приковавани извършилите тежки криминални престъпления, но също и роби, вдигнали ръка срещу господарите си. Разпъването вероятно е избрано от авторите на Новия завет, защото е заредено с емоционалност, съдържа болка, предизвиква съчувствие и е реален акт.

- Доста от подробностите, съпътстващи описанието на разпъването, са изплагиатствани. Още в 22-рия псалм срещаме описанието как войниците хвърлят жребий за дрехата на осъдения, също и възгласа: „Господи, Господи, защо ме изостави?“ Алтернативата на Павел пък „Господи, в твоите ръце предавам духа си“ се базира на псалм 31. За историците това са „подозрителни“ съвпадения.
- Възнесението на небето се среща не само при древните гърци, но и в еврейския епос. Мойсей, Енох, Илия и Иесая – всички те са се възнесли на небесата! Подобна форма на изход е еврейска и не е нова.
- Предстоящият край на света също е пророкуван от паметвека. Подобни апокалиптични представи били в обра-

щение в Персия, Вавилония, Асирия и Египет и естествено, съществували и в еврейското пространство.

- Съвременните християнски учени се опират не само на Новия, но и на части от Стария завет. И тамошните истории обаче не са нови. Повечето са легенди и предания, възприети от други народи.

ДРУГИ ИЗТОЧНИЦИ

Ще се задоволим само с няколко примера:

- Потопът съществува и в митологията на други народи. Можем да го проследим до месопотамските предания отпреди пет хиляди години. Евреите вероятно са възприели идеята оттам. Възможно е обаче да са ползвали също семитски и шумерски извори. Много древни азиатски народи разказват за световния потоп. Почти всички високи върхове в Азия са сочени като място, където се подслонил някой от оцелелите.
- Не е нов и начинът, по който бог предава законите си на хората – в случая чрез Мойсей. Древните народи винаги са възприемали тезата, че законите им имат божествен произход. Египтяните вярвали, че богът Тот е основоположник на юрисдикцията. Законникът на вавилонския цар Хамурапи се смятал за дар от бога на слънцето Шамаш. Цар Минос от Крит получил законите на острова в планината Викте от ръката на божество. Древногръцки изображения показват бог Дионис, наричан и „законотворец“, държащ две плочи с изсечени върху тях повели. Зороастър също не написал сам предписанията за народа си, а разказал, че когато веднъж се намирал на върха на една планина, богът Ахура Мазда му предал кодекса си сред гръмотевици и светкавици.

- В повечето от историите за сътворението жената изпъква като изкусителния зъл инструмент на змията или на дявола, било като Ева, Пандора или Поси от китайските легенди: „Изначално всички неща били на подчинението на мъжа, но една жена ни донесе робството. Бедите ни дошли не от небето, а от жена, която се превърнала в злия гений на човешкия род...“
- Агнето като символично животно срещаме още в древния Вавилон. За него се говори като за заместител на човека, който откупвал живота си с едно агне. Жертвоприношението се извършвало по определен ритуал. И тази библейска картина следователно е просто прекопирана.
- Представи за ада и за чистилицето има в редица култури. Една от отличителните черти на етруската теология е вярата в ада. Изображенията в етруските гробници показват как душите на покойниците биват отвеждани пред подземен трибунал, където получават възможност да защитят постъпките си. Ако не успеели, осъждали ги на всевъзможни мъчения. Всички подобни легенди оставят отпечатък в раннохристиянските представи за пъкъла.

ЛОГИКАТА НА ИСТОРИКА

Излиза, че историкът чете Новия завет със съвсем други очи. Той тутакси улавя историческите зависимости и вижда кога и колко е „заемано“ (да се изразим културно) от други източници. Не е възможно добросъвестният историк да открие някакъв „божествен“ произход. Волю-неволю той ще разчлени целия Нов завет на отделни части и дори да цени християнското учение, ще стигне до извода, че новозаветните „свидетелства“ не могат да се смятат за особено читави. Ако е готов да не загърбва здравия разум,

ще бъде принуден да признае, че Новият завет е обикновено плагиатство и че всички чудеса, притчи и проповеди просто са приписани на действително съществувалия или измислен Исус Христос.

Ще разбере, че Исус Христос е само изкуствено създаден герой, съшит и слепен от всякакви възможни и невъзможни митове и легенди. Ще се усъмни съществувал ли е някога този Христос, защото няма нито една новозаветна мисъл, която да не може да се проследи до по-ранни източници; ще открие съмнителни съвпадения с писмени паметници от предишни епохи и няма как да не стигне до извода, че цялото удоволствие трябва да е дело на група автори. Тези (трябва да им се признае – извънредно интелигентни!) писатели старателно са изваяли един изкуствен, често сладникав герой, служейки си със смесица от еврейски, персийски, етруски, египетски и индийски легенди.

Но ако автентичността, оригиналността и уникалността на Новия завет са поставени под съмнение – а какво друго направихме в последните страници? – то това разклаща цялата конструкция на твърдението, че става дума за „божието слово“.

ОТ РАБОТИЛНИЦАТА НА ФАЛШИФИКАТОРИТЕ

Ако обаче Новият завет не е „словото божие“, то какво, за бога, представлява той? Е, това е най-изкусната, изрядна и умела фалшификация, създавана някога. Гениално литературно постижение. Най-фантастичната, достойна за възхищение, изпитана манипулация.

Трябва да признаем, че фалшификациите били в реда на нещата още преди да се появи Новият завет. Съществувала цяла традиция на фалшифицирането. Изкуството на подмяната било високоразвито. Известно ни е, че още при

древните гърци и римляни били пускани в разпространение ръкописи под фалшиво (разбирай известно) име с цел да се придаде повече тежест на дадена идея. Не всички текстове, подписани с името на Платон – установил по-късният критически анализ – наистина били написани от Платон. Наложило се да се окастри и наследството на създателя на медицината и основателя на лекарската етика Хипократ. От 130 предполагаеми негови съчинения днес учените не признават и половината. Жертва на фалшификаторите станали Аристотел и Питагор; на Цицерон и Цезар били приписвани със задна дата текстове, които те никога не били написали или произнесли. Знае се със сигурност, че петте Книги Мойсееви не са написани от Мойсей. И на Давид, и на Соломон впоследствие били приписвани текстове. Съвременната наука вече не приема безкритично всяко съчинение, което в миналото минавало като излязло изпод перото на Платон, Аристотел или Мойсей. Тя сравнява и проучва. Знае как да определи възрастта на ръкописите. Научната литературна критика разполага с безкрайно прецизни методи, които могат да определят или да отхвърлят авторството на определен текст. Но и фалшификаторът още в древността разполагал с цял репертоар от техники. Защото фалшифицирането се смятало за необходимо. Трябвало да задържиш овчиците в обора. Налагало се да се разграничиш от богохулниците, еретиците и неверниците. Необходимо било да се бориш с враговете и да ги заклеймиш. Нужно било да разпространяваш словото Божие, да утвърждаваш властовите претенции, да циментиращ собствеността. Ето защо „благочестиви измами“ се вършели всекидневно.

Да посетим подобна фалшификаторска работилница и да проследим репертоара на надарените измамни пера. Най-общо казано, новозаветният фалшификатор разполагал с цял арсенал от средства.

ТРИНАЙСЕТТЕ ФАЛШИФИКАТОРСКИ ТЕХНИКИ

Монахът се почесва по главата и поглажда редките коси около тонзурата си. Свещите са почти изгорели. Навсякъде са разпръснати папируси и пожълтели пергаменти за сравнение. Монахът се колебае. Къде трябва да внимава най-много?

Техника 1

Важна е възрастта на материала, който ще използва за писане. През трети век още не съществуват научни методи като физически или химически анализ, затова проблемът не предизвиква особено големи тревоги. Но въпреки това трябва да внимава какъв писец да избере, и мастилото, и основата. Монахът е превил гръб над ръкописа и се поти. Трябва да използва точните материали. Дали гърците през втори или трети век са писали на подобен пергамент? Вероятно. Набавил си е ръкописи от онова време. Но му трябва повече знания.

Техника 2

Необходимо е да наподоби точно калиграфията, езика и буквите. Трябва да усвои и техниките за писане и украсяване. Упражнявал се е седмици наред, вече е готов. Потопил се е в науката за езика. Не чак толкова, за да заблуди изследователите 17 века по-късно, но достатъчно, за да копира текстове на древни езици.

Нашият монах е извънредно начетен. Познава гръцките и еврейските съчинения. Знае дори преданията и легендите от Индия. Човекът е вещ в науките, с най-висока литературна квалификация. За което получава

княжеско възнаграждение. С една дума, той е най-добрият в своята област.

Техника 3

Но само видът на писанието и знанието на древни езици не стигат. Нашият монах отново се задълбочава в древните ръкописи. Авторите им култивират определен стил, определена форма. Трябва да копира точно техния архаичен слог. Трябва да говори с басни и притчи. Трябва да наподобява старинната граматика, да оформя ясни, убедителни, сякаш кълтящи изречения. Какво предизвикателство! Трябва да бъде точен в избора на думи. Трябва да владее риторичните техники. Да знае как се композира градация. Как убедително да подреди думите в изречение, та да оставят най-добро впечатление. Нашият монах знае как са писали Цицерон и великият Платон. Наред с фалшификациите обучава ученици по риторика.

Техника 4

Монахът препрочита текста – звучи му добре. Сега обаче трябва да добави малко автентичност. Тонзурата го сърби. Новият ръкопис, призван да утвърди господството на християнството, трябва от пръв поглед да отхвърля всякакви съмнения по отношение на оригиналността си. Как да го постигне? С помощта на точни факти. Монахът се стареа да вplete в текста автентични подробности за епохата.

Колкото по-точно е свидетелството, толкова по-достоверно звучи. Не бива да пише „Той получи десет чувала зърно“, а „Дадоха му единайсет и половина чувала и три крини зърно“. Това звучи по-достоверно. Веднага си проличава, че авторът иска да бъде верен на истината. Извънредно точните данни са важна част от фалшификаторската му техника.

Нашият монах изведнъж започва да се поти по-малко. Точност и незначителни подробности. Това е!

Убедително звучат също точните сведения за мястото и времето. Кога е било последното преброяване в Древния Рим? За учен човек като него е лесно да провери. Този факт ще убеди всекиго. Мястото, времето, а после? Необходимо е да спомене някои общоизвестни исторически събития. Преброяването при император Август! Много добре. Така читателят по-лесно ще глътне изфабрикуваната история. Общоизвестните имена повишават нивото на достоверност.

Техника 5

Документът изглежда все по-добре. О, никой друг автор не би могъл да се справи по-успешно. Възможно ли е да увеличи надеждността му? Разбира се! Като създава паралели. Монахът хвърля поглед към Стария завет. Той гъмжи от пророчества. Какво е казано за месията? Че ще произхожда от Давидовото коляно? Прекрасно. Значи още древните са говорили за НЕГО. Следователно Йосиф трябва да стане потомък на Давид. Нека да нахвърлим родословното му дърво чак до еврейския цар Давид. О! С тази работа монахът със сигурност ще си заслужи царството небесно. Тя ще бъде звучен шамар за проклетите евреи, но и за гърците, които все още не са съвсем уверени, че Христос наистина е месията, и които понякога открито изказват съмнения в съществуването му.

Изведнъж монахът усеща, че го осенява светият дух. Да, древните прорицателства ще се сбъднат! Това е. Може би ще трябва да се преработят и части от еврейските писания, като се припишат на определени герои предсказания, за които после ще се окаже, че са се сбъднали. Това би било изключително постижение. Предсказанието се сбъдва днес, а старозаветният паралел, древното предсказание, е

открито месеци по-късно. Гениално! Еврейската литература е създавана в течение на цяло хилядолетие. Благоприятна почва за добавки и фалшификации. Накрая в по-новия ръкопис ще бъде описано изпълнението на предсказание, което впоследствие ще бъде открито в много по-древен текст. Монахът е във възторг.

Техника 6

Какво още? Трябва да представи автора като свидетел. Например като цитира редки имена. Странно, мисли си монахът. Има случаи, когато общоизвестните имена и факти увеличават достоверността, и други – когато така става с неизвестните. И двата метода действат. След като не е сам свидетел на събитията, „авторът“ на въпросния ръкопис поне трябва да твърди, че е разговарял със свидетели.

Техника 7

Монахът отново прелиства старинните ръкописи, създадени от древните майстори фалшификатори. Да, още нещо важно. Заплахите. Неверниците трябва да бъдат заплашени с най-ужасните адски мъчения. Монахът добавя съответния параграф. Описва цветисто пъклените мъки и завършва с няколко проклетия по адрес на неверниците – това винаги е от полза!

Техника 8

Нова идея осенява монаха. Ще обвини други във фалшификация! Колко е лесно да препродадеш автентичността и оригиналността! Монахът вдъхновено предупреждава читателите си да не вярват на лъжците, измамниците и на адската пасмина. Така съчинението изглежда още

по-достоверно. Каква наслада е да записваш гръмовните слова!

Техника 9

В името на равновесието монахът обещава царството небесно на онези, които не подлагат на съмнение истинността на писанието му. Там няма да има болка. Болестите ще се излекуват. Ще добиете вечен живот! Играта с болестите и болката винаги действа – от хилядолетия насам с тяхна помощ може да продадеш всякакви идеи. Мечтата за вечен живот също е ефективна.

Техника 10

Остава да се измайстори версията как и къде е намерен ръкописът. Гробовете са изключително подходящи за целта, също и задънените рафтове в прочутите библиотеки, старинните архиви, възможно е да се прибегне и до скалисти пещери, в които са закопани глинени стомни със скрити в тях свитъци. Може би ще трябва да наеме някое пастирче, което „случайно“ да открие въпросния документ. Момчето ще има болна майка и с един удар ще стане богато и известно. Писателската фантазия на нашия монах се развихря. О, история, оплетена около самата история!

Техника 11

Все пак би трябвало да се позове и на трети лица. Този писателски трик е прастар и също много надежден. Историята веднага добива широта и става по-достоверна. Да, ще цитира свидетелства на трети лица, които го подкрепят. Сега историята му ще се разиграва пред повече свидетели. Кого да избере? Нека бъде жена. И жените трябва да бъдат

спечелени за вярата. Също и хора от народа, с които читателят да се идентифицира. Удостоверяването от трети лица е златна идея.

Техника 12

А дали да не включи някакво свръхестествено явление? Защо не. Видение! Монахът знае, че всичките му литературни учители успешно са използвали виденията и откровенията.

Техника 13

Липсва само завършекът, който ще увенчае историята. Свещите догарят, но короната липсва. Опитва да се подпише. Неуспешно. Упражнява подписа отново и отново, докато видът го задоволи. Не би било лошо да сложи и печат. За съжаление по онова време не са използвали печати. Но защо да не завърши с клетва? Да, свещената клетва ще добави последния ефект.

Нашият монах е доволен, а и тонзурата вече не го сърби. Ръкописът изглежда по-автентичен от истински. Авторът се е наредил в редицата на големите фалшификатори. Но не се смята за грешник, а за божи слуга.

ТРАДИЦИЯТА НА ФАЛШИФИКАЦИИТЕ

Който си мисли, че горните редове съдържат и най-малкото преувеличение, жестоко се лъже. Истината е, че още в древността е съществувала цяла традиция на фалшификациите. Много популярно било да се фалшифицират прочути автори. Живите автори отпадали, защото лесно можели да разобличат подправените ръкописи. Но имена-

та на знаменити покойници придавали тежест на текстовете. Повечето от фалшификаторите били жреци или свещеници. Заслуга на Карлхайнц Дешнер е, че разкрива точно тази традиция на фалшификациите.

Днес редица документи и съчинения се определят като несъмнени фалшификации. Дори теолозите признават, че най-малко шест от посланията на Павел са подправени. Всички т.нар. католически послания от Новия завет са фалшиви. Особено популярни били фалшификациите около Дева Мария. Съществуват обаче и фалшификации от името на всички апостоли, от името на Исус, подправени апостолски послания и писма, многобройни фалшификации от името на църковните отци. Особено популярни били призиваните да удостоверят историческата автентичност на Исус Христос и да издигнат учението в очите на гърците и на други езичници. Повечето от мъченическите свидетелства също са доказано фалшифицирани. Подправени са и почти всички списъци на епископи, които трябвало да послужат за утвърждаване на апостолическата традиция.

Фалшификаторите не се спирали пред нищо. Случва се по-нови фалшификации да се позовават на по-стари. Допълвали, смесвали, разбърквали и подправяли писмените източници като гърне със супа.

Традицията на фалшификациите в християнските църкви е толкова заплашителна, че само можем да се дивим на конгломерата от неверни твърдения, лъжи, преиначени факти, фалшиви клетви, неистини и полуистини.

КАК Е БИЛО В ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ

Почтената задача на историята е да ни разкаже „как е било в действителност“ – една колкото сериозна, толкова и наивна задача, защото няма как да се върнем две хиляди години назад във времето. В най-добрия случай можем да

постигнем само приблизителна представа, въпреки всичките налични източници, или може би точно заради въпросните източници, които са твърде съмнителни. Да се опитаме напук на хилядите препятствия да отговорим на въпроса как стоят нещата с Новия завет.

Наистина ли някой монах е съчинил цялата история? Измислен образ ли е Христос?

Вярно е, че монахът от предходните страници е плод на фикция, но е напълно възможно да е съществувал. Най-близо до истината вероятно е следният механизъм на възникване на Новия завет:

1. Новият завет е дело на десетки автори (определено не само на Марко, Матей, Лука и Йоан), писали в течение на столетия. Възможно е в основата му да стои автентичната фигура на един *Праисус* – грък или евреин, лечител и спасител, който притежавал изключителни способности, каквито обаче се срещат у хора от всички епохи. Възможно е към личността му да са притурени и онези идеи за свършека на света, които съществували и клокочели по онова време в юдаизма. Родена е легендата в първия си, най-важен етап.

2. Впоследствие личността на този Праисус е била фризирана и накипена, както бихме се изразили днес. В началото може и да са му приписали само няколко легенди, за да направят героя по-жизнен, по-наситен, по-значим и по-убедителен. Очевидно авторите не ги е било грижа, че същите истории са известни с други герои в други страни. Завършен е вторият етап на легендата. Това със сигурност не било дело само на един автор. С времето много хора се включили в изтъкването на гъстата мрежа от предания. В началото може да е бил смътният спомен за някакъв лечител, свързан с еврейските религиозни представи за края на света. Но впоследствие „легендата Исус“ добила плът и кръв. Раз-

красили я с откраднати митове и предания за чудеса и изцеления.

3. Потребен бил и драматичен край! В Новия завет ще намерите всички елементи, съставлящи успешния роман: завръзка, развитие, предвиждане за предстоящо напрежение, предателство, ретроспекции, свърхестествени явления, борба срещу потисничество, линии на действието, движещи се възходящо и низходящо, както и финална кулминация (разпъването), надмината само от възкресението и възнесението, нищо че и двете явления са ни известни от гръцката и индийската митология. Защо и до днес никой не вижда колко старателно е композирана тази история? Тук са се трудили истински майстори на словото, надарени свещеници поети!

4. Най-накрая на сцената се появили и свещениците с литературно образование. В този период е и мястото на нашия монах фалшификатор. Но по-вероятно е с работата да се е заела цяла група високообразовани духовници. Трябвало да бъдат създадени паралели със Стария завет. Необходима била и единна версия.

Кой поел грижата да се създаде единна версия на Новия завет? Византийският император Константин. Воден от политически съображения, през IV век той заповядал да бъде изработена единна версия на Новия завет.

За целта създателите отново прибегнали до лъжи и фалшификации, защото съществуващите версии били прекалено противоречиви. Цяла група от начетени свещеници се заела да обедини и уеднакви наличните писмени „свидетелства“, по-точно легенди. Защото първоначално Новият завет не е съществувал в сегашния си вид. Имало безброй ръкописи и съчинения, които едва по-късно били разделени на канонични (тоест признати за истински) и апокрифни (неистински, привнесени допълнително). Нак-

рая подбрали няколко текста, които съставляват сборника, познат днес като Нов завет. Всъщност размисляли в продължение на 400 години, докато от легенди, забавни басни и предания бил съставен въпросният сборник, между другото преливащ от пропаганда, апологетика и полемика. Всъщност пропагандата, разпространението на вярата, била същинската цел на Новия завет.

На финала църковните отци постигнали съгласие и избрали няколко „канонични“ писания, в които „словото божие“ разбира се, не било „истинно“, а само определено като такова.

Въпреки това изглаждането, хармонизирането и преработката на текстовете продължили. Стотици автори са опитвали перата си в Новия завет. Някои от тях са надарени писатели, но всичките вкупом са в плен на собствените си предположения, спекулации и предпочитания.

Същественото е, че за съществуването на Исус Христос няма нито един свидетел!

Нито един негов съвременник, с изключение на Павел, когото вече обсъдихме (а и той имал само „видение“), не ни съобщава за Исус!*

Не съществува и нито един нехристиянски източник.

От Христос остава само една голяма въпросителна.

КРИТИЦИТЕ НА НОВИЯ ЗАВЕТ

Векове наред хората, които дръзнали да тълкуват Новия завет, поставяли живота си на карта. Относително свободното му обсъждане е възможно едва от около 250 години. Преди това всякакви съмнения били забранени. Човек задължително трябвало да вярва, иначе рискувал пъкълта в онзи и главата си в този живот.

* В посланията на свети Петър, ако той е техният автор, се пази подозрително мълчание за подробности от живота на Исус Христос. – Б. авт.

Въпреки това смели личности отрано посочват несъответствията в Новия завет. Професорът по ориенталски езици Херман Раймарус, починал в Хамбург през 1768 г., написал огромен труд на тази гореща тема, но никога не посмял да го публикува. По-късно Готхолд Ефраим Лесинг издава части от него в своите „Волфенбютелски фрагменти“. Според Раймарус, който се позовава на еврейски източници, Христос не е основоположник на християнството. Хердер също се съмнявал в Новия завет, подобна е и позицията на Давид Фридрих Щраус, водил героична борба срещу митовете му през 1836 г.; в тази връзка трябва да бъдат споменати и имената на Фердинанд Кристиан Баур, Бруно Бауер, Ернест Ренан и абат Лоази. Французи, германци и холандци се опитват да проследят и да разобличат лъжите за Исус в Новия завет: Пирсон, Набер, Матас, Дреус, Бултман, Дибельо, Кеземан, Решке, Алберт Швайцер и Карлхайнц Дешнер. Всички те старателно изследват текста дума по дума и проследяват противоречията и несъответствията. Вследствие на техния труд можем да кажем, че Новият завет е всичко друго, но не и историческо свидетелство в смисъл на „истината задължава“. Той е свещенически опит, наистина много умел, да се докаже съществуването на Исус с помощта на няколко текста, обявени за канонични.

КАКВО ОСТАВА?

Какво остава след всичко това? Живял ли е Исус Христос? Според нашето мнение, „заемките“, тоест кражбите от други култури, са прекалено очевидни. Новият завет е плагиатство, пъстра смесица от истории, твърдения и приказки. Личността на Христос на много места е прекалено сладникава, прекалено съвършена, за да не ни обхванат съмнения. Имаме работа с бог, създаден от човешка ръка.

Етичните му тези са подкупващи и убедителни, но нито една не е нова, нито оригинална. Прекалено често страховете на хората се използват манипулативно.

Възможно е да е съществувал прототип на Исус. Възможно е това да е бил някой като лечителя Ескулап. Някой от безбройните еврейски пророци също може да е бил първообразът на онзи Праисус – приликите между новозаветния Христос и старозаветните пророци са поразителни. Разказите за чудесата са взети от поне пет културни общности. Те били смесени с образа на Праисус и нагледни към него. Постепенно изпъкнал образът на новозаветния Исус.

Грубата версия на историята била съставена от един-двама пишещи свещеници. Възможно е в основата ѝ да е имало действителна драма, защото римляните наистина разпъвали на кръст еврейски смутители, и то по бързата процедура, ако сметнели за необходимо. Може би първообразът за другата половина на Исус е бил някой еврейски закононарушител или бунтовник. Неговата личност обогатила образа на лечителя Исус. Но времето минавало и вариациите на Исус се размножили прекомерно. Затова император Константин наредил занапред да остане само една-единствена версия на историята. Усърдните пера на свещениците се подчинили и създали окончателен вариант, всички съмнения в който били запретиени.

Така възникнал образът на Исус Христос – наполовина спасител, лечител и пророк и наполовина закононарушител и бунтар. Извършена била най-голямата литературна измама в историята.

Исус, какъвто ни го представят днес, с благочестивото си отнесено изражение, което виждаме по икони и картини, със сигурност не е съществувал. Образът му от преданията, тоест от фалшификациите, определено е художествена измислица – синтетичен герой, литературно събитие.

Съществувал ли е Исус Христос?

Със сигурност не такъв, какъвто ни го продават през последните две хиляди години.

Съществувал ли е друг, различен Исус?

Не знаем, всичко е възможно.

Кой би могъл да ни осведоми?

Със сигурност не и една особена порода хора – свещениците!

8. ПОСЛЕДИТЕ НА МОХАМЕД

През 622 г. Мохамед се преселил от Мека в Медина, където умрял през 632 г. Това са единствените факти, които знаем за него със сигурност. Така би трябвало да изчерпим статията за Мохамед, ако решим да се придържаме към историческата истина.

Всички останали събития от живота му са най-малкото съмнителни, с изключение на някои моменти от периода в Медина. Колкото до годината на рождението му, младостта, зрялата му възраст, да не говорим за виденията, откровенията и явленията – кой би се осмелил да говори за тях като за историческа истина?

Въпреки това хиляди мечтатели, теолози, фантасти, вярващи, молители, разказвачи на приказки, поети, халифи и имами, проповедници и свещеници са правили нескончаеми опити да запишат окончателната истина за онова, което се е случило. Резултатът е една извънредно авантюристична биография. И все пак този животопис окрилял мисленето и делата на милиарди хора и ако за един кратък миг си спомним, че цялата работа е само благочестива измишльотина, не можем да не се учудим на лековерието на човешкия род.

Както в случая с повечето биографии на „великите“ личности с течение на времето и Мохамед се е превърнал

в нещо като сянка, смътен образ, представящ една „вероятна истина“ (колко разобличаващ и едновременно и точен израз!), подкрепян и до днес както от поддръжници, така и от врагове, както от почитатели, така и от завистници.

КАКВО ПИШЕ В УЧЕБНИЦИТЕ ПО ИСТОРИЯ

Целта е амбициозна и далечна като необятния хоризонт – несравнима гледка в арабските пустини с вечния им пясък и с мъгливите талази, където трептящият въздух рисува измамни образи, които могат да заблудят и най-рационалния човек. Целта: нова, възвишена вяра, която да обхване всички арабски страни, нова, възвишена етика, един-единствен бог, комуто служат всички хора – Аллах, име, което да се произнася единствено със страхопочитание.

Аллах обаче е избрал един човек, за да постигне тази цел. Сподобил го е с особени дарби. Мъжът е умел оратор, изключително интелигентен, умее да печели сърцата и да убеждава умовете, смел е като лъв. Това е Мохамед.

Името му означава „Възхваляваният“. Ражда се в Мека през 567, 568, 569, 570 или 571 година. Там се кръстосват търговските пътища, по които се движат керваните. Хората се прехранват от търговия и от чужденците, които идват на поклонение пред *Кааба* – каменната постройка, в която е вграден черен метеорит. В Мека се тълпят авантюристи и спекуланти, пътуващи музиканти и танцьорки, кръчмари и водачи на кервани, бедуини и уседнали, богаташи и бедняци, християни и евреи. Върти се търговия със зехтин, фурми, тамян, скъпоценни камъни, коприна, платове, оръжия и пшеница. В Мека се молят на много богове, а в добавка почти няма човек, който да не вярва в духове – джиновете беснеят наоколо, а ясновидците и заклинателите на духове печелят нелого.

Мохамед израства в тази пъстра, наситена с тамянов дим атмосфера. Пасе стадата, първоначално го възпитава дядо му, по-късно – чичо му. Когато възмъжава, постъпва на служба при богата вдовица, по чиято поръка пътува, търгува и сключва сделки. Тя е петнайсет години по-възрастна от него, но той проявява достатъчно разум, за да поиска ръката ѝ.

Едва когато става на четирийсет години, Мохамед попада в полезрението на обществото. Ето как: „И книгата се потопи в сърцето му.“

Книгата ли? Става дума за *Корана*.

Пред Мохамед се разкриват вечните истини. Отначало ги приема насън, после в състояние на транс. Архангел Гавраил му известява волята на Аллах. Богът започва да предава на своя пророк морални правила и политически повели, но и хули, насочени срещу враговете му, диктува предписания, засягащи любовния живот, и призови за свещена война. Мохамед научава истини за ада и за рая.

До края на живота си той ще продължи да получава видения, отново и отново. Мохамед е възхитен. Отначало се доверява само на най-близките, на семейството си. Но когато получава заповедта да изнесе истината на бял свят, е принуден да се подчини на волята на Аллах.

Така започва мащабната му мисионерска дейност. Но при цялата си активна намеса Мохамед никога не изгубва от очи своята голяма цел: обръщането на неверниците в правата вяра, единението с Аллах, под което се разбира и политическо обединение. Начинанието е толкова амбициозно, че обикновеният смъртен едва ли е способен да мисли в подобни измерения. Но целта е поставена от Аллах, а той е всемогъщ. Затова Мохамед поема на път и започва да проповядва.

Опитите му да обърне неверниците в правата вяра не винаги успяват. Слушат го с готовност само бедните и робите, особено когато им описва райските градини. Аристократите и богатите търговци се страхуват да не изгубят

влиятието си в Мека и го мразят, особено когато ги заклеймява, че не даряват достатъчно за безимотните. Затова Мохамед и първите мохамедани неведнъж стават обект на преследване.

„Дори мюсюлманите да се молят на отдалечено място, прокуждат ги. Когато Мохамед поиска да проповядва, заглушават гласа му с крясъци и с неприлични песни. Един ден Абу Джал заповядва да замерят пророка с овча плацента, докато той се моли на площада пред Каабата. Мохамед не позволява да го предизвикат и призовава дъщеря си да го измие. Укба плюе в лицето му, а Мохамед напълно спокойно се изтрива, но после изпада в екстаз, докато рецитира стиха за грешника, който един ден ще отхапе пръста си...“ Така описва ситуацията Емил Дърмингам.

Мохамед все по-често вижда лица и получава всякакви други видения, всъщност винаги, когато това е необходимо.

Той проповядва и учи, хули и насъсква, и все за славата на Аллах. По-късно проповедите и разказите му са записани под формата на стихове, или сури, в Корана и мюсюлманите са задължени да ги учат наизуст още от деца. Откровенията често го спхождат в подозрителна обстановка. Пророкът трепери и се тресе, въздиша, задъхва се и се поти. Често виденията му са придружени с главоболие. Понякога шумни звуци му пречат да чуе свещените думи, понякога му се явява ангел. Последователите му отдавна го смятат за светец. Историите, които разказва, потвърждават, че е пророк на Аллах, който му разкрива, че един ден ще се възнесе в небесата, възседнал кобила, водена от архангел Гавраил. Следовниците се множат.

Обитателите на няколко оазиса приемат новото учение. Но жителите на Мека продължават да го гледат подозрително. Затова един ден той се преселва в град, който ще получи името Медина („мадинат ан-наби“ означава „гра-

дът на пророка“). Мохамед емигрира от Мека. Датата на *хиджрата* – неговото бягство, слага началото на новото мохамеданско летоброене. Жителите на Медина се увличат по него и го посрещат гостоприемно, не на последно място защото мразят обитателите на Мека, чието първенстващо положение е трън в очите им. Но дори симпатизиращите мединци не са в състояние вечно да изхранват бегълците от Мека. Затова Мохамед и последователите му решават, че трябва да се погрижат за други източници на приходи.

Създадено е учението за свещената война. То разрешава да се извършват грабежи и нападения, да се организират походи за плячка, най-вече срещу омразната Мека. Мохамед насъсква хората си с цялата власт на ораторското си майсторство: „В сянката на вашите саби се таи раят!“ Накрая мохамеданите печелят, макар че врагът има числено превъзходство. Небесните отряди ги окрилят. Плячката е богата. Аллах се явява отново и нарежда на воините всеки път да отдават по една пета от плячката си на пророка.

Ислямът (думата буквално означава „да се предадеш“, „да склучиш мир“) става все по-доминиращ, новата религия укрепва. Мюсюлманите – онези, които са се предали и са склучили мир с бога – стават по-могъщи и по-могъщи. Расте броят на разбойническите набези и грабежи, все в името на Аллах, разбира се. Ако смъртта настигне някого от грабителите, той мигом отива в рая. Мохамед се превръща в политик, става държавен глава. Виденията му са впрегнати в служба на новата му задача. Но жителите на Мека са гневни, защото мединците начело с Мохамед им отнемат господството в района. И един ден нанасят ответен удар. Победата е тяхна. Пророкът обаче не може да се примири с подобен провал. Планира над шейсет и пет похода и нападения, двайсет и седем от които оглавява лично. Евреите и различни племена от съседните поселища също

минават под ножа. А после Мохамед подготвя коронния си удар. След двегодишно примирие той отново поема срещу най-големия си враг – Мека, начело на десет хиляди души. Пред лицето на подобна военна мощ жителите на града са принудени да преклонят глави.

Мохамед проявява достатъчно далновидност да запази Каабата с Черния камък и занаят като светилище. Хората му разрушават само идолите. Оттук нататък влиза в сила следната верска формула: „Аллаху акбар!“ *Бог е велик*. Няма друг бог, освен Аллах. И Мохамед е неговият пророк.

Мохамед обявява Мека за свещен град и по-късно издава предписание всеки вярващ мюсюлманин поне веднъж в живота си да отиде там на поклонение.

Триумфите следват един подир друг. Мохамед потушава бунт след бунт, покорява племе след племе. Накрая го признава цяла Арабия! Вече съществува само една религия, един бог и един пророк. Мохамед се превръща в *хомо политикус*, става неоспорим водач.

Ако на хоризонта се появят проблеми, поредното видение или откровение ги разрешава тутакси. Мохамед натрупва безкрайна власт и несметни богатства. Самонагражда се с много жени, сред тях е и седемгодишната дъщеря на Абу Бакр – Айша. Многобройният му харем го следва навсякъде. Пророкът вкусва райските наслади още на земята.

Един ден похотливият му поглед се спира върху красивата съпруга на сина му Саид. Теоретично постъпката му противоречи на добрите нрави, ала Мохамед въпреки това я взима за жена. Оправдава се с обичайното откровение: в извънредно послание Аллах му разкрил, че изричната му воля е да включи красавицата в своя харем.

Но дори пророците не са безсмъртни. Любовните радости и военните трудности накрая взимат своето.

През 630 г. Мохамед превзема Мека. През 632 г. вече е на смъртно легло. Айша, дъщеря на Абу Бакр и съпруга на

Пророка, описва смъртта му по следния начин: „Когато Изпратеният от Бога се завръща от гробището, където се е молил за покойниците, страдам от силен главобол и започвам да се вайкам: Олеле, главата ми! Но той ми отвръща: Не, Айша. Олеле, моята глава...“* Така издъхва Пророкът. Но едва преминал в отвъдното, Мохамед възсяда крилат кон и се отправя към райските двери.

ДОБРИТЕ СТРАНИ НА ПРОРОКА

Описаният дотук Мохамед притежава доста положителни черти. Спечелва сърцата с чувството си за хумор, около което се въртят най-различни истории. Отношението му към жените е човешко – дори прекалено човешко, та чак предизвиква усмивки. Да злоупотреби с виденията си и с божии думи, за да легализира един по принцип невъзможен брак и да го вкара в нравствените норми – този номер днес ни изглежда забавен. Но Мохамед наистина се отнасял добре с жените си, а законодателството му издига социалното положение на жената в неговата епоха.

В добавка се проявява като умел търговец и в това отношение доста по-практичен от Исус. Знаел, че търговията, сделките и парите не бива да бъдат заклеймявани, защото те вдъхват сили на стопанския живот и допринасят за всеобщия разцвет. Коронният му номер е бракът със заможната вдовица, който му разкрива пътя към върха. Ако вярваме на източниците, той на всичко отгоре наистина я обичал.

Мохамед въвел нова етика, по-възвишена, и то в обществена среда, където грабителството и измамите били нещо обичайно. Помагал на изпаднали в беда вдовици и бил изключително щедър към последователите си.

* John Alden Williams, *Der Islam*, Suttgart, 1972. – Б. авт.

Историкът Уил Дюран пише за него: „Според описанието на приятелите си той се държал учтиво с великите, общително с обикновените, достолепно с горделивите, великодушно с поддръжниците си и любезно с всички останали, с изключение на враговете си. Посещавал болните и се присъединявал към всяко погребално шествие, което срещал. Отхвърлял всякакви отличителни белези на властта, не допускал да му оказват церемониални почести, не отказвал, когато обикновени хора, дори роби, го канели да сподели трапезата им, и не изисквал от робите да свършат работата, за която му стигали собствените сили и време.“*

Мохамед често проявявал милост, издавал интелигентни и справедливи присъди и уреждал спорове.

Думата „араб“ означава „мършав“. Мохамед обаче поставил основите на едно несметно богатство, победите му донесли изобилие и ситост и обърнали значението на думата „араб“. Пророкът имал обичая да откупва роби, приели неговата вяра, проявявал скромност, често признавал невежеството си и на всеослушание обявявал, че не е способен да извършва чудеса. Противопоставял се на лихварството, монополизма и спекулата – икономически идеи, доказали значението си за всяка епоха и запазили валидността си до днес. Защищавал бедните и хората на труда и приканвал богатите да изплащат надниците на работниците си „преди още да е изсъхнала потта по челата им“.

Постоянно призовавал да се правят дарения и да се дава милостиня.

Мохамед прекратил обичая да се убиват деца и нареждал жената да бъде поставена на една плоскост с мъжа по всякакви въпроси и да може свободно да разполага със собствеността си.

* Will Durant, *Weltreiche des Glaubens*, Frankfurt, Berlin, Wien, 1981. – Б. авт.

Негово дело са и много правила за лична хигиена.

Ако съдим за Мохамед по целенасочеността и ефекта от делата му, той изпълнил задачата си: низвергнал старите богове и издигнал на трона Аллах. Обединил Арабия, дал на народа нова религия и морални закони, вдъхнал му амбиция, гордост и смелост. Столетия след това мюсюлманите продължили завоевателните си походи, покорили половината свят и днес продължават да бъдат една от най-могъщите сили на планетата.

През 635 г. бил завладян Дамаск, през 636 г. – Антиохия, през 648 г. – Ерусалим, а малко по-късно – Египет. Ислямът започнал победния си ход из Арабия, Египет, Китай, Индонезия, Индия, Мароко, Персия, Сирия и Испания. Нелош резултат за един-единствен живот!

ПОЛИТИКЪТ МОХАМЕД

В известен смисъл Мохамед може да се разглежда повече като политик, отколкото като религиозен водач. Във всеки случай той твърде често поставял религията в служба на политиката. Бил опитен в изкуството, наричано днес пъблик рилейшънс, и то векове преди да го дефинират като наука.

Ето няколко примера:

- Използвал всеобщото очакване да се яви месията, което преди него послужило толкова добре на християните, за да убеди сънародниците си, че самият той е лелеяният пророк. И като резултат станал водач без конкуренти.
- Проявил достатъчно разум, за да не разруши светилището Кааба в Мека, защото прекалено отдавна било обект на обожание от страна на арабите. В противен случай би рискувал бунт. Предпочел да се приспособи към утвърдената митология.

- Жонглирал виртуозно с представите за рая и ада, не полошо от християните, евреите и жреците от Двуречието, и така придобил контрол над умовете на хората.
- Мъдро привличал на своя страна мощните водачи на общественото мнение, което и днес е един от най-важните елементи на всеки политически пиар.
- Владее перфектно изкуството да говори. Преданията гласят, че упражнявал едва ли не хипнотично въздействие върху слушателите си. Проповядвал по улиците, под открито небе, и не пропускал възможност да изрази мнението си.
- Когато сред собствените му привърженици избухнал спорът между Мека и Медина, той разпоредил всеки жител на единия град да се побратими с жител на другия.
- Стриктно следял за външния си вид – едно от основните изисквания на пиара. Бил суетен, парфюмирал се, изписвал очите си и боядисвал косата си.

Всички тези методи и качества би ползвал и днес всеки опитен в пиара политик. Многобройните военни походи, които пророкът планирал до последната подробност, също са политически, не религиозни подвизи. Делото на Мохамед всъщност се състои в това, че е създал държава! Това би трябвало да се има предвид в опита да го оценим справедливо. Но какъв е отговорът на въпроса на въпросите – каква е историческата истина?

МОХАМЕД И ИСТОРИЧЕСКАТА ИСТИНА

Едва ли е нужно да подчертаваме изрично, че цялото литературно образувание, наречено Коран, е изградено на базата на видения и откровения. Мохамед използва своите видения, за да придобие влияние. Води за носа цялото си обкръжение, засипва хората с разкази за откровенията си.

Заслужава да бъде определен като най-грандиозния ориенталски разказвач на приказки. Тъй като виденията му често били придружени с физиологични прояви като гърчове и силно изпотяване, редица учени предполагат, че е бил епилептик, макар че по-късни изследвания не потвърждават тази версия.

Виденията му обаче били извънредно точно пресметнати. Не се свенял да прибегва до най-крещящите риторични финтифлюшки, ако трябвало да прикове вниманието на слушателите си. Мохамед бил и безспорно надарен поет. А арабите обожавали своите стихоплетци, възпяващи в рими войната и любовта. За арабите поетът бил „летописец, биограф, сатирик, моралист, вестник, оракул и боен вик ведно“ (Дюран). А Мохамед бил най-изкусният от всички.

Не се боял да злоупотребява с откровенията си, за да стане господар на хубавиците, които си набелязвал. Добре че арабите не последвали примера му, защото в противен случай днес щяха да имат масови видения. Не е лош и ходът, с който бил впрегнат лично Аллах, за да осигури на пророка си по една пета от плячката на всеки негов воин. Сполучлив образ е и финалното му възшествие в рай на крилат кон. Народът, който така обичал своите разказвачи на приказки, вярвал на всяка дума. Тук му е мястото да припомним, че за да има лъжа, са необходими поне двама – лъжецът и онзи, който с готовност се оставя да бъде излъган.

Нека се взрем по-внимателно в прословутите видения на Мохамед. Както вече казахме, откровенията му често го спохождали в съчетание с определени физически състояния. Понякога „били съпроводени със звук, който той описвал като биене на камбани“ (Дюран). Възможно е постът и жегата да са предизвиквали въпросните видения. И действително, в началото, когато още не била утвърдена славата му на пророк, приятели го

посъветвали да потърси услугите на лекар, който „да изгони от него лудостта“ (Дюран). Днес, разбира се, не можем със сигурност да твърдим вярвал ли е Мохамед в своите видения, но политическият разум диктува по-скоро отрицателен отговор.

Предположението ни е, че използвал „божествените“ си откровения с твърде земната цел да постигне набелязаните задачи.

Написани са хиляди трудове, които разнищват откровенията на Мохамед и ги разпространяват из целия свят. Но преди това те били събрани в Корана. С течение на вековете и свещената книга на мюсюлманите многократно била допълвана, разкрасявана, интерпретирана и съкращавана. Манипулациите с ислямските текстове не отстъпват на тези, чийто плод са Старият и Новият завет.

Трябва да признаем, че Мохамедовите приказки са извънредно изкусителни. Та кой не би искал да влезе в рая, където текат мед и масло, където в изобилие блика вода (за разлика от пустинята), където кръглооки хурии прислужват на вярващите и където оргазмът (сериозно!) траел по осемстотин години. Представите за рая са успявали да вземат ума на всеки народ, точно както идеите за ада потапяли хората в ужас и кошмари.

Мохамед ни се представя като един от великите разказвачи на приказки. Пред него бледнеят и най-даровитите поети. Бил велик като Омир, който измислил цялото елинско небе с обитателите му, и находчив като Вергилий, чиято поезия е светилището на римската култура. Наистина, враговете му го наричали самохвалко, лъжец и празнодумец, но приятелите му не преставали да възхваляват мъдростта и остроумието, качества му на ръководител и харизмата му.

Ясно е, че когато препредал на слушателите си думите на архангел Гавраил, Мохамед може и да не се е придържал стриктно към чистата истина, но със сигурност е подхра-

нил и развихрил въображението им. В крайна сметка успял да създаде световна империя с помощта на няколко призрака.

Както и да квалифицираме виденията и откровенията на Мохамед, те, естествено, нямат нищо общо с историческата истина.

Защото ако сравним безбройните откровения, видения и явления, за които са ни оставили свидетелствата си няколкостотин свети люде, отшелници и пророци, ще видим, че те си противоречат капитално. В случай че въпросните взаимноизключващи се внушения идват от бога, той би трябвало да е голям глупак.

КОНТРОЛ ВЪРХУ УМОВЕТЕ

„Виденията“ са просто средство, с което се упражнява контрол. Сърцевината на всеки религиозен контрол пък са представите за рай и ада. Те са прекрасно оръдие, осигуряващо послушанието на вярващите, независимо дали са християни, мюсюлмани или последователи на други религии.

В християнството съществувала (и продължава да съществува) цяла теология на ада, която е толкова пространна, че може да запълни томове. В описанията на пъкъла присъстват най-отвратителните мъчения, най-нечовешките болки и най-перверзните изтезания.

В това отношение ислямът се опитал да не отстъпва. В мохамеданския ад за някои простъпки жените се наказват с провисване за гърдите. И в ислямския ад има огън, който е толкова силен, че по-обикновените грешници са принудени да носят обувки, за да не изгорят веднага. Пъкълът е разделен на седем кръга, които стават все по-ужасни според прегрешенията. Питиетата в ислямския ад са кипяща вода и нечистотии.

В замяна на това раят, с който залъгват правоверните, си го бива. Подобно на християнското, и мохамеданското небе е прекрасна градина, истински Едем, както и трябва да се очаква от рай на народ, който живее в пустинни местности. Разбира се, той изобилства с всякакви лакомства и съкровища, които са рядкост в земния живот на арабите – преди всичко вода колкото пожелаеш, вино (което на земята е забранено!), мляко и плодове, каквито ти душа иска. На всеки мъж прислужват по 72 девизи с напъпили гърди, прекрасни очи и сладки устни като разчупени смокини. Те остават вечно млади, телата им са съвършени, те са духове, способни да извършат всякаква услуга, и винаги са на разположение.

Истински мъжки блян!

С чиято помощ се постига перфектният контрол върху умовете. Правоверните били държани в подчинение с метода на моркова и тоягата. Златното бъдеще – раят, който всеки можел да заслужи – упражнявало непреодолима привлекателна сила. По-късно ислямските секти допълнително усъвършенствали този метод за контрол.

Особено зловеща е славата на Стареца от планината – Хасан ибн ал Сабах, водач на персийско-ислямска секта, който през 1090 г. завладява една планинска крепост в северна Персия и привлича вниманието с грабежи, убийства и насилие. Той основава тайно ислямско братство с ритуали на посвещение, велик магистър (самият Хасан) и йерархична стълбица, по която подчинените му да се изкачват в кариерата. На първото стъпало кандидатът трябвало да изпълни незабавно и безпрекословно всяка заповед на великия магистър. Зад стените на крепостта му Стареца заповядал да засадят градина, която напомняла ислямските представи за рая – с потоци и шадравани, дървета и цъфтящи храсти, и с волнооки стройни девизи, наречени хурии. На кандидата да постъпи в братството първо давали хашиш. Новакът изпадал в упоение. Събуждал се в

градината, обграден от най-прекрасните хубавици, които можел да си представи. Разкривали му, че се намира в рая. В скута на Аллах! Глезели го с отбрани ястия и питиета, красавиците изпълнявали всяко негово желание. След пет дни отново го упоявали с хашиш и когато се събуждал в реалния свят, му обяснявали, че наистина е бил в рая и че може по всяко време да се върне там, стига само да премахне няколко души, които са врагове на господаря... И новоприетият правоверен с готовност рискувал живота си и в най-опасната задача. Убивал с желание и с удоволствие, защото знаел, че и да изгуби живота си, ще се озове в рая.

Наричали тези заблудени младежи *хашишин* – от името на опиата хашиш – и от това название по-късно произлязла думата за наемен убиец в някои европейски езици – *assassin*. Ето как идеята за рая може да се превърне в своята противоположност. И в каква степен хората позволяват да ги мотивират заблуди, обещания и утопии. Мохамед не се възползвал от подобни крайни методи, но не пропускал да жонглира с идеите за рая и за ада.

ИСЛЯМЪТ

Самата религия на исляма не е оригинална. Големи части от нея се основават на еврейските предания, без които изобщо не би била възможна. Освен това ислямът стъпва върху християнската традиция и върху зороастрийски извори. Архангел Гавраил, който уж просветлил Мохамед, е чисто старозаветна фигура.

Фигури като Мойсей и Авраам, които присъстват и в исляма, са от еврейски произход, Исус, когото ислямът признава за пророк – от християнски. Всички те били интегрирани в мохамеданската религия като надеждни, доказали се митове. От юдаизма бил възприет монотеизмът, тоест вярата в един бог, както и представите за рая

и ада, Страшния съд, понятията за грях, изкупление и разкаяние.

На стотици места в Корана откриваме отзвука от древните еврейски писания. Историкът Уил Дюран смята, че поне една четвърт от Корана се основава на еврейските религиозни предания, без да смятаме многобройните му ритуали, церемонии, обреди за пречистване и молитви. Дори основната молитва на исляма е с преобладаващо еврейски произход. Но представите за ангели, дяволи, Сатаната и Страшния съд (които евреите от своя страна възприели от персите) също са адаптирани в исляма. Типично арабски са само демоните – синовете на пустинята си представят света, населен от многобройни джинове, тоест духове. Задължителното поклонение в Мека (в светилището Кааба) също се гради на древни религиозни представи. От християните Мохамед открива идеята за възкресението и възнесението (разбира се, арабинът не може да не се издигне към небето върху арабски жребец!) и идеята за Дева Мария, която обаче обърква с Мариам – сестрата на Мойсей.

Така се ражда ислямът.

Ако го определим като оригинална религия, това просто няма да отговаря на истината.

ПО ВЪПРОСА ЗА ТРАДИЦИЯТА

Да повторим: за Мохамед не ни е известно нищо друго, освен изречението: „През 622 година Мохамед се преселил в Медина, където починал през 632 г.“

Като се прибавят няколко битки и свещени войни, това е всичко, което знаем със сигурност за него, защото самият пророк не ни е оставил нито ред. За целта имал секретар и неколцина верни приятели, които се стараели да записват черно на бяло всяка дума, излязла от устата му, за да я спасят от забвение.

Но надеждните исторически източници са повече от оскъдни.

Трябва да отбележим, че Коранът (думата буквално означава „лекция“ или „доклад“) бил диктуван от Мохамед в течение на двайсет и три години. Всяка негова част била записвана върху животински кожи, пергамент, палмови листа и дори върху кост и се съхранявала в различни съсъди, които обаче не са се запазили. Тъй като явленията и откровенията не били системни, а продиктувани от текущите събития, Коранът не описва събития в логическата им последователност. В него откриваме молитви, закони, хули, описания на пъкъла и на рая, пророчества, призиви да се дарява милостиня, поучения какво да е отношението към жените, ритуали, забележки за различните занаяти и други занимания, призиви към свещена война, разкази за исторически събития, описания на съдебни процеси – и всичко това в пъстра смесица. В добавка присъстват правила за хигиена, брачни консултации и правила за развода, поучения за отношението към децата, животните и робите, отметки за лихварството и даването на заеми, финансови препоръки.

В прав текст или между редовете се срещат и бегли намеци за живота на Мохамед, но нищо повече.

Тълкувателите на Корана обаче още в самото начало не се задоволили само с интерпретацията му, а се заели да го променят, допълват, съкращават и редактират. Времето се променяло, необходимо било да се запази неговата актуалност. Скоро се появили различни варианти на свещената ислямска книга. Затова правоверните отдавали голямо значение на *хадитите* – устните предания. През следващите години, десетилетия и столетия разказите за живота на Мохамед никнели като гъби след дъжд. Дълбоко вярващи ислямски владетели се старали да съберат тези животоописания и да съставят сбор-

ници с анекдотите и мъдростите на Пророка, което умножило различните варианти.

Нерядко хадитите били използвани в служба на определен политически интерес или за затвърждаване на властта на някоя обществена група. Възникнали многобройни легенди, приказки и фалшификации, които нямали нищо общо с историческата истина.

„Преданията“ били тотално дискредитирани от така наречени летописци, които били на светлинни години от призиването на професионалния историк да се стреми към документалност и истинност, със съвременното изискване за добросъвестно изследване на източниците и използването на физико-химични методи или литературно-критически анализ за установяването на автентичността. Тези ислямски „историци“ (подобно на каноничните християнски летописци) били изцяло религиозно мотивирани и служели на определено ислямско течение или пряко на някой владетел. Постоянните им опити да „възстановят“ в подробности живота на Пророка и да добавят различни детайли окончателно фалшифицирали образа на Мохамед, и това не е учудващо за страна, която издига на почит разказвачите на приказки.

От оригиналния Коран едва ли е останало много, но голяма част е допълнена и видоизменена под формата на хадити.

За обикновения мюсюлманин въпросното „предание“ било също толкова обвързващо, колкото и Коранът. Текстовете обаче постоянно били редактирани, доизкусурирани, разширявани и съкращавани, подобно на редакциите на Новия завет – нововъзникналите проблеми изисквали съответните решения, налагало се да се въвеждат нови ритуали, нови обичаи, нови закони, да не говорим, че през различните исторически периоди трябвало да бъдат оборвани различни секти и течения. В много градове възникнали училища с претенциите, че преподават „истин-

ските хадити“. През 870 г. вече съществували 600 000 различни версии на мюсюлманското „предание“. От Египет до Туркестан, от Сирия до Мароко се разпространявали най-различни версии. Животът на Мохамед бил представян захаросано и украсен с фантасмагории, които радвали сърцата на разказвачите на приказки по пазарите. Приписвали на Пророка всякакви възможни и невъзможни умения, на първо място чудотворството, въпреки че самият той винаги отричал да притежава такава способност. Но само двеста години след смъртта си Мохамед вече можел да създава храна от нищото, като утолявал глада на цели народи, и успешно прогонвал от хората обладалите ги духове. Описвали как изпращал молитва към синьото небе, което се разтваряло и изпращало дъжд, след което посевите избуявали и носели богата реколта. Способен бил само с едно докосване до виметата на козите да ги кара да дават мляко в изобилие. Изцелявал болни, като полагал ръката си върху тях, вършел много други чудеса. (Всяка прилика с Новия завет не е случайна.)

С две думи, образът на Мохамед коренно се променил. От първоначалния Пророк не останало нищо. Мутирал до сладникав герой, напомнящ Исус, започнали да го обожествяват и да го подплатяват с легенди. Фалшификациите се трупали една след друга. Само един пример: през 772 г. някой си Ибн Аби ал-Авдж признал, че е измислил (тоест фалшифицирал) повече от 4000 хадити за живота на Пророка. Четири хиляди! Измислени от един-единствен човек! За каква историческа истина може да става дума?

Независимо от това обаче ислямът се разпространявал във всички посоки на света и накрая доста държави започнали да се конкурират като единствено истинния извор на вярата. Мохамед ставал главен герой на все повече истории, които от своя страна ставали все по-наивни и детински. Сравнен с него, барон Мюнхаузен би изглеждал като най-

честният човек на света. В течение на този процес ислямът се смесил с идеите на елинските мислители и станал по-философски. Възприети, всмукани, преработени и втъкани били и други идеи. Ислямът станал интернационален.

Ислямските теолози се заели да пишат хиляди трудове, повечето от които имали претенцията да съдържат абсолютната, необорима и единствена истина. Който не се ѝ се подчинявал, се оказвал с една глава по-къс. Константинополските библиотеки преливали от ислямска литература, купища трактати се трупали в Кайро, Дамаск, Багдад, Делхи, Мадрид. Ислямът в Африка се различавал от този в Средиземноморието, който от своя страна бил различен от испанския или черноморския. И въпреки постоянния процес на добавяне и привнасяне на украси „правоверните“ твърдят, че Коранът е чист и оригинален.

Какво обаче ни остава от истинския Мохамед?

Само относително сигурните сведения за няколко въоръжени сблъсъка между жителите на Мека и Медина. И още: през 622 г. Мохамед се преселил в Медина, където починал през 632 г.

9. ХРИСТОФОР КОЛУМБ, ИЛИ МИТЪТ ЗА ОТКРИВАНЕТО НА АМЕРИКА

Зад името Христофор Колумб се крие една от най-вълнуващите биографии в световната история.

Наричан „Адмирала“, Кристобал Колон, както се произнася името му на испански, или Кристофоро Коломбо, както звучи на италиански, е мореплавател от Генуа, който проявил достатъчно находчивост и убедил испанската кралица да му повери три кораба, за да търси легендарния морски път за Индия, но по погрешка открил Америка. Абсолютно неволно се натъкнал на цял един нов континент, но до края на живота си смятал, че е открил морския път за Индия, поради което и побързал да нарече коренното население „индианци“.

С откритието си Колумб наистина революционизирал виждането за света. Наложило се цели науки да бъдат написани наново, а господа историците започнали да говорят за *нова ера*, настъпила след откриването на Америка. Колумб драматично променил и икономиката, разкрил нови хоризонти в ботаниката, астрономията и географията. Цялата планета била преобърната с главата надолу – заради смелостта, любознателността и вкуса към приключенията на един мъж.

По пътя си Адмирала трябвало да преодолява безброй препятствия. Крале се опитвали да го смажат с присмех –

по-смъртоносно оръжие от стоманените остриета, – като изложили идеите му на публично осмиване. Епископи и свещеници го оковавали в пранги. Аристократите от цяла Испания интригантствали срещу него. Но въпреки това Колумб отнесъл финалната победа!

Легендарни са лишенията, които изтърпял, оцелявайки сред опасности, болести, бунтове, бури и урагани. Целият му живот е верига от убийствени, смъртоносни обстоятелства. Но Колумб винаги побеждавал. Най-много му се възхищаваме обаче заради силата да се издигне над суеверието на своето време.

РЕТРОСПЕКЦИЯ

Да си припомним, че през XV век не било неоторимо доказано, че Земята е кръгла. Много, прекалено много хора все още вярвали в теорията за плоската телсия. Разпространявали невежи глупости, доказвали ги с цитати от Стария и от Новия завет. Набожните свещеници задушавали всеки стремеж към истинско знание в пламъците на инквизицията. В замяна на това се придържали към абсурдни представи. Давели се в интелектуално безсилие, ожесточено суеверие и теологическа надменност, които днес ни изглеждат направо невъзможни.

За да се издигнеш над подобно блато от суеверия, трябвало да си мъж като Колумб – той не се страхувал нито от смъртта, нито от лукавия, проявил дързостта да надмogne рационалните и ирационалните страхове и просто да прекрачи отвъд безумните догми.

За да проумеем делото му, трябва да си припомним какви били онези времена. Разпространявали се най-ужасяващите легенди за онова, което дебнело „отвъд морето“. Вярвали, че в края на света зеела огромна бездна. Спорело се къде точно пропадат нейните жертви – в безименните дълбини

или може би направо в ада? Подозирали, че я обитават кошмарни призраци, грозни чудовища и огнедишащи дракони. Страховитото безбрежно море гъмжало от привидения, дяволи и зли духове. Вярвало се, че съществуват морски демони и многоглави чудовища, които със сигурност поглъщали всеки, осмелил се да наруши спокойствието им. Хората си въобразявали най-големите ужаси, които може да си представи боязливият разум. Един цитат от съчинение на свети Лактанций онаглеждава тогавашните представи: „Нима някой би проявил такова безумие, че да повярва в съществуването на антиподи, чиито нозе опират в нашите стъпала, хора, които ходят с щръкнали нагоре крака и висящи надолу в пространството глави? Че съществува място на земята, където нещата са обърнати с главата надолу, където дърветата растат на обратно, а дъждът, градушката и снегът ваят от долу на горе? Причина за тази скудоумна представа за антиподите, които ходели с краката нагоре, е празнодумната басня, че земята е кръгла. Така в несмислиците си людете затъват от една заблуда в друга и обосновават една неистина с предишната.“*

С една дума – цялата попска клика въстанала срещу Колумб. Свещениците обявявали, че предположението за съществуването на други земи на обратната страна на земното кълбо е несъвместимо с тяхната вяра, защото оспорвало произхода на хората от Адам и Ева. Подобна теза, твърдели те, поставя под съмнение Библията и съществуването на бога. Не, не можели да допуснат „обратнокраки“ хора или „антиподи“, обитаващи обратната страна на земята. Всяка различна теза свещениците разкъсвали с остро оръжие на своя присмех.

Днес би могъл да бъде зададен наивният въпрос защо хората с черни раса толкова държали на наивните си теории. Просто защото се тревожели да не изгубят властта си!

* Цитирано по Jakob Wassermann, Christoph Columbus, eine Biographie, München, 1992. – Б. авт.

Векове наред държали народа в подчинение с измислиците си за ада и рая. Спекулирали със скритите страхове на хората, държали ги в подчинение и си играели с тях като с пионки.

Христофор Колумб обаче се издигнал над всичко това. Той не вярвал в бабешките приказки за чудовищата отвъд седемте морета. Надмогнал всички слухове и суеверия, религиозното усърдие и инквизицията. Не вярвал, че светът има край. Резултатът е шеметната история за най-великите открития в историята на човечеството.

МЕЧТАТА

Възхитителен е подходът, с който Колумб осъществил мечтите си. Искал, жадувал, принуден бил да открие Индия (както се оказало впоследствие – Америка) и в името на това заложил всичко на карта. Като си припомним, че нямал нито поддръжници, нито връзки и всъщност не владеел никаква наука, ни се струва направо невероятно с каква смелост, дързост и сърцатост атакувал европейските кралски дворове, за да събере средства за своята авантюра. Известни са поне шест опита, които предприел, за да осъществи начинанието си.

1. През 1484 г. Колумб отправил предложение на португалския крал Жуан II да замине на експедиция отвъд Атлантика. Описал намеренията си в обширно експозе и го представил пред комисия от учени, които старателно го претеглили, но в крайна сметка го отхвърлили.

2. Колумб се обърнал към родния си град Генуа, но и оттам му отказали.

3. Разбира се, Адмирала се отнесъл и към Венеция – прочутата република, която някога владеела цивилизования свят. Напразно.

4. Опитал се да спечели за каузата си и френския крал Шарл IX. Напразно.

5. Накрая успял да спечели благосклонното отношение на испанския кралски двор, макар и не от първия опит. Отначало отхвърлили плана му.

Да си представим само за миг десетилетните му надежди, дългогодишните мечти, упоритостта му! Какво ли унижение е години наред да те отпращат презрително като просяк! Да те обсипват с присмех и да те посрещат в най-добрия случай снизходително. Колумб обаче не се отказвал. Заедно с отхвърлянето на суеверията, тази негова последователност е второто му качество, което заслужава нашето възхищение.

Най-сетне той успява да спечели подкрепата на испанския кралски двор и на ковчезника му. Експедицията му била одобрена и ковчезникът бръкнал в собствената си кесия, за да я финансира. През 1492 г. кралят поставил печата си върху съответните документи. Колумб получил три кораба – легендарната каравела „Санта Мария“, адмиралския кораб „Ниня“ и „Пинта“. Приключението може да започне.

Подготовката се превърнала в почти толкова голяма авантюра, колкото и самото плаване. „Пинта“ и „Ниня“ били тримачтови и почти негодни за подобен преход. Пълноценен кораб бил само „Санта Мария“. Невероятен бил и екипажът, който Адмирала събрал. Трудно било да намери смелчаци, защото в цяла Европа се страхували от пътуването към неизвестното. Какво му оставало? Много просто – мошеници, крадци, бивши каторжници, престъпници, пирати, пладнешки разбойници, убийци и фалшификатори на пари – накратко, най-голямата пасмина, която можете да си представите. С тази банда Адмирала се отправил в открито море. И извършил невероятно пътешествие.

ОТКРИТИЯ

До нас са достигнали сведения за общо четири Колумбови експедиции. Първото плаване преминало без инциденти до трийсет и третия ден. После екипажът се разбунтувал. Дори капитаните на „Пинта“ и „Ниня“ помолили за разрешение да поемат обратно. Накрая Колумб бил принуден да обещае, че ще се върнат, ако до три дни не видят земя. Нека се опитаме да си представим – собствените ти капитани недоволстват! Екипажът се бунтува. Страхът те е сковал, а наоколо се простира само безбрежният океан. Не разполагаш с уреди за определяне на курса. Случват се загадъчни неща: температурата на въздуха се променила, без Колумб да е в състояние да си го обясни. Не можел да разбере на какво се дължат разликите в показанията на компаса. Мъгла обгръщала всичко. Разкъсвало го болезнено разочарование, че не е открил очакваната земя. Започнал да се съмнява в себе си.

Но на 11 октомври 1492 г. моряците извадили от водата зелен клон. Настроението започнало да се променя. На 12 октомври вахтеният на „Ниня“ изкрещал: „Tierra! Tierra!“ – „Земя! Земя!“. Америка била открита.

Колумб нарекъл острова, на който слязъл, Сан Салвадор – Спасителя, обявил го за собственост на испанските кралски величества и влязъл в негово владение като техен пълномощник. Бил постигнал целта си.

Всъщност не съвсем. Новите земи трябвало да бъдат покорени. „Диваците“, тоест индианците, посрещнали испанските авантюристи, убийци и каторжници извънредно дружелюбно. Испанците заменили мъниста срещу злато и сключили добри сделки.

С това обаче приключението далеч не свършва. След Сан Салвадор Колумб отново отплава и открива втори остров,

който назовава Санта Мария де ла Консепсион, после трети – Фердинанда, и четвърти – Изабела, по името на испанската кралица. На 28 октомври акостира в днешна Куба. Както и на първите открити острови, търси предимно злато, за да установи в разгара на треската, че един от капитаните му – Мартин Алонсо Пинзон, е избягал с кораба си и е започнал да трупа съкровища самостоятелно. Колумб игнорира дезертъора и продължава за Хаити, но там го очаква ново нещастие. Корабът му засяда и се разбива в скалите. Успява да спаси екипажа си и голяма част от товара и се качва на по-малката „Ниня“. За щастие на 16 януари 1493 г. Пинзон отново се присъединява към него и се разкайва за дезертърството. Всичко изглежда наред, сключено е помирение, макар и про форма, решено е да поемат по обратния път към родината. Но докато плаването към Америка е преминало сравнително спокойно, връщането е истинска битка за оцеляване. Разразяват се страховити бури. Пинзон дезертира втори път. И тъй като компасите не са като съвременните, Колумб акостира в Португалия, вместо в Испания. Португалците веднага арестуват пътешествениците и ги хвърлят в затвора, с изключение на Колумб, който остава на борда. С мъка откупва екипажа си и когато най-сетне вдига платна по посока на Испания, го връхлита нова буря. Моряците отново се молят за живота си. Обещават да сторят каквото е угодно на църквата, само и само бурята да утихне! Най-сетне, след „безкрайни ужаси и беди“, както пише Колумб, пристигат в Испания. Дезертърът Пинзон вече се е опитал първи да отнесе радостната вест на краля, но не е бил приет. Според преданието след това той ляга болен и умира. За разлика от Колумб. Адмирала влиза триумфално в Испания.

Приемът, който му устройват, е мехлем за душата. В сравнение с него триумфалните шествия на римските императори изглеждат окаяно. Разказите за чудните открития

се разпространяват като пожар. Народът му оказва най-дълбока почит. Улиците кипят от възторг. Хората танцуват. За да засили въздействието на тържественото си пристигане, Адмирала натоварва екзотичната плячка на мулета и коне, така че да я виждат всички. Начело на шествието вървят въоръжени матроси. Фалшиви „индианци“ с боядисани в крещящи бои лица, украсени с пера и накичени със златни украшения, вървят с накацали по раменете им папагали и предизвикват всеобща почуда. Излага се на показ всичко, което Колумб е успял да вземе със себе си – непознати растения, препарирани животни, куриозни предмети. Четиринайсет мулета едва мъкнат тежките сандъци, в които, твърди се, са скрити съкровищата на Индия, тоест на Америка. Кралят оказва на Адмирала милостта да го провъзгласи за себеподобен – удостоява го с титлата вицецрал!

Авантюристът наистина има какво да покаже на двора. Отваря капаците на сандъците и изважда редки корени, алое, ямайски пипер, тикви, индианска царица, нови непознати сортове зеленчуци, банани, манго, кокосови орехи и други плодове, памук, тютюн, палмово олио, неизвестна порода кучета, непознат вид питомни зайци, едри гризачи, които туземците смятат за деликатес, гущери с вид на дракони, всякакви птици и риби. Най-важно от всичко обаче е златото. Пред очите на целия двор Колумб изважда злато на прах, злато на слитъци и златна руда, златни украшения, маски и съдове. Кралят и кралицата саморъчно проверяват качеството на благородния метал и ненаситно слушат разказите на Адмирала.* Колумб е на върха на властта си, желанието му е изпълнено.

От само себе си се разбира, че след подобно завръщане испанският кралски двор ще е заинтересован да снабди

* Виж Jakob Wassermann, Christoph Columbus, eine Biographie, Munchen, 1992. – Б. авт.

Колумб както с разширени правомощия, така и с по-хубава флотилия. Подготвя се второ пътешествие, кралят надушва много злато. На 25 септември 1493 г. потегля цяла флота от 17 кораба с 1200 души екипаж. Този път са се записали не само престъпници и съмнителни личности. Всичко върви като по вода. Само след 39 дни виждат земя – при първата експедиция са прекарвали 70 дни в открито море. Колумб открива Доминика, Малките Антили и днешните Вирджински острови. Акостира в Пуерто Рико, Хавай и отново на Куба. На 10 март 1496 г. вдига платната за обратния път към Испания. Но тъй като испанските величества са очаквали по-богата реколта, съоръжават нова флота и през май 1498 г. Колумб се отправя на третото си плаване.

Този път Адмирала открива южноамериканската суша. Основава многобройни селища. Стратегически погледнато, завладява половината континент. И става полубог. Но докато е на върха на могъществото си, безсъвестният испански крал му изпраща за началник един испански гранд, именуван Франсиско де Бобадиля, когото удостоява с неограничени пълномощия. Враговете му, чийто брой е нараснал както в Испания, така и в Америка, ликуват. Колумб е детрониран. Бобадиля стига дотам, че го изпраща обратно в Испания, окован във вериги! Там Колумб, разбира се, веднага се оплаква на величествата, но изминават още шест седмици, преди да бъде освободен.

Властта му е пропиляна. И въпреки това Адмирала за пореден път успява да убеди испанската кралска двойка да му повери нова флота. На 9 май 1502 г. той за четвърти и последен път отплава начело на четири кораба и 640 души екипаж, отново в западна посока, за да продължи „индийските“ си проучвания. И отново е принуден да се бори с ужасни бури. Ураганът помита цялата му флота с изключение на един кораб. Колумб разказва: „Девет дни се смятах за изгубен и бях изоставил всякаква надежда да спася

живота си. Никога преди човешки очи не са виждали толкова кипящо и кошмарно море. Вятърът не позволяваше да напредваме, не можехме да помръднем от мястото си и затова оставахме в открито море. Морето приличаше на кръв и кипеше като врящ казан върху гигантски огън. Никога преди не бях виждал подобно ужасяващо небе. Дни и нощи то бе нажежено като пещ и плюеше огнени светкавици, та постоянно проверявах дали не са отнесли мачтите или платната. Гръмотевиците поразяваха с такава сила, че всички се плашеха да не подпалят корабите. През цялото време от небето непрестанно се лееше вода, не бих могъл да кажа, че валеше, по-скоро ни заливаше потоп. Хората бяха толкова изтощени, че призоваваха смъртта, за да сложи край на страданията им.“*

Резултатът на експедицията: петстотин удавени. Но нищо не може да спре Адмирала. Нито бурите, нито пороите, нито гръмотевиците и светкавиците могат да му попречат да открие още части на „Новия свят“. Този път наред са Ямайка и многобройни други острови. Но бедите го преследват. Корабът му става негоден за плаване. Екипажът с мъка се спасява на сушата. Накрая корабокрушенецът Колумб попада в плен на туземците. Убеден в сигурната си смърт, той опитва последна хитрина: „Тъй като знае, че в понеделник, 29 февруари, трябва да има лунно затъмнение, той събира вождовете на туземците и им заявява, че Бог се е разсърдил, защото са осъдили на гладна смърт него и спътниците му, и за наказание ще загаси луната. Те му се присмиват, но в този миг луната наистина започва да притъмнява. Туземците веднага донесят на корабите храна. Колумб се съгласява да се помоли на Бога да им върне луната и тя възвръща блясъка си.“ (Дюран)

Но трябва да поправи кораба. Помощ пристига едва след месеци. Накрая Колумб се завръща в Испания на почти

* Виж Will Durant, *Das Zeitalter der Reformation*, Frankfurt, Berlin, Wien.
– Б. авт.

потъващ съд, изтощен и съсипан до смърт. Адмирала умира петдесет и осем годишен, разочарован от своя крал, наранен от интригите на испанските грандове и предаден от инквизицията.

Целият му живот е нестихваща борба срещу неизвестни болести, срещу корабни бунтове, срещу глад, жажда и оскъдица. Срещу интриги и козни. Адмирала буквално воювал с екипажа си от каторжници, крадци и бандити. Трябвало да озаптява подпалвачи, разбойници, содомити и фалшификатори. На някои от моряците си, освободени от затвора, свалил веригите, с които били оковани, чак в открито море. Това ни подсказва доколко можел да разчита на „лоялността“ на екипажа. Борил се с предводителите на бунтове и размирици – както по море, така и на суша. Индианците подпалвали селищата, които основавал, и превръщали плантациите в бойни полета. Испанските епископи пращали шпиони по следите му, защото му завиждали за влиянието в двора. Войниците на Бобадиля го оковали във вериги – него, повелителя на моретата, откривателя на Новия свят. Конфискували златото му, записките му и цялото му имущество. Борил се с гадините в испанските тъмници и със собственото си високомерие. Противопоставял се на непостоянството на краля. Съпротивлявал се със зъби и нокти срещу опасността отново да потъне в бедността, от която се бил измъкнал с цената на хиляди опасности. Борил се с лошотията, завистта, подигравките. Борил се с предателството на своите приятели. Борил се с безбройни бури, корабокрушения и със самия ад.

ОЦЕНКА ОТ ПРЪВ ПОГЛЕД

Как би трябвало да оценим Адмирала? Можем ли изобщо да съдим подобна личност? Как да определим неопре-

делимия? С какво да сравним този бурен, възхитителен, несравним живот?

Оценките на авторитетни личности за делата на Колумб се различават диаметрално. Малко след смъртта му били създадени цели епоси и поредица от драматургични произведения, които го идеализират и романтизират. За герой на своите произведения го избират както френският писател Жан Жак Русо, така и испанецът Лопе де Вега. Адмиралът става герой дори на религиозни творби. Рисуват го в розови романтични благочестиви цветове. През XX век се опитват да го „*проблематизират*“ като герой, защото такава е литературната мода. Писатели като Васерман, Хазенклевер и Тухолски го представят в нова и съвсем различна светлина. Каква обаче да бъде днешната ни присъда за тази енергична личност? Какво е движело Колумб? С какъв аршин можем да го измерим?

Заслугите на Христофор Колумб са прекалено големи, за да ги пренебрегнем с лека ръка. Дори на съвестта му да тежат няколко човешки живота, дава работа и хляб на много други. Застрашава една култура, но открива Новия свят. Тласка индианците в нищета, но в същото време дава тласък на световната икономика. Макар да е направил стотици грешки, постъпил е правилно в хиляди други случаи. Няма съмнение следователно, че оценката ни за него трябва да е положителна. Ако трябва да говорим за провали, то те засягат повече личния му живот, защото в служба на човечеството не се е провалил – постигнал целта си.

При това е цяло чудо, че Адмирала успял да го стори с помощта на шепа каторжници, лъжесвещеници и нелоялни офицери. Невероятно постижение!

Следователно, ако изобщо проявим дързостта да пожелаем да съдим този мъж, без съмнение ще стигнем до извода, че той заслужава да му издигнем паметник. Защото под чертата следните негови дела остават в колонката с

положителен знак: Колумб преодолява суеверието на своята епоха, разширява границите на човешките знания и слага началото на нова епоха.

БИОГРАФИЯ НОМЕР ДВЕ: ИСТИНСКИЯТ КОЛУМБ

Такава е оценката ни за Колумб от пръв поглед. Но нека разкажем живота на този човек за втори път, като се опитаме да надзърнем и зад кулисите. И да доловим верните тонове сред какофонията, създадена от стотиците величаещи го биографии. Само тогава ще стане ясно, че Христофор Колумб е бил гений на черния пиар. Нека проследим житието му извън романтичния план, в който го представят учебниците по история. За да изпъкнат истината и лъжата в живота на Кристобал Колон, изчистени от фалшивата позлата на имиджмейкърските номера. Започваме!

Всяко дете е слушало как богобоязливият, честен и умен Христофор Колумб открил Америка и доказал, че Земята е кръгла. Или не е точно така? Всъщност истината е съвсем друга.

Малко известно е, че в онази епоха практически на всеки интелигентен човек било ясно, че Земята е кръгла. Просто не е вярно, че всички хора смятали, че Земята е плоска. Дори папата го потвърдил в своя була. През 1481 г. папа Пий II провъзгласил: „*Mundi fromam omnes fere con sentinut rotundam esse.*“ В превод: „В действителност почти всички са единомдушни, че Земята е кръгла.“ Учените и пътуващите по моретата търговци отдавна вече не се заблуждавали, че живеят върху плосък воденичен камък. Почти всички познавали възторжените пътеписи на Марко Поло.

С положителност може да се твърди, че Колумб не е блестял с особен ум и разум. Но е един от най-големите

блъфьори, живели някога. Заблуждавал другите, че разполага с опит и ноухау, които никога не е притежавал. В книгата си Болито („12 Against the Gods“) установява, че Колумб не умее дори да определя меридиана и паралела, да не говорим за точното положение и курса на кораба. Това предопределяло абсолютната му зависимост от опитни мореплаватели. Но Колумб бил талантлив оратор. И така умело завъртял главата на испанския крал и кралицата, че можем само да му се възхищаваме. Старателно се подготвял за всяка нова аудиенция в мадридския двор, като четял книги и наизустявал легенди и разкази за приключения. Зубрел и рецитирал цитати на класиците. Впечатлявал с набожни откъси от Светото писание. Винаги се обличал подходящо. С две думи, правел всичко възможно, за да остави „невероятно впечатление“. Проявил пълно неумение да ръководи моряците си, но с лекота взел ума на краля и кралицата. Отново и отново – и това е тайната на неговия успех – се явявал в двора на испанските величества, за да излага безсрамните си искания.

Лицемерната му набожност нямала равна. Една от най-нахалните му прояви: тъй като постоянно развявал знамето на християнството, за една от аудиенциите си при Филип и Изабела дори облякъл монашеското расо на свети Франциск! Като резултат си спечелил масираната подкрепа на поповете.

В тази връзка е добре да напомним какво било положението на испанската държавна хазна по онова време.

Испанските величества Фердинанд и Изабела воюват с маврите, така наречените „езичници“. Съкровищницата е празна. Липсват пари, пари и пак пари. Които в онова време се обезпечават със злато. Колумб самохвално обещава да разреши точно този проблем.

Но в мига, когато решава, че е омаял испанската кралска двойка, Колумб поставя най-нахалните искания, ко-

ито човек може да си представи. Той си пожелавал при успех на мисията:

- Поста на вицекрал и генерал-губернатор на всички острови и цялата суша, които ще открие и завладее за Испания.
 - Титлата Адмирал на Световния океан.
 - Една десета от всички богатства: перли, диаманти, злато, сребро, подправки, плодове и всякакви други изделия, които се намират в областите, поставени под негово разпореждане.
 - Една осма от всичките приходи от тези области.
 - Наследствени права върху всички тези титли и привилегии за потомците му, предавани на първородния син.
- Не е зле, нали? Колумб определено не е страдал от излишна скромност.

С други думи, целите, които преследва, са пари, имоти и власт.

Испанските величества се усмихнали. Смигнали си незабележимо. Вероятно решили, че имат пред себе си налудничав тип. Но финансовите им притеснения в крайна сметка ги накарали да го изпратят на път. Колумб се продал успешно.

Както вече казахме, той поел в открито море начело на банда престъпници, разбойници, крадци и убийци. Целта му била да спечели богатство и почести. Испанските величества по всяка вероятност още от самото начало решили да го измамят. Защото кой бил всъщност Христофор Колумб? Авантюрист, явил се незнайно откъде, напълно непознат чужденец, дръзнал да поиска най-високи държавни постове, дори кралски сан! Желанията му били толкова нереални, безсрамни и нагли, че реакцията на двора можела да бъде само една. И въпреки това кралят и кралицата се съгласили. Приели условията на Колумб, без да се пазарят. Което би трябвало да събуди подозренията на всеки търговец. Договорът с Колумб завършвал със

следното изречение: „Изготвен и сключен в град Санта Фе... Гранада, 17 април 1492 година. Аз, кралят. Аз, кралицата.“

Колумб бил формално провъзгласен за адмирал, вице-крал и губернатор на земите, които щял да открие. Като особена милост го удостоявали с титлата „дон“. След това той поел в открито море.

ПЪРВОТО ПЛАВАНЕ

И така, авантюристът Колумб си получил трите кораба и на 12 октомври 1492 година напълно случайно открил Америка. От това пътешествие се завърнал с неколцина туземци и няколко папагала, както и с незначително количество злато. Повечето биографи на Колумб предпочитат да премълчат какво било отношението му към „диваците“. Когато акостирал на остров Гуанахани от Бахамския архипелаг, първата му работа била да събере доверчивите местни жители и да ги изпрати като стадо говеда за клане в Куба, където ги принуждавали да се гмуркат и да вадят перли. Друга част били изпратени да работят принудително в мините. И повечето измрели. Още през 1520 г. испански мореплаватели, последвали Колумб, установили, че повечето от островите са обезлюдени. Но нали едно от стремленията на испанския адмирал уж било да обърне езичниците в „светата вяра“? Да чуем самия Колумб:

„Мъжете и жените ходят чисто голи. Имат красиви снаги. Крайниците и лицата им са добре оформени. Движенията им са изящни, от тях сигурно ще излязат добри прислужници, добродушни са. Мисля, че лесно могат да бъдат покръстени.“ (Цитирано по Дюран.)

Ето го истинския характер на господин Колумб. Да се насладим на още един разобличаващ цитат.

„Наистина са красива раса. Косите им не се къдрят, а падат прави и са жилави като конски косъм. Очите им са много красиви и в никакъв случай не са малки... Внимателно ги разпитах, за да науча имат ли злато...“

С други думи, единственият интерес на Колумб е злато, злато и нищо друго, освен злато. Миролюбивите островитяни го обсипват с подаръци – плодове и зеленчуци, но в ума му е единствено златото. Удивен установява, че туземците не ценят метала. Тогава Колумб ги поробва и ги впряга да търсят злато. Напълно е сигурен, че в новите земи има, и то много. В главата му се върти една-единствена мисъл: как да докопам златото? Истината е, че Христофор Колумб бил изключително алчен. Ден и нощ блънувал за златни съкровища, повечето от които изобщо не съществували. Биографи, които са се поровили малко по-надълбоко, определят поведението му към индианците още отначало като „страхливо, предателско и ненадеждно“ (Якоб Васерман). Ръководел се само от мисълта как да извлече възможно най-голяма изгода от коренното население. Гледал на туземците като на лично имущество. Постоянно се опитвал да ги спласи, за да му разкрият златните си находища. Бил обсебен от истинска лудост, преследвайки въображаеми тайни златни съкровища. Златото било единственото измерение на мечтите му. Златото било неговото вдъхновение, неговата дрога. Златото отново и отново се появява в бордовия му дневник и в бележките му за пътешествието. Като в следните изречения, писани от ръката на Христофор Колумб:

„Проявих голямо внимание и положих всички усилия да науча дали се намира злато...“

„Дочух, че на юг имало владетел, който притежавал големи съдове от злато...“

„Дано Всевишният ме подкрепи с милостта си да намеря мините, в които се добива това злато...“ (След като

съобщава как един туземец му донесъл буца злато, голяма колкото юмрук.)

И така нататък, и така нататък.

Колумб продавал на индианците барабани – срещу злато. Давал им сладък сироп – срещу злато. „Подарявал“ на децата на природата пиринчени звънци – срещу злато. Наводнил с тези дрънкулки Бахамския архипелаг, Куба и Испаньола, както и много други острови и крайбрежието на континента – срещу злато. Ето още няколко цитата от Адмирала:

„Ще се срещна с краля на този остров, чиито одежди, както чувам, са обсипани със злато.“

„Отказвам се да посетя остров Куба, (...) защото вярвам, че там няма златни мини.“

„Придружаващите ме индианци казват, че на острова имало (...) толкова злато, че можело да се види под тънкия земен пласт, който го покрива.“

Христофор Колумб бил обсебен от златото, жадувал го. Не мислел за нищо друго. Златото го преследвало насън и наяве. Той съвсем не бил благороден и самоотвержен откривател. Най-малко го било грижа за развитието на науките. Никак не се тревожел дали откритията му ще донесат полза на Стария свят. Преследвал само златото – и нищо друго.

ЗАВРЪЩАНЕТО

Но да се придържаме към хронологията. Колумб се завръща в Испания. Тук устройва тържествено триумфално шествие. Може да се похвали с всякакви куриози – пленени индианци, странни животни, непознати плодове. Летописци като испанеца Муньос са описали събитието в най-големи подробности.

Но всъщност цялата работа е чиста мистификация.

Колумб инсценира бляскаво пиар шоу. След като на 15 март 1493 г. след седеммесечно отсъствие акостира в испанското пристанище Палос, той слиза на сушата като император след спечелена битка. „Процесията тръгнала от доковете в Палос и пресякла цяла Испания чак до Барселона, където се намирал дворецът. Начело крачел снажният посивял Колумб, заобиколен от брадясали въоръжени моряци, мълчалив и хладнокръвен. Свитата му носела дебели бамбукови пръти и кожи на алигатори. Следвала го група индианци, които усмихнато се кръстели и носели на гърбовете си клетки с крещящи папагали. Шествието влизало във всяка църква по пътя и спирало да се моли пред всяко разпятие на кръстопътищата. Така стигнало в двора, където Изабела и Фердинанд позволили на Колумб да седне от дясната им страна, а могъщите благородници започнали да измолват застъпничеството му за своите синове.“ (Болито)

Гнилото в цялата работа било, че строго погледнато Колумб всъщност не донесъл чак толкова много за показване. „Несметните богатства“, с които уж се завърнал от първото си плаване, всъщност се изчерпвали с 40 зелени папагала, шепа златни обеци за нос, неколцина доверчиви туземци, няколко топа златотъкан плат, но по-некачествен от всяка тъкан, слязла от станове в кралството на Изабела, сбирка зле препарирани животни и няколко чувала неизвестни растения. Въпреки това легендата за съкровищата, донесени от Новия свят, обиколила и смаяла цяла Европа.

Най-важно от всичко се оказало златото. Придворните го гледали като хипнотизирани. Целият двор слушал онемял разказите на Колумб – известно било, че испанската корона изпитва сериозни финансови затруднения. И изведнъж се явявала възможност да финансират победни войни и да станат най-могъщата държава в Европа. Един дребен авантюрист обещавал да осъществи всичките им мечти!

Нищо чудно че Колумб получил задачата да замине с втора експедиция. Прекалено голяма била плячката, по-точно, потенциалната плячка. Разбира се, начинанието било благословено и от поповете. Жестоката експлоатация на хора лесно можела да се прикрие под мантията на християнското мисионерство. Колумб писал на испанската кралица: „Златото е най-прекрасното нещо; който го притежава, има всичко, което може да си пожелае на този свят, и ще може да изпраща душите в рай.“

ТЪРГОВЕЦ НА РОБИ

Думите разкриват огромната пристрастеност на нещастника към жълтия лъскав метал и са разобличаващо свидетелство за неговия характер. Вярно е, че тази мания е присъща и за господарите му от испанския кралски двор, както на целия век. Но това не извинява жестокостта, с която Колумб злоупотребява с туземците, за да се отдаде на своята обсебеност. На индианците гледал като на своя собственост, като на законна плячка. По израза на Якоб Васерман – постъпвал с тях като ловец с преследван дивеч. Продавал в робство мъже, жени и младежи. Не се трогвал, когато разбойниците под негова команда масово изнасилвали жените от местните племена. В търсенето на злато хладнокръвно били посичани хиляди индианци. Манията му взимала все по-големи размери с всяка следваща експедиция. Колумб изпадал в екстаз при всеки разказ на някой от своите главорези, че е открил злато в реките или долините на новите земи. Не се усъмнил нито веднъж в легендите за планини от злато и сляпо тръгвал да ги търси след всеки сигнал, въпреки че нито веднъж приказките не се потвърдили. Не се спирал пред нищо, за да завладее намерените съкровища.

Но натрупал богатството си не само с плячкосаните златни украшения, а и с търговия на роби. Хората му залавяли индианците, оковавали ги и ги товарели на корабите. За оправдание му служели всякакви йезуитски увъртания. Превърнал туземците в стока, за да служат с телата си на Испания. Ето какво пише самият Колумб: „С право Ваши величества желаят да разкрием на индианците ученията на светата ни вяра. Но ние не познаваме езика им. Затова изпращам известен брой мъже, жени, момчета и малки момичета в Испания, та Ваши величества да ги поверите на подходящи хора, които да ги обучат най-добре в извършването на всякакви работи. Съобразно представянето си някои роби биха могли да бъдат издигнати в сравнение с останалите и така да се насърчават взаимно за по-добри постижения...“ (Цитат по Васерман.)

Коренните индианци за Колумб са просто човешки материал, подходящи единствено да пълнят хазната на испанския кралски двор, респективно личната хазна на господаря Христофор. Друга стойност тези хора нямали в неговите очи. Всъщност става дума за държавно концесионирана индустрия за отвлечане на хора, ни повече, ни по-малко. Товарели индианците на корабите като животни. После ги излагали по тържищата и клиентите наддавали за тях като на робските пазари в древността. Заради непривичния климат, жестокостите и нечовешките условия робите измирали като мухи. Адмирала обаче не давал пукната пара – важното било, че открил нова златна мина – търговията с роби. Затова изпращал в Испания кораб след кораб с индиански роби, предназначени да служат на величествата.

Нека илюстрираме Колумбовата „дейност“ с конкретни цифри. Когато бил открит, остров Еспаньола имал около 3,5 милиона жители. Десет години по-късно останали 34 000. Както се казва, без коментар.

Историкът, който се заеме да опише присъствието на Христофор Колумб в Западните Индии, все едно ще топи пачето си перо в кръв. С пристигането си испанците първо снемали златните украшения от вратовете и ушите на коренното население, ограбвали всичко по-ценно. Непосредствено след това отвличали и насилвали жените и дъщерите. Ако „диваците“ се осмелели да отвърнат на удара, Адмирала заповядвал да отрежат ушите и носовете им или просто да ги изколят.

Истината е, че Колумб устроил невиджана кървава баня. Служел си с най-различни методи, включително с обучени кръвожадни кучета. Специално била внесена прочутата испанска порода *перо корсо*. Тези песове успешно преследвали и разкъсвали туземците. Няколко от копоите направило се прочули със заслугите и бързината си.

Години по-късно, когато Колумб вече бил утвърдил властта си, възникнал нов проблем. Жестоко експлоатирани и избивани, индианците останали толкова малобройни, че се усетил недостиг на работна ръка за златните мини. Тогава адмиралът измислил нов план: изпратил прошение да му разрешат да внася в своите земи негри от Африка. Вследствие на това всеки испански колонист получил разрешение да си внесе по двама негри и две негрки. Започнала оживена търговия.

ЗЛАТО И ОЩЕ ВЕДНЪЖ ЗЛАТО

И въпреки това търговията с роби не можела да се сравни със златната треска на Адмирала. Достатъчно било само някой от обесниците му да съобщи (или да излъже), че е попаднал на злато, и Колумб съоръжавал експедиционен отряд, за да провери разказа, колкото и съмнителен да бил. Алчността го окриляла, но и буквално го разяждала. С времето попаднал в плен на истинска лудост. С

фанатична увереност поддържал тезата, че отвъд Атлантика е открил митичните златни мини на цар Соломон. Ожесточеността на това твърдение навежда съмнението за душевна болест.

Манията се оказала заразителна – остров Еспаньола, наречен по-късно Санто Доминго, станал магнит за златотърсачите. От цяла Европа, но най-вече от Испания, се изсипала всякаква сган, която си обещавала да натрупа бързо богатство. В страната дошли престъпници, убийци, крадци, всичките обзети от неудържимо влечение да натрупат злато, злато, още злато. В името тази цел били готови на всякакви престъпления. Във всички описания на експедициите на Колумб алчността за злато е червената нишка.

ЗАВРЪЩАНЕ В ИСПАНИЯ

Но както вече споменахме, величествата измамили Адмирала. Въпреки това той не се предава. Надига глас и започва да се оплаква. Смята като бакалин и описва заслугите си. Изчислява какви точно суми е изгубил и на колко възлизат пропуснатите му ползи. Постоянно обвинява двора, че не му е изплатил хиляди и десетки хиляди песос, които му се полагали. Говори за загуби в размер на милиони, дори на десетки милиони, които испанският кралски двор му дължи. Изисква от величествата да наложат строг контрол над всички испански пристанища, та никой да не заминава за „Индия“ без неговото съгласие, защото го е страх да не би да загуби дяловете си. Съвсем сериозно се опитва лично да събира данъците на цяла Америка. Заради претенциите си губи разсъдък. Отдавна се е превърнал в налудничав старец, на когото не обръщат внимание. И въпреки това след смъртта на кралица Изабела „разкрива“ на малцината си останали приятели, че на смъртното си

ложе тя изразила желание той отново да си възвърне властта над цяла „Индия“. Потъва във все по-голяма бедност, но постоянно описва богатствата, които му отнемат. Роботърговецът, причинил неизмерими мъки, се оплаква от несправедливостта, на която става жертва.

Колумб остарява и заболява. Обикаля Испания като истински Рицар на печалния образ. Жалбите и вайканията му предизвикват всеобщи подигравки. Властите се опитват да го залъжат с няколко кухи благодарности и признания за заслугите му, но не му връщат нито постове, нито богатствата. Нито дума за обещаната осмина от печалбата, която би го направила най-богатия човек на света.

Колумб и кралският двор се надлъгват като последните лихвари. Недостойният пазарлък не прави чест на нито една от страните. Дворът се опитва да изиграе Адмирала с всякакви юридически финтове. Днес се съгласява на отстъпка, за която на следващия ден вече е забравил. За разлика от Колумб, кралските юристи плуват в свои води и разполагат с цялото време на света. И така, Христофор Колумб приключва жалкия си земен път, неизменно ламтящ за злато, пари и за нищо друго.

Малко преди смъртта си пише завещание, чиято налудничавост и липса на чувство за реалност едва ли могат да бъдат надминати. Документът започва така: „Когато доброволно подарих Индия на краля и кралицата...“

Мисълта за златото и имането не напуска Колумб до самия край. Нещастникът умира, изоставен от всички, без пукнато песо, на 20 май 1498 г. Никой не го изпраща в последния му път. Мнозина са облекчени, че досадникът най-сетне е гушнал букетчето. Никакви приятели не са му останали, единствено алчни родственици, които се надяват да извлекат изгода от прочутото име след смъртта му. Накрая лихварят е заобиколен единствено от лихвари.

ИСТИНАТА

Сравнението на двете биографии оставя открит въпроса каква всъщност е истината. Не е възможно Колумб да бъде възхваляван до небето и едновременно с това – проклинан. Коя тогава е истинската му история? И ако съществува такава, как е било възможно да бъде извъртяна така?

Нека да обобщим как стоят нещата с конкретните източници за живота и делото на Колумб. Ето какво знаем:

- Докато Колумб е жив, са издадени писмени описания само на първото му пътешествие. Между 1493 г. и 1500 г. излизат деветнайсет издания на четири езика, но всички те представят откриването на Новия свят от европейска гледна точка. Второто му пътешествие е описано в тънко томче през 1494 г. и е публикувано в Павия, Италия. *Lettera Rarissima* – описание на четвъртото му пътуване, също излиза в едно издание на италиански през 1505 г. Известни са няколко апокрифни препечатки, но те остават без значение.
- През 1526 г., две десетилетия след смъртта на Колумб, един историк се заема старателно да проучи историята му. Името му е Гонзало Фердинандес де Овиедо, испанец. В труда си той възхвалява Адмирала в най-светли краски и твърди, че Колумб задължително трябва да бъде смятан за велик човек, а който не постъпва така, не е добър испанец.
- През XVI век са публикувани около 140 съчинения, съставени от 118 автори на девет езика (испански, португалски, италиански, френски, английски, холандски, немски, полски и латински)*. Те продължават да възхваляват Колумб до небесата, но постепенно на повърхност-

* Виж Kirkpatrick Sale, *The Conquest of a Paradise*, New York, 1990. – Б. авт.

та проникват все повече съмнителни подробности. Същевременно в книгите за него се вплитат митове, предания и измислици. Най-значимата публикация за Колумб става „*Three Decades*“ на Питър Мартир, която претърпява 19 издания и дълго време се смята за най-достоверния източник за живота му. Мартир обаче е „флегматичен историк“ (според определението на Къркпатрик Сейл), който изтъква най-вече героичните черти в характера на Адмирала и не се главоболи особено с действителните факти. Може да се споменат и редица други автори, например Франканзано де Монталбодо, но всички те са испанци или най-малкото европейци.

- Франсиско Лопес де Гомара (отново испанец!) през 1552 г. пише „*Historia general de las Indias*“ – „Обща история на Индиите“. Тази книга претърпява 23 издания и се превръща в най-популярната творба за Колумб. Авторът е малко по-критичен от предшествениците си, но и за него Адмирала си остава възвишен герой.
- Между 1544 г. и 1576 г. „*Cosmographia*“ на Себастиан Мюнстер достига 55 издания, но изтъква преди всичко заслугите на Колумб за географските новооткрития.
- Няколко години по-късно „*Navigazioni et viaggi*“ на Джовани Батиста Расмусио окончателно затвърждава историографския образ на смелия откривател Колумб.
- След това се случва обичайното: един историк преписва от предшественика си. Основният образ не се променя. Копистите копират от копистите и с времето образът на Колумб става непоклатим.

По този начин възниква героичният ореол около личността на Христофор Колумб. Двете причини за продължилата векове наред гавра с истината са очевидни:

- Нека не забравяме, времената били „християнски“! Който не вярвал, трябвало да очаква среща със свещения

огън на инквизицията. Покръстването на езичници, каквито били индианците, се смятало за добро дело, с което можеш да си отвориш райските двери. В испанския кралски двор поповете били най-влиятелната и могъща каста! Тъй като Колумб подкрепял разпространението на християнството, векове по-късно го славели като поборник за правата вяра.

- Повечето автори, писали за Колумб, били пълнокръвни, заклетни испанци. Пишели историите си от испанска гледна точка, от позицията на победителите. Тя не винаги е коректна и просто отразява едно от мненията, гледната точка на по-силния, не и истината. По-късно с Адмирала се заели и италиански, френски, германски и английски автори, създали се европейска историография. Цяла Европа се възхищавала като омагьосана от откритията на Колумб. Новият свят допринесъл за безбрежно разширяване на кръгозора. Затова името Колумб продължавало да вдъхва положителни чувства. Много по-късно САЩ слагат ръка на този герой и изцяло го присвояват. Оценката за него остава положителна. И наистина – нима е възможно да разобличаваш човека, осигурил цял континент за новите заселници?

Историческият образ на Колумб се променя много по-късно. Постепенно си пробили път и гледища, различни от християнското и испанското. Някои американски историци разработили тематиката за греховете на Колумб спрямо индианците, които се оказали най-големите губещи от откриването на Новия свят, и хората се замислили. Днес повечето бели американци в САЩ съзнават греховете на предците си срещу индианците, които били затваряни в резервати и избити, а земите им били отнети.

В САЩ днес индианците не плащат данъци. Толкова силни са угризенията на съвестта на белите управници.

Различни гледни точки за дейността на Колумб били публикувани и в Ямайка, Хаити и Мексико. Все по-широко ставал известен образът на търговеца на роби Колумб.

Историците разкриват, че той въртял тази търговия в много случаи и без разрешението на испанската корона (Къркпатрик Сейл). Става известно как Колумб старателно оценявал различната степен на интелигентност на робите, тоест тяхната стойност, за да постигне най-добра цена. Истината за роботърговеца Колумб след петстотин години най-после изплува на повърхността!

Днес тя за Колумб е следната.

В Латинска Америка личността му е повече от спорна. Тук не възхваляват Колумб като откривател, а го смятат за нашественик, нападател и потисник. „В Еквадор, Гватемала, Боливия и големи части от Мексико съвсем не гледат на откривателя като на герой.“*

В тази част на света образът на великия Адмирал е твърде мрачен. Тук го смятат за масов убиец, търговец на роби, крадец. Мексико е раздвоено – бялата управляваща класа все още го почита, особено чистокръвните потомци на испанците. Но индианците и метисите се държат резервирано. На тържества и годишнини в памет на Колумб потиснатата цветнокожа класа гледа отстранни и се пита как е възможно хората да честват подобен „герой“? Потомците на туземните жители на западноиндийските острови, Мексико и САЩ мразят Колумб и го презират, за тях той е прототип на конкистадора, на завоевателя и потисника. Бялата северноамериканска литература обаче – дело на потомците на извлеклите полза от откритията – прелива от хвалебствени химни за Адмирала. Избитите, които според Цви Дор-Нер достигат милиони, се споменават срамежливо някъде накрая. Жес-

* Виж Zvi Dor-Ner, Columbus and the Age of Discovery, New York, 1991. – Б. авт.

токостите му се оправдават с тезата, че донесъл на коренното население и много добрини, сред които и християнството!

Петстотин години по-късно литературата за Колумб е раздвоена. Мнозина отминават греховете му с довода, че трябва да бъде разбран от гледна точка на своето време. Това е любимият аргумент, с който пристрастните автори обичат да опрощават греховете му. Но на дневна светлина точно той не издържа.

Варварства и кланета е имало както през XIV, XV и XVI век, така и през XIX и XX век (Хитлер, Сталин). Прадедите ни не са били по-малко варвари от нас. Да оправдаваш убийствата с епохата е примамлив, но слаб интелектуален аргумент. И въпреки това в по-голямата част от „бялата“ литература Колумб продължава да бъде възхваляван като герой. В Северна Америка, от Северна Дакота до Охайо, има повече от 30 града и хиляди улици, които гордо носят неговото име. На него бе наречена дори една от космическите совалки.

Виждаме, че истината за Колумб все още не се е наложила.

ОКОНЧАТЕЛНАТА ПРИСЪДА

Каква да е тя? Негодник? Търговец на роби, обсебен от мисълта за злато и имане, алчен ненаситник, продал душата си на дявола? В негова защита може да се изтъкне, че господарите му са били не по-малко алчни и жестоки. Испанските величества също били дотам подвластни на блясъка на жълтия метал и на собствените си маниакални идеи за власт и величие, че отдавна не били способни да проявят човечност.

Но мъж, избрал да служи на погрешните господари, не е способен да се издигне до истинско величие. Може само да се

провали. Не е възможно да служиш на измамници и престъпници и да запазиш благородството си.

Извън това обстоятелство обаче вината на Колумб остава. Оказал се неспособен дори да задържи богатството, което временно бил натрупал. Обикновено такава съдба постига разбойниците и крадците.

Независимо от това Колумб проявява гениални пиар способности. Не толкова вещ се оказал обаче в управлението и администрацията на новите земи. В замяна успял да заслепи кралските величества и заедно с тях цяла епоха! Бил даровит режисьор, умее да впечатлява хората, проявил се като истински магьосник.

Безспорно е, че Колумб е измамник и закононарушител, търговец на роби, на чиято съвест тежи смъртта на безброй хора. Но заедно с това не бива да го отричаме изцяло. Притежавал е смелост – невероятна сърцатост, може би подхранвана от алчността му, но все едно. Дръзнал да поеме в неизвестността на Атлантическия океан в епоха, когато мореплаването и морските съдове едва прохождали. Изстрадал всякакви лишения и макар да го интересувало само златото, допринесъл кръгозорът на човечеството да се разшири.

Под чертата той остава мошеник и гений на пиара, който неволно направил услуга на човечеството. Но да идеализираме подобни личности като двигатели на човешкия прогрес, би означавало да сбъркаме причината със следствието. И други са разширявали пространствения хоризонт на човечеството, без да вършат неговите грехове – например Марко Поло или Америго Веспучи.

Колумб олицетворява една от големите лъжи в историята, която продължава да се повтаря и преразказва до днес в училища и университети, в различни страни отсам и отвъд Атлантика, с изключение единствено на няколко острова като Куба, Хаити и Ямайка, където се помни как е вилнял.

Времената обаче се менят. Учените, слава богу, вече не са на служба и на заплата в кралски дворове. Американци с различен цвят на кожата заемат все по-високи длъжности. И така, махалото започва да се връща обратно, а образът на Колумб бавно се променя. Факт, за който би трябвало да се поздравим – 500 години лъжи са достатъчни.

10. НИКОЛО МАКИАВЕЛИ – ВЪВ ВЛАСТТА НА ЧЕЗАРЕ БОРДЖИЯ

В някои отношения значението на Макиавели не може да бъде оценено достатъчно високо. С една-единствена книга той оказал огромно влияние върху поведението на князе и епископи, на крале и папи. След излизането ѝ светът вече не бил същият. За една нощ политиката получила нова дефиниция. Тази книга била четена с упование, заклеявана, анализирана, разкъсвана, цитирана, обичана и мразена като чумата. Тя оправдава положителния отговор на любимия риторичен въпрос на посредствените журналисти и писатели – способно ли е словото да промени света? Книгата, написана от Макиавели, е съчинението с може би най-мощното въздействие в политическото пространство.

ЗАКОНОМЕРНОСТИТЕ В ИСТОРИЯТА

Далеч преди Макиавели големите умове, значимите философи и блестящите политици се опитвали да разгадаят закономерностите в историята.

Платон, Аристотел, Лао Дзъ и Августин – всички те са правили опити да подслушат историята, да шпионират бога и да открият зависимостите в движението на световните дела. След Макиавели в тази област се упражняват Хегел,

Маркс, Тойнби и Шпенглер. Всички те предприемат изкусителния опит да разкрият вечните общовалидни закони на историята, да очертаят взаимните обусловености и да изведат поуките. Тези мислители се ръководят от стремежа да подобрят положението на хората – законно, благородно и морално начинание! Големият френски теоретик на държавата Монтескьо, остроумният английски автор Уилям Голдуин, големият американски политик Томас Джеферсън също се опитват да извлекат прозрения от хода на историята, за да създадат по-справедливо, по-работещо и по-добро общество в интерес на всички негови членове. Невероятно интелектуално предизвикателство!

Този път обаче отвежда много философи в лабиринта на заблудата, не на последно място поради липсата на автентични данни. Нищо не е по-смъртоносно от полуистините в историята, защото те автоматично водят до авантюристично грешни изводи. Така историята бързо се превръща в магазин на самообслужване, където всеки си избира каквото му е изгодно, за да подкрепя, аргументира и оправдава всякакви грешни и съдбовни решения в текущата политика. Същевременно нищо не е по-конструктивно, ефективно и важно, отколкото да се използват уроците на историята, за да се създаде по-добра държавна машина. Модерната ни демокрация с всичките ѝ постижения би била немислима без хилядите мислители, изградили нейните основи.

Начинанието да се формулират закономерностите в историята поставя мислителите, историците и философите в близост до бога, защото с резултатите от тяхната работа би могло не само да се оценяват процесите, но и да се предвижда развитието на събитията. Ако притежаваш способността да обобщаваш вековете и хилядолетията, можеш да се издигнеш над времето и да постигнеш нещо като универсална мъдрост. Предполага се, че съществуват около 200 учения за „закономерностите в историята“, напълно

способни да издържат едно по-обстойно изследване и ако се радваха на всеобща известност, те биха повлияли положително световното развитие. Но заедно с това са в обращение и около десет пъти повече, тоест 2000 погрешни оценки, с други думи лъжезакономерности, които не издържат на по-прецизен анализ.

В най-известната заблуда между другото се забъркал споменатият Лао Дзъ (буквално „Стария учител“), чието историческо съществуване не е стопроцентово доказано. Според легендата един ден той се преситил от лъжите и интригите в политиката и решил да напусне страната. На границата срещнал митничар, когото помолил да запише неговите мъдрости, с което била създадена „*Дао дъ Дзин*“ – Свещената книга за пътя на добродетелта. В тази книжка гъмжи както от вярна, така и от невярна информация. Например: „Съвършеният владетел постоянно се грижи народът му да бъде без знание и без желания.“ Значи народът трябва да бъде държан в неведение и невежество, всичко друго вреди на държавата. Е, очевидно това е неистина.

Лао Дзъ обаче учи, че прекаленото изобилие от закони е вредно – което е пример, че Стария учител често има право.

Августин (345–430 г.), може би най-значимият от всички църковни отци, учи, че Исус Христос е цел на всяко историческо развитие (подобна теза по-късно застъпва Теяр дьо Шарден, както и почти всички християнски историци, които поставят точката на човешкото развитие със Страшния съд). За съжаление тази теза не може да се докаже с исторически примери. Даже напротив – краят на света е бил предсказван стотици, хиляди пъти, но досега не е настъпвал.

Георг Фридрих Вилхелм Хегел (1770–1831 г.), роялистът либерал, разбунтувал многобройните германски университети, в които се подвизавал, вярвал, че историята се движи напред по принципа на тезата, антитезата и синтеза. Историята обаче отказва да потвърди тази примамлива

теория. Карл Маркс редуцира историята до поредица от класови борби, но също остава да дължи историческото доказателство. Маркс и Енгелс вярват в единствено благословената функция на революцията, макар историята стотици пъти да е доказвала колко са безполезни кървавите революции. Известният английски историк Едуард Тойнби* през XIX век установява, че цивилизациите преминават през стадията на рождение, възход, кулминация и упадък. Извънредно правилно, разумно заключение, подкрепено от многобройни примери. По мнението на Освалд Шпенглер съществува автоматика на упадъка** – становище, с което трудно бихме могли да се съгласим.

В интерес на критичната достоверност трябва да отбележим, че описаните „закономерности“ никога не са подлагани на естественоисторически метод на изследване, според който тезата се потвърждава, ако хиляди опити покажат еднакъв резултат. Историческата наука изпитва болезнена необходимост от систематизация на примерите, която да обхване дълги хилядолетия и много общества, и едва тогава истинските закономерности биха могли да бъдат изведени, без да са застрашени от изкривяване. Но въпреки всички грешки в разсъжденията опитът да се изведат закономерностите в историята е напълно обоснован, защото дава щедри плодове. Философите, формулирали подобни закономерности, са успели да променят лицето на цели епохи. Идеята на Монтезкьо за разделение на властите например днес се смята за едно от безспорно най-големите достижения на държавнополитическата, историческата и обществената мисъл.

Една от най-интересните личности, опитали да формулират закономерностите в историята, тоест божия промисъл и стратегия, е легендарният Николо Макиавели, който

* Arnold Toynbee, *Studie zur Weltgeschichte, Wachstum und verfall der Zivilisationen*, Wien, 1949. – Б. авт.

** Oswald Spengler, *Der Untergang des Abendlandes*, München, 1988. – Б. авт.

продължава да властва над умовете на политиците. И то само с една-единствена книга!

ЖИВОТЪТ НА МАКИАВЕЛИ

Но да се съсредоточим върху биографията на автора. Всъщност за живота му няма какво особено да се разказва. Роден през 1469 г., Макиавели произхожда от флорентинско семейство. Баща му бил нотариус – административната кариера е традиционна за мъжете от фамилията Макиавели.

Николо изучава хуманитарни науки и се влюбва в римската история – наклонност, която не го напуска до края на живота му. През 1498 г., когато е на двацет и девет, го назначават за секретар на Съвета на десетте на република Флоренция. Съветът на десетте отговаря за военните въпроси и за външната политика на града държава. Секретарският пост на Николо съвсем не е маловажен. Той служи на Съвета цели петнайсет години. Често пътува на дипломатически мисии, например при графинята на Имола и Форли и в двора на френския крал Луи XII. Когато заболява главният флорентински посланик, Макиавели оглавява флорентинската дипломатическа мисия. От Париж той пряко осведомява правителството на родния си град за насоките на френската политика. През 1502 г. среща за първи път личността, която ще изиграе решаваща роля в живота му – Чезаре Борджия, също като него на дипломатическа мисия. Младият Макиавели е запленил от „блестящото чудовище“* Борджия и невъзвратно попада във властта на неговия чар. По онова време Борджия се намира на върха на военната си кариера. Тук се извършва духовният поврат у Макиавели, за който ще говорим пак.

* Will Durant, *Glanz und Zerfall der italienischen Renaissance*, München, 1981. – Б. авт.

Флорентинците изпращат Макиавели на три нови последователни мисии във Франция (1504, 1510 и 1511 г.). Там отново се среща с Чезаре Борджия, когото почита толкова дълбоко, че членовете на Съвета на десетте във Флоренция се опасяват окончателно да не изгуби ума си по пълководеца. Но Макиавели успява да си възвърне доверието на Съвета, дори му възлагат да организира национално опълчение и да оглави поход срещу Пиза. Макиавели е в свои води. Теорията му, че гражданското опълчение, което нарича милиция, ще е по-силно, отколкото наемническа войска, се потвърждава. Той побеждава Пиза, отнася победата за Флоренция и за кратко вкухва от сладкото вино на военната слава. Звездата на Макиавели заблестява по-ясно отвсякога на небето на родния му град.

Междувременно историческите закономерности, които смята, че е открил, се оформят все по-ясно. Той отново и отново се среща с идола си Чезаре Борджия, който все още го впечатлява толкова силно, че накрая скроява по негово подобие цялата книга, с която по-късно му е съдено да постигне толкова силно въздействие. Но кой всъщност е въпросният Чезаре Борджия?

ЧЕЗАРЕ БОРДЖИЯ

Бляскавото чудовище е син на папа Александър, който с търпение, пари и интриги успял да се докопа до престола на свети Петър. Папа Александър изстисква паството си като лимон, за него няма нищо свято. В необузданата си радост от живота създава няколко деца. Чезаре е един от синовете му, когото успешно впримчва за целите на своята политика. Целта на Александър е да завоюва обратно църковната държава, тоест земите, крепостите, градовете и херцогствата, разположени около Рим, които, както твърди, му се падат по право. Този папа се опитва да наложи

духовната си власт със светски методи и не се спира пред нищо.

Синът му Чезаре имал руси коси, руса брада и бил красив като картина. Бил снажен, умел ездач и подобно на Леонардо да Винчи можел да разтвори конска подкова с голи ръце. Веднъж само с един удар отсякъл главата на бик. Не се страхувал от нищо, най-малко от дявола, бил надарен с остър интелект, безупречни обноси и притежавал опасен чар.

Съдбата била благосклонна към Чезаре, който лесно печелел сърцата на хората. Първоначално баща му, папата, му осигурил доходоносен епископски сан, впоследствие набързо го провъзгласил за кардинал и така му осигурил богатство. За целта се наложило да се фалшифицират няколко документа, за да представят Чезаре за син на друг човек. Но не след дълго синът започнал да умолява баща си да го освободи от кардиналските задължения. Тогава Александър публично признал, че Чезаре му е син, в резултат на което му отнели кардиналския сан. Това отворило на Чезаре пътя към голямата политика.

Възможността се открила, когато френският крал Луи XII помолил папата да анулира брака му, за да може да си вземе друга красавица. Чезаре получил всички необходими пълномощия и заминал за Франция, където предал на краля грамотата за анулирането на брака му в замяна на 200 000 дуката като нищожен израз на кралската благодарност, заедно с ръката на кралската сестра, придружена с херцогска титла и съответното имение. Нелоша сделка.

Следващата задача, която папа Александър възложил на сина си Чезаре, била да възвърне могъществото и териториите на църковната държава. За да финансира начинанието, се наложило да бръкне дълбоко в папското ковчеже, за да даде възможност на Чезаре да въоръжи войска. Френският крал също го подкрепил. Драмата била изиграна с всички средства на дипломацията, интригите, духовния и

материалния авторитет на папската власт, подкрепени с откровено насилие. Чезаре оглавил папската войска от наемници. Провел редица военни операции толкова бляскаво и интелигентно, че спечелил безрезервното възхищение на Макиавели, който буквално се задъхвал, когато говорел за младия богочовек с меч. Но и чарът му подкупвал: имало случаи, когато градовете сами отваряли врати пред Чезаре, понякога му се покорявали цели области, без дори да е вдигнал меча си. Град Форли например го посрещнал с приветствени възгласи.

За да финансира втория поход обаче, се наложило таткото папа Александър да продаде няколко кардиналски шапки и да заложил предварително приходите от търговията с индулгенции. Когато хазната отново се напълнила, Чезаре пак потеглил на война. През цялата 1500 г. папският син покорявал крепостите една подир друга. Господарите им масово капитулирали, някои дори се присъединили към армията на Чезаре, какъвто бил случаят с някой си Асторе Манфредис, което обаче не попречило по-късно да го затворят в тъмница в Рим. Не след дълго река Тибър изхвърлила трупа му на брега.

Но всичко това били маловажни интермедии. Чезаре грабел, разрушавал и плячкосвал на воля и с упование, завладявал огромни територии. В рамките на третия си поход през 1502 г. покорил град Урбино въпреки справедливото управление на владетелската двойка. Град Камерино пък бил превзет с позорно предателство – водели се преговори с папа Александър да бъде оказана подкрепа за Чезаре, а той в това време коварно нападнал града. Градове и крепости били свивани със стенобойни машини или падали в жертва на изтънчени дипломатически лъжи. Със заграбените съкровища финансирал войските на Чезаре. Но тогава един от неговите генерали на име Вителоцо Вители без знанието му завзел градчето Аресо, което принадлежало към Флоренция. Флорентинците се оплакали и Чезаре

обещал да озапти генерала си и да върне града на Флоренция. Вителоцо Вители побеснял.

Така се зародил заговор срещу Чезаре Борджия. Наглостта и дръзките му завоевания, естествено, му били създали не само приятели. Венеция, Флоренция и Болоня отдавна били започнали да се страхуват от възмогващата се папска държава. Създадена била тайна коалиция срещу Борджиите. Планирали да заловят и да хвърлят в тъмница Чезаре и да възвърнат на власт свалените регенти на градовете. Отначало заговорниците жънели успехи. Чезаре се оказал притиснат до стената. Папските войски били прогонени от Урбино и Камерино, офицерите отказали да се подчиняват, войниците се бунтували.

Все пак синът можел да разчита на подкрепата на баща си, папата. С негова и с божията помощ била въоръжена нова армия. Същевременно Светият отец лично се заел да преговаря с бунтовниците. Александър се съгласил на редица отстъпки и съзаклятниците се завърнали под командването (тоест в лапите) на Чезаре.

Той обаче не бил склонен нито да забрави, нито да прости. При първия удобен случай Вителоцо Вители бил арестуван и удушен, а заедно с него и трима други видни водачи на заговора. Макиавели ликувал от разстояние. Ето така трябвало да се води война! Определил убийството на заговорниците, повярвали на папските обещания, че ще бъдат в безопасност, като „хубава измама“ и обсипал Чезаре с овации.

Александър от своя страна арестувал в Рим още неколцина заподозрени в подготовка на убийството на Чезаре. Конфискувал имуществото им и ги хвърлил в затвора, където малко по-късно всички измрели загадъчно.

Особено неприятен трън в очите на Борджиите били семейство Орсини – стар благороднически род, дал няколко римски папи, който бил натрупал невъобразими съкровища. Под предлог че слага ред в държавата Чезаре

обсадил, превзел и разрушил крепостите на Орсини, а папата заграбил владенията им.

Едва двацет и осем годишен, Чезаре Борджия бил на върха на славата и могъществото си. Смятали го за най-могъщия човек в Италия. Звездата му блестяла ярко чак до Флоренция, откъдето му се възхищавал Николо Макиавели, който от възторг едва не забравил дълга да служи на родния си град.

Бляскавото чудовище се било изкатерило на върха с меч и чара си, с помощта на измяна и убийства.

ЖИВОТЪТ НА МАКИАВЕЛИ

Примерът на Чезаре убедил Николо Макиавели, че откровеното насилие е най-печелившата карта в политиката. Но тук се лъжел, поне по отношение на актуалното политическо положение. Французите отдавна мятали алчни погледи към Италия, предвкушвайки богатата плячка. Под прицела им попаднал и наследникът на Александър – папа Юлий II. В отчаянието си той се обърнал към Флоренция да го подкрепи срещу Франция. Но Флоренция отказала. В отговор Юлий II изпратил армията си и тя победила флорентинските милиции. Тогава папата заповядал властта да бъде предадена отново на Медичите – старинния аристократичен род, прогонен от гражданите. Съветът на десетте бил разпуснат, старите управници се завърнали. Макиавели бил обявен за персона нон грата и загубил работата си.

Лошият му късмет обаче не спрял дотук.

Николо не се посвенил да се предложи като служител и на Медичите, но новите господари не пожелали услугите му. В същото време бил разкрит заговор срещу тях. Оказало се, че името на Макиавели фигурира в някакъв списък на враговете им. Оковали го и четири пъти го подложили на

изтезания. Освободили го едва след време в рамките на обща амнистия, но го прогонили от Флоренция. Огорчен, той се оттеглил в бащиното си имение на десетина километра от града.

Ако Макиавели не бил толкова жестоко наказан от съдбата, светът може би никога нямало да узнае за него, защото точно в този период той написал книгата, която щяла да даде тласък на огромни преломи в политиката.

ВЛАДЕТЕЛЯТ

Тази книга на книгите е една от най-прочутите творби в политическото пространство. Тя развълнувала света и донесла на своя автор дълбока почит и още по-дълбока омраза. Преведена е на много езици и остава бестселър и до днес, въпреки че лично папата я включил в списъка на забранените произведения, англиканските епископи я анатемосвали от амвоните, а един германски крал (Фридрих Велики) я запокитил в огъня, докато в същото време други хора на други места я превъзнасяли до небето и възхвалявали честността и смелостта на нейния автор.

Книгата носела заглавието „*Il principe*“ – „Владетелят“*, и представлявала нещо като традиционните за онова време наръчници за управление. Съдържала поучения и съвети как да постъпва в идеалния случай управникът, тоест князът.

Но докато по-ранните наръчници призовавали управниците да проявяват вяност, лоялност, честност и почтеност, Макиавели съветвал принца да се постави над морала и нравствеността, особено в периода на укрепването на властта.

Това било равносилно на революция!

* Българските преводи на книгата носят заглавията „Князът“ и „Владетелят“. – Б. пр.

Нека сега се върнем една крачка назад. Подобно на Аристотел, и Макиавели отначало се опитал да проследи закономерностите в историята, защото – както и древногръцкият философ – смятал, че историята се развива в определен кръговрат.

Аристотел различавал шест форми на управление. Известни са монархията, аристокрацията и демокрацията. Когато те се изродят, се получават тирания, олигархия (буквално „власт на малцина“) и охлокрация (власт на тълпата). Според Аристотел рано или късно формите монархия, аристокрация и демокрация неминуемо се израждат, така че след известен период едната задължително сменя другата. Тезата на Макиавели е, че политическото общество се намира или в период на упадък, или в разцвет. Според него политическите формации циклично преминават от упадък към разцвет.

В период на упадък, разсъждава флорентинецът, трябва преди всичко да се изгради силна власт. След това властта трябва да се укрепи (с конституция или закони) и да бъде възстановен общественият ред. Едва тогава е възможно да настъпи период, в който гражданите да могат да се идентифицират с държавата, тоест да бъде създадена република. Когато републиката се разпадне, възниква заплахата за реда. Следва неминуемата криза и цикълът започва отначало.

Във фазата на упадъка, твърди Макиавели, е необходим силен владетел, диктатор, който да възстанови реда. Този човек – *князът* – не бива да се придържа към моралните принципи. Тъй като човекът по природа е лош и в плен на злото, въпросният диктатор е принуден да укрепи властта си с неморални средства. Ето защо Макиавели освобождава владетеля от задължението да държи на думата си, още повече че хората бездруго са лъжливи, свадливи и жестоки. Човекът според Макиавели е тласкан от порочни желания, движен е от нагона и притежава безмерни амбиции,

„ненаситен е, високомерен, лукав, слабохарактерен, извънредно зъл, несправедлив, необуздан и гневлив“. За да го въздигне от тези низини, принцът е принуден да управлява с твърда ръка. Тъй като по време на анархичния период владетелят още не е утвърдил своята власт, позволено му е да лъже и да мами, да отстранява враговете си с всякакви средства, да тъпче противниците си, да не държи на думата си, да използва военна сила и да прилага насилие. Не е нужно да дава истински свободи на народа, но трябва да го държи на каишка, като му отпуска привидни свободи. Позволено е владетелят да се възползва дори от религията. Може да се представя за благочестив и набожен, тоест да се кичи с мантията на религиозната етика по тактически съображения, но истинската почтеност не е важна и може да бъде пожертвана в името на политическата цел. От по-голямо значение са лукавството и коварството.*

„Трябва да разберем, че един новосдобил се с власт управник не може да следва всичко онова, заради което смятат хората за добри, понеже често е принуждаван – за да затвърди властта си – да нарушава верността, милосърдието, човечността и религията“ – пише Макиавели. Той отново и отново повтаря колко са необходими лукавството, притворството и лъжата: „... трябва да изглеждаш благ, верен, човечен, откровен, както и благочестив“.

Добродетелността според Макиавели „намалява свободата на действие“ (по израза на Кестинг), което ще рече, че според него изцяло добрият човек е по-слаб от злия. Затова интелигентният владетел трябва да притежава лисича природа (тоест да е лукав) и лъвски характер (тоест да е насилник).

Като идеал за съвършения владетел Макиавели сочи Чезаре Борджия, на чиито успехи е свидетел. Описва „умните убийства“ (Кестинг) на Чезаре. Порочното семейство на Борджиите за него е идол и вдъхновение.

* Wolfgang Kersting, Niccolo Machiavelli, München, 1998. – Б. авт.

„Не бих могъл да предложа по-добър урок за новия владетел от примера на неговите дела“ – пише Макиавели, имайки предвид Чезаре.

Междувременно отдава дължимото и на успехите на бащата папа Александър VI, който също не се спирал пред нищо в безсъвестната си политика. Като показател как един владетел може да си служи с религията флорентинецът привежда и „чудесните лъжи“ на Фердинанд Испански. Сипе и възхвалява по адрес на рода Сфорца, който със сила е завладял миланския трон.

Вик на възмущение прокълтял първо в Италия, а после и в цяла Европа. За първи път някой открито заставал на страната на безнравствеността, насилието, лукавството и коварството. Въпреки това политиците, князете и кралете алчно поглъщали редовете на Макиавели. Карл V го изучавал също толкова старателно, колкото и Катерина Медичи, Хенри III и Анри IV. Кардинал Ришельо безгранично се възхищавал от Макиавели, старателно го проучили Вилхелм Орански и дори Фридрих Велики. Последният дори съчинил полемичния трактат „АнтиМакиавели“, един от многото подобни всъщност. Името на Макиавели се превърнало в синоним за насилие, злина, коварство и измяна. Той благословил и оправдал цялото зло на света. Изведнъж злините станали добри, а добрините – глупави. Макиавели разпалил най-голямата интелектуална революция след Библията.

КРИТИКА

Можем само да гадаем за мащабите на вредата, нанесена от Макиавели. Той благословил мечовете на масовите убийци и военните касапи. Изведнъж безкрайни злини и жестокости изглеждали оправдани. Всеки тиранин можел да оправдае всяко от ужасните си дела с думите на флорен-

тинца. Безброй са греховете, които натоварил на съвестта си. Диктаторите и кръволюците си намерили знаменосец. Стремещт към властта с всички средства станал морален, избиването на хора се превърнало в политически коректна дейност. Няма да преувеличим, ако кажем, че Макиавели е най-големият престъпник сред авторите на политическа литература. Книгата му пожънала успех, защото съумял да създаде впечатлението, че използва логически методи, че благословията, която дава на злото и на безнравствеността, е интелектуално доказуема. Той изкушава читателите си да поемат по пътеките на лъжелогиката. Макиавели е класически пример как е възможно от историята изкуствено да се дестилират лъжливи закономерности. Защото фактите са други.

1. Недоказана е още първата макиавелистка аксиома – „Човекът е лош“. Това просто е предположение. Вярно е, че определени с езика на цветовете, част от хората са „черни“, тоест зли, жестоки и брутални, но далеч повече са почитени, конструктивни и добри. По-голямата част от хората са в зоната на „сивото“. Когато е поставял своята аксиома, Макиавели вероятно се е водил от собствената си черна душа.

2. Теорията за автоматичния възход и упадък на монархиите, аристокрациите и демокрациите също не е доказана. Съществували са и продължават да съществуват примери, при които в продължение на хилядолетия държави с еднаква форма на управление преживяват нови периоди на разцвет. Да си спомним фараоните в Египет – най-стабилната форма на управление, която познава известната история на тази планета, задържала се в течение на няколко хиляди години. Следователно възможни са и обновления в рамките на една и съща форма на управление. Въпреки това трябва да признаем, че в историята формите монархия, аристокрация и демокрация се сменят очебийно често. Наблюдението на Макиавели следователно е с висока

степен на вероятност, но в никакъв случай не притежава неизменността на исторически закон. Историческата закономерност би трябвало да бъде формулирана по-различно. По отношение на демокрациите тя например би трябвало да гласи, че прекалено високите данъци, раздутият чиновнически апарат и израждащата се извън границите на нормалното благотворителна държава застрашават демокрацията в самото ѝ съществуване. Бихме могли да формулираме и закономерността, че наследствената монархия носи в себе си зародиша на своето разрушение, защото последователността на телесно-физическата линия съвсем не гарантира изключителните управленски качества на владетелската династия. Допустимо е да предположим и че аристокрацията сама ще си отнеме основанието за съществуване, ако престане да бъде общественополезна и започне единствено да живее на гърба на народа. Възможно е да се формулират критерии за разпадането на държавността и това ще бъде по-близо до историческите закономерности, в сравнение с прекалено опростенческата теза за автоматичния упадък. В историята никога не е имало пълен автоматизъм. Тя просто не се развива по предварително определена формула, колкото и изкусително да е на теория откриването на такава формула. Следователно Аристотел не е бил прав, което с двойна сила се отнася до Макиавели, въпреки че наблюденията на Аристотел съдържат относителна истина и са ценни.

3. Основният недостатък на Макиавели като философ е, че се аргументира в рамките на прекалено тесен исторически хоризонт. Опира се само на римската история и отчасти на съвременното си – прекалено ограничен кръгзор. Днес ни е по-лесно. Можем да черпим от опита на двеста различни култури и много хиляди години човешко развитие. А откъслечни познания за римската история и повърхностно понятие от Полибий и Ливий – това е твърде малко.

Макиавели просто не е разполагал с достатъчно данни, които да сравни. В противен случай не би му било трудно да осъзнае, че един Перикъл в Гърция или един Ашока в Индия до голяма степен са се справили без насилие, коварство, предателство и интриги. Но материалът, върху който опира прибързаните си изводи Макиавели, е оскъден. В добавка той сякаш е сляп за плодотворното съперничество на северноиталианските градове в собствената си епоха, не вижда културата, която изживява небивал разцвет, и си затваря очите за резултатите от кошмарните жестокости на Борджиите. Той наблюдава повърхностно и вади погрешни изводи. Лековерен е, приема за чиста монета исторически митове и не умее да различава измислицата от истината.

4. Всъщност Макиавели е напълно подвластен на очарованието на Чезаре Борджия. Единствено него обожествява, пред него коленичи. В мечтите си сам става Чезаре. Присвоява интелектуално неговата безскрупулност и му става изцяло подвластен. Без Борджия Макиавели сигурно никога нямало да напише „Владетелят“. Зависим е от Борджия като наркоман от дрогата.

5. Макиавели не изследва последиците от измяната, коварството и насилието. Историята на насилническите държави обаче винаги се развива по модела „Който сее омраза, жъне омраза“. Който управлява с меч, загива от меч. Застъпникът на лукавството, който издига измяната в политическа максима, ще свърши в страх, че е заобиколен от предатели и наемни убийци.

Съвременната история също е пълна с примери на набързо сковани империи, които се разпадат удивително бързо, повечето за не по-дълго от столетие. Последиците от предателството, коварството и насилието обикновено са катастрофални. Но Макиавели е сляп за този извод.

За доказателство може да бъде приведена собствената му съдба. Ето как завършил животът на мислителя,

който смятал, че е разкрил тайната на историческата закономерност.

ЖИВОТЪТ НА МАКИАВЕЛИ

С една дума, Макиавели завършил живота си окаяно.

Когато Медичите отново поели държавното кормило, отнели на Макиавели всички постове. Той направил няколко отчаяни опита да се пласира при новите владетели и дори замислял да посвети книга на един от тях. Влачил се по корем и се унижавал, само и само да му позволят да се завърне в политическия живот на Флоренция.

Но новите власти не забравяли, че Макиавели на прекалено висок глас подкрепял противниковата партия. Посрещнали с подозрителност внезапно променилия се ласкател. И така, Макиавели прекарал последните си години в позорно висене из кръчмите или на лов за птици из горите. Книгата му „Владетелят“ не била издадена, докато бил жив.

Позволили му да изпълнява незначителни писарски поръчки, но макар че през 1521 г. официално го реабилитирали, той не се съвзел. Гаснел, бездеен, ненужен и огорчен, в малката си къща в околностите на Флоренция.

По-късно родният му град отново отхвърлил владичеството на Медичите и Макиавели повярвал, че е ударил големият му час. Презглава се завърнал в града и отново предложил услугите си. Но бившите му покровители много добре били забелязали угодническото му поведение и опитите да се хареса на Медичите. И те го отхвърлили като неблагонадежден и така Макиавели сам провалил завръщането си на политическата сцена.

Съвременниците му се отнасяли към него с основателно подозрение, защото той не криел гордостта си, че владее изкуството на притворството. Постоянно сменял възгледи-

те си. Не познавал политическа лоялност. Но изкуството на лъжата, което възхвалявал в творбата си, не му послужило, а му донесло само презрение. Когато Медичите били на върха на своята власт, Макиавели плетял козни зад гърба им, като същевременно ги обсипвал с ласкателства. Проявил се като дребен зъл интригант и никак не успял да се възползва от собствените си прозрения. Бил известен с болезнения си нагон да посещава заведенията за платена любов, постоянно тласкан от либидото си, с което се хвалел и в напреднала възраст. Някои от писмата му са толкова непристойни, че дори малкото му искрени почитатели не посмели да ги публикуват след смъртта му.

Двойният провал на политическата му кариера го погубил. След като и бившите му покровители се отказали от услугите му, Макиавели заболял и няколко дни по-късно издъхнал.

КРАЯТ НА ЧЕЗАРЕ БОРДЖИЯ

Съдбата не се показала за дълго благосклонна и към бляскавото чудовище. На върха на славата си, Чезаре прекарвал доста време с метресите си, но въпреки това бил прекалено обсебен от властта, за да позволи на някоя жена да задържи вниманието му по-продължително. Използвал всякакви изкусни и брутални маневри, за да се укрепи на върха. Историческите източници разказват за купища престъпления, например как с изфабрикувани обвинения хвърлял в тъмница богати църковни сановници и конфискувал имуществото им. Слуховете обвиняват Борджиите, че систематично използвали прочутата отрова *кантарела*, за да отстраняват кардинали и други свои противници. Основната съставка на кантарелата била арсеник. Отровата можела да се добавя незабележимо към храни и питиета и не оставяла следи. Упорито се говорело,

че Борджиите не се страхували да използват за целта дори виното за светото причастие.

В обращение били безброй истории за безмерната жестокост на Борджиите. Чезаре например се забавлявал да се упражнява в стрелба с лък, използвайки пленници за живи мишени. Рим се трясал от описанията на разюзданите му пиршества с танцуващи голи куртизанки и на жестоките убийства. Същевременно поданиците систематично били обирани до последния грош. Таткото папа пълнел кесията си с търговия на индулгенции и по хиляди други начини. И частица да е вярна от чудовищните слухове (които, естествено, били раздувани от враговете им – рода Орсини), Борджиите пак си остават най-отмъстителната, коварна и кръвожадна фамилия на своето време. Безспорен е фактът, че Чезаре убил съпруга на сестра си Лукреция, защото уж той подготвял заговор срещу него. По-точно, заповядал да го убият – един от хората му го задушил с възглавница.

Един ден през 1503 г. папа Александър и Чезаре пирували в градината на една вила в компанията на кардинали, приятели и привърженици, когато на следната сутрин половината от гостите заболели мистериозно. Незабавно плъзнали слухове. Нима Борджиите отново са прибегнали до прословутата кантарела? Според историците обаче виновна за смъртта на повечето от гостите била маларията, пренасяна от околните блата. Нейна жертва станал и папа Александър. Чезаре оцелял.

Народът избухнал в ликуване при вида на трупа на папата. Мнозина разказвали, че видели как лично дяволът си направил труда да прибере душата му. Синът му се възстановявал твърде бавно и изведнъж се оказал изправен пред опозицията на могъщите Орсини. Побързал да изпрати хората си във Ватикана, където събрали сто хиляди дуката в брой, както и злато и накити на стойност триста хиляди дуката, с които финансирал нова армия. Така Чезаре в последния момент успял да попречи на потомък на

фамилията Орсини да седне на папския престол. Но компромисно избраният папа умрял твърде скоро, след което Чезаре бил безсилен да предотврати издигането на папа от рода Орсини.

Веднага след това му отнели командването на папската армия. Чезаре вече нямал поддръжници в Рим. Опитал се да се спогоди с новия папа, но напразно. Хвърлили го в затвора, но успял да се откупи и избягал в Неапол.

Там, по израза на Дюран, смелостта му се възвърнала побързо, отколкото разумът. Чезаре набързо въоръжил малка армия и тъкмо се канел да се върне в Рим с огън и меч, когато отново го арестували. Прехвърлили го в Испания и там прекарал две години в тъмница. После сполучил да избяга. Предложил се като наемен пълководец на краля на Навара, бил нает, вдигнал на крака нова войска и поел на поход срещу новите противници. Победата почти била в ръцете му, когато щастливата звезда му изневерила. Армията му била разбита, самият Чезаре бил смъртоносно ранен. Умрял през 1507 г., на 31 години.

Така Чезаре опровергал Макиавели, който винаги сочел бляскавото чудовище като доказателство за своите теории. За Чезаре Борджия не проронили сълза нито в Италия, нито в Испания. След смъртта му бляскавият род на Борджиите изчезнал от лицето на историята тъй бързо, както някога бил изгрял.

11. РЕФОРМИРАНИ МИСЛИ ЗА МАРТИН ЛУТЕР

Примамливо би било да разкажем живота на Мартин Лутер в два варианта. Първият – от гледна точка на католиците, а вторият – от перспективата на протестантите. Ще бъде истински урок на тема „историческа истина“.

Протестантите биха говорили с упование за неуморните усилия на Мартин Лутер, за живота му, изпълнен с лишения, за борбата му в името на истината. Биха наблегнали на това, колко задълбочен и високоинтелигентен учен е бил, на докторската му степен и професурата му, как нямал равни в тълкуването и познанието на словото божие, на Светото писание, на Библията. Биха допълнили как научил гръцки и иврит, за да се застрахова срещу грешки, допуснати в латинския превод на Библията, как месеци наред се борил с изкушенията в тясната си килия, поднасяни му понякога лично от дявола, срещу когото дори хвърлил мастилницата си! Протестантите биха напомнили за разюздания порочен Рим, затънал в блудство, за купуването на църковните постове, за продажността на висшето духовенство и за почтеността на Лутер. Биха споменали неговата речовитост, познанията му по реторика и диалектика, логика и философия. Не биха пропуснали да припомнят, че през 1504 г. получава с отличие магистърска степен, че дори пише църковни химни, че обича музиката

повече от всичко и я използва в прослава на господата, че се противопоставя на всички възможни князе, крале, императори и епископи, когато става дума за СЛОВОТО БОЖИЕ, и че издига християнството на по-високо ниво. Биха изразили искрената си любов към Лутер и възхищението си пред житейското дело на човека, преобразил цяла Германия, повлиял върху развитието на цяла Европа и запазил това влияние и до днес – 500 години след смъртта си.

Католиците обаче биха се заели с въпросния Лутер, за да го разкъсат и опекаат на бавен огън. Не биха прескочили обстоятелството, че баща му бил невеж селянин, по-късно миньор, който не пропускал да насини задницата на синчето си с върбова пръчка – този възпитателен метод по-късно и други прилагали спрямо Лутер. Което е самата истина: „Заради сгрешеното значение на някое съществително момчето опитвало якостта на пръчката до петнайсет пъти на ден.“* Всичко това би подкрепило извода, че такъв човек не е бил способен да мисли иначе, освен в наказателни категории. Католиците биха разнищили еротичните му фантазии, неговата теология на страха, виденията му за ада и обсебеността му от дявола, не биха престанали да натякват как е дал клетва за бедност, целомъдрие и послушание (1506 г.), но по-късно я престъпил. С тънка усмивка биха съобщили как взел за жена една избягала монахиня, с която наредили шест деца, и какъв сластолюбец бил този отрекъл се монах. Биха напомнили как по-късно одобрил кървавото потушаване на селските въстания, как проклинал евреите, използвал всякакви средства в борбата със сектите и заклеймил големия хуманист Еразъм Ротердамски. Накратко, биха се опитали всячески да подкопаят моралния му образ. Не биха забравили как двуличникът Лутер, тлас-

* Will Durant, Das Zeitalter der Reformation, München, 1981. – Б. авт.

кан от политически съображения, издал на Филип Хесенски грамота, с която му разрешавал двуженство, и го обяснил като „случай на извънредна необходимост“, как често пиел или по-скоро лочел като смок. С наслада биха цитирали и легендите около смъртта му, според една от които е умрял като предателя Юда, обесвайки се на колоната на леглото, друга гласи, че го е удушил сатаната със собствените си ръце, а трета – че издъхнал от удар, докато мърсувал с избягалата монахиня Кете. Легенди, легенди, легенди!

Колкото и да са фантастични всички тези разкази, самите обстоятелства в живота на Лутер ни принуждават да проявим пристрастност, като заемем страната на неговите противници или привърженици.

За историка биографията на Лутер е примамливо предизвикателство. Добросъвестният учен ще трябва да постави на везните аргументите и на двете страни, да изслуша всички доводи, да спазва надпартийност и да внимава да не изпадне в жалката, уж научна позиция, която оставя края отворен, само за да спаси главата си от брадвата на академичните палачи.

Сигурно е, че Лутер още векове ще остане обект на спорове. Един от най-големите борци в историята сам ще продължи да бъде ябълка на раздора между двете големи християнски изповедания.

Ако обаче сме свободни от симпатии към протестантството или католицизма, можем да подходим към личността му по-неутрално, по-обективно, макар че и друговедецът винаги би могъл да бъде обвинен именно в друговецество, атеистът – че отрича бога, а скептикът – че е превърнал скептицизма си в абсолютната истина. Все пак безпристрастният историк, който не застъпва нито католическата, нито протестантската теза, би могъл да обобщи нещата по-хладнокръвно, по-дистанцирано и по-малко емоционално, защото няма да е принуден нито да отрича,

нито да възпява, а ще може да различи нещата непредубедено като дете.

Преди всичко обаче трябва да разгледаме фактите. И да осветлим обстоятелствата на епохата, защото Лутер се движи в конкретно историческо пространство, в което е задължително да вникнем.

ЦЪРКВАТА НА ПОДСЪДИМАТА СКАМЕЙКА

Църквата, която така обича да заплашва своите вярващи със Страшния съд, трябва да изтърпи да бъде съдена, защото не можем да проследим историческата истина по друг начин. Какво е било състоянието на римската църква преди появяването на Лутер? Ако го характеризираме като нетърпимо, бихме си позволили безсрамен евфемизъм. Дори историци с католически тежнения категорично признават, че църквата преди Лутер била достигнала абсолютното дъно. Не само папата, но и кардиналите, епископите, свещениците и монасите ламтели за пари, както дяволът – за душите на грешниците. Всичко, което можем да си представим, се превръщало в чиста монета. Продавали се санове, църковните съдилища излагали на търг присъдите си, вярващите били изстисквани на всяка литургия и при всеки ритуал, върху всичко се налагали данъци. Същевременно високопоставените църковни отци се опитвали да извлекат от живота всички възможни наслади. Духовниците поддържали отряди от куртизанки, а телесата им красноречиво говорели за размера на тяхната лакомия. Обличали се в най-изискани дрехи, ходели на лов. Накратко, поведението на църковните князе по нищо не ги различавало от светските.

Тъй като тази игра продължавала от столетия, църквата била натрупала несметни богатства. Уил Дюран ци-

тира католически учен, който изчислява дела на църквата в националното богатство на Германия на една трета, а във Франция – на една пета.*

В много страни положението не било по-различно. Църквата трупала земи, продавала санове и търгувала с индулгенции. Корупцията, данъците и продажбата на реликви пълнели касите ѝ. Кардиналската шапка струвала цяло състояние. Дори по-ниските санове живеели в изобилие. Отдавали се на пианство, лакомия и разгул, манастирите малко се различавали от публичните домове, което признават дори католически автори. Но най-порочен бил Рим.

Всеки римски свещеник разполагал с по една наложница, по правило и с повече. При население от 100 000 души в Рим имало повече от 6000 проститутки. Всичко това обаче трябвало да бъде заплащано. За тази цел налагали все нови и нови данъци, било за походите срещу турците (парите, които доказано станали обект на злоупотреби) или за великолепни сгради, предназначени уж да служат единствено на славата господня.

Особено катастрофално било положението по върховете на християнската църква. Ето само няколко дребни детайла:

- Папа Бенедикт VII, управлявал от 1012 до 1024 г., устройвал оргия след оргия и накрая продал папската си титла на Григорий VI за хиляда златни фунта.**
- Кръстоносните походи били голям източник на приходи за папската хазна. Особени заслуги за тях имали папа Урбан II (1088–1097 г.), папа Евгений III (1145–1153 г.), папа Григорий VIII, заемал престола на Свети Петър през 1187 г., и по-късно Инокентий III.

* Виж Will Durant, *Das Zeitalter der Reformation*, München, 1981. – Б. авт.

** Виж Will Durant, *Das Fröhe Mittelalter*, Frankfurt, 1981 и Will Durant, *Glanz und Zerfall der italienischen Renaissance*, Frankfurt, 1981. – Б. авт.

- Същият този Инокентий III (1198–1216 г.), един от най-могъщите папи в историята, описал себе си като „... по средата между бога и човека, по-малък от бога, по-голям от човека“, фалшифицирал, лъгал, приемал и раздавал подкупи и през 1212 г. благословил Детския кръстоносен поход, документиран в повече от петдесет исторически източника. Невъоръжени деца от бедни и бедстващи семейства били изпратени през морето да търсят божия кръст и попаднали в лапите на търговци на роби, които продали момчетата като работни животни, а момичетата за проститутки.
- Кръстоносни походи били организирани и срещу датчаните, норвежците, латвийците, балтите и прусите, а на участниците в тях опрощавали греховете. Членовете на многобройните секти също минали под ножа, като клането било обявено за кръстоносен поход срещу еретиците. Събраните средства за финансирането на кръстоносните походи често били отклонявани в джобовете на папите.
- Бонифаций VIII (1294–1303 г.), прочул се с извънредната си алчност, чревоугодничество, кръвожадност и жестокост, заделил една четвърт от всички приходи на курията за собственото си семейство. Издигнал петима свои роднини за кардинали, сред тях един лихвар, пожънал особени успехи като негов сводник, за който се твърди, че „задоволявал Бонифаций както лично, така посредством сина си и дъщеря си, и то със сигурност не само за спасението на душата си“.*
- Папският престол бил постоянна ябълка на раздора. През XII и XIII век папите и антипапите се явявали в закономерна последователност. Накрая побеждавал най-бруталният, най-лукавият и най-обръгналият кандидат. В битките за папската тиара било обичайно конкурентите

* Karlheinz Deschner, *Kriminalgeschichte des Christentums*, Bd. 7, Reinbeck bei Hamburg, 2003. – В. авт.

взаимно да се обвиняват в ерес и да се отлъчват от църквата. Църковните събори се опитвали да спасят каквото можели, но без особен успех. Имало периоди с по трима папи едновременно, например през 1409 г.

- За да се докопа до пари, папа Йоан XXIII обложил с данъци дори проституцията, лихварството и хазарта. При това самият той разполагал с истински харем от около 200 държанки и наред с това редовно прелъствявал монахини и девиси, поне така твърди секретарят му. Поддържал и лична армия от наемници. По-късно му отправили обвинения в четирийсет и пет точки, сред които ерес, търговия с църковни постове, измяна, содомия и кражба.
- Папа Инокентий VIII публично празнувал сватбите на децата си във ватиканския дворец.
- Папа Александър VI (1492–1503 г.), както вече чухме, имал поне четири, а може би и доста повече деца. Папата Борджия назначил сина си Чезаре за генерал на папската войска и той с невъобразими жестокости завладял обширни територии за папския престол.
- Наследникът му папа Юлий II дори лично предвождал армията си и нямал по-голямо забавление от това, да си играе на войник. Той също изсмуквал от поданиците си пари, пари и още пари.

Един от най-сигурните източници на доходи била търговията с индулгенции, тоест опрощаването на греховете. Обяснявали на набожния християнин, че с откупа може да извини всякакви свои грехове, естествено, ако е готов да си развърже достатъчно кесията. Убеждавали го как ще си спести хиляди, десетки хиляди, дори стотици хиляди години в ада или чистилицето, стига да плати достатъчно на земята. *Звъннат ли жълтиците в торбата, към рая се отправя душата* – гласяла една популярна по онова време песничка. Иху! Търговията с индулгенции била извънредно доходен гешефт. Църковните отци опростите-

ли надминавали себе си в усърдието да освобождават вярващите от греховете им.

Размерът на цената на индулгенциите обикновено се определял от продължителността на адското наказание, което щяло да бъде спестено на грешника. Но тъй като от най-бедните сред най-бедните нямало какво особено да се измъкне, им давали опрощение дори за два гроша. Случвало се да бъде издадена индулгенция и в замяна на кърчаг с вино или халба бира. Проститутките си изкарвали опрощението с услуги в натура.

Църквата дебелеела. Далаверата с греха и изкуплението процъфтявала. „Накрая търговията с индулгенции стигнала дотам, че си ги купували предварително и ги складирали за всеки случай – като ценни книжа, а после ги препродавали според случая.“*

Наред с така наречените изповедални индулгенции за по-тежките грехове съществували и „блажните“ индулгенции, които опрощавали по-дребните простъпки, например неспазването на постите. Докато беднякът бил принуден да се въздържа, богаташът плащал и се тъпчел с месо, сирене и риба без значение дали е ден за пост или за блажене. Разрешението пазел в джоба си, благословено от най-високото църковно място.

Индулгенциите освобождавали от дадената дума с обяснението, че е измъкната по принуда. Ако си купиш индулгенция, можело да запазиш за себе си откраднатото имущество.

При това индулгенциите не били продавани тайно и скришом, а шумно и пищно. Прочутият търговец на индулгенции Тецел например разгласявал влизането си в поредния град, като заповядвал да бият църковните камбани. Камбаната всъщност е средновековното радио. Въпросният Тецел пътувал, придружаван от цяла свита. В негова чест устройвали пищни приеми. Той обикалял германските гра-

* Виж Horst Hermann, Martin Luther, Berlin, 2003. – Б. авт.

дове и държал впечатляващи речи, в които така живо описвал ужасите на пъкъла, че слушателите му започвали да усещат как ги пърлят адските пламъци. Помощниците на Тецел веели знамена и носели хоругви, устройвали истински пиар спектакъл. В обоза на търговеца го следвали цели каруци, натоварени с опростителни грамоти и други красиво изографисани документи, които обещавали възможното и невъзможното. Проповедите на Тецел разтърсвали душите: „Не чувате ли мъртвите си родители да пищят и да викат: Смилете се над нас! Тежко ни наказват и терзаят, но вие можете да ни изтръгнете от болката с незначително подаяние!“ (Цитирано по Х. Херман)

Стига да имаш достатъчно пари, възможно било да откупиш и любимите си покойни близки и роднини. Каква великолепна сделка! Човекът не може да живее, без да прегреша, и така несметни потоци пари се вливали в дълбоките джобове на Рим, където ги пръскали за ядене, пиене, блудства или съмнителни начинания.

Религиозната вяра се оказала гениално изобретение. Докато народът изнемогвал в лишения, тлъстите лакоми монаси си облизвали мазните пръсти, свещениците влачели в домовете си поредната проститутка, епископите предпочитали лова пред литургията. Но първенци в състезанието били римските папи. Епохата приличала на буре с барут, особено в Германия, откъдето националното богатство изтичало по посока на Рим. И в тази ситуация с гръм и трясък се явява някакъв монах, който публично заявява, че цялата работа е невъобразимо свинство и безобразие. Името му е Мартин Лутер.

КОНКРЕТНАТА БИОГРАФИЯ

Но нека се върнем една крачка назад. Кой е този Лутер, разтърсил изневиделица ада и рая? Кой е монахът,

неочаквано издигнал гръмовния си глас и влязъл в световната история със своите деветдесет и пет тезиса*, които с кънтящи удари заковал на вратата на църквата в незначителното германско градче Витенберг?

Мартин Лутер (освен Luther в писмените източници го срещаме и като Lueder, Luder, Loder, Lotter, Lutter и Lauther; точността на изписването по онова време не била особено на почит, както и спазването на религиозните предписания), когото по-късно Рим провъзгласява за архиеретик, и който ще предизвика лично римския папа, „Божия шут“, както сам се нарича, е син на миньор, а не копеле на сатаната, както твърдели по-късно католиците. Идва на бял свят през 1483 г. (някои историци посочват и годините 1482 и 1484) в Айслебен – селище в сърцето на Германия, което едва се открива на картата. У дома и в училище го възпитават изключително строго. Изпъква с изключителни духовни дарби. Младият Лутер учи писане, четене, пеене и латински. През 1501 г. баща му го изпраща в университета в Ерфурт – столицата на днешна Тюрингия, на 200 километра от Франкфурт на Майн. Тук направо поглъща теологията и философията и през 1505 г. получава докторска титла. И тъкмо решава да се посвети на изучаването на правните науки, когато се случва нещо, което обръща живота му. Лутер попада в гръмотевична буря, от небесните шлюзове се изсипва порой, в блясъка на светкавиците сякаш вилнеят всички адски бесове. Младежът започва да се страхува за живота си, около него падат гръмотевични. Повярвал, че е ударил последният му час, той дава обет да се замонаши, ако господ го остави жив, защото не иска да се изправи пред съдния му престол без облекчаващото вината обстоятелство, че е служил на църквата. Бурята утихва, Лутер оцелява. Той удържа обета си и наистина постъпва в манастир.

* Тезисите на Лутер са написани на латински. Трактатът е озаглавен *Disputatio pro declaratione virtutis indulgentiarum* (За изясняване на въздействието на индулгенциите). – Б. авт.

В Августинския манастир пости, подлага се на изтезания и накрая полага трите монашески обета за бедност, целомъдрие и послушание. През 1507 г. става свещеник.

Тъй като е схватлив, бързо се изкачва по стълбицата на църковната кариера. През 1508 г. го изпращат във Витенберг да преподава в тамошния университет, където по-късно оглавява катедрата по теология. До нас са достигнали сведения за едно пътуване до Рим, но след това Лутер с радост се завръща в любимия си Витенберг. Там продължава да се изкачва стъпало по стъпало в кариерата и накрая става главен областен викарий на ордена, като продължава да преподава и да проповядва. Но колкото по-усилено се задълбочава в Библията, толкова повече се отдалечава от официалната църковна доктрина. Трън в очите му са най-вече продавачите на опрощения. Когато един от тях (споменатият Тецел) се появява, за да издои стадото в района на Витенберг, чашата прелива.

С деветдесет и петте си тези Лутер разпалва война, която ще трае повече от половин хилядолетие. Монахът се изправя не само срещу самия папа, но и срещу всички, които заемат неговата страна. Оттук нататък Лутер не се спира пред най-голямата грубост и пред най-долните хули, стига да са насочени срещу *папистите*. В началото все още се сдържа, но по-късно ги обругава като „свини“, „дяволи“ и „пръдни“.

При това се движи върху опасно тънък лед. Тецел, звездата сред търговците на индулгенции, му отговаря със сто и шест антители. Един кьолнски инквизитор заплашва да го качи на кладата. Вицеканцлерът на университета в Инголщат Йоханес Ек също се включва гръмогласно в скандала. В Рим стягат папските щурмоваци. Става напечено – нареждат на Лутер да се яви в Рим. Но той много добре помни как са постъпвали папите с еретиците – обещавали да запазят свободата им, но ги залавяли и ги изпращали на кладата. Затова не влиза в капана, а остава в сигурния

Витенберг. Папата се вижда принуден да предприеме нещо. Но тъй като не иска раздор с германските князе, налага се да действа внимателно. Междувременно и Лутер се е погрижил да изтъче широка мрежа от познанства. Папата се съгласява на компромис, но заповядва Лутер да се яви в Аугсбург.

Опитният теолог Каетан, смятан за гърмян заек в борбата с еретиците, получава задачата да се изправи срещу Лутер.

Лутер все още се колебае. Едва когато самият император го уверява, че няма да посегнат на свободата му, тръгва за Аугсбург. Там се среща с Каетан, който устройва грандиозен спектакъл и го призовава тържествено да се отрече от тезите си. Но Лутер е твърд като скала. Така *Аугсбургският диспут* се проваля.

Фронтовете се втвърдяват. Лутер се завръща във Витенберг. Светият престол е бесен. Но върховният понтифекс знае, че трябва да действа предпазливо, да изчаква, да се въздържа. Германските князе са прекалено важни. Освен това твърде много светски и църковни сановници вече са заели страната на Лутер, който започва да бълва истински порой от трактати. В тях вече не осъжда само търговията с индулгенции, но и всички нередности в църквата.

Тогава папата кипва. И прибягва до най-страшното оръжие, с което разполага – заплашва да отлъчи непокорния монах. През 1520 г. папа Лъв X издава була със съответното съдържание, нарежда да бъдат изгорени всички съчинения на Лутер и за последен път го призовава да се завърне в лоното на правата вяра и единствената църква. Но Мартин Лутер вече не го е грижа за призивите на „римския пръдльо“. Точно обратното – той обсипва папата с порой от ругатни. Пише трактата „Към християнските благородници от германски произход, за подобрението на християнската класа“. И то не на латински, а на немски,

което е равносилно на революция. Възмущава се от зависимостта на князете от Рим. Ругае и заклеява просешките ордени. Критикува целибата (безбрачието), монашеските обети, поклонничеството и литургиите.

Папата е бесен и през септември 1520 г. разгласява в цяла Германия булата, с която отлъчва Лутер от църквата.

Реакцията на Лутер не закъснява. Той отвръща на удара с удар – трактата „За вавилонската зависимост на църквата“. В него излива възмущението си от църковните тайнства и причастието, които обявява за фокусничество.

Двете страни продължават да си разменят удари. Лутер публикува „За свободата на християнина“. Не добрите дела, а единствено вярата, провъзгласява той, предпазва християнина от вечния огън. Скъсването е окончателно, това не е римската доктрина. Съчиненията на Лутер се продават като топъл хляб. Изпод перото му излизат трактати, памфлети и есета, които се превеждат на много езици, набират се, печатат се и се разпространяват в цяла Европа.

Бунтът е разпаден. Един монах се е опълчил срещу папата. Но всемогъщият Рим не стои със скръстени ръце. Конфискуват и изгарят съчиненията на Лутер. Обявяват го извън закона. В Кьолн, Майнц и в други градове пламват клади. Но в Лайпциг, и не само там, тъпчат с крака папската була, разкъсват я и я хвърлят в огъня. Монахът отлъчва папата!

Публикуват се множество позиви. Лутер става най-четеният германски автор. Създава нов език. Не иска и не може да се подчини. СЛОВОТО БОЖИЕ е всичко, жалкият папа – нищо. Лутер заклеява и критикува, посочва все повече съмнителни моменти в доктрината, протестира срещу правила, норми, църковни закони и обичаи. Със собствената си ръка хвърля в пламъците един препис на папската була. Студентите му във Витенберг ликуват и ръкопляскаат.

Папата няма мира. И подготвя нова атака. Призовават Лутер да се яви пред райхстага във Вормс! Този път срещу него ще се изправи императорът Карл V, най-висшият представител на светската власт, призван да вкара в правия път еретика Лутер. Но положението е по-деликатно, отколкото изглежда на пръв поглед, защото мнозина от германските князе недолюбуват както папата, така и императора. Въпреки това Карл решава да използва цялата си власт. Макар че доброжелатели предупреждават Лутер, през 1521 г. той се явява пред райхстага във Вормс. Императорът обаче е сбъркал в преценката си за монаха – той не само че не проси милост, паднал на колене, тъкмо обратното – влиза във Вормс, посрещнат и възхваляван от народа. Хората го приветстват, Лутер става народен герой. По-популярен е от императора, който се смята за господар на света. Карл попада в задънена улица. Лутер отказва да се отрече от тезите си. Всичко завършва с непочтен компромис. В същото време донасят на Лутер, че папистите кроят планове да го отвлекат насила в Рим, където да го изгорят като еретик. Той се отправя към сигурния си Витенберг, но по пътя го нападат разбойници.

Бандитите го връзват и го оставят да тича до конете им като куче. Разкриват истинската си самоличност едва когато са оставили придружителите на Лутер далеч назад. Вдигат доктора на седлото и часове наред препускат из околността, за да заличат всички следи. Посред нощ най-сетне стигат до тайнствена отдалечена крепост.

Цялата история е пълна постановка. С негово знание покровителите на Лутер са организирали мнимо нападение и са го „отвлекли“, за да го спасят от лапите на императора и на папата. Тайно настаняват Лутер в крепостта Вартбург, на по-малко от два километра от градчето Айзенах. Папа Лъв X беснее. Нападението срещу Лутер отново се е провалило. Той повтаря заповедта си да изгарят съчиненията му навсякъде.

Лутер прекарва дните си във Вартбург, пазен от наемници. Хвърля расото и си пуска брада. Същевременно пише. И пише. И пише. Нахвърля се ревностно върху Библията, която дотогава е само на латински език, и я превежда на немски. Работи като роб. Най-големият му враг – папата – на първо време е неутрализиран, защото размирният монах е потънал вдън земя. А Лутер пише ли, пише и се измъчва със СЛОВОТО. Води двубой със самия дявол, срещу когото запраща мастилницата си. Следите от нея могат да се видят и днес на стената на килията, която е обитавал във Вартбург. Макар да са избледнели, усърдни протестанти не пропускат да ги освежат.

Изглежда, че Лутер е спечелил борбата. Привържениците му ликуват. Събират се, нападат и разрушават къщите на свещениците, палят библиотеките, вдигат бунтове и освиркват папата. Писанията на Лутер се разпространяват като пожар. Особено популярни са критиките му срещу безбрачието. Някои монашески ордени оредяват наполовина. Монасите се хвърлят да си търсят жени, които нерядко са монахини. Германците са в опиянение. Най-накрая са показали какво мислят за проклетия Рим! А Лутер продължава да превежда, сякаш гонен от хиляди фурии. Дава напълно нова оценка на Библията. Отхвърля някои части, други одобрява и оставя. Не подозира, че след него биха могли да дойдат още хиляди, които със същото право могат да провъзгласят части от Библията за фалшифицирани или за истински. Така се създава цяла нова теология.

Междувременно папата жълтее от яд, а народът поглъща бунтовните есета и памфлети на Лутер. Дори потисканите от столетия селяни цитират думите му. Чувстват, че мислите на Лутер ги призовават да отхвърлят вековния гнет. Бедният народ е на негова страна. Не и високопоставените църковни сановници. Те се сдружават и го нападат.

Лутер им отговаря също толкова войнствено. Заглавието на памфлета му е „Срещу лъжливата така наречена духовна класа на папата и епископите“. В него призовава „вълците“ да бъдат прогонени със сила. „По-добре би било всички епископи да бъдат избити, всички манастири и метохи да се изкоренят“ – беснее той.

Селяните виждат в Лутер човек, който подкрепя каузата им. В трактата си „За светските властници и доколко да им се подчиняваме“ той издига тезата, че властта на държавата свършва там, където започва религията.

Селяните стават все по-непокорни. Лутер е техният идол. СЛОВОТО БОЖИЕ се превръща в новия им боен вик. Насочен е срещу Рим, но и срещу всички висши църковни сановници, манастири и абатства, които смучат силите на народа. Надигат се призови за въстание срещу всички попове. Започват да се разпространяват памфлети и еретични съчинения, наречени „хулни книги“.

Събитията се развиват главоломно. Изведнъж на много места избухват селски въстания. Почти из цяла Германия и Австрия пламват бунтове. Селяците отказват да плащат светските налози и църковните данъци. Действат с насилие. Тръгват срещу потисниците си с вили и сопи. Начело на движението застават нови фигури, като Томас Мюнцер, но в редиците на водачите се срещат и бивши кръчмари или обеднели рицари (като Гьоц фон Берлинхинген с желязната ръка), които се сприятеляват с побеснелите тълпи. Размирниците нападат манастирите и крепостите, първата им работа е да излочат съдържанието на избите, напиват се като талпи и за забавление окачват на въжето няколко благородници или църковни отци. Прогонват от резиденциите им епископи, абати и князе. Папата злорадства. Селяните извършват безкрайни жестокости. Но нима не ги насъсква самият Мартин Лутер? Германската аристокрация, част от която е поддържала Лутер, изведнъж се оказва обект на гнева на селяците.

Така Мартин Лутер се озовава между двата фронта. Нима в трактатите си не е обещавал на селяните, че за тях ще настъпи раят на земята? И той започва да се дистанцира от селяните. Набързо скалтъпва и публикува призови към умереност. Когато въстанията стават все по-кръвави, дори излиза да се бие на страната на германските князе. Папата в Рим наблюдава развоя на събитията и потрива ръце. Лутер е в капан, а сганта продължава да беснее. Изнудват манастирите за откуп и тероризират онези, които отказват да се отрекат от Рим. Германия е в пламъци. Тогава германските феодали нанасят кръвав ответен удар. Съчинението на Лутер „Срещу селските банди от разбойници и убийци“ (1525 г.) благославя действията им. Уговорен от Лутер, курфюрстът на Витенберг се съюзява с херцога на Брауншвайг и ландграфа Филип Хесенски. Наемниците на коалицията нападат размирниците, водени от Томас Мюнцер. Естествено, обучените войници побеждават безредните тълпи на селяците. Пет хиляди селяни са изклани. Пленниците увисват на бесилото. В Германия започват преследвания и изтезания, страната е удавена в кръв. Навсякъде разпъват селяните на колелата за мъчения, пекат бунтовниците на бавен огън, обезглавяват ги, бесят ги, разкъсват ги на четири части.

Въпреки че земята се оцветява в червено от пролятата кръв, Лутер пише: „Смятам, че е по-добре всички селяни да бъдат заклани, отколкото князете и магистратите, защото селяните извадиха меч без разрешението господне.“ И насъсква: „Властниците най-сетне да ги насметат заедно, да удрят и да бесят.“ Накрая продължилите няколко години селски бунтове в Германия и Австрия биват жестоко потушени. Убити са общо 130 000 селяни – на бойното поле и на ешафодите. До наши дни са достигнали документирани хвалбите на един от палачите, че е отсякъл сам над 1200 глави. Много от селяните изгубват домовете си и търсят закрила в горите.

Докато Лутер издава един след друг антиселски манифести, папата тържествува. Смята, че е настанал неговият час. Отмъщението не трябва да закъснява. Селяните мислят, че Лутер ги е предал. Нима не са тръгнали да осъществят неговите идеи? А той се съюзява с благородниците! Обикновените хора прекръщават доктор Лутер на доктор Люгнер*. Лутер се превръща в една от най-мразените личности на своето време и вече не се осмелява да си подаде носа навън от Витенберг.

При това отначало е приветствал въстаниците, в най-черния им час ги предава. Семето, което е посял, покълва, но не така, както е мечтал.

А страната не се усмирява. Навсякъде изведнъж се появяват самозвани пророци. Създават се нови движения. В Швейцария започват да говорят за Цвингли, чието учение доста се различава от Лутеровото. Лутерани, хусити и цвинглианци се нахвърлят един срещу друг. Евангелисткото движение се разпространява във Франция и далеч на север. Цяла Европа ври, дори Англия и Полша. Евангелизмът, вдъхновен от Лутер, се разклонява, видоизменя, оглавяват го нови водачи и теоретици, които съвсем не следват витенбергската интерпретация на СЛОВОТО и дори в някои случаи се борят срещу нея.

Въпреки разликите всички тези движения са по-близо до Лутер, отколкото до папата. Рим отново вижда как потъват гемиите му, още повече че с навременната смяна на позициите и подкрепата за князете Лутер отново печели почва в Германия. Папата пак е в отбранителна позиция. В това време Лутер се готви да изиграе нов номер „на дявола и на папата“. В разгара на най-големите размирици бившият монах решава да встъпи в брак.

Историята се развива през 1523 г. Един ден до Лутер достига зов за помощ. На дванайсет монахини от манастир на ордена на систерсианките им е дошло до гуша от благочес-

* Lügner (нем.) – лъжец. – Б. пр.

тивите молитви и лишено от мъже съществуване. Всички са потомки на благородни семейства и желаят да зарежат манастира. Лутер се заема с делото. Успява да наеме помагачи. Намира търговец, който редовно снабдява манастира с делви бира и качета солена риба, натоварени в покрити със зебло каруци. Дванайсетте монахини се скриват в една каруца малко преди керванът да потегли обратно от манастира, може би дори се напъхват в празните каци. Бягството е сполучливо, отвличането успява.

Лутер се забавлява прекрасно и полага доста усилия да задоми монахините. Но една от тях, на име Катарина, не съумява да докопа патриция, когото си е харесала. Лутер отчаяно започва да ѝ търси подходящ жених. Предлага ѝ да се омъжи за някой си доктор Глац. Но Кете дръзко заявява, че щом ще е доктор, предпочита да е доктор Лутер, защото Глац не ѝ е по сърце.

Лутер е потресен. Дни наред се колебае и се допитва до съвестта или разума си, пъхнал ръце в джобовете. Защото ученият господин доктор Лутер е всичко, но не и привлекателен – груб, с едри кокали и тлъсто туловище, а ето че го е пожелала жена от плът и кръв. Накрая добрият Лутер решава, че няма какво да му мисли. Бившият монах се оженва за избягалата монахиня. По-късно тя ще му роди шест деца.

Това, естествено, налива вода във воденицата на противниците му. Папата в Рим заклеява безбожния разврат, мнозина бивши съратници се отвърщат от „разгонения“ Лутер.

Рим изважда най-тежката си артилерия срещу жените и плътските желания. Лутер и този път не се предава. В отговора си нарича папата „сатанинска издънка“, „наместник на дявола“ и „антихрист“. Епископите са „безбожни лицемери“, монасите са „паразити, убийци и палачи“.

В гнева си Лутер настоява всички епископи и игумени да бъдат удавени в Рейн, хулите му нямат равни.

Но макар да не го нападат пряко, Лутер е следен на всяка стъпка и знае това. В едно от писмата си се оплаква, че когато пръдне във Витенберг, в Рим веднага го помирисват.

Борбата му с папизма обаче продължава (имената на папите се менят, но институцията си остава). Селските въстания и женитбата му са само съпътстващи обстоятелства в същинската му война – войната за вярващите, защото лутеранските идеи се разпространяват неудържимо. Появяват се обаче и многобройни „паралелни“ пророци и Лутер се заема да формулира по-точно учението си, така да се каже – да го изсече от камък. Старите съратници му помагат. Но той, който в миналото е проповядвал толерантност, се превръща в догматик. Папата в Рим го напада с ново обвинение – Лутер е станал родоначалник на цял куп различни християнски изповедания. Тази критика е ярна и затова боли, ето защо Лутер полага всички усилия да извае единна „евангелистка“ вяра, която се опира само на *светите писания*, тоест на евангелието. Същевременно той спори с витенбергианците, цвинглианците, прекръстителите и всички възможни и невъзможни секти. Дори си служи с цензура (в Саксония и Бранденбург през 1525 г.). Пет години по-късно вече съветва да се прилага смъртно наказание срещу носителите на еретични идеи!

Съратниците му, за разлика от него, настояват отстъпниците да се вразумяват само с физически наказания. Повечето правителства са съгласни с тезата му, че за държавата е добре да има единно религиозно вероизповедание (правотата на този възглед не е доказана в исторически план). Вследствие на това протестантските владетели конфискуват имуществото на католическата църква, всъщност *заграват* е може би по-точен израз.

Лутер продължава да раздава удари като пощурял. Нахвърля се дори срещу уважавания хуманист Еразъм

Ротердамски. Проклина евреите, защото не са християни, и то с език, способен да накара кръвта да замръзне във вените. Конкурира папата, защото вече има претенцията, че единствен той проповядва абсолютната истина.

Необикновенният успех на неговото учение сякаш потвърждава правотата му.

През 1527 г. лутеранското изповедание вече е станало „ортодоксално“ на територията на половината Германия. На католиците им се иска да се скрият в миша дупка. Гражданите повсеместно преминават към лутеранството – в Аугсбург, Магдебург, Страсбург, Нюрнберг, Брауншвайг и много други германски градове. Хамбург, Бремен, Рощок, Любек, Данциг (днешен Гданск), Рига, както и много швабски градове стават протестантски. Князете също заемат страната на Лутер, защото не искат да изпуснат възможността да се облажат с имуществото на църквите и манастирите.

Източна Фризия, Силезия, Шлезвиг-Холщайн, части на южна и на западна Германия се отделят от католическата църква. Католицизмът с мъка успява да се задържи в Майнц, Трир, Кьолн и в Бавария, но едва след като папата е принуден да направи огромни отстъпки. Възлагат на новия райхстаг да разреши проблема, но всички кроежи с цел да бъде орязана властта на лутераните се провалят, дори когато император Карл отново оказва подкрепа на Рим. Масово се подписват протестни писма, от които води произхода си понятието „протестант“.

Лутер, който официално все още се води под имперска опека, наблюдава събитията отдалеч. Император Карл се проваля отново и отново, докато евангелистите (лутераните наричат себе си така, защото приемат евангелията за единствено валидната основа на своята вяра) преуспяват. Карл заплашва, размахва юмрук и подготвя война. Но и протестантите въоръжават армии. Добрите новини за тях се множат. Англия и Скандинавия се отделят от

Рим. Дори католическа Франция сключва споразумения и съзаклятнични с лутеранските имперски князе, за да не позволи да се разрасне неудържимо властта на Хабсбургите, олицетворявана от император Карл.

На заден план Лутер продължава да злорадства, докато поредният папа беснее. Започва да съчинява химни и да композира църковна музика и половин Германия му приглася, докато папата все не успява да улучи верния тон. Големият еретик отдавна се е споразумял с лутеранските владетели. Религията се е превърнала в политика, въпросът за вярата е отстъпил на втори план, първостепенен е въпросът за властта.

Неимоверно практично за протестантите се оказва обстоятелството, че в лицето на Лутер си имат нещо като свой папа. Когато Филип Хесенски попада в плен на „нагона“ (всъщност той е женен, съпругата му е жива и го е дарила със сюррия деца, но негово височество е хвърлил око на нова невеста), той отправя запитване към Лутер да му разреши двуженство.

Лутер тихомълком се съгласява, дава благословията си, но с искането всичко да си остане скрито-покрито. Скандалчето обаче се разчува и папата получава още един повод да разобличава двойния морал на Лутер. Това обаче не пречи на бившия монах да се издигне до неограничен владетел на протестантите. В тази си функция през 1545 г. той още веднъж напада с невъобразима ярост наместника на свети Петър. Публикуван е трактатът му, озаглавен „Срещу папизма в Рим, основан от дявола“. Лутер неистово обругава папата, нарича го содомит и недодялано магаре, проклина го – дано го тресне гръм и да го изгори светкавица, да го уморят чумата, френската болест и проказата.

Недооценявайки силата си, Лутер дори настоява папската държава да бъде разтурена и да се включи в империята. Рим и папистите трябва да бъдат изтрети веднъж завинаги

от лицето на земята. Лутер призовава да бъде изтръгнат езикът на папата еретик, в краен случай да го приковат за езика към бесилото.

Успехът сякаш потвърждава правотата му. Протестантството продължава победния си поход. В Скандинавия новата вяра покорява народа с щурм. В Шотландия, Англия и в Америка католицизмът окончателно бива изтласкан с помощта на Калвин (а Калвин е немислим без идеите на Лутер). Лутеранските идеи се разпространяват и в източната част на Европа. Католическият император Карл, след като се е освободил от натиска на турците и Франция, отчаяно се опитва да възвърне Германия към правата вяра. Решава в своя полза няколко важни битки, но по ирония на съдбата се препъва в самия папа, който завижда на Хабсбурга за победите и не желае да позволи ватиканската държава да бъде изцяло обкръжена от неговата империя. В точния момент папата оттегля войските си, така че накрая се постига патова ситуация с протестантската армия.

Cuius regio, eius religio – който управлява, той определя религията. Върху този принцип се споразумяват накрая враждуващите страни.

Въпреки това връщият котел не се успокоява. Протестантското движение набира сили дори във Франция. Евангелистите укрепват особено в северна Европа, Англия, Шотландия и Нидерландия. Макар че някои държави, например твърдо католическата Испания, им се опират, протестантството продължава несравнимия си победен ход.

Десетилетия, столетия по-късно битките продължават, а протестантството запазва наркотичната си привлекателност, на която малцина са способни да устоят.

Борбата наистина трае векове – от Трийсетгодишната война в Германия до кървавите сблъсъци на католици и протестанти в Ирландия.

Междувременно Лутер отдавна е завършил земния си път. След като весело пирувал с приятели, той се оплакал

от стомашни болки. Силите му бързо се стопили, повален бил на легло. Мозъчен удар парализирал езика, произнесъл толкова хулни думи. Издъхнал на 18 февруари 1546 г. Пренесли трупа му във Витенберг, където го погребали в дворцовата църква.

Най-великият от всички еретици е мъртъв, но създателят на нова религия е безсмъртен.

ЧЕТИРИТЕ ТАЙНИ НА УСПЕХА НА МАРТИН ЛУТЕР

Наивно бихме могли да се запитаме защо и как този първоначално абсолютно незначителен монах в абсолютно незначителното градче Витенберг е успял да постигне подобен поразителен ефект? Нито е притежавал подходящи физически дадености, нито е бил благословен с богатство, камо ли да разполага с необходимите връзки, които да направят възможен възхода му. Напротив, бил пълен бедняк, произхождал от – меко казано – скромно семейство и поради монашеския си обет трябвало да се покорява във всичко на вишестоящите. Снагата му била груба, тромава и набита, шкембето му – тлъсто, лицето му издавало селяка, бил умопомрачително грозен. Всъщност не притежавал нищо изключително – и въпреки това обърнал света наопаки, разцепил християнството, създал нова религия и предизвикал чудовищно разместване на властовите пластове.

Още от ранна възраст започнали да го тормозят различни болезки, въпреки тях обаче той пишел, пишел и продължавал да пише. Идеите му вълнуват умовете, повлияват на князе, крале и императори, противопоставят се на папата – най-властната институция на епохата. Лутер буквално показал голия си задник на светия отец, обсипал с най-груби хули епископите и кардиналите и въпреки това се отървал, докато

други, по-незначителни еретици били изпържени на кладата, както бил обичаят по онова време.

Какви тогава са тайните на огромното му влияние? Можем да разграничим четири фактора, подпомогнали успеха на Лутер, които го издигат далеч над съвременниците му. Да ги разгледаме в обратен ред.

Фактор номер 4

Няма значение дали харесваме, или не харесваме Лутер, дали сме съгласни с тезите му или не. Можем да го наричаме подлец, еретик, безбожник или дявол. Въпреки всичко не можем да му отречем едно – смелостта. Куражът му едва ли има равен в историята. Той плюел на властниците и имал дързостта да се противопостави на институцията, която не само можела да разруши кариерата му и да го убие, но (поне теоретично) притежавала властта да го лиши от безсмъртие, тоест да му отнеме вечността. Какъв човек! С перото си низвергнал най-могъщата институция на своето време, сякаш притежавал сто ръце, с несравним гняв, с ярост, сила и страст, която не може да не предизвика възхищение, независимо дали го проклинаме, или го смятаме за светец.

Лутер бил по-смел от хиляди воители, истински интелектуален Херкулес, сърцат до невъзможност. Понякога искрено желяел да свърши на кладата, та борбата му да приключи. Не го плашела една от най-мъчителните смърти – изгарянето.

Не се страхувал и от дявола, с когото много пъти влизал в двубой, например когато го замерил с мастилницата – това може и да е само красива легенда, но все пак илюстрира нагласата му. Притежавал дарбата напълно да презира авторитетите, независимо дали ставало дума за всевластния и най-християнски император, или за наследника на свети Петър. Трябва да го обичаме заради смелостта му, независи-

мо дали искаме или не. Но тази смелост се разгърнала само благодарение на една друга негова дарба.

Фактор номер 3

Мартин Лутер бил несравним гений на комуникацията. Независимо дали се изявявал като оратор в ролята на проповедник от амвона или като писател, епохата му не познава толкова продуктивен автор. Изпод перото му са излезли безброй трактати, очерци, преводи, стихове, песни, памфлети и още много други съчинения.

Той пишел и проповядвал, проповядвал и пишел със скорост, която оставяла враговете му далеч назад. Литературната му продукция наброява 600 заглавия. Приживе публикувал около 350, някои многократно.

Въздействието им било огромно.

През 1520 г. името Лутер оглавявало списъка на най-търсените книги, дори във Франция. В Италия, Испания, Холандия и Англия също се биели за книгите му. Още докато бил жив, във Витенберг били отпечатани сто хиляди екземпляра на превода на Новия завет. Неоторизирани печатари направили състояния с пиратски издания. Новият завет станал най-четената книга в Германия. До смъртта му изданията на неговата Библия достигнали 430 на брой. Продадени били над половин милион екземпляра. Книгите му се харчели като топъл хляб, също и кратките позиви, които представлявали взривоопасна сензация. Издателите му натрупали огромни богатства. Само между 1517 г. и 1520 г. се продали 250 000 екземпляра от трактатите му. Към 1520 г. позивът „Към християнската аристокрация“ претърпял 13 издания.

Дори когато боледувал, Лутер точел перото си като нож. Проповедите му са безбройни и едва ли могат да бъдат обхванати. Човекът пишел, говорел и публикувал със смайваща скорост и невероятно качество. Сякаш

между другото създал нов език, така наречения ранен нов висок немски, и подарил на „германската нация“ нейната култура! Докато останалите учени още се въргалияли в латинския, той се заслушал в приказките на обикновения народ и пишел и говорел, говорел и пишел, без да го е грижа, че езикът му е брутален, просташки, циничен, простоват, краен, селяшки или груб – важното било да го разбират! Няма равен в изкуството на комуникацията. Владеел всички трикове на реториката. Умеел да проклина и да ругае като най-закоравелия безбожник и да пее „осанна“ като най-нежната и богобоязлива монахиня. Умеел да завладява слушателите си, познавал всички словесни акробатики, граматически тайни и възможностите на градацията. В умението да използва палитрата на реторичните тънкости се приближавал до Цицерон, когото надминал по ударна сила. Езикът му е несравнимо образен и пиперлив. Лутер комуникира – понякога прекалено солено, но комуникира. Което означава, че стига до аудиторията си, за разлика от клетниците драскачи, които се криели зад безкръвния си език. Говорел с притчи и алегии, които можели да се мерят с онези в Библията и улучвали точно в целта. Умело изваждал действителни случки от всекидневния живот на хората и използвал познатите неща от обкръжението им като ракета носител, с която да изпрати към тях своето послание. Не се стряскал от никаква свинщина, когато ставало дума да придаде пластичност на езика си. Бил недостигнат майстор на образния език. Заради грубостите и цинизмите народът се чувствал свързан с него и така Лутер създавал афинитет към себе си. Помагало му и това, че знаел Библията наизуст отпред назад и обратно и бил в състояние да обори с цитати всеки противник. Умеел да формулира афористично, остро, бодливо, точно и целенасочено. Когато било необходимо, измислял нови думи и изрази.

Лутер никога не се проявил като уравновесен автор, никога не се показал предпазлив или боязлив. Напротив. Удрял с думите като с чук по наковалня. Обичал провокациите, дисонансите и партийността.

Когато се спускал в опасните бездни на циничния език, това му носело предимството, че привличал внимание, както и че винаги предизвиквал смях. Никой не можел да сдържи усмивката си, никой не можел да се въздържи да не преразкаже анекдотите му. Хуморът – увлечението на боговете, бил съкровеният му занаят, макар да бил груб хумор, където пръдните миришели особено силно и лайната се изсирали с всякакви възможни цветове. Лутер престъпил най-свещените табута и измислил най-богохулните ругатни, воден от целта да шокира – изключително съвременна пиар техника.

Предпочитанието му към сегашното време (Лутер се отвърщава от миналото просто време) прави речта му директна, непосредствена, по-лесно разбираема, впечатляваща, въздействаща. Подкупващи са яснотата му, силата, словесните картини, подправени с примери, впечатляваща е стегнатостта. „Казвай много с малко, кратки, точни думи“ – към това се стремял винаги.

Словото му е апелативно, запомнящо се и изпъкващо. Лутер съумява да постигне с едно изречение ефекта на тромпетен зов, на удар върху тъпан, можел да срине цяла сграда. Способен бил да произвежда лозунги, както бихме се изразили днес, да създава кратки, ясни сентенции, с които да замахва като с меч и да оставя неизличимо впечатление.

Винаги се стараел да бъде ясен, разбираем, понятен и лесен. Отказът му от латинския не е единственият гениален ход. Проява на изключителна интелигентност е използването на речта на обикновените хора. Съветвал да се вслушваме в говора на майката у дома, на децата из улиците и на продавача на пазара – рецепта, която е златна за

всеки писател. Синтаксисът му е ясен, лишен от сложност, праволинеен.

Лутер създава и нови думи, наложили се в съвременния немски, като *Blutgeld*, *Kainsmal*, *Machtwort*, *Sundenbock*, *Feuereifer**. Те светкавично предават посланието си, дори и никога да не си ги чувал, и така подпомагат разбираемостта.

Неволно, и вероятно без да го осъзнава, Лутер оформя цяла една култура, защото хиляди писатели след него плагиатстват и го копират. Същинската му тайна е непреклонната воля да транспортира посланието си. Този напън, този нагон, този натиск да разпространява СЛОВОТО БОЖИЕ в най-чистата му форма го окриля и го издига до висините. Той стои зад всичките усилни години, прекарани в стаичката, пишейки, готов във всеки момент да използва перото като кама, за да убие врага си със словото. Същевременно този човек е обсебен от невероятен гняв, от свещена ярост. Те го мотивират да литне до небесата и ни отвеждат до следващата тайна на неговия успех.

Фактор номер 2

Надълго и нашироко се разсъждава дали Лутер е бил черна или бяла фигура, дали има заслуги за историята на човечеството или обратното. Дали е бил дявол или пророк? Различните вероизповедания до самия си край ще отговарят различно на този въпрос, но едно не можем да му отречем – този човек се бори за по-възвишена етика.

Ето изходната му точка, основата. Макар тази етика да е напълно субективно дефинирана, трябва да признаем на кресливия свадливец, че е бил напълно убеден в правотата си и в призванието си да проповядва един по-възвишен

* Сложните съставни съществителни означават кръвна дан, Каинов белег, властна дума, козел отпущения, пламенно усърдие. – Б. пр.

морал. Това убеждение му дава сили и му помага да забрави страховете, които го измъчват, защото целта била да се създаде по-добър човек, да бъде защитен истинският бог. Макар самоволно очертана, в произволно определена рамка, тази етика му позволява да се издигне до небесата. Затова той смело повежда борба срещу пороците на Рим, срещу продажбата на санове и злоупотребата с опрощаването на греховете, срещу продажността, алчността и лъжовността на своето време, като си служи с всички средства, с които разполага. Нищо не е в състояние да окрили човека повече от борбата за една по-висока чест, за почтеност и етика, колкото и субективно да са дефинирани.

Лутер се чувствал проникнат от целта, която преследвал, тя му придавала свръхморални сили и неизчерпаема енергия. Позволявала му да изтърпи страданията, преследването, измяната, болките и болезките. Дали тази субективна етика наистина служела на общото благо, ще разгледаме по-късно. Тук е важно да кажем, че тя безкрайно силно мотивирала Лутер и го тласкала напред.

Фактор номер 1

Има една причина, заради която доктор Лутер бил способен да привлече човешките сърца, независимо дали принадлежали на крале и князе, на свещеници, монаси или на селяни.

Една е причината, поради която незначителният проповедник предизвиквал толкова масирано въздействие, че понякога сам се учудвал.

Говорим за свободата.

Нищо не окриля хората повече от дъха на свободата – религиозна, философска, икономическа, финансова, политическа или социална свобода. Индивидуална свобода, свобода от опекунство, свобода от авторитети – точно тази точка улучва Мартин Лутер.

Безмерното му въздействие можем да проумеем само ако си дадем сметка, че донесъл на хората свобода. Освободил ги от опеката на папата. Изведнъж *писанието* станало по-важно от всеки папа, епископ или свещеник. Вярващият сам можел да види кое е СЛОВОТО БОЖИЕ, сам да го прочете. С едно драсване на перото си, с няколко петна мастило Лутер заличил най-големия авторитет на своето време – папата. Хората изведнъж осъзнали, че столетия са ги държали вързани на каишка. Че са се хванали в мрежите на самозван авторитет, който необосновано се опитвал да се легитимира с Библията. Отхвърляйки го, те вече можели да отхвърлят и финансовите окови. Точно това целяла борбата с търговията на индулгенции. Невъобразимите страхове от адския огън, кошмара, че ще прекараш хилядолетия в пъкъла, където ще те варят, пекат и задушават – Лутер ги премахва, като заявява, че не парите, а само вярата в Бога може да изкупи греховете. Изведнъж хората виждат възможност да постигнат свобода – свобода от духовния и от материалния гнет. Необходимо е само да поместиш с един пръст похлупака на гърненцето, в което държат свободата, и народът сам ще те последва!

Лутер възвърнал на хората свободата да мислят собствени си мисли – свобода, основана на Библията, но все пак! Князете също си отдъхнали, вече не се изисквало от тях да целуват краката на Рим и можели да се отделят от папата изнудвач. Разхлабили се юридическите, политическите и теологическите окови. Изкусителният повей на свободата появил из всички градове и села на Германия и опиянил всички.

Дори селяните повярвали за известно време, че с Лутер е настъпил златният им век, докато не ги върнали твърде жестоко в действителността и не били принудени да осъзнаят, че и свободата си има своите граници.

Такива били тайните на успеха на Мартин Лутер, дал ход на движение, което променило света. В този ред на

мисли бихме могли да го възхваляваме и да го боготворим до края на света, ако не бяхме изпуснали нещо твърде важно.

ГРЕХОВЕТЕ НА ЛУТЕР

Големите грехове на Лутер съвсем не са, че взел за жена монахиня или че се отдавал на сексуални фантазии. Всъщност в това отношение той проявил повече честност, благоприличие и праволинейност от много свои съвременници, които вършели всичко скришом под юргана, но пред хората се представяли за по-големи католици от папата.

Не, греховете на Лутер са от съвсем различен характер. Да вземем на прицел една от най-горещите теми – дискриминацията на евреите.

През XVI век религиозният антисемитизъм възприема нови своеобразни форми. На Мартин Лутер принадлежи основна заслуга за това. Важна роля тук играят също „реформираните“, „евангелистките“ и „протестантските“ религиозни групи. Извънредно интересно в тази връзка е, че *старият Лутер*, така го назовавали неговите изследователи, се представя за по-непогрешим от папата. Той нееднократно се увлича в най-дивашки нападки и словесни изблици на омраза срещу евреите.*

Изблиците на Лутер срещу евреите не могат да бъдат оправдани само с грижата за душевното спасение на неговото паство, както се опитват да направят днес някои

* Наред с антисемитските изяви на Лутер можем да споменем тези на Йозеф Пфеферкорн, Еразъм Ротердамски и Йоханес Ройхлинг. Пфеферкорн публикува през 1507 г. в Нюрнберг и Кьолн така нареченото си „Еврейско огледало“ на немски и латински език. Следват трактати като „Враг на евреите“ от 1509 г. с яростни антисемитски изблици. Еразъм от своя страна в едно писмо около 1515 г. установява, че „Франция е най-чистата и процъфтяваща територия на християнството, защото единствено Франция не е заразена с еретици, бохемски схизматици, евреи и полуеврейски мараноси.“ Според Еразъм дори покръстеният евреин никога не става стопроцентов християнин, а си остава полуевреин. – Б. авт.

негови защитници. Признаваме, че ако Лутер се бе задоволил с няколко странични удара срещу евреите, например в „Предговор към Ветхия завет“, където ни съобщава, че „евреите се заблуждават“ и не разбират правилно библейските закони, това би било сравнително безобидно. Същото се отнася за твърдението му, че „всички евреи и езичници са грешници“. Подобна позиция е простима и разбираема при наличието на богоугодна ревност. Но по еврейския въпрос старият Лутер изважда тежката артилерия. Още в съчиненията си от трийсетте и четирийсетте години той обсипва евреите с хули и обидни прозвища заради „упоритата им слепота“. В четирите антиеврейски трактата обаче отношението му към евреите изпъква в съвсем различна светлина – „Срещу сабатяните до един добър приятел“ (1538 г.), „За евреите и техните лъжи“ (1543 г.), „За Хамфор и рода Христов“ (1543 г.), „За последните думи Давидови“ (1543 г.). В тях майсторът на словото Лутер предупреждава за „опасността от еврейската зараза“, възпротивява се на „лъжите на равините“ и обвинява евреите, че изопачават и погрешно тълкуват светлото писание. И не само това. Лутер изнася истински тиради на омразата. Ето какво пише „реформаторът“ в оригинал: „Всичко обаче е вярно в присъдата Христова, че те (евреите) са отровни, зли, отмъстителни, злоради змии, наемни убийци и дяволски изчадия, които тайно вредят и забиват нож в гърба, защото не могат да го сторят явно. Освен дявола, християнинът няма по-зъл и по-заклет враг от евреина. (...) Евреите да се покръстят, а които не пожелаят, то да не ги търпим край нас!“

Лутер така яростно се нахвърля върху „турците, езичниците, евреите и еретиците“, че думите му направо задавят и читателят се пита дали това е същият Лутер, който в ранните си години толкова пламенно заклеява антиеретическите безобразия на римокатолическите паписти и

защитава честта на съвестта. Евреите, турците и папистите за него не са вкупом „щурмоваците на дяволската армия“. Три дни преди смъртта си Лутер отново обругава евреите: „Евреите са ни открити врагове и не престават да хулят нашия Господ Христос, наричат Дева Мария курва, а Христос – копеле, и ако можеха, с радост биха ни затрили всичките. А и често го правят.“*

Безспорен и исторически доказуем факт (признат както от католическия, така и от протестантския лагер) е, че Лутер наричал синагогите „училища на лъжата“ и съветвал властите да ги изгарят, да конфискуват еврейските книги и да прокуждат самите евреи. Историците отбелязват също нетърпимостта му към еврейските банкери и омразата му към лихварството. През последната година от живота си Лутер изпада в истинска антисемитска ярост и обвинява евреите, че са упорит, неверен, надменен, порочен и достоен за отвращение народ, чиито училища и храмове трябва да бъдат изличени с огън от лицето на земята.

„Първо, да се изгори с огън синагогата им и който може, да добави към него сѐра и катран, пѐк ако се яви някой, способен да им хвърли и адския огън, също ще бъде полезно... Така да се постѐпва за честта и славата на Господа наш и на християнството, та да види Бог, че сме християни... Освен туй, да се разбиват и рушат също и къщите им... Освен туй, да им се отнемат книгите, молитвениците, талмудите и цялата Библия и да не им се остави нито лист... Четвърто, да се забрани на равините им под смъртна заплаха да преподават оттук нататѐк... Пето, да се вдигне закрилата над пътуващите по пътищата евреи... Шесто, да им се забрани изцяло лихварството... и да им се отнемат всички пари в брой и накити от сребро и злато и да се заделят да се пазят. Ако

* Цитирано по Heiko A. Obermann, *Wurzeln des Antisemitismus*, Berlin, 1981. – Б. авт.

това не помогне, то трябва да ги прогоним като бесни кучета.“*

Ирония на съдбата е, че най-големият от всички еретици накрая сам се превръща в гонител на еретиците. Към края на живота си Лутер призовава да се организират истински кръстоносни походи срещу друговерците – не само срещу евреите, но и срещу други секти.**

Макар че религиозният антисемитизъм на Лутер не може да се сравнява с расистки обоснования антисемитизъм, той най-малкото съставлява оправдание и изходна основа за изключително тежките изстъпления срещу евреите в протестантска Европа през XVI, XVII, XVIII и XIX век.

Но нека да продължим изследването си. Един от греховете на Лутер е отношението му към селяните. Той благославя похода на князете срещу въстаниците. Одобрява употребата на сила, макар и само в отделни случаи, независимо че често се опитва да призовава към мирно уреждане на споровете. Поведението му по време на селските бунтове обаче е всичко друго, но не и християнско. Тук той напълно се проваля.

Обладан от „свещен гняв“, както сигурно сам би се оправдал, Лутер клейми многобройните си врагове, тоест онези, които не споделят неговото разбиране за истината. Така Лутер ни се представя като обикновен фанатизиран поп, проводник на пороците, срещу които довчера се борил.

Равносметката, която остава да се направи за личността на Мартин Лутер, за сетен път ще потвърди, че историята показва несравнимо чувство за хумор.

* Цитирано по Will Durant, *Das Zeitalter der Reformation*, Frankfurt, Berlin, Wien, 1982. – Б. авт.

** През 1525 г. Лутер въвежда цензурата в Саксония и Бранденбург, за да неутрализира сектите на кръстителите и цвинглианците. Дори препоръчва да се прилага смъртното наказание. Срв. Уил Дюран. – Б. авт.

ИЗЛЪГАНИЯТ ЛЪЖЕЦ

Лутер с цялото си същество бил съсредоточен върху СВЕТОТО ПИСАНИЕ. С негова помощ фанатично защитавал обичайния теологически светоглед, според който (само един пример) Слънцето се върти около Земята, а не обратното. Аргументът на Лутер: „Защото Исаия спрял Слънцето, а не Земята.“

Лутер проявява върховна консервативност и поради букваждството си е далеч по-старомоден от мнозина съвременни теолози. За това сигурно са допринесли монашеското образование с непрестанните молитви, изкупления, постове, самоизтезания, принудителното смирение и страхът от ада. У Лутер личи особен ужас от свети Павел и неговите видения за пъкъла и Страшния съд. В известен смисъл Павел го е улучил право в сърцето със способността си (твърде подобна на Лутеровата) да мрази и да беснее. Лутер постоянно е преследван от видения на дявола, всъщност поддържа едва ли не съкровени отношения със сатаната. Вярно е, че освобождава хората от зависимостта им от папата, но в замяна на това ги приковава към една книга. Допринася да продължи съществуването тъкмо на най-жестоките догми в тази книга, което е равносилно на регрес в интелектуално и хуманистично отношение. Проявява нетолерантност като всеки инквизитор и без съмнение е отговорен за религиозно мотивираната омраза, разяждала Германия и други страни векове наред. Последното определено е най-големият му грях. Още докато е жив, са избити 130 000 селяни, което не го разстройва особено, защото обича хората по-малко от господ, в пълно неведение за факта, че можем да обичаме бога истински едва след като истински сме обикнали хората.

Как тогава да оценим Мартин Лутер?

Всъщност той е бил от глава до пети монах, свещеник, човек на расото. Не бил способен да мисли в категории, различни от библейските, категориите на райа и на ада. С цялото си същество бил един от онези фанатични попове, които самият той хули толкова невъздържано. Насъсквал народа. Постоянно разпалвал бунтове и размирици, подтиквайки от вечния си гняв, заради който бил способен да избълва всякакви богохулни ругатни и най-грозни цинизми. Проклятията му са насочени най-вече към папската институция, която му отвърща с отлъчване. Негова заслуга е, че християнската общност започва да мисли малко по-самостоятелно, тъй като Лутер ѝ отнема върховния авторитет, само че не след дълго самият той се опитва да заеме опразненото място. Лутер далеч не утвърждава свободата, а само илюзията за нея. Поне отчасти носи и отговорността за последвалите верски войни, особено за Трийсетгодишната война, в която загива една трета от населението на Германия! Но не е изцяло невинен и за изстъпленията във Франция, за Хугенотските войни, за верските конфликти в Англия, северна и източна Европа. Езикът му кълти като дрънкане на оръжия и изобилства от провокации. С лозунгите си той шиба слушателите си като с камшик, докато кръвта им кипне и те вдигнат оръжие.

Подобно на много свещеници преди и след него, Лутер благославя верските войни, позовавайки се на бога. Детронира папата, но на мястото му веднага поставя нов папа – себе си. В края на живота си се смята за непогрешим. Всеки, който му противоречи, автоматично става еретик и враг, дори хуманистът Еразъм.

Най-лошите грешки на Лутер са призивите към насилие, нетолерантността му и чудовищната самомнителност.

През целия си живот той не осъзнава, че е жертва на една безкрайна ирония. Свещената книга, Библията, за чиято обща и единствена валидност се бори, всъщност е сбирка от лъжи, слухове, приказки, откраднати истории, анекдоти,

масови фантазии и хаотично струпани идеи, заети от поне пет културни общности. Така Лутер се превръща в излъган лъжец, добавил нови лъжи към старите. Притежавал достатъчно интелект, за да разбере, че папите и църковните отци векове наред са мамили народа, но не достатъчно, за да осъзнае, че преданията на древните свещеници са не по-малко съмнителни.

Засипал народа с лъжи, основани на лъжи. Научно казано, базирал се на източник, който не издържа научно-историческия анализ и не може да бъде класифициран като исторически достоверен. Този извод издърпва килимчето изпод краката на Лутер. Когато осъзнаем, че Десетте заповеди, Стариият и Новият завет са плод на непрестанни фалшификации, редакции, промени, изопачавания и допълнения, че са вдъхновени от съмнителни „явления“ и видения, от Лутер не остава особено много. Това определя и присъдата за свещеника Лутер, макар да ни е симпатичен с някои от дарбите си. Но ако е вярна библейската пословица, че хората се познават по плодовете на делата им, тук трябва да припомним милионите жертви на верските войни. Оправдава ли този кървав данък, предизвикан не на последно място и от гръмотевичните думи на Лутер, резултата, че години след това няколко стотици „просветлени“ вече имат възможността да тълкуват СВЕТОТО ПИСАНИЕ както им е угодно? Със сигурност не. Библията, която днес разглеждаме с други очи – по-критични, по-подозрителни, по-дистанцирани, е основата за всички действия на Лутер.

Но ако тази основа всъщност няма нищо общо със СЛОВТО БОЖИЕ, то тогава, уважаеми Мартин Лутер, вашата присъда би трябвало коренно да се различава от тази, която ви даваха досега теолозите. В такъв случай вие сте бил просто един фанатизиран монах, захвърлил расото, за да основе нова религия, и в този си опит причинил смъртта на милиони.

12. ОБЕКТИВНОТО ВЕЛИЧИЕ НА ПЕТЪР ВЕЛИКИ

На пръв поглед изглежда невъзможно еднозначно да бъде определен Петър Велики – най-прочутият потомък на рода Романови, живял от 1654 до 1725 г. Прекалено различни са оценките за него. Епископът на Солсбъри споменава лабилния характер и извънмерното пристрастие към алкохола на царя, който според него би се справял значително по-добре като корабен дърводелец. Ф. К. Вебер го възхвалява като „велик монарх“ и възпява „славното му царуване“. Не друг, а големият Волтер го определя като варварин, влюбен във войната, макар да му признава заслугите за основаването на нови градове и за прокарането на канали към морето. Сталин го критикува, че смъквал и последната риза от гърба на бедните селяни, а Жан Жак Русо го нарича „гений на имитацията“. Противниците му изтъкват, че е наредил да бичуват и да убият собствения му син. Привържениците му повтарят, че Петър I насърчавал търговците, създал новата буржоазна средна класа и извел Русия от Средновековието.

Как тогава да отсъдим за може би най-великия руски цар, ако трябва да се съобразим с изискването на Тацит *sine ira et studio* – без гняв и страст, без емоции, делово, обективно?

Една от причините за толкова различните оценки за Петър Велики е, че историческата наука и до днес не е дефинирала обективни критерии.

Историците, съвременници на Петър, се влачели по корем пред него – човекът бил прекалено могъщ. По-късно учените се опитват да отсъдят малко по-обективно, но повечето отново преписват от своите предшественици или се опират на гледната точка на царя и на неговите писмени свидетелства, които, разбира се, са пристрастни. Трети пък гледат само през очилата на монархизма, което също допринася за помрачаването на съдната им способност.

Така с времето се е утвърдил един официален образ на Петър Велики, узаконен и циментиран от усърдните историци, в който никой не смее да се взре с по-свеж, непродубеден поглед.

При това в историческата наука отдавна е утвърден един обективен принцип, който би могъл да разреши дилемата. Един несравним интелект отдавна е дефинирал по-висока летва, определил е твърда опорна точка в пространството. Още през 1789 г. английският философ и юрист Джеръми Бентам (1748–1832 г.) поставя разумното искане при оценката на дадена историческа личност да се използва „принципът на най-голямото щастие за най-голямото мнозинство“.*

Ето ви великолепен неутрален критерий за оценка на историческите фигури. Ако искаме да дадем безпристрастна оценка на съответния държавник, като запазим обективност, трябва само да се запитаме дали дейността му е

* В името на справедливостта трябва да назовем и други философи, например Уилям Гудуин (1756-1836 г.), който дефинира изискването „поведението ни да е такова, че да допринася за най-високото благо на най-много хора“. По-раншни източници на подобни възгледи са Джоузеф Пристли („*Essay on the First Principles of government*“, 1768 г.), Франсис Хъчисън („*Enquiry Concerning More Good and Evil*“, 1725 г.), който определя добрия гражданин като съвременник, допринасящ най-голяма полза за най-голям брой хора“, и Бекариа („*La massima felicità divisa nel maggior numero*“). – Б. авт.

допринесла полза за максималния брой, с други думи, за мнозинството от неговите поданици, за мнозинството от хората изобщо. Приложението на този обективен критерий улеснява оценката.

Да огледаме тогава някогашната Русия с нейните класи и съсловия, за да проявим възможно най-голяма обективност към царя. В страната могат да се дефинират следните обществени слоеве:

1. крепостни и свободни селяни, които съставляват по-голямата част от населението;
2. буржоазната средна класа, към която се числят и търговците;
3. свещеническото съсловие;
4. военните;
5. аристокрацията.

Но за да разберем напълно характера на Петър Велики, трябва да разгледаме отблизо и личното му обкръжение. Трябва освен това да добием и усет за руската история.

Нека припомним, че през 988 г. киевският княз Владимир Светославович приел светото кръщение и въвел християнството в Киевска Рус. Трябва да знаем също, че към края на XIII век Москва била завзета от татарите и че същите татари (наричани още монголи) покорили накрая цяла Русия и владичеството им траяло почти четвърт хилядолетие! Не можем да разберем Русия, ако не припомним падането на Константинопол, завладян от турците (мюсюлмани) през 1453 г., които помели християнството. Москва – новият център на руската държава, изведнъж се почувствала наследник на Константинопол, пазител на единствено правата християнска вяра.

Великите князе Иван III и Василий II установили тирания, благословена от руската православна църква. Москва

вече се смятала за третия Рим. (Вторият изчезнал от лицето на земята с падането на Константинопол). Великият княз Иван IV се коронясал като първия руски цар – титла, сродна на византийския кесар и римския цезар, на западноевропейския кайзер, тоест император, и призвана да обозначи могъществото на владетеля. Ето съдържанието на тогавашната дума „Русия“:

- бруталното татарско иго, продължило столетия;
- самостоятелна руска православна църква;
- владетел самодържец – цар, който управлявал с желязна неумолимост;
- аристократична клика, главно от едри земевладелци, които не били съгласни да им орежат правата.

Да прибавим към това безкрайните разстояния на руските степи, оскъдицата, недохранването, борбата за оцеляване и крепостничеството.

И въпреки всичко жителите ѝ до полуда обичали тази страна – земята, полята, горите. Чудовищни емоции, несравнима любов към отечеството бушувала в душата на всеки руснак. По способността си да понася страдания този народ няма равен в историята.

Петър е роден в това обкръжение. Още в детска възраст вижда как наоколо се водят борби за царския престол. Две партии в двора се гледат подозрително и мечтаят взаимно да си избодат очите. Накрая се споразумяват върху компромиса Иван V и Петър I да седнат на престола едновременно. Но Иван е в окаяно състояние – както физически, така и душевно, полусляп е и ще умре рано, докато Петър може да сплеска метален бокал с голи ръце. По-късно ще израсне до 2,04 м – истински богатир!

От най-ранна възраст Петър се увлича по войнишките забавления. В добавка се интересува от техника, особено когато е свързана с корабостроенето. Но истинската му страст си остават войниците. На тази любов той ще подчи-

ни дори техническите си интереси. Тази любов ще се окаже полезна, когато се стига до решаващия конфликт с противниковата придворна партия. Два от най-добрите московски полкове се поставят на негово разположение и той успява да озапти партията на Иван, въпреки че Стрелците* са на негова страна. Някои от размирниците биват изтезавани и обезглавени – Петър не страда от скрупули.

В следващият момент младият Петър посяга към абсолютната власт. Двама царе са прекалено много. След това обаче извършва сериозна политическа грешка, поне от гледна точка на пиара. Едва останал сам на престола, организира прословутите *шотовски съвети*, които не са нищо друго, освен пиянски гуляи, където се подиграват със светските и църковните сановници. Водката се лее като река, участниците се напиват до козирката и се забавляват, като избират псевдопапа и лъжепатриарх. После провеждат заседание на синода. Тръгват из уличките на Москва в пиянско шествие, крещат и се лигавят, вдигат бутилките и обиждат поповете. Това предизвиква всеобщо възмущение сред народа, аристокрацията и църквата. Само че Петър изобщо не го е грижа. Той е царят, може да си позволи всичко.

Не след дълго младият цар се посвещава на истинската си страст – войната. Първо губи една малка война срещу турците. Но се учи от поражението. Започва да създава флота, заповядва да се започне строеж на кораби, като за целта изпращат на принудителен труд дори занаятчиите. После отново потегля срещу турците. Този път съдбата му се усмихва и той се опиянява от победата. Харесал е вкуса на кръвта и на славата.

Тъй като целта му е да умножи славата си и да направи Русия „велика“, Петър решава да се посвети на изучаването на военното изкуство. Осъзнава, че Русия едва крета,

* Стрелците са елитна част, създадена от Иван IV. – Б. авт.

изостанала далеч зад другите европейски страни. Горещо завивжда на холандците за търговските им кораби, на германците – за инженерите им, на англичаните – за изкуството на навигацията и на венецианците – за уменията им в корабостроенето.

Заедно с отбран екипаж Петър се отправя на пътешествие. Отначало изучава на теория как да печели войни и успешно да побеждава вражески флоти. Но докато е в чужбина, неуморната опозиционна партия в Москва надига глава и се стига до заговор.

Царят стремглаво се завръща в столицата си. Действа светкавично. В стаите за мъчение изтръгват признания, дългите по метър кожени бичове разкъсват гърбовете на съзаклятниците. Ударите понякога чупят кости. Повече от 25 удара са равносилни на смърт. Такава е съдбата на мнозина московчани.

Петър заповядва да изровят трупа на един от заговорниците, който да символизира опозиционната партия, и на теглена от свине шейна да го доставят до ешафода, където да го залива кръвта на изтезаваните и екзекутираните. Така задушшава опозицията в зародиш.

И отново се отправя на път, сякаш нищо не се е случило. Продължава да изучава тайните на военното изкуство. Научава всичко за строежа на укрепления, за различните смески барут, за калибрите и балистиката, за корабостроенето, за флотските маневри, за тактиката. Но от холандците се учи и как се създава богатство. В онази епоха високоинтелигентните холандци развиват оживена търговска дейност, възможна благодарение на корабоплаването. Петър посещава, все с учебна цел, Англия и Швеция, Италия и Полша. Там го застига вестта за ново въстание.

През 1698 г. той без предизвестие се завръща в Москва. Отмъщението му отново е ужасно. Буквално удавя неприятелите си в кръв и отпразнува с истинска оргия на

омразата и мъстта. Стрелците – въстаналият военен елит на Москва – са избити до крак. По заповед на Петър изтезават, бесят и колят. С помощта на бича и огъня са изтръгнати всички необходими признания. В Москва вилнее насилието. Сам Петър взима брадвата, за да се превърне в палач. Беснее като истински Чингиз хан, чиято единствена техника на управление била с невъобразима жестокост да задушават в зародиш всяка опозиция.

След като изстребват напълно противниците си, Петър се захваща с болярите. Те са потомци на князете, които някога са управлявали големи части на Русия, издънки на могъщи благороднически родове. Тъй като се е заел да модернизира Русия на всяка цена и да я направи конкурентоспособна, царят на бърза ръка заповядва да отрежат болярските бради. Втора пиар грешка, защото брадата се възприемала като свещен символ на мъжествеността. Другата заповед на Петър е да се подкъсят широките ръкави на болярските кафтани. Населението на Москва пък е задължено да носи унгарска, респективно германска премяна – невъобразима обида за отдаден на традициите народ като руския.

И този народ започва да мрази Петър, да го мрази като смъртта. Царят не осъзнава, че напредъкът не може да бъде въведен с модерните дрехи. И отново се заема с любимото си занимание – войната. На първо време потегля срещу Швеция, напук на съществуващия мирен договор, който Петър с лека ръка нарушава. Шведският крал обаче разполага с опитна и чудесно поддържана армия. Войските на двете държави се сблъскват. Петър осъзнава неизбежното поражение и още по време на битката дезертира пред очите на собствените си войници. Това поражение едва не го смазва. В отговор той превръща цялата страна във военна машина. Повсеместно се набират войници, въведена е жестока система за военна повинност. Земевладелците са принудени да предоставят крепостните си селяни, не са пожалени дори придворните

чиновници, търговците и занаятчиите. След това взимат на прицел църквата – топят камбаните, за да отлеят топовни гюллета.

Въоръжаването напредва с бясна скорост. Най-сетне Петър отново тръгва срещу омразната Швеция. През 1702 г. завладява първо Ливония и Естония. Руските полкове напредват безмилостно, покорените земи систематично се опустошават, руски войници, показали и намек за страх, биват обесени или наказвани с камшик. Петър подлага на клане както населението на вражеските земи, така и собствените си хора. Когато шведският крал отвръща на удара, намира само изгоряла земя. И така, победоносният в миналото шведски крал Карл XII започва да губи битките си срещу Петър I. Царят започва да печели в играта на покер за властта в Европа, въпреки че Швеция далеч не е поставена на колене.

Опиянен от победата, Петър решава, че вече всичко му е позволено, и извършва нова грешка. Премества столицата на Русия от Москва в Петербург, който обаче преди това трябва да бъде основан и построен. Руснаците негодуват, не на последно място защото мнозина са принудени да се бършат ден и нощ далеч от родната Москва. Днешният великолепен Санкт Петербург, може би най-важният интелектуален център на Русия, бива издигнат едва ли не за една нощ. Но на каква цена! Хиляди работници и селяни принудително се трудят на строежите в блатистия район. Хиляди, десетки хиляди умират. Върлуват блатна треска и дизентерия, които покосяват руснаците като мухи. Наводненията превръщат живота на дърводелците в ад.

Коментарът на Петър: „Беше забавно да се наблюдават хората, не само селяците, но и жените им, които се бяха скупчили по покривите на къщите или в короните на дърветата, сякаш е настанал потопът.“*

* Цитирано по Reinhold Neumann-Hoditz, Peter der Große, Reinbeck bei Hamburg, 2000. – Б. авт.

Омразата срещу царя няма равна. Отношението на Петър е следното: „Знам, че хората не обичат Санкт Петербург и ще запалят града и флотата, щом предам Богу дух, но докато съм жив, ще ги държа тук, да почувстват, че царят съм аз, Петър Алексеевич.“*

В Петербург се издигат църкви и катедрали до небесата, адмиралтейството получава най-великолепната сграда. Но Петър не осъзнава колко мимолетни са плановете да превърнеш държавата си във велика сила. Никога не е изучавал историята, пълна с примери за завоевания, за които днес никой не се сеща.

В разгара на петербургската си мания царят изненадващо е нападнат от турците. В другия край на империята ври и кипи. Руската армия, начело с Петър, който вече се смята за непобедим, набързо се отправя на юг.

Царят обаче за пореден път е сбъркал в сметките. Турците са силни и когато през 1710 г. се сблъсква с тях, руската армия с мъка се спасява от пълно унищожение. Петър буквално се откупва и изглежда едва сега осъзнава напълно предимствата

тавата на дипломацията. Оттук нататък започва умело да кове съюзи и коалиции. След това отново се обръща на север, решен напълно да унищожи шведското кралство. Накрая, след двайсет и една години във война, двете държави сключват мир, но при условията на Петър. Царят ликува и се самонаграждава с цели три нови титли. Вече могат да се обръщат към него като *Баща на отечеството, Всерусийски император и Петър Велики*.

В същото време и хората в Русия страдат по-лошо от кучета. Никой не е доволен. Нито духовенството, нито крепостните, нито селяните и най-малко аристокрацията. Дори търговците (съсловие, което отначало царят насър-

* Из доклада на английския резидент Джеймс Джефрис, цитиран от Райнхолд Нойман-Ходиц. – В. авт.

чава), биват изцеждани като лимони. Всичко и всеки е длъжен да се подчини на мечтите му за могъщество и на скъпоструващите му войни. За него няма нищо свято.

И не е чудно, че изнемогващият народ не след дълго се надига срещу царя, чието величие просто не може да понесе. Но едва усетил дъха на непокорството, Петър отново нанася безмилостни удари. Няколко въстания са удавени в кръв. Отново прибягват до изпитаните средства на изтезанията и екзекуциите. Двеста бунтовници са окачени на бесилки и оставени да се люлеят на вятъра, за назидание.

Хората вече мразят царя като чумата, защото когато не ги принуждава да си играят на войници, ги съсипва от данъци. Всички налози се изливат в корабостроителниците и оръжейниците. Царската администрация експлоатира населението и изпива кръвта му. Недоволен от приходите от данъка върху неотрязаните бради, Петър налага данък върху хранителните продукти. Данък се дължи дори при посещение на обществена баня или за да погребеш близките си. С данък се облагат и клиентите на точиларите, дошли да подострят ножовете си. Няма нещо, върху което Петър да не наложи данък – въпреки че историята хилядократно е доказала колко контрапродуктивни са прекомерните данъци. Но царят е принуден да финансира своите войни. Те са неговата страст и дори омразата на поданиците не му пречи да ѝ се отдава.

Равносметката ще бъде унищожителна. През трийсет и петте години на неговото господство народът преживява само една година мир, който всъщност е предпоставката за процъфтяване и развитие на всяка страна.

Военната служба става задължителна за всички класи и съсловия. Войниците в руската армия служат до живот, войската поглъща невъобразими суми.

С цел да се печели още повече понятието за крепостничество бива разширено. На господарите на манифактури-

те е позволено да държат работниците си от долните слоеве като роби. Руският народ е експлоатиран както никога дотогава. Фабрикантите получават правото да купуват цели села, да поробват цели родове. През 1725 г. съществуват 240 манифактури с *крепостни селяни* – понятие, което говори само за себе си. Ударението разбира се, пада върху производството на оръжия и военни пособия. Петър не само не променя стародавното класово общество, но го бетонира с *таблицата на чиновете*, която въвежда през 1722 г.

Все повече хора биват насилствено насочвани към военна или държавна служба. Въвежда се *поглавният или подушевен* данък, който трябва да бъде плащан дори за кърмачета и старци. За относителните свободи, които дарява на някои съсловия, царят получава отплата в чисто злато.

Истина е, че Петър разделя църквата от държавата, но това отново става единствено в името на собствената му изгода. Истина е също, че основава училища, но нека погледнем какво се изучава в тях – предимно математика, навигация, хирургия, инженерно изкуство и картография, все дисциплини, които са важни за войната и военните.

Петър не може да се откаже от войната. През 1722 г. напада персите.

Образът на Петър Велики постепенно се изяснява, но както обещахме, трябва да огледаме и личното му пространство, семейните му отношения, които открояват характера. Важна информация ще ни даде и отговорът на въпроса какво е било отношението му към жените?

Ако искаме да бъдем обективни, трябва да признаем, че Петър се отнася към красавиците като към шоколадови бонбони – излапва ги. Женитбите му се извършват с цел да осигурят престолонаследник. Първата съпруга му е наложена, но изкупва вината си с безкрайните страда-

ния, които той ѝ причинява. В края на живота си тя го мрази безгранично, и то не само защото я прогонва. Един женевски бонвиван на име Франц Лефор му служи като сводник.

Втората съпруга ражда на Петър жадувания царевич, престолонаследника. Въпреки това след години той я принуждава да влезе в манастир като монахиня Елена. Синът му Алексей е толкова възмутен от жестокостта на баща си, че се опитва да се дистанцира от него. Отвращава се от войната, огромните данъци и страданията на народа. Затова руснаците започват да виждат в него символ на надеждата. А Петър отново надушва измяна. Но преди това се опитва да възпита сина си като войник, какъвто е той самият. Неуспешно. Впоследствие толкова засилва натиска си, че царевичът избягва от него и търси закрилата на чужди дворове. Петър обаче изпраща хора след него, умилква се, лъже и заплашва едновременно, за да го убеди да се върне. Алексей се полтъгва по коварството на баща си и през 1718 г. се завръща в Русия. Веднага го окоават във вериги, разпитват го, изтезават го. Алексей назовава имена и хората са екзекутирани, нищо че са роднини. Набиват на кол един от любовниците на бившата му съпруга. Самият царски син е бит с камшик, първо му отреждат 25 удара, после още 15, за да изтръгнат нови „признания“. Накрая царевичът умира, вследствие на мъченията. Петър I е убил собствения си син.

Но това не е достатъчно. Съвременните историци са единодушни, че Петър е поддържал хомофилни връзки. Например с Пьотр Шафиров и Александър Меншиков – личности, които безсъвестно грабели руския народ, което обаче царят прощавал на любимците си. Наред с това Петър винаги разполагал с група проститутки...

Подобен живот, разбира се, не остава безнаказан. Постоянните запои, преляждането, сексуалните изстъпления, безкрайните убийства, вечните войни – дори когато си ве-

ликан, всичко това не може да те отмине, без да остави следа. Народът и цялото му обкръжение най-сетне си отдъхнат, когато на 28 януари 1725 г. Петър Велики си отива от този свят.

РАВНОСМЕТКАТА

Конкретната биография ясно очертава образа на Петър Велики и улеснява оценката – везните очевидно се накланят на едната страна. Да видим какво спечелили от управлението му отделните класи и съсловия, които съставлявали държавата.

1. Крепостните и селяните се оказали най-големите губещи. Общественият им статут не само че не бил променен, но бил бетониран с таблицата на чиновете. Работниците в манифактурите били държани като роби.

2. Средното съсловие без съмнение се ползвало с подкрепа и било насърчавано, защото Петър се нуждаел от търговци, за да финансира войните си. Но това довело до невъобразимо грабителство. Да си припомним варварските данъци, засенчили всичко, което дотогава била изтърпяла Русия.

3. Духовенството воювало с Петър.

4. На пръв поглед военните – любимите играчки на царя – изглеждат печелившото съсловие. Но не и на втори. Ако не проявявали достатъчно смелост, ги обесвали или ги наказвали с камшик. Въведена била всеобща военна повинност и никое съсловие не било пощадено, защото имало постоянна нужда от пушечно месо.

5. Загубила и аристокрацията – както висшата, така и дребната. Тъй като Петър ревниво внимавал да не се появи и намек за опозиция, той систематично орязвал правата на аристократите.

Излиза, че всички по времето на Петър Велики се оказа-

ли губещи. Оправданията му са многобройни. Русия трябвало да се модернизира, да се отвори прозорец на запад, и още куп подобни красиви, но лъжливи формулировки. В крайна сметка спечелил само един – самият Петър, който смятал себе си за въплъщение на Русия. Изгубили дори най-близките му – съпругите и синът, който платил с живота си „привилегията“ да бъде царевич.

Модерната историография отдавна е установила начините да се възмогне една държава, да се осигури нейният възход и разцвет. Десет принципа могат да гарантират „златния век“. Ето най-важните три:

1. Държавата трябва усилено да насърчава икономиката – на първо място чрез ниски данъци и добре организирана здрава финансова система. Точно тук администрацията на Петър I се проваля. Разпоредителните канали не били дефинирани правилно, администрацията на управляващата класа не била ефективна. Всичко се вършело на „ура“, стихийно.

2. Справедливост е вторият принцип, характеризиращ величието на една държава. Тук спадат осигуряването на относително равенство, премахването на драконовските наказания и спазването на човешките права. И в това отношение Петър се проваля по всички показатели.

3. Третият принцип гласи, че трябва да са налице усилия за постигане на мир, че войните трябва да бъдат предотвратени с всички средства, ако искаме една страна да процъфтява. Петър воювал през 34 от общо 35-те си години на управление. Бил истински цар на войната, който нарушавал договорите както и когато му било угодно. Изстисквал народа, за да финансира ненужните си войни, и превръщал войниците си в пушечно месо. С какъв резултат? Постоянни финансови кризи, непрестанно страдащ народ, гнет и страх. А спечелените територии? Е, след раз-

падането на Съветския съюз в края на второто хилядолетие ясно се видя какъв е резултатът от подобни завоевания – империите, набързо и грубо сковани чрез завоевателни войни, където големи части от населението не са съгласни с чуждото владичество, рано или късно винаги се разпадат. С кръв, потисничество и робство не е възможно да се създаде държава. Днес Литва е самостоятелна, както и Латвия. Бившият Съветски съюз сам отрязва клона, на който седеше, когато се включи в надпреварата във въоръжаването със САЩ. Извърши същата грешка като Петър, уж „велик“ цар, триста години по-рано – и се провали толкова закономерно, колкото и всички големи империи, чиято цялост се крепи само със силата на оръжието.

Ето как нищо не остана от Петър Велики, особено от величието му. Ако заемем малко по-дистанцирана позиция и погледнем този цар отвисоко, тоест ако вземем предвид и съдбата на околните държави, ще остане дори помалко от нищо. Днес знаем, че една държава не може да добрува, ако съседите ѝ са зле. Съвременната политика култивира гледна точка, включваща цялата планета. Умните управници като Ашока, Август, Адриан или Траян са знаели това преди хилядолетия. Приложен към Петър, този принцип звучи по следния начин: негова е отговорността, че латвийците, литовците и поляците, чиито земи били опустошени, да не говорим за шведите, турците и персите, и до днес мразят руснаците. В тези страни продължава да гори омразата, която, разбира се, е неоснователна, защото не руснаците са жестоки – такива са били само някои от водачите им. Самите руснаци са високоинтелигентен, великолепен народ, почти неразгадаеми в безкрайната си способност да страдат, обладани от невероятен патриотизъм. Но когато на върха попаднат неподходящите личности, дори подобен народ може

да бъде заблуден.

Затова днес все повече интелигентни руснаци, които познават историята си, се дистанцират от извращенията на миналото, без значение дали се наричат Сталин или Петър I.

В играта на оцеляване съседите на руснаците също изгубили. Следователно и по този въпрос не можем да пишем червена точка на Петър Велики. В известен смисъл той дори проправил пътя на по-късните тирани и диктатори. Може би комунизмът, отнел живота на около 100 милиона души, е могъл да бъде избегнат, ако го нямаше Петър I, защото крещящите несправедливости, които крепостниците, селяните и работниците били принудени да понасят столетия наред, в известен смисъл налагат възприемането на нова политическа философия. Нищо не можело да бъде по-ужасно отколкото ужасния цар!

Затова присъдата ни за Петър, който се самопровъзгласил за велик, не може да не е унищожителна. Да го наричат „велик“ е една от най-големите пиарски лъжи на нашето време. Може да бъде измислена само от хора, заслепени от любов към отечеството си, което може би е разбираемо и понятно, но едва ли е коректно. Не, Петър, самоназовал се Велики, бил варварин, който завличал в бездната всичко, до което се докосвал, вярвал единствено в собственото си право и в манията си за величие се отъждествявал с Русия. Бил хилядократен убиец и палач, подпалвач на войни. Безсрамно използвал любовта към родината и религиозните чувства на народа си в името на престъпните си цели. Бил подлец, негодник, суетен паун, военнопръстъпник. Сравнен с Екатерина Велика, която поне в първата половина на царуването си действала невероятно разумно, той се оказва пълен неудачник. В дъното на душата си остава дребен войник, който обожествявал войната и станал жертва на собствената си мания за величие. Интересът му към занаятите и корабострое-

нето е само маргинален, защото поставил тези добродетели изцяло в служба на истинския си мотив – да води война и да трупа слава. Но славата винаги е съмнителна, когато е завоювана с меч, а когато е платена със стотици хиляди жертви, е направо отвратителна.

Време е следователно да се пренапишат учебниците по история и да се отнемат на Петър I трите титли, които той някога си присвоил в безкрайното си самодоволство; защото самият народ никога нямало да му даде прозвището *Велики*.

13. ГАЛИЛЕО ГАЛИЛЕЙ: „И ВСЕ ПАК ТЯ СЕ ВЪРТИ!“

Най-известното изречение на този световноизвестен астроном и физик е легенда. *Eppur si muove!* И все пак тя се върти! Уви, тези думи само се приписват на Галилео Галилей. Разправят, че ги измърморил напук на инквизиторите в Рим, които поискали от него да се откаже от „лъжливото“ си учение, че Земята се върти около Слънцето. Да припомним, че тогава смятали Земята за център на Вселената и за неподвижна. Всеки, който дръзнал да се възпротиви на тази истина, неминуемо се сблъсквал със светата инквизиция, с Рим, с доминиканците, с йезуитите и с папата, тоест с най-могъщата институция в света!

В действителност животът на Галилео Галилей е съвършен пример за боравенето с истината – физическата, астрономическата, естествоизпитателската истина – но и за боравенето с историческата и личната истина. От живота на прочутия учен можем да си извадим поне три поуки. Но нека преди това го разкажем.

Да си припомним времето, в което живее Галилей. Настъпила е нова епоха. Николай Коперник, Галилео Галилей, Тихо Брахе и Йоханес Кеплер доста се потрудили да извадят на бял свят истината. Всъщност те открили цял куп нови

истини, допълващи библейските – истината на наблюденията, истината на числата, истината на естествените науки. Но никой не го е формулирал по-точно от Галилео Галилей: „Който иска да решава въпроси от естествените науки без помощта на математиката, се опитва да направи невъзможното. Трябва да измерваме измеримото и да правим измеримо онова, което не е.“*

Изведнъж авторитетът на църквата отново се оказал под въпрос, да не говорим за авторитета на Библията. И то в епоха, в която „еретици“ като Лутер, Калвин и Цвингли разтърсили Рим до основи. Сега, оказвало се, с война заплашвали и господа естествоизпитателите – война за истинския източник на познанието. Тези типове се осмелявали напълно сериозно да си служат със собствения си разум! Осмелявали се да провъзгласяват сетивното възприятие за върховна инстанция. Наблюдавали нещата с новоизнамерените си далекогледни, виждали на небето явления, които никой преди тях не бил забелязал, и на всичко отгоре си вадели собствени изводи! Проявявали невъобразимата дързост да мислят!

Галилей например наблюдавал маховите движения на полилея в катедралата в Пиза и според преданията се удивил на тяхната последователност. „Забелязал, че отклоненията постепенно ставали все по-малки, но времето на маха, сравнено с биенето на сърцето му, оставало същото.“**

Всъщност откритието на Галилей било, че с помощта на махалото можем да измерваме времето. Какъв интелект! Колко майсторско наблюдение! Точно този талант отличавал Галилей от всички останали, но той умеел също да извлича изводи и да мисли абстрактно, да извежда общото от частното и от частното – общото. Освен това притежа-

* Gerhard Szcesnz, Das Leben des Gallilei und der Fall Bertolt Brecht, цитиран по Johannes Hemleben, Galileo Galilei, Reinbeck bei Hamburg, 2002. – Б. авт.

** Johannes Hemleben, Galileo Galilei, Reinbeck bei Hamburg, 2002. – Б. авт.

вал и смелостта да не зачита стародавните твърдения, приемани за общовалидни – смелост, която отличава всички велики духове. Умеел да разчупва интелектуалните вериги и да диша въздуха на свободата – поне в мислите си, което винаги е предпоставка за необичайни постижения. С тази своя способност Галилей поел по съвършено нов път на познанието.

Когато с помощта на наблюденията, измерванията и неортодоксалните си изводи Галилей направил сензационното откритие, че Земята се върти около Слънцето (и същевременно около собствената си ос), се разразила истинска буря. При това още Коперник бил изчислил и доказал същото. Николай Коперник, от германско-полски произход, който изучавал математика, физика и астрономия в Болонския университет и още цял век по-рано бил оборил Птолемеевата система. Клавдий Птолемей бил александрийски учен и 159 години след Христа създал така наречената геоцентрична теория, в която твърдял, че Земята е център на света. Но Коперник застъпил възгледа, че това е невъзможно, защото различните природни явления се обяснявали по-добре с помощта на *хелиоцентрична* система. В резултат започнал спор, продължил столетия: кое е в центъра на Вселената – Земята или Слънцето?

Коперник записал своите наблюдения в една тъничка книжка. Ето кратък откъс: „Центърът на Земята не е център на Вселената (...) Каквито и движения да виждаме на небосклона, те не водят произхода си от движения на самия небосклон, а от движението на Земята. Земята, заедно със заобикалящите я елементи, извършва едно пълно завъртане около себе си във всекидневно движение (...) Онова, което ни се струва движение на Слънцето, не е породено от самото Слънце, а от движението на Земята... заедно с която ние се движим около Слънцето.“*

* Цитирано по Will Durant, *Gegenreformation und Elisabethanisches Zeitalter*, Frankfurt, 1982. – В. авт.

С тези редове Коперник разпалил революция, по-велика от въстанието на Лутер и на всички останали „еретици“, обаче проявил достатъчно разум, за да се погрижи подобни прозрения да бъдат отпечатани едва след смъртта му и изпратил по един екземпляр само на неколцина приятели. Книжлето му било публикувано едва през 1543 г. под заглавието „*Revolutionum liber primus*“ – „Първа книга за въртенето“. Авторът получил първия екземпляр с още неизсъхнало мастило на смъртното си ложе. Усмивнал се блажено, доволен, че е приключил делото на живота си, и издъхнал, преди да го връхлетят инквизиторите, йезуитите и другите копои на папата. Умна постъпка!

Книжлето обаче започнало да се предава като ценно съкровище в средите на учените естественици и така попаднало в ръцете на Галилей. Наблюденията, вродената му интелигентност и точните изчисления не след дълго го убедили в правотата на Коперник. Знаел, че е открил нова истина. Онова, което не знаел, било как Рим се отнася към неудобните истини.

Въпреки че истината на Галилей била очевидна и доказана с наблюдения чрез телескоп, достъпни за всеки състоятелен човек, следователно и за римските клерикали, и макар че всеки със собствените си очи вече можел да види, че Земята се върти около Слънцето, поповете намразили Галилей като смъртта. Побояли се, че авторитетът им, който бездруго бил разклатен, е в опасност. Така се разразила една от най-невероятните, интригуващи и подли интелектуални войни, която можем да си представим.

КОНКРЕТНАТА БИОГРАФИЯ

Ще си спестим подробното изреждане на научните открития на Галилео Галилей. Всички знаем, че е открил законите на движението и положил основите на съвремен-

ната механика. Откривател е и на хидростатичните везни, с които може да се измерва специфичното тегло на металите в определена сплав. Експериментирал с подеменник и правил опити с наклонени плоскости. Изчислил скоростта на падащите тела и разработил телескопа. Формулирал законите за ускорението, конструирал термометър, открил три луни на Юпитер, открил фазите на Венера и – вече на смъртно легло – проектирал часовниковото махало.

Нелош резултат за един живот! Галилей разширил кръгозора на човечеството до безкрайност – всъщност до астрономическа безкрайност.

Кариерата му се развивала твърде обезпокоително за враговете му. Едва дващест и пет годишен, през 1589 г., той вече оглавявал катедрата по математика в университета в Пиза. По-късно спечелил катедра и в университета на Падуа. След това се преместил във Флоренция (1609 г.), където получавал внушителната годишна заплата от 1000 флорина. Провеждал научни опити, правел открития и се прочул като най-знаменития астроном и физик на своето време; общувал с князе, прелати и папи и през 1628 г. получил флорентинско гражданство; възхвалявали го много влиятелни фигури в Европа, още приживе признавали гениалността му. Сравнително рано се проявили и противоречията му с църквата.

НАУКА И РЕЛИГИЯ

Галилео Галилей от самото начало е убеден в правилността на Коперниковата система. Включва я в своите лекции и я обсъжда пространно. През 1613 г. прави първото си опасно за живота признание: „Тъй като Библията изисква тълкуване, което се отклонява от непосредствения смисъл на думите (например когато се говори за Божия

гняв, за омразата, разкаянието, за нозе и ръце), тя не ми изглежда особено валиден авторитет в математическите спорове...“

Свещенослужителите наострят уши. Свикват се тайни съвети, които разискват дали Галилей поставя под съмнение авторитета на Библията и на църквата.

През 1614 г. един доминикански свещеник обявява в проповедта си, че Коперниковата система е несъвместима с Библията. Галилей обаче държи на твърденията си. Накрая през 1615 г. доминиканецът Лорин денонсира Галилей пред светата Инквизиция. Нарездат на учения да се яви в Рим. Там астрономът, първоначално в лични разговори, се старае да убеди важните църковни сановници, че възгледите му са истинни. Където и да се появи в Рим, Галилей излага своите тези, мисли и идеи, подкрепени от конкретни наблюдения. Всички във Вечния град започват да говорят за него. Но Инквизицията възлага на кардинал Белармин да възпре учения. Кардиналът недвусмислено дава на Галилей да разбере, че идеите му са еретични. Настоява да се отрече от тях, в противен случай заплашва с тъмница. Накрая Галилей провъзгласява: „Възгледът, че Слънцето стои неподвижно в центъра на Вселената, е налудничав, философски лъжлив и абсолютно погрешен, защото противоречи на Светото писание. Възгледът, че Земята не е център на Вселената и дори веднъж на ден се върти около оста си, е философски погрешен и най-малкото заблуда.“ (Цитат по Уил Дюран.)

Галилей е претърпял първия си публичен провал. Опарил се е на огъня от кладите на инквизицията, или поне е подушил дима.

Но в душата си той не се отказва от своите убеждения. Разбира се, не вярва на църковните тези, но просто не иска да се изправя срещу най-могъщата институция на своето време. Само най-близките му приятели узнават, че

неизменно смята за вярна теорията на Коперник. Известно време Галилей се спотайва.

През 1632 г. отново се появява публично с едно съчинение, в което осмива възгледите на папата и на Инквизицията. Не е нужно да търсим иронията му между редовете. Той пише: „Преди няколко години в Рим бе публикуван един спасителен едикт, който – с цел да ни предпази от опасните наклонности на епохата – обложи с разбираемо мълчание становището, че Земята се движи. Имаше няколко души, които проявиха безсрамието да твърдят, че въпросният едикт се основава не върху разумни изследвания, а върху не особено добре информирани пристрастия...“

Така Галилей се опитва чрез литературна еквилибристика да разобличи и да измами Инквизицията. Папата и съратниците му кипват. Представени са като глупаци, невежи и духовни евнуси. Във въображението им кладата за Галилей вече е запалена.

И отмъщението им не закъснява. На сцената излиза флорентинският инквизитор и заповядва на Галилей да се яви в Рим. Галилео се разболява, прибягва към всякакви оправдания и отлага заминаването си. В отговор папата нарежда да го принудят. През октомври 1632 г. Галилей против волята си пристига в Рим. Там го разпитват различни църковни отци. Но не само това – заплашват го с изтезания, докато го държат като затворник в тъмниците на светата Инквизиция. Накрая го принуждават публично да се отрече от възгледите си. Той се подчинява.

Преписи от присъдата срещу Галилей и отричането му биват разпратени из целия свят. Черните раса обаче искат веднъж завинаги да изкоренят заблудата му. Забраняват на Галилей да се движи свободно. Първо го задържат във Ватикана, впоследствие му разрешават да обитава вилата си, където обаче остава като затворник. Не му

позволяват да влиза във Флоренция. Следят го всяка минута от денонощието.

През 1638 г. Галилей ослепява. Моли папата и инквизицията за разрешение да посети Флоренция. Лекар, изпратен от инквизицията, го преглежда, за да удостовери, че Галилей не симулира. Позволяват му да посети една флорентинска църква и лекар по свой избор. В следващите години Галилей изгубва и слуха си. Накрая страда все повече и рухва. Смъртта го застига през 1642 г.

ТРИ ПОУКИ

Това са най-известните факти за Галилей. Как да ги оценим? Три поуки се налагат от тях. Първата е, че в света съществуват неумолими хора с черни души, които не могат да бъдат убедени с никакви средства. Дълго бихме могли да разсъждаваме за греховете на йезуитите и доминиканците, на светата църква и на Инквизицията, но по-важното е да знаем, че във всяка епоха се срещат хора, които са убедени, че са призвани да унищожават другите.

Да си припомним широко разпространения възглед, че човек може да бъде еретик само в мислите си. Разпитите се допълвали с изтезания, така че разпитваният винаги можел да бъде уличен във връзки с дявола. Често преди това жертвите били държани в тъмница в продължение на месеци, понякога години – ефикасно средство за пречупване на осъдения. Грешникът бил подготвян за разкаянието си на хляб и вода, потънал в нечистотии, тормозен от плъхове. Изтезанията били находчиви, защото човешкият дух е безграничен не само в интелигентността, но и в злината си. Стягали прасците в „испански ботуши“, разпъвали тялото, докато сухожилията се късали. Наливали толкова вода в отворената уста на жертвата, че тя подпухвала и изгубвала сетивата си.

Особено обичали мъченията с огън. Късали плътта на еретика с нажежени клещи, избождали очите му, изтръгвали ноктите му – истинско удоволствие за садиста. Жертвите крещели и признавали всичко, което мъчителите им пожелавали: сватби с дявола, полети с вещици на метли, мърсуване с животни.

Особено перфидна била постановката за изваждане наяве на „греховни помисли“. Затворникът системно бил подлаган на разпити, между които не му давали нито храна, нито вода и го лишавали от сън. Крещели му, после се умилквали, заплашвали го с единствената с цел го сломят. Дни наред го държали като животно, докато се пречупел телом и духом.

Галилео Галилей се оказал изправен пред подобен кошмар. Точно в тази връзка е първата ни поука. Налага се отново да подчертаем, че типът на човека инквизитор се среща често – доносник, изменник, клеветник, враг на свободната мисъл, демагог, лицемер, мъчител, палач! Този човешки типаж заразява цялата човешка история. Макар да обича да се крие зад свещеническо расо, той в никакъв случай не се ограничава само с тази професия.

Такива хора не са отворени за никаква аргументация, не са подвластни на интелекта. Никаква логика не е в състояние да ги убеди. Те не се интересуват от фактите. Дори звездите пред собствените им очи не са способни да им покажат истината. Те не познават думата етика, макар вечно да я повтарят и предъвкват. Става дума за зъл, долен, низък сорт хора, които изпитват възторг, ако успеят да се вкопчат в някоя догма. Догмата им дава опора. В нейно име те са готови да изтезават. Да изгарят. Да убиват. Безразлично е дали се наричат нацисти, сталинисти или инквизитори. Винаги и без изключение това са хора с черни души.

Нищо не е интелектуално по-примамливо, отколкото да се опитаме да пренапишем историята. Какво би станало, ако

Галилео Галилей бе постъпил различно? Ако даровитият учен бе успял да прозре черните души на лицемерните свещеници? Важното е, че надеждата на Галилей да срещне добър папа, възприемчиви кардинали и разумни свещеници била ирационална.

Един от най-проникновените мислители в историята на човешкия род не успял да стигне до прозрението, че подобен тип хора никога не се поддават на убеждение. Не осъзнал, че е невъзможно да накараш инквизитора да види новата бляскава планета. Защото колчем изпитвал съмнение, попът веднага стискал очи, и то здраво! Отказвал да вижда.

Досега никой не е опитал да анализира безпристрастно грешките на Галилей. Първата му грешка: просто не дооценил на какво са способни един особен вид хора.

О, да! Записките му доказват, че много добре му били известни завистта, омразата и интригите в Рим. Но не знаел с какви хора си има работа. Не знаел, че ще се изправи срещу чистокръвни дяволи, изпод чиито черни раса се показва конското копито. Не знаел, че дяволът се крие преди всичко под расата на онези, които смятат, че му се противопоставят. Не знаел, че съществува злина, по-дълбока от бездна. Галилео Галилей направил грешката да се опитва *да убеждава*. Вярвал в доводите си, които били ясни и разбираеми за всеки. Всъщност не! Подобни хора *не искат* да разбират. Те не искат нови познания. Те се страхуват от истината като от чума. Толкова за първата грешка на Галилей.

Втората му грешка: Галилей трябвало просто да опакова книгите, телескопите и другите си уреди и да бяга, когато още било възможно. Трябвало да обърне гръб на пасмината, която измъчвала свободните духом хора. Прекалено много са примерите в историята, в които велики умове са се заблуждавали, че могат да се опълчат срещу държавната

власт, олицетворявана от черните души. Тази заблуда погубила както един от най-големите руски поети Александър Пушкин, опълчил се на царските доносници, така и безброй други нещастници, изгорени на кладата. Много благородни сърца в Третия райх станали жертви на тази заблуда, също като почтените хора при режима на Сталин.

Единствен Волтер проявил достатъчно мъдрост, разум и хитрост, за да обърне гръб на френския гнет. Просто се спасил – отначало в Англия, после в Прусия, откъдето също избягал, след като се противопоставил на Фридрих Велики, докато накрая се установил в Швейцария и там най-сетне го оставили на мира.

И така, великият Волтер изживял пълноценно живота си. Плезил се на властниците и спокойно си живеел живота, както материално, така и духовно. Умрял богат като Крез, възпяван и възхваляван от целия свят, и то само защото проявил достатъчно разум овреме да си вземе торбичката и да се омете. О, да, на млади години се бил запознал отблизо с удоволствията, предлагани от Бастилията. И си направил съответните изводи.

При все че смелото и хитро измъкване от гонителите говори за авантюристичен характер, Волтер не отстъпил нито йота от етическите си постулати. Просто съумял да се наслади приживе на плодовете на своя труд и накрая спечелил уважението на крале, императори и папи.

Защото в точния момент взел правилното решение: избягал!

Господи, колко много почтени исторически фигури, за които скърбим днес, щяха да имат възможността да извършат далеч по-велики дела, ако не си бяха губили времето да поучават глупци! Ако не се бяха опитвали да убеждават фанатичните качулати двулични монаси и празноглавите папи, нахлупили тиарата – островърхата папска корона, призвана да покаже колко високо се извисява носителят ѝ

над обикновените хора, която между другото просто е открадната от древноперсийските царе. Колко гении можеха да бъдат спасени, ако си даваха сметка, че съществува един вид хора, в сравнение с които Велзевул е мекосърдечен приятел! Ако се бяха спасили навреме, осъзнавайки, че няма друг изход, когато армиите на дявола те превъзхождат по численост.

Точно това е трябвало да стори и Галилей. Би могъл да избере Венеция, която му предлагала университетска катедра и където властвал духът на свободолюбието. Във Венеция не обичали религиозния фанатизъм. Добра алтернатива биха били и протестантските държави, преди всичко Англия.

Галилей имал предостатъчно предложения, но отхвърлил всички.

Така стигаме и до третата му грешка. Принуден от църквата, той се отказал от своето учение. Публично признал, че греши и че е разпространявал еретични идеи. Излъгал. Лъжесвидетелствал, за да спаси живота си. Напразно.

„Аз, Галилео Галилей от Флоренция, седемдесетгодишен, лично бях изправен пред съда и коленича пред ваши преосвещения, които сте инквизитори на цялото християнство срещу богохулната ерес. Докосвам свещените евангелия с ръка и се заклевавам, че винаги съм вярвал, вярвам и сега и с Божията помощ и занаят ще вярвам в онова, което светата католическа и апостолическа църква смята за истинно, проповядва и учи. Напълно правомерно този свети съвет ми възложи да се откажа от изцяло погрешното мнение, че Слънцето е център на света и че то не се движи, а че Земята не е център на света и че тя се движи. Заповядано ми бе повече да не излагам това лъжливо учение, да не го защитавам и по никакъв начин да не го проповядвам нито словом, нито писмено. Беше ми обяснено, че то противоречи на Светото писание. Въпреки това аз написах и отпечатах книга, в която разглеждам онова учение и в

която изкусно поднасям доводи в негова подкрепа, без обаче да стигна до някакво решение. Поради това ме заподозряха в тежко проявление на ерес, застъпвах и вярвах в мнението, че Слънцето е център на света и е неподвижно, а че Земята не е център на света и се движи. Бих желал сега тук, пред ваши преосвещенства и пред всеки вярващ християнин, да се изчистя от тежкото подозрение. Поради това честно и без лицемерие се отричам, отхвърлям и проклинам въпросните заблуди и ереси, както и всяка друга заблуда, ерес или сектантство, противоречащи на светата църква. Заклевам се в бъдеще да не прогласявам нито устно, нито писмено нищо, което би могло отново да ми навлече подобно подозрение. Ако ли пък познавам еретик или подозирам някого в ерес, то ще го известя на този свят съвет или пред инквизитора или църковните власти в мястото, където се намирам.

Заклевам се също, че най-точно ще изпълнявам и спазвам всяко покаяние, възложено ми сега или в бъдеще от светия съвет. Ако престъпя някоя от клетвите или обещанията, от което моля Господ да ме опази, то ще се подложам на всички наказания, които каноничното право и други общи и специални разпоредби предвиждат срещу подобни грешници. Да ми помага Господ и светите Му евангелия, които докосвам с ръце.

Аз, Галилео Галилей, се отрекох, заклех се, обещах и се задължих, както подробно обясних с настоящето. Като свидетелство за истинността саморъчно подписах този документ на моето отричане и го изчетох дума по дума в Рим, в манастира Минерва, на 22 юни 1633 г. Аз, Галилео Галилей, се отрекох и саморъчно подписах.“*

Какво повече да коментираме? Галилей бил сломен. След това признание, което било разпратено из целия свят, той вътрешно умрял. Макар че успял да се съвземе и да намери

* Цитирано по Ludwig Bieberbach, *Galilei und die Inquisition*, у Johannes Hemleben, *Galileo Galilei*, Reinbeck bei Hamburg, 2002. – Б. авт.

неколцина издатели в чужбина, които отпечатали творбите му, той просто рухнал. Ослепявал бавно и безвъзвратно. Губел слуха си. Измъчвали го безброй болести. Страдал от най-ужасните болки. Бил унищожен.

Защо?

Галилео Галилей изменил на почтеността си и изгубил своята последователност. Вярно, успял да спаси живота си. Нима било по-добре да избере смъртта на кладата? Нима не било по-мъдро да заблуди черните раса? Не. Защото завършил като затворник. Следели го на всяка крачка, не му позволявали да се движи свободно, дамгосали го с клеймото на позора. Всичко това можел да издържи. Но човек трудно може да се справи със загубата на своята почтеност.

Не казваме, че Галилей е трябвало да позволи да го изгорят като толкова много хора преди него. В никакъв случай! Казваме: трябвало е да избяга, да си стегне багажа и да обърне гръб на инквизиторите. Но отричайки се от себе си, той издал собствената си смъртна присъда. Почтеността е константа, с която не можем да се шегуваме. В противен случай няма да можем да си простим. Защото най-жестокият, най-безмилостният и най-суровият съдия сме ние самите!

Тук не става дума за вина. Виновни, ако решим да разсъждаваме с помощта на тази съмнителна категория, били инквизиторите. Но вината не е продуктивна категория. Тя е остарял безнравствен религиозен критерий, с който позорно е злоупотребявано през вековете.

ИСТИНАТА И САМО ИСТИНАТА

Как стоят нещата с историческата истина? И в случая с Галилей ли са я украсявали и нагаждали? Да, разбира се. „И все пак тя се върти!“ По-късно легендата му приписва

тези никога неизречени думи. Повторени милиони пъти, те се превърнали в „истина“.

Впоследствие инквизиторите се заели да си измият ръцете. Не били постъпили толкова жестоко, оправдавали се. Та нали Галилей нито бил подложен на изтезания, нито изгорен. Дори му позволили да приема посетители, какво толкова искате?

Векове наред инквизиторите отричали отговорността си. Едва през 1992 г. папа Йоан Павел II реабилитира Галилей. Три века и половина по-късно цялата афера бе призната за грешка на църквата.

„Истинската“ история на Галилео Галилей продължава да е фалшификат. Първият лъжец във веригата обаче е той самият. Галилео постоянно подчертавал, че е вярващ християнин и верен син на църквата. След смъртта му започват да се разказват легенди. Намесват се и църковните идеолози. От Галилей остава само онова, което съответният автор иска да види.

Останали са и истините, които открил. Макар че и те били относителни. Спорът кое се върти и около кое се разгорял с пълна сила. Галилей застъпвал мнението, че Слънцето е в покой, а Земята обикаля около него. Днес знаем, че и Слънцето не стои на едно място. Цялата планетна система се върти, галактиките се движат по невидими орбити. Нищо не е в покой във Вселената.

Откривайки една относителна астрономическа истина, Галилей обаче загърбил друга – истината за себе си. Сред „обективните“ истини тази е най-възвишената.

14. НОВИТЕ ДРЕХИ НА ИМПЕРАТОРА: НАПОЛЕОН БОНАПАРТ

Сложна е задачата да оценим делото на Бонапарт. Той поставил началото на големи преломи, характерът му бил непроницаем.

Наполеон кодифицира нови закони, започва модернизация в почти всички области, подпомага промишлеността, насърчава индустриалните предприемачи, подобрява администрацията, подкрепя науката. Военният му гений е възхваляван до небето. Още в началото на главоломната си кариера, превърнала го от никой в император, той побеждава австрийците в Италия, и то с малка армия от 30 000 войници, срещу която е изправена сила от 260 000 души. Наполеон идва, вижда и побеждава като Цезар. Предвожда войниците си в битка след битка, преценява възможностите по-добре от всеки друг, побеждава дори в безизходни ситуации, излага се на градушка от куршуми, но никога не е раняван. Същевременно притежава ненадминат чар, способен е буквално да разтопи хората, които го заобикалят. На излъчването и харизмата му се поддават най-великите поети и най-властните мъже на неговата епоха, да не говорим за жените.

Но когато Наполеон прекосявал на кон една земя, тя почервениявала от кръв.

Мненията за феномена Наполеон са раздвоени. За да го оценим справедливо, трябва да се опитаме да си отговорим на въпроса кой е бил в действителност Наполеон Бонапарт.

ВОИНЪТ НАПОЛЕОН

Днес бихме казали, че животът му е голям екшън. Роден е на остров Корсика през 1769 г., точно дваисет години преди избухването на Френската революция, която ще отхвърли прогнилата монархия и ленивата аристокрация, ще потопи страната в кръв, но и ще издигне идеали като свобода, равенство и братство. Все още обаче не е настъпил нейният час, въпреки че под повърхността Франция прилича на клокочещо гърне.

Бащата на Наполеон е адвокат. В дома му има цяла сюррия деца – по-късно Наполеон ще постави някои от братята си на европейските тронове. Преди това обаче трябва да покори света. Бащата успява да издейства на десетгодишния си син държавна стипендия, по-късно младият Наполеон продължава образованието си в кралската военна академия.

Когато семейството е принудено да напусне Корсика заради политическите междуособици, то се премества в Тулон. По това време вечните врагове на французите – англичаните – окупират града и младият артилерийски офицер Наполеон разработва план за тяхното прогонване. Планът му успява, Тулон е освободен. Едва дваисет и четири годишен, Наполеон е произведен в бригаден генерал.

Още на този етап от кариерата си той започва да хвърля погледи към Париж. Междувременно Френската революция е помела стария режим, останали са неколцина революционери, но накрая дори Дантон, Марат и Робеспьер свършват на гилотината.

Наполеон надушва благоприятна възможност. Освен даровит военен стратег, той е и талантлив *хомо политикус*. С инстинкта на родения политик той вижда създалия се властови вакуум. Хората вече жадуват ред, стабилност и сигурност. Наполеон се умилква около Бар – новия силен човек във Франция, за когото потушава едно роялистско въстание. Като благодарност го произвеждат в дивизионен генерал и му поверяват командването на френската армия в Италия.

Какъв скок към върха!

В Италия австрийците плякосват почти необезпокоявани. Начело на 63 000 души, половината от които са небоеспособни, Наполеон се изправя срещу четвърт милион противници. И побеждава. Славата му засиява, поставено е началото на легендата Наполеон.

Новата му задача е да прекъсне сухопътната връзка на вечния френски враг Англия с колонията ѝ Индия. Това трябва да стане в Египет. С едва 36 000 души Наполеон с качва на платноходите, като взима със себе си неколцина известни учени. Противно на всяка логика, побеждава и в Египет, докато го настигат новини от Франция: австрийците отново са се раздвижили, в Париж е избухнала суматоха. Наполеон предава командването на генерал Клебер и се връща във Франция, за да потуши пожара. Тук вижда историческия си шанс. И през 1799 г. грабва властта. Не без съпротива. Докато държи реч пред парламента, се обърква, започва да заеква и стражите го прогонват от залата с байонети. Собствените му войници едва го спасяват.

Но когато думите не помагат, войската е мощно средство за убеждение. Наполеон успява да въдвори ред в Париж и плебисцитът през 1800 г. го утвърждава като първи консул. Той започва реформи, сякаш между другото отново надделява над надигналите глава австрийци, убеждава Англия да сключи мир и по този начин усмирява най-

сериозните врагове на Франция. Французите ликуват и го възхваляват.

Наполеон ловко използва обществените настроения. Изолира якобинците – вечно размирните революционери, които заплашват да му вгорчат живота. Същевременно влага необузданата си енергия в развитието на икономиката. Въвежда нови платежни средства, реформира данъчната система, намалява бюджетния дефицит, прилага програма за увеличаване на работните места, справя се с безработицата. Проектира се мрежа от пътища и канали, строят се нови пристанища. Текстилната промишленост и селското стопанство се развиват, икономиката оздравява. Настъпват ред и спокойствие. Народът започва да обича Наполеон. И генералът отново се възползва от благоприятните обществени нагласи. Залага на плебисцит, който го избира за доживотен консул.

Наполеон вече е най-силният мъж във Франция. Вече е сигурен. Започва законодателна реформа и създава гражданския кодекс, наречен по-късно Наполеонов кодекс. Дребният корсиканец кипи от енергия. Старателно подготвя разширяването на властта си и през 1804 г. се коронясва за император.

Но на хоризонта се задава буря. Вечният враг Великобритания е оглавяла антифренската коалиция. Британците, австрийците, руснаците и шведите смятат да дадат урок на французите.

Първа обявява войната Австрия. Наполеон хвърля всичките си сили срещу австрийците. През 1805 г. австрийско-руската армия претърпява унищожително поражение при Аустерлиц.

Германските княжества, които са подкрепили Наполеон срещу австрийците, получават награда. Бавария и Вюртемберг стават кралства, Баден – велико херцогство. Германският съюз се разпада. Братята на Наполеон стават

кrale на Неапол, Холандия и Вестфален. Едно семейство започва да управлява света.

Прусия обаче все още се колебае между Франция и Русия. И в крайна сметка се противопоставя на Наполеон. Корсиканецът не закъснjava. Прусациите са победени при Йена и Ауерщед през 1806 г.

Наполеон се обкръжава с аурата на непобедим пълководец. Обявяват го за бог на войната. И отново побеждава руснаците, заели страната на Прусия. Не след дълго потушава въстание в Хесен и се насочва към Испания, която британците възнамеряват да използват като база за стъпването си на европейския континент. Победата е негова и в Испания. Славата му няма равна. Отново надделява над австрийците и дори взема за жена Мария Луиза – дъщерята на австрийския император, с цел да сложи началото на законна кралска династия. По всичко личи, че е унищожил враговете си. От тази връзка се ражда син, който получава титлата „крал на Рим“.

Наполеон е на върха. Франция е опиянена, привържениците му ликуват, той е най-могъщият човек в Европа.

Тогaва настъпва обратът.

Императорът отдавна е убеден, че не може да бъде съден като обикновен смъртен. В жаждата си за власт става все по алчен, все по-брутален, все по-безогледен. Неоправдано нахлува в Испания с многохилядна армия, заповядва дори да арестуват папата, който отказва да признае френското върховенство над Ватикана, и анексира редица германски херцогства и градове. Същевременно подготвя нашествие срещу Русия, с което губи всякаква мярка.

През 1812 г. той повежда на изток многонационална армия, наброяваща 650 000 души. В Русия губи важни битки, но успява да окупира Москва, която обаче е опожарена от отстъпващите руснаци. Въпреки това е принуден да предприеме позорно отстъпление. По осеяния с премеждия

обратен път армията му почти измира, само една трета се завръщат на френска земя. Това обаче не го спира да продължи войната. През 1813 г. побеждава пруско-австрийската войска, но губи други важни битки. Междувременно срещу него се е обединила цяла Европа: Австрия, Швеция, Испания, Прусия и естествено, Англия.

Битката на народите при Лайпциг през 1813 г. бележи окончателния обрат. 120 000 френски войници са изправени срещу 350 000 съюзници. Наполеон губи войната. Париж е окупиран. През 1814 г. императорът подписва безусловната капитулация.

Следва заточение на остров Елба. През 1815 г. Наполеон успява да избяга. Отново събира армия, но прусаците и англичаните го превъзхождат. Този път поражението му е окончателно. Наполеон абдикира за втори път и бива заточен на остров Света Елена. През 1821 г. умира, и до днес не е ясно дали от отрова или от тумор в стомаха.

ФЕНОМЕНЪТ

Фактите, които припомнихме накратко, са познати на всички. За живота на Наполеон са издадени около половин милион книги. Този мъж излъчва необикновена привлекателна сила и тя не може да бъде обяснена със сухите биографични бележки, които могат да бъдат сведени до следното изречение: един дребен корсиканец извоюва няколко невъзможни победи, заграбва властта в следреволюционна Франция, успява да излъже сънародниците си да го коронясат за император, първоначално побеждава всичките си врагове, но после се изхвърля и тръгва срещу Испания и Русия, губи важни битки, бива заточен, умира.

Сухите факти обаче не предават и една стотна от истинската история.

Истинският въпрос е как е било възможно този чуждестранен фъстък, този дребен корсикански генерал със смешната букла, зализана на челото му, да заграби властта на Франция? Интересно е какви техники и методи е използвал, за да се издигне над всичко и да помете враговете си. Истинският проблем, интелектуалното предизвикателство, е да разберем защо и как Наполеон, който всъщност е един необикновено дързък карьерист, успява да разтърси цяла Европа?

Струва си да разгледаме неговия инструментариум.

Военните му победи просто са надценени. Вярно е, че победите му в Италия и Египет предизвикват сензация, но всъщност той не довършва египетската си авантюра, дори накрая дезертира. Вярно е също, че печели многобройни битки, но историците го упрекват, че допуска и решаващи военнастратегически грешки:

- Не обръща достатъчно внимание на флота и превъзходството на Англия по море накрая го препъва.
- Бие се на прекалено много фронтове едновременно – един от първите уроци във военните училища гласи, че това задължително трябва да се избягва.
- Походите в Испания и Русия са грешки, които не би допуснал и начинаещ военачалник.
- Не обръща достатъчно внимание на новостите във военното дело. Английската армия е значително по-модерна и използва въоръжение, на което Наполеон се подиграва. Накрая англичаните се смеят последни.
- Напълно подценява противниците си и редовно отказва да склучи мир, което впоследствие се обръща срещу него.

Няма съмнение, че Наполеон е даровит пълководец, но недостатъците му са повече от талантите. Военният му гений далеч не е толкова велик, колкото се стараят да ни убедят почитателите му.

По мъдрост в областта на военното дело Наполеон не може да се сравни със съперниците си Уелингтън, Нелсън и

Блюхер. Превъзхожда ги обаче в друга дисциплина – в областта на пиара.

Пъблик рилейшънс – тук е истинската му сила и истинският му талант.

ПИАР ГЕНИЯТ НАПОЛЕОН

Нисичкият мъж безспорно умее да впечатлява. Записвайки мемоарите си, той никога не забравя да напомни какво чудо е, че като син на незначителния адвокат Бонапарт е съумял да се издигне толкова високо. От нищото съдбата го изстрелва до смайващи висини. Всъщност самият Наполеон създава легендата за себе си. Впоследствие става литературен герой и писателите започват да украсяват детството му с най-различни трогателни и поучителни случки. Но онзи, който най-сполучливо възпява Наполеон, е самият Наполеон.

Фактът, че взима със себе си група учени в Египет е първокачествен пиарски удар. По този начин се представя като култивиран почитател на науката и печели подкрепата на интелектуалците. Египет е страната на вълшебствата, изпълнен е с тайни, примамлив със загадките на пирамидите и фараоните. Още Александър и Цезар (идолите на Наполеон) са си спечелили слава сред египетските пясъци. Хитрият Наполеон решава да последва примера им във всяко отношение. Явява се пред местното население с Корана в ръка! Подобно на Александър, който накарал египетските жреци да го обожествят, Наполеон също използва религията, чуждата религия, за да го харесат. Точно като Александър обещава да пази народа и неговата вяра. Зарича се да не пипа чуждите светилища. И като Колумб, който се изправил пред испанския двор в свещеническо расо, Наполеон се явява на обществени места, облечен в местна носия.

Същевременно облъчва египтяните с пропаганда, каквато като никой завоевател преди него не е сънувал. От Франция носи със себе си печатарски преси, които използва, за да разпространява позиви на арабски, латински и гръцки. Наполеон знае, че войните трябва да се печелят и в умовете на хората. Египтяните са подложени на истински пропагандистки огън. Същевременно Наполеон не пропуска да хвърли пясък и в очите на собствените си сънародници. От дъжд на вятър минава покрай лазаретите, където войниците му измират като мухи от бубонна чума, но тези редки посещения се описват най-разточително и се раздуват до небесата. Освен това Наполеон се старее да създаде впечатление, че е недосегаем за заразни болести и вражески куршуми. Умението му да се поставя в центъра на събитията и да кара хората да говорят за него е ненадминато. Но тематиката, с която хората трябва да го свързват, е старателно подбрана. Никой не бива да узнае, че генералът е уязвим като простосмъртен. Той крие и отрича, когато боледува. Куршум пронизва крака му, но Наполеон прикрива раната.

Виртуозно овладява изкуството да се кичи с чужди пера, тоест да използва чуждия авторитет. Създава си лична гвардия от пленени мамелюци (които всъщност са вражеската страна), облечени в пъстрите си пищни носии. Така се харесва на местното население, а във Франция привлича вниманието с екзотичния им вид. Когато арабите се оказват недостатъчни, той ги замества с преоблечени французи. И номерът минава. Защото Наполеон знае, че тълпите се печелят с блясък, екзотика и пъстрота.

Една от постоянните му грижи е да впечатлява собствените си войници. За целта той прилага цял репертоар от пиар техники. Вдъхновяващите му речи целят да внушат, че славата – *la gloire* – е над всичко, че тя е върховната човешка ценност. Разбира се, подкрепя словата си с обещанието за материален израз на славата, тоест богата плячка, пари и

впоследствие лесен живот. Наполеон се умилква на войниците си, възхвалява тяхната смелост, постоянно изтъква бляскавите качества на френския национален характер, френската смелост, френския разум, френската дързост, мотивира ги с всички риторични средства. Докарва хората си до опиянение, до патриотична ярост. Войниците го слушат с блеснали очи и с радост тръгват на смърт. Ораторът ги е хипнотизирал.

Из лагерите обикалят обичайните войнишки легенди – как в разгара на битката Наполеон смело грабнал знамето от ръцете на смъртно ранен войник и как повел хората си в щурм, докато около него свирели куршуми. Приказки, които вършели своята работа.

Наполеон мъдро и целенасочено си граждал образ, който го издигал над нормалните човешки измерения.

Войниците му се кълнели в него. Френската армия притежавала най-красивите униформи и най-бляскавите отличия в цяла Европа. Никой не бил по-напет от френските завоеватели. Всичко било внимателно преценено, прицелено, за да завърти главите и да заслепи очите.

„Униформите на офицерите, генералите и маршалите стрували малко състояние. Били покрити с изкусни златни и сребърни бродерии. Хусарите носели скъпи кожени наметки и елегантни жълти, червени или зелени кожени ботуши, чуловете на конете били обточени с тигрова или леопардова кожа.“*

Навсякъде се виждали националните цветове синьо, червено и бяло. Гвардейците се подбирали по високия им ръст – трик, възприет по-късно от Фридрих Велики. Високите шапки от мечка кожа ги превръщали в гиганти.

Заобиколен от накипнените си войници, самият Наполеон съзнателно се обличал семпло, с което се отличавал от всички и внушавал мита за скромния генерал.

* Ekhart Kleßman, Napoleon, München, 2002. – Б. авт.

Двеста години преди съвременния разцвет на отличителните знаци като значки, ордени, баджове, маркови обозначения върху облекла, чанти и обувки, Наполеон въвел отличията. Особено желан бил бронзовият орел, който се поставял върху знамето на наградената част. Императорът държал лично да връчва отличията на своите войници. За целта предварително наизустявал имената им, така че да създаде впечатление, че помни дори обикновените гренадири: „Франсоа, ти беше с мен в Италия... Защо не са те повишили?“

Как да не се почувства поласкан обикновеният войник? Пълководецът му го помни! Обръща се към него по име! За такъв генерал е лесно да се умре.

На френските войници било постоянно внушавано, че са много специални, че са призвани да донесат свободата на другите нации. Освен това Наполеон не бил стиснат. Френската армия била далеч по-добре платена от други европейски войски.

Изключителни пиар резултати се постигали и с помощта на музиката. Всеки полк имал собствен марш. Музиката заобикаля разума, атакува чувствата, изключва мисленето, вдъхновява. Точно от това се нуждаел Наполеон. Най-надарените, най-известните композитори били наемани да създават звуци, които да придружават войниците в марша им към смъртта.

„Само оркестърът на пешите гвардейци наброявал 48 музиканти под ръководството на Мишел-Жозеф Гебоер, композирал повече от 200 марша за армията на Наполеон, преди да се прости с живота си по време на похода в Русия“ – съобщава Клесман. В чест на военните набези на Наполеон били създадени цели опери.

Победите редовно се празнували с паради. Хиляди, десетки хиляди зяпачи опасвали улиците, защото гледката си струвала. Бляскавото шоу събуждало желанието на мнозина да станат част от него. Разказвали се легенди за

успехите на войниците сред нежния пол. Кой би устоял на подобно изкушение? Ето защо на Наполеон не му липсвали нови попълнения от кандидати да облекат униформата. Докато противниците му събирали своите войници с камшици, лисицата Наполеон масово превръщал селяните в герои и мързеливите негодници в офицери.

Та кой не би го последвал в победните походи?

Едно от най-бляскавите му представления станала коронацията му за император. Тя била толкова старателно режисирана, колкото и големите исторически филми днес. Пищният дворцов церемониал бил старателно репетиран. За да не събуди асоциации с неотдавна обезглавения последен френски крал, Наполеон избрал да е император. Титлата напомняла за велики мъже като Август, Цезар, Карл Велики. Адаптирал символа на Меровингите – пчелата, която служила добре и на египетските фараони. Тя станала новият френски символ на мястото на лилията. На всичко отгоре Наполеон докарал в Париж и римския папа. Грохналият понтифекс послушно се явил и Наполеон бил помазан за владетел лично от божия наместник. Новият император много добре знаел кое ще впечатли хората.

Показателен е и жестът, с който взел короната от ръцете на папата и си я поставил сам. Посланието е еднозначно: Наполеон сам е заслужил императорското достойнство, коронясват го делата му.

Най-добрите художници били наети, за да остане пищната церемония запечатана за бъдните поколения. Придворният художник Жак-Луи Давид сътворил сладникаво монументално платно срещу баснословната сума от 77 000 франка. Поръчана била специална музика за коронацията. Композиторът Джовани Паизиело, 300 певци и 400 инструменталисти участвали в представлението.

Легендата Наполеон се раздувала с помощта на наети и привлечени музиканти, художници и писатели. С непогре-

шимия си инстинкт за политика и пиар корсиканецът знаел, че никой не е способен да събужда масовите емоции по-успешно, отколкото хората на изкуството. Дори тайният съветник Йохан Волфганг фон Гьоте се хванал в мрежите му. Вместо да прозре фалша на целия спектакъл, князът на поетите от Ваймар, иначе надарен с остър ум, бил покорен от чара на малкия корсиканец, който му завъртял главата с винаги действащия при писателите комплимент: изказал възхищение от творбите му. Чел бил „Страданията на младия Вертер“ цели седем пъти, излъгал Наполеон, а сърцето на Гьоте било податливо на ласкателства. (След което Гьоте написал: „Животът му бе като шествие на полубог от битка на битка и от победа на победа.“)

Наполеон награждавал поети и писатели с кръста на Почетния легион и участвал в литературните им дебати, но неизменно от висотата на властта. И така си спечелил име на начетен, непосредствен, паметлив и културен мъж. Постоянна част от пропагандистките му действия била да си осигурява благоразположението на писачите. Същевременно обаче строго следял репертоара на театралните сцени. В Париж било позволено да се играят само пиесите, които му допадали.

Особено държал мнимото му благородство да бъде изобразявано, за да го видят повече хора. Лицемерните му постъпки ставали тема на художествени произведения и така бетонирали легендата за милостивия великодушен владетел, например в случая с помилването на княз Хацфелд в Берлин през 1806 г. По заповед на Наполеон историята била пресъздадена в картина, показваща великодушния император, който прощава на вражеския шпионин, защото съпругата му, в напреднала бременност, коленичи, за да измоли живота му. Целта, разбира се, е пиар акцията да стане достойние на обществеността, както и се получило.

Дори когато съзнавал, че му предстои неизбежен провал, Наполеон не се отказвал от фалшивия блясък. Режисирал церемонията на сбогуването си, преди да замине на заточение на остров Елба, като последното действие на съзлива мелодрама. Произнесъл сърцераздирателно слово към войниците си (които всъщност смятал за пушечно месо) и целунал генералите си и съратниците си, които се разплакали като деца. (Клесман)

Завърнал се от Елба с няколко кораба, той отново започнал да черпи с пълни шепи от извора на пиарските похвати. Едва акостира на френския бряг, залял страната с прокламации (погрижил се бил да си осигури печатарски преси), като с обичайните си лозунги отново спечелил сърцата на французите. Малкият отряд, насочил се към Париж, ставал все по-многолюден. Възгласът *Vive l'empereur!* – Да живее императорът! – отеквал навсякъде. Цели полкове преминавали на негова страна, войниците отказвали да стрелят срещу него. Избухвали в сълзи и го понасяли на ръце. Градовете се предавали без нито един изстрел, Париж изпаднал в ликуващо опиянение. Което обаче не помогнало. Враговете му били прекалено силни и Наполеон изгубил решаващата битка.

На остров Света Елена се решила окончателната му съдба. Но дори и тук не преставал да гради легендата си. Не изпитвал разкаяние, изстреблението на цели народи не го засягало. В мемоарите си изразява съжаление единствено за военните си грешки.

ПИАР, ПИАР, ПИАР!

Едва Наполеон издъхнал, и легендата му започнала да живее свой живот. Светът бил наводнен от приказки, фантастични разкази и героични предания, каквито не били способни да създадат дори братя Грим или великият пи-

сател Гьоте. Сравнявали го с Христос, представяли го като пророк, чието явяване било предсказано в Библията – естествено, като фалшифицирали съответните пасажии със задна дата, както постъпвали и църковните отци, за да легитимират Исус.

Харизмата на Наполеон покорила дори присмехулника Хайнрих Хайне. Възниква митът за „уникалния му ум“, интелектуалните му способности започват безсрамно да се преувеличават. Подхранена от собствените му лъжи, легендата Наполеон неудържимо се раздува.

От 1821 до 1840 г. Европа е наводнена от тайнствени очерци, в които се съобщава, че Наполеон не е мъртъв, а продължава да живее, очаквайки часа на завръщането си. (Подобни лъжи са били разпространявани и за други тирани.) През 1840 г. ексхумират тялото му, което като по чудо (колко подходящо!) не било разложено, и го пренасят в Париж, където го полагат за вечен покой в Дома на инвалидите. Слага се началото на нов култ към Наполеон, не на последно място защото династията на Бурбоните продължава старата му политика, но никак не е популярна. Накрая един племенник на императора – Наполеон III, сяда на престола след кървав преврат. И разбира се, продължава да поддържа легендата за Наполеон. В средата на XIX век се създава цяла сувенирна индустрия с образа на Наполеон върху порцеланови чинии, чаши, лъжици. Ликът на императора краси шишенца за парфюм, календари, обувалки, бакалски фирми, кутийки за тютюн, джобни ножчета, мастилници, трапезни гонгове, часовници. Започват да продават камамбер „Наполеон“, шоколад „Наполеон“ и пури „Света Елена“.

Митът процъфтява и през следващия век. През 1930 г. е премиерата на една пиеса за Наполеон, чийто автор е не друг, а архифашистът Бенито Мусолини. Тя шества по сцените в Италия, Германия, Франция, Англия, Австрия и Унгария. После и киното посяга към феномена Наполеон и на тази

тема се създава огромна филмография. Изпод усърдните пера на всякакви автори излизат половин милион романи, биографии и есета. Наполеон е взривил пиар лавина, която затрупва цяла Европа, и особено Франция, където до днес се кълнат във „великия син“ и твърдят, че онези, които не го обичат, са изменници.

Истината обаче – цялата истина – е, че Наполеон е хладнокръвен, безсъвестен и кръвожаден масов убиец, обзет от мания за величие. Това е и отговорът на въпроса кой е бил истинският Наполеон, ако го освободим от пъстрата перушина на пиара.

НОВИТЕ ДРЕХИ НА ИМПЕРАТОРА

Повече от две столетия няма отговор на загадката какъв е бил човекът, който се криел зад маската на Наполеон. При това съществуват достатъчно безспорни факти. Очевидци (познавали го през младостта му и годините във военната академия) описват затворен, мрачен и недостъпен характер. Обичал да всява страх у околните. Подчинените му се бояли от него (Наполеон никога не допускал да бъде обкръжен от равнопоставени). Генерал Вандам признава, че самият той, който не се боял нито от бога, нито от дявола, в присъствието на Наполеон започвал да трепери като дете. Някои дори слагали очила, за да се предпазят от хипнотичния му поглед.* Вдъхвал страх и на секретарите си, които трябвало да бъдат готови да работят по всяко време на деня и нощта. Самият Наполеон веднъж казва, че са щастливи онези, които са успели да се скрият от погледа му в отдалечените провинции.

Наполеон нямал приятели. Подобна интимност смятал за немислима. Императорът за себе си: „Приятелството не

* Виж Will Durant, The Age of Napoleon, New York, 1975. – Б. авт.

е нищо повече от дума. Аз не обичам никого. Не обичам дори братята си... Оставете чувствителността на жените, тя е тяхна работа.“* След коронацията окончателно прекъснал личните си контакти и прекратил близостта с „нормалните“ хора, отдръпнал се дори от бойните си другари. Възползвал се от дворцовия етикет, за да ги държи на разстояние.

Наполеон проявявал и садистични черти. Обичал да дърпа уши, понякога до кръв. Трупат се описания на напълно непредсказуемите му гневни изблици. Веднъж уловил един от генералите си и блъснал главата му в стената. През 1807 г. в Полша опитал да се метне на коня си, но полетял и паднал от другата му страна, защото, противно на пиарските лъжи и на сладникавите героични портрети, бил лош ездач. Тъй като това се случило пред очите на много хора, кипнал и ударил с камшика си пажа, който държал коня му. (Клесман)

Показателно е и отношението му към нежния пол. Каква е истината за Наполеон и жените? Да надникнем набързо през ключалката на спалнята му.

Известна е една египетска авантюра на дребния корсиканец. Решен да прелъсти съпругата на един лейтенант, той се освободил от присъствието му, изпращайки го със заповед на някаква мисия. По-късно започнал напълно безразборно да преспива с всяка фуста, до която успявал да се докопа. Не знаел какво е романтика. Половият му акт бил бърз, студен, без емоции, делови, без никакво въображение. Думата „любов“ му била позната единствено от речника. Непрестанно мамел съпругата си с актриси, танцьорки и певици. Имал незаконен син от една млада полякиня и законен от дъщерята на австрийския император, но тези обстоятелства го засягали единствено от политическа гледна точка. Общото му отношение към жените било

* Louis-Antoine Fauvelet de Borienne, Memoirs of Napoleon Bonaparte, New York, 1890, цитирано по Дюран. – Б. авт.

презрително – смятал ги за треторазредни, в най-добрия случай – второразредни създания, абсолютно неравностойни на мъжа, нещо като получовеци. „Отнасяме се към тях благосклонно“ – казал. И: „Сбъркахме напълно. Грешка беше да ги издигнем до нашето ниво.“ (Цитирано по Уил Дюран.)

Жените му служели за задоволяване на нагона, след което ги изхвърлял. Ако бил в добро настроение, мятал им по някой франк. Със знаменитата Жозефина, с която уж го свързвала вълнуваща любовна история (съълзлива кичозна мелодрама, в която всички факти са изопачени!), си послужил също толкова безскрупулно, колкото и с всички други жени. Самата Жозефина била метреса, зарязана от Бар (последният водач на Френската революция), и също се намесила във властовия покер, освен това никога не оставала без други връзки. За любовните ѝ авантюри говорела цяла Европа. Никой от двамата не умеел да бъде верен. Каквото и да ги свързвало, определено не е било любов.

Действията на Наполеон в политиката също хвърлят светлина върху характера му. Докато разполагал с неограничена власт, хладнокръвно и методично изстребвал якобинци и аристократи, обвинени в измяна. Противниците му ставали жертва на отрова и на наемни убийци. Без да се замисли, възстановил робството в принадлежащата на Франция колония Санто Доминго, което току-що било забранено. Подмамил Испания с предложение за съюз, а когато войските му нахлули в страната, прогонил кралската династия. Нарушавал всеки договор както и когато му било изгодно, следвайки стриктно съветите на Макиавели, чиято книга „Владетелят“ винаги носел със себе си.

Успял да заблуди германците с мъгляви обещания и те дълго време му симпатизирали, защото били експлоатирани от собствените си князе. Но когато нещата станали сериозни, той изменил на надеждите им. Не по-различно постъпил с поляците.

Струва си да се отбележи, че Наполеон извършил и един от най-големите културни грабежи на своята епоха.

Всичко това обаче е нищо в сравнение с диктатурата, която изградил. Системата от доносници наистина няма равна. В това отношение го подпомогнала една политическа креатура, която по противност можем да сравним единствено с шефовете на тайните служби от XX век, някой си Жозеф Фуше. Едва ли има достатъчно талантливо перо, за да опише този връх на лицемерието, коварството и интригантството. Фуше бил повратлив политик, който първо служил на кралската династия, после на революцията, след нея на император Наполеон, а после отново на Бурбоните – следователно човек, лишен от всякакви принципи. Но бил изключително надарен шпионин. Обикалял вертепите и събирал проститутки, крадци, дребни престъпници и убийци. Те съставлявали гръбнака на системата му от доносници. Имал шпиони във всеки публичен дом и във всеки затвор, които му донасяли какво се говори и така му давали огромна власт – причината, поради която се обърнал към него и Наполеон. Така армията от съгледвачи и доносници била разширена и поставена в служба на императора. Фуше вършел всякакви поръчки – заничал в спалнята на Жозефина и знаел най-интимни подробности за случващото се под юрганите на императорските врагове. Разказвал му в детайли за любовните афери на братята му, както и за аферите на Талейран – външния министър, когото наричал „боклук с копринени чорапи“. Нямало поръчка, от която да се погнуси. За службата си бил награден с няколко милиона и с титлата херцог на Отранто. Стефан Цвайг описва Фуше като „интригант, хлъзгаво влечуго, професионален дезертър, низка полицейска душа, жалък човек без морал“.*

Всъщност Цвайг е твърде мек към Фуше.

* Stefan Zweig, Joseph Fouche, Bildnis eines politischen Menschen, Frankfurt, 2000. – Б. авт.

От този Фуше Наполеон се нуждаел отчаяно. През 1800 г. отново била въведена цензурата върху печата. Вестниците един след друг били принудени да прекратят излизането си. Забранени били 60 от общо 73 издания – естествено, съобразно критерия дали казват истината за Наполеон. Останалите 13 били подложени на строг контрол. С Аргусови очи Фуше и цензорите му гледали всяка буква. И не търпели никакво различно мнение.

Контролът се простирал и върху личната кореспонденция. Отваряли писма, копирали съмнителни пасажки, после отново запечатвали писмата и ги доставяли на получателите им. Фуше бил факир в мръсния занаят на тайните служби. Хората, осмелили се да издигнат критичен глас, били поставяни под наблюдение, обвинявани, осъждани и отстранявани. Франция треперела от страх. Позволенни били само хвалебствени химни за Наполеон. По заповед на Фуше следели и новите издания на книжния пазар, защото с право се страхували от остри пера на писателите. В миналото точно писателите изричали истината, затова ги смятали за опасни. Започнали да цензурират литературни произведения, други били направо забранявани, а тиражите им – унищожавани. По желание на Наполеон Фуше се намесил и в репертоарните планове – определял кои пиеси и кои опери е позволено да се играят. В новата Франция всичко се подчинявало на „вкуса“, тоест на политическия контрол на Наполеон. Повечето литературни салони били принудени да затворят врати, ако не желаели да пречупят кръст пред Бонапарт.

Страхът контролирал общественото мнение. Автор на пиеса с антимонархична насоченост веднага си навличал политически подозрения. Всеки печатар трябвало да получава позволение за продукцията си. Нищо не ставало без благословията на Фуше. Започнали да уни-

щожават цели книжни сбирки. Духовният живот във Франция замрял. Най-разпалената противничка на Наполеон, сърцатата Мадам дьо Стал, която му се противопоставяла в литературните си произведения, била принудена да бяга надлъж и нашир из цяла Европа. Наполеон заповядал да унищожат тиража на творбата ѝ „De l'Allemagne“.

Ужасът от доносническата армия се разпространил из Франция и плъзнал из Италия, Холандия, Прусия и Испания – навсякъде, където беснеел Наполеон. Детективите, шпионите и полицаите взели властта. Наполеоновата армия, но не истинската, а тази от доносници, се превърнала в най-добрата армия в света. Поставено било началото на полицейската държава. Изградени били нови бастилии – нови затвори, в които да бъдат затворени отстъпниците. Една-единствена погрешна дума се наказвала с дългогодишна каторга. Европа треперела пред тиранина.

Ето тук пиарската мантия се смъква от раменете на Наполеон и ни разкрива истинското му лице на диктатор, който потиска свободата, тероризира хората на изкуството, унищожават творбите им и не им оставя въздух за дишане. Истинските му грехове могат да бъдат измерени само в световноисторически мащаб. Според изключително предпазливи предположения на съвестта на Наполеон тежат около три милиона жертви. По време на управлението си той причинява смъртта на един милион френски войници и на два милиона вражески (в Прусия, Холандия, Италия, Испания, Полша, Дания, Норвегия, Австрия, Русия, колониите и т.н.) Навсякъде пътят му е осеян с трупове. За броя на ранените и осакатените по негова вина можем само да предполагаме. Пет милиона? Шест?

Най-отблъскващо обаче е отношението на Наполеон към собствените му войници: „Не ме е грижа за живота и

на един милион души!“ – възкликнал той. Гледал на Франция като на голямо блато, от което изваждал войничетата си като риби. Страдали обаче не само те. Селяните били принудени да изхранват огромната му войска с доставки на смешни цени. „Армиите се създават, за да бъдат избивани“ – казвал Наполеон. (Цитирано по Уил Дюран.) От 2 613 000 френски войници умират един милион. По време на похода в Русия в състава на Наполеоновата армия влизат и съюзнически войски. И тук войниците умират като мухи. У дома се връщат само една трета.

ЗАГАДКАТА НАПОЛЕОН

Напълно невъзможно е да нарисуваме „балансиран“ образ на човек с толкова очевидно тиранични черти. Наполеон бил първокласен касапин и кръвопиец, не по-добър от Цезар и Александър. На съвестта му тежат милиони. Какво значение има в сравнение с това, че написал няколко галантни писма, че завъртял главите на няколко красавици и успял да заблуди с ласкателства неколцина творци, които не забелязали, че ги използват?

Какво значение има пред лицето на тези тежки факти цялата пропагандистка дандания, пъстрите знаменца, лъскавите униформи, бронзовите орли и маршовата музика, чиято цел била единствено по-ефикасно да хвърля войниците в битка?

Всъщност опитът да постигнем „балансиран“ образ на този масов убиец граничи с престъпление. От друга страна, опитите да се прехвърли отговорността за делата му върху епохата свидетелстват за безгранична глупост. Никога не е виновна „епохата“. Личности както Александър, Цезар, Наполеон, Сталин и Хитлер са съществували във всички епохи, също като благородните им антиподи

Сократ, Платон, Цицерон, Шекспир, Джеферсън, Пушкин, Ерхард, Ганди или Мандела. Не *епохата* носи отговорност! Кога историците най-сетне ще се научат да пренебрегват пиарските спектакли, фойерверките и балоните, да разобличават фалшивите представления и да изхвърлят на сметището най-гнилия от всички аргументи – съобразяването с епохата?

Не издържат и други доводи, с които някои се опитват да оправдаят Наполеон като продукт на масите*, като *необходимо* или *закономерно* историческо явление. Те просто водят до напълно погрешен анализ и което е по-важното – не спомагат с нищо да извлечем поука, за да предотвратим за в бъдеще издигането на подобни фигури. Казано с езика на фактите, Наполеон бил самовлюбен мрачен тип, който сеел ужас и страх и оставял зад себе си кървава диря, човек със садистични черти, маниакално промискуитивен, който смятал жените за непълноценни хора, хладнокръвен убиец и нарушител на договори, угнетител и цензор. Колкото до любимите му войници – смятал ги за пушечно месо и безсъвестно ги хвърлял в пламъците на смъртоносни битки. Същевременно проявявал гениално умение в областта на пиара и пропагандата и използвал хипнотичния си чар, което до днес пречи да бъде разобличен истинският му характер. Успял да заблуди хората както в своята епоха, така и двата века след себе си, и то защото никой не дръзнал да анализира пропагандните му техники.

Вярно е, че големи френски историци, като Мишле, Ланфрей, Тен и Льофевр, го наричат узурпатор и тиранин и че немски историци като Клесман го обвиняват в „наднормена криминална енергия“, но всичко това не е достатъчно. Защото споменатите автори никога не про-

* Виж George Lefevre, Napoleon, Stuttgart, 2003. – Б. авт.

пускат да наблегнат и на „добрите“ страни на Наполеон. По същия начин бихме могли да изтъкнем, че Гьобелс пък обичал да свири на цигулка!

Не, не и не! Наполеон бил масов убиец, потисник, цензор, разрушител на културата, шпионин, сексуален маниак, женомразец и военнопръстълник. Това са фактите, които не могат да се изкривят.

Всичко останало е прах в очите.

15. ПОГЛЕД ПРЕЗ УВЕЛИЧИТЕЛНО СЪКЛО: КНЯЗ ОТО ФОН БИСМАРК

Приближаваме се към съвременността, за да разгледаме една от най-интересните личности в германската история – княз Ото фон Бисмарк, човека, възпяван като основател на Германския райх, на когото в края на бурния му живот гледали със страхопочитание и комуто германците са издигнали стотици паметници. Всъщност след смъртта му се развихрил истински култ към Бисмарк. Славели го в страната и в чужбина, името му се превърнало в легенда, защото Бисмарк осъществил копнежите на германците – създал Германския райх и победил отколешния враг Франция. Без съмнение той е най-важната личност в германската история през XIX век. Първо издига Прусия до триумфални висини, после създава нова германска империя, полага началото на социалната държава и се радва на по-голяма възхита и възхвала от самия кайзер, който веднъж направил следното признание: „Не е лесно да си кайзер при управлението на Бисмарк!“ Самият Бисмарк наградил себе си със следната оценка: „Важното е, че победих всички. Всички!“

При това препятствията, с които се сблъскал в началото на пътя си, изглеждали почти непреодолими. Пър-

вото било самият крал, по-късно кайзер, когото се наложило да атакува с всякакви средства – от изнудване до подмазване и ласкателства, – за да го убеждава кой е верният път, по който да насочи държавата. Кайзерът се инатял като магаре на мост, когато ставало дума за правилната (според Бисмарк) политика, не по-малко от камарилата си – най-близкото обкръжение, наред с властолюбивата си съпруга и всезнаещия си син. Бисмарк бил принуден да държи в шах цялото императорско семейство плюс самозваните му съветници, постоянно да ги манипулира и да ги вълвлича във взаимни разпри. Наред с това трябвало да се бори с един все по-укрепващ парламент, който постоянно пъхал пръти в колелата на каляската му, осмивал го, ругаел го и опитвал с всички средства да подкопае авторитета му и да го свали. Не на последно място го занимавала и борбата със световните сили на епохата – Австрия, Франция, Англия и Русия. Принуден бил да лавира, да пази крехкото равновесие на силите, за да не бъде смазана Прусия, а впоследствие и Германският райх. В началото дори не съществувала единна „Германия“. От едната страна било кралство Прусия – германската световна сила, от другата – Австрия, а между тях – многобройни германски държавици. Картата била разпокъсана на безброй парчета, имало Бавария и Вюртемберг, Шлезвиг и Холщайн (към които Дания предявявала териториални претенции), както и още много незначителни княжества – истински хаос.

Съпротивата била толкова огромна, че би сломила всеки по-слаб човек. Австрия настоявала, че е първата по могъщество германска сила. Франция била изключително опасна, а и основен враг след Наполеоновите войни. Англия владеела моретата. На изток руската мечта мятала алчни погледи към континентална Европа, за да откъсне колкото може по-големи парчета.

Същевременно парламентът се бунтувал. Либералният дух на Френската революция не можел да бъде възпрян. В самата Франция Наполеон III, племенник на малкия корсиканец, се бил докопал до трона, но това щяло да остане интермецо, кратко прекъсване, защото идеите на свободата и равенството вече нямало как да бъдат пометени. Най-свободно било обществото в Англия. Но и в Австрия недоволството клокочело, както и в Прусия. Гражданите, работниците и народът вече не искали да се задоволят с обяснението, че кралят управлява по божията воля.

Бисмарк имал предостатъчно врагове и в Германия, и в чужбина. И все пак накрая могъл да каже: „Важното е, че победих всички. Всички!“

Той – незначителният померански юнкер.

Как съумял да извоюва победите си?

БИОГРАФИЯТА НА БИСМАРК

Бисмарк произхожда от стара аристократична фамилия в Бранденбург. Идва на бял свят през 1815 г. Учи в берлински интернат, после в гимназия, следва право в Гьотинген и в Берлин и полага държавния си изпит през 1835 г. Но професията на юрист не го привлича. На двадесет и четири години поема управлението на собствените си владения и се жени за Йохана Путкамер. Дотук нищо особено. През 1849 г. го избират в пруското парламентарно събрание, през 1851 г. става депутат в бундестага във Франкфурт.

През 1861 г. Вилхелм I сядна на пруския престол и изпраща Бисмарк на служба в Санкт Петербург. По-късно служи като дипломат и в Париж. Все още не виждаме нищо особено. Не след дълго обаче удря часът на Бисмарк.

Парламентът се изправя срещу краля. След изборите либералите разполагат с мнозинство от две трети. Искането на парламента е да контролира държавните разходи, тоест да упражнява реална власт. Кралят беснее. В този час на върховна опасност Бисмарк е назначен за министър-председател, защото си е спечелил славата на верен на краля консервативен ястреб. Възлагат му задачата да поведе борбата с либералите. И Бисмарк извършва един от най-изкусните фокуси в германската политика. Започва с няколко гръмогласни речи срещу парламента. После, вече спечелил си прозвището „човекът от кръв и желязо“, отклонява вниманието си от депутатското събрание и се фокусира върху тема, която е надушил с непогрешимия си политически инстинкт. Заклинанията му се въртят около „германското единство“ – лозунг, който са изписали на знамената си и либералите. Така Бисмарк отклонява вниманието на народа и на парламента от истинските проблеми и за да е траен този ефект, разпалва война.

Изведнъж всички престават да говорят за правата на парламента, в устата им е само проблемът с Шлезвиг и Холщайн – територии, за които датчаните и германците се бият от векове. В тайни преговори Бисмарк успява да привлече Австрия на своя страна. През 1864 г. австрийските и пруските войски окупират Холщайн. Съюзниците печелят битки. Дания се отказва от всичките си права в Шлезвиг и Холщайн. В Прусия националният възторг избухва като вулкан. Бисмарк става мъж на годината.

За една нощ от мразен политик Бисмарк се превръща във възхваляван военен герой. Прошепва в ушенцето на своя крал, че тази победа ще му запази вечно място в списъка на най-великите пруски крале. Благодарността на монарха се изразява в графска титла и сандък със злато. Но за Бисмарк това е само началото. Следващата му

стъпка е да преметне Австрия, която възнамерява да поиска правата си върху Шлезвиг и Холщайн. Бисмарк обаче играе с подправени карти. През 1866 г. набързо сключва съюз с Италия и напада австрийците. Освен това сякаш между другото разгромява баварски, вюртембергски и баденски армии, но най-унищожителна си остава победата му срещу австрийците. Бисмарк отново е героят на деня. Пруската тактика на *блицкриг* – светкавична война – принуждава Австрия окончателно и веднъж завинаги да се оттегли от Германия. Прусия вече може да овещества претенциите си към Шлезвиг-Холщайн, както и към кралство ХанOVER, Франкфурт на Майн, Хесен и Насау.

Прусия вече е безспорната първа германска сила, Австрия е изтласкана назад. И вторият удар на Бисмарк е успешен.

За тази победа кайзерът награждава Бисмарк с 400 000 талера (равностойни днес на около четири милиона евро) и го произвежда в генерал.

Бисмарк става архитект на Северногерманския съюз, за който бива изработена и конституция. Южногерманските държави са примамени с митнически съюз (и следователно с икономически изгоди) и освен това са включени в тайно военно споразумение, което да ги държи на каишка. Стародавни княжества и династии се изличават с едно драсване на перото, например ХанOVER. Прусия печели невероятна тежест в европейския покер за власт. Даровити администратори са натоварени да създадат обща правна система със закони, наредби, мерки и теглилки, както и единна валута.

Но “Германия“ още не е наистина обединена. Същевременно Франция започва все по-подозрително да оглежда новата велика сила, надминала Австрия. Бисмарк нанася следващия си удар, когато в свадата, раз-

горяла се около наследството на испанския престол, съзира възможност да наложи интересите на Германия. Поводът е, че Испания възнамерява да издигне на овакантения престол монарх от рода на Хоенцолерните. Прусия ликува (Вилхелм I също е Хоенцолерн), но Франция е възмутена. Дипломатическите игри и интриги се изострят, накрая Франция се чувства провокирана и обявява война. За Бисмарк тя е повече от добре дошла. И той мигом се нахвърля срещу омразния „наследствен враг“. Резултатът е, че Германия печели победа след победа. Император Наполеон III попада в плен; правителството в Париж е свалено, провъзгласена е република. Но още по-важното е, че всички говорят за военните успехи на Германия и преди всичко на този дяволски тип Бисмарк.

Германия е опиянена от победата. Въпреки че Франция успява да събере нова армия, Бисмарк, тоест Прусия, тоест Германия, отново побеждава. Накрая Франция е принудена да отстъпи дори Елзас и Лотарингия – „заключеният враг“ никога не е претърпявал толкова горчиво унижение. В добавка ѝ възлагат да плати пет милиарда франка репарации – невъобразима сума за онова време. Германия не е на себе си.

В този подходящ момент Бисмарк предлага крал Вилхелм I да бъде провъзгласен за император. Народът ликува и крещи хвалебствия. Вилхелм се съгласява, коронясват го за император, родена е новата германска държава. Камбаните бият, хората танцуват по улиците. Празненствата траят две седмици, през които германците не изтрезняват. Изработена е конституция на райха, всичко се слага в ред – финансите, железниците, флотата. Бисмарк е удостоен с херцогска титла, кайзерът го обсипва с милиони талери.

„Важното е, че победих всички! Всички!“ – мисли си той.

Никой не може да се мери с него. Възвърнал е в райха Шлезвиг и Холщайн, показал е на австрийците къде зимуват раците, победил е и е унижил всемогъщата Франция, отнел ѝ е територии. Спечелил си е херцогска титла. Банкерът му Блайхенрьодер купува от негово име акции на едро и тъй като Бисмарк познава политиката като джоба на жилетката си, той превръща информацията си на инсайдер, както бихме казали днес, в твърда валута и бляскаво злато. Вече е един от най-големите земевладелци в Германия. Той е новият силен човек.

В следващите години Бисмарк режисира най-изкусната политика на съюзи, която е виждала Европа. Жонглира както му е угодно между Русия, Англия, Франция и Австрия. Сключва договори, тайни споразумения, спогодби „за осигуряване на гърба“, тройното императорско споразумение (между руския, австрийския и германския император), създава Двойния съюз (с Австро-Унгария), който после става Троен (присъединява се Италия). И винаги е в центъра на тайния покер за властта.

Наред с това осъществява социална политика, дори въвежда пенсиите! Работниците също са доволни.

За жалост обаче цялата вътрешна политика се крепи върху сложните отношения между кайзера и неговия канцлер. Когато през 1888 г. Вилхелм I умира, негов наследник става Вилхелм II. След разногласия с Бисмарк през 1890 г. новият император го уволнява. Набързо го издигат в ранг фелдмаршал, което привидно е почест, но в действителност е просто начин да го отстранят с похвала. Цялото обществено мнение обаче е на негова страна. Този човек е велик, той е постигнал толкова много за Германия! Ята от почитатели го обграждат, печатът се задъхва от възхвали. И дори на смъртното си легло Бисмарк може удовлетворен да прошепне: „Важното е, че победих всички! Всички!“

НАПЪЛНО РАЗЛИЧНИЯТ БИСМАРК

Така (повърхностно) би могло да звучи животоописанието на Бисмарк, по подобен начин е предаван животът му хилядократно. Гледан с невъоръжено око, този живот изглежда толкова велик, царствен и забележителен, че човек е изкушен да превие коляно в страхопочитание. Нима не е осъществил мечтите на всеки истински германец? Нима не е издигнал Германия и не ѝ е възвърнал позицията на световна сила? Нима не е помел всички препятствия, парламента, европейските велики сили, дори самия кайзер?

О, това обаче не е и една стотна от истината! По-голямата част от истината за Бисмарк и до днес се премълчава. Да се опитаме да я извадим наяве.

ПОРТРЕТ

Бисмарк, който дълбоко мразел майка си и по собствените му думи я мамел „с умело лицемерие и успех“*, в студентските си години изпъквал преди всичко с това, че пиянствал като казак, играел комар, мързелувал, правел огромни дългове и постоянно се забърквал в свади и побоища. Точно документирано е и младежкото му отвращение към евреите и французите. Великолепният биограф Крюков пише: „Бисмарк умее да мрази фанатично. Хората, които заставали на пътя му, той неумолимо нападал, изтласквал и стъпквал.“

В сексуално отношение се отличавал с „брутална чувственост“, както веднъж сам признал. Истинската му любов принадлежала на огромните кучета, за предпочитане

* Виж Christian Graf von Krockow, München, 2003. – Б. авт.

догове, и на стари дървета. Изпитвал откровено отвращение към жени, които умеели да мислят самостоятелно и се осмелявали да имат собствено мнение по политическите въпроси. Но не по-малко мразел католиците и социалдемократите.

От най-ранна възраст бил обладан от удивително многолика омраза. Обичал обаче високопарните речи, войната, военните, насилието и властта, която обожавал, пред която се прекланял и която му изглеждала *non plus ultra* на всяка политическа интелигентност.

Едва стъпил на политическата арена, той си създал съмнителна слава с гръмогласни грубиянски изяви. Не се провалил и успял да оцелее, защото започнал да се подмазва на краля. Но дори самият крал отбелязал в тефтерчето си за младия Бисмарк: „Може да се използва само там, където без уговорки властва байонетът.“

Бисмарк следователно изпква като милитарист, разяждан от дълбока омраза. Обичал свадите, побоищата и войнишките самохвалства. Бил дървена глава и освен това всезнайко. Тук няма никакво преувеличение. Всичко е документирано от историците, които между другото Бисмарк също мразел отчаяно. Освен това ядял и се наливал без мярка, поради което страдал от латентен алкохолизъм. Известно е каква вреда упражнява прекомерната консумация на алкохол върху разума и характера.

Един от секретарите му (по време на дипломатическата му мисия в Санкт Петербург) отсъдил: „Новият ми началник е безогледен, човек на насилието, който се стреми към театрални удари, който иска да направи впечатление, който познава всичко, без да го е виждал, и знае всичко, макар да не подозира за толкова много неща.“ (Цитирано по Кроков)

Когато парламентът станал прекалено могъщ и предизвикал краля, ударил големият час на Бисмарк. Кралят имал нужда от желязна глава и го изпратил на арената.

Бисмарк знаел с непоколебима сигурност, че това ще бъде единственият му шанс. Знаел и че първо трябва да запуши устата на парламента.

Ако не успеел, щял безславно да изчезне от политическата сцена. От едната страна на барикадата следователно имаме хора, които се борели за повече свобода и демокрация, а от другата – кралската власт по божия воля, която искала да запази старото и която отчаяно се опитвала да се задържи и да завърти назад колелото на историята.

Тук Бисмарк действа с невероятна политическа гъвкавост и проявява невероятен политически нюх – разбира, че „народът“ има ахилесова пета. Това е мечтата за национално единство, за силна нация, за могъщество. За това бленуват дори либералите и демократите. С непогрешимия си инстинкт Бисмарк залага именно на тези надежди, разпалва война и печели бляскава победа.

Заради тези вековни мечти и заради предизвикателствата на войната по-важни цели като свобода, равнопоставеност и равен старт били изтласкани на заден план. Както при фокус, представян от илюзионист, общественото внимание изкусно било отклонено. Темата на деня била подменена. Бисмарк манипулира настроенията в цялата държава, като ги насочва първо към Шлезвиг и Холщайн (всъщност срещу Дания и по-късно срещу Австрия). Виковете „ура“ заглушили всякаква критика, демократичният процес бил стъпкан по най-брутален начин, вниманието на възхитените, ужасени и същевременно задоволени хора се приковало в нов „жизненоважен“ въпрос – войната.

Бисмарк успял в на пръв поглед невъзможно начинание – възродил една остаряла, закостеняла монархия.

Канцлерът водил войните си – срещу Дания, Австрия, а по-късно и срещу Франция – с пълна безскрупулност. Вдигнал се и срещу Полша, която отдавна бил включил в политическия си дневен ред. Ето оценката му: „Бийте поляци-

те, докато животът им дойде до гуша! (...) Ако искаме ние да пребъдем, нямаме друг избор, освен да ги изтребим – та нали и вълкът не е виновен, че такъв го е създал Господ...“ (Цитат по Крюков)

Тирадите на омраза, насъскващите речи, злокачествената реторика били поставени в служба на целта да се спаси монархията и да се предотврати демокрацията. Целият външнополитически цирк на Бисмарк бил чисто замазване на очите, умело използване на подмолни настроения, на дремещите националистически блянове за германското могъщество, чест и слава, на подходящи алузии с „подвизите“ на Фридрих Велики (който по груби изчисления е отговорен за смъртта на един милион души), талантливо изпълнение на пианото на емоциите, ненадминато по демагогия и лукавство представление.

Бисмарк бил кръволок.

В изгоден момент той просто разпуснал депутатското събрание и управлявал с извънредни актове, приложил строг контрол върху печата и въвел цензурата, когато трябвало да наложи своя курс. Свободата останала захвърлена в канавката. Конфискувал и забранил много вестници. Да оценяваме тези действия като „успех“ би било чиста подигравка.

Неизброими са и закононарушенията, които съпътстват политическата му кариера. Отстранявал противниците си с откровено насилие. Заличавал от картата цели държави с лукавство, интриги, престъпвайки валидни договори. Преди войната за Шлезвиг и Холщайн, Австрия например била заблудена по всички правила на изкуството. В изгодния момент обаче Бисмарк прекъснал съюза и се отплатил за доверието на австрийците с ритник в задника. По-късно „братският народ“ бил награден с война, подпалена от самия Бисмарк. Но дори Вилхелм I се поколебал да нападне Австрия. Наложило се Бисмарк „всяка сутрин да влиза в ролята на часовникар, който

навива пружината на часовника“ (цитирано по Кроков), хвали се той в мемоарите си.

Бисмарк бил неуморим пропагандатор на войната. Докато подготвял нападението срещу Австрия, която имала главоболия с Унгария, той скришом се съюзил с унгарските революционери и ги финансирал, за да предизвика въстание, въпреки че неизменно се противопоставял на революционните и антимонархични настроения.

Когато ставало въпрос за успеха, той мигновено бил готов да продаде възгледите си. Този „успех“ струвал живота на 200 000 души. Но за да получим истинския резултат, трябва да добавим и още 200 000 осакатени. Бисмарк бил масов убиец.

Подходът му към Франция обаче е тържество на глупостта. Какво върховно късогледство – да превърнеш в свой враг тази могъща държава! В деня на поражението си французите, дали много повече от един милион убити и принудени да отстъпят Елзас и Лотарингия, както и да платят пет милиарда франка репарации, се заклели да отмъстят. Така на хоризонта изплувала Първата световна война. Военният конфликт на Бисмарк превръща Франция за десетилетия в най-лютия враг на Германия – изключително тъпа, дори опасна за живота постъпка, особено предвид положението на пруска Германия в рамките на континентална Европа.

Бисмарк обаче чудовищно мразел французите. И не се поколебал да доведе нещата до война.

Императорската коронация, последвала войната с Франция, била пищно представление, редица задкулисни моменти от което не се знаят и до днес. Относително слабо известно е дори обстоятелството, че Вилхелм I не желаел нито войната срещу Франция, нито императорската титла.

Но черната душа Бисмарк задействал всичките си възможности. Подкупил Лудвиг II Баварски да предложи

официално Вилхелм да бъде провъзгласен за император. Цената била пет милиона златни марки, тайно изплатени на Лудвиг II. Баварският крал, който вечно страдал от недостиг на пари, не чакал да го помолят втори път.

Пътят към германския райх следователно бил открит с кралски подкуп. Самата коронация била истински фарс, драматургична постановка, не по-различна от тази на Бонапарт, чиято цел била да произведе впечатление, да порази зяпачите, да изпълни душите им с фалшив възторг от блясъка и славата – подход, който по-късно при управлението на Вилхелм II довел право до Първата световна война. На Германия не можело да се случи нищо по-страшно от този бандитски пиар. Императорската титла накарала Вилхелм I да си повярва, че е велик. По-късно наследникът му Вилхелм II наистина изгубил всякаква мярка.

Това обаче позволило на Бисмарк да продължи злокобната си борба във вътрешнополитически план. Навън всичко потъвало във фалшивия блясък на славата. След 1872 г. той взел на мушка центристите (предшественици на днешните християндемократи) и започнал да ги преследва с неумолима омраза. От всички страни завалели закони срещу католическата църква. Бисмарк потискал религията като никой преди него в Германия.

Толерантните думи на Стария Фриц*, приканващи „всеки да търси блаженство и спасение на душата си по собствен фасон“ – философия, която залегнала в основата на разцвета на Прусия, и една от най-разумните управленски линии в историята, били презрително и високомерно пренебрегнати. Бисмарк започнал да заплашва духовни лица и свещеници, които се осмелявали да го критикуват, забранил ордена на йезуитите, прокарал „закона за панерчето с хляб“ (който обвързвал възможността на све-

* Пруският крал Фридрих II (1712-1786), въвел свобода на вероизповеданията. – Б. авт.

щениците да печелят издръжката си с послушно политическо поведение) и през 1875 г. издал закон за манастирите, по силата на който повечето манастирски общности били разпуснати с декрети. Епископите и другите сановници били свалени от постовете си, завалели парични глоби и присъди за затвор. Ето ТОВА представлявал Бисмарк. Потисник на свободата на вероизповеданията и на религиозните възгледи. „За продължителен период всички пруски епископства и една четвърт от епархиите останали без предстоятели“ – пише Крюков.

Не по-различна била съдбата на социалдемократията. Бисмарк отчаяно се нуждаел от врагове, още от младостта си изпитвал болезнена необходимост да се боричка с някого. След две покушения срещу кайзера той представил всичко като акция на левицата и натопил социалдемократите. Естествено, лъжел. През 1878 г. обаче новоизбраният райхстаг приел закон срещу „общественоопасните начинания“ на социалдемократите. Бисмарк започнал систематично да разпалва истерия. Подгръвявал емоциите и подкокоросвал страховете. Полицията започнала да разгонва мирни събрания. Конфискували социалдемократически книги, вестници и банкови сметки, всеки ден се извършвали масови арести и експулсации.

Диктаторът Бисмарк се мазнел на вишестоящите, но раздавал ритници на хората под него. „Червената опасност“ станал ключов лозунг, социалистите били преследвани също като католическата църква. Злобните коментари на Бисмарк по този повод могат да изпълнят цели томове. Почти на смъртно легло, през 1897 г., той продължава да се надсмива над социалдемократите: „Те са като плъхове и би трябвало да бъдат изтребени.“ И: „В миналото социалният въпрос можеше да бъде решен с полицейски средства, сега ще трябва да се приложат военни.“

Мнимото социално законодателство, погледнато отблизо, се оказва измама, виц, но осъществен с хладнокръвна пресметливост.

Тъй или иначе, Бисмарк успял да сломи работническото движение. Особено много мразел социалистите. Наричал ги „врагове на райха“ и „безотечественици“, обсипвал ги с най-вulgарни хули и ги обвинявал в държавна измяна само защото изразявали различно мнение.

Погледнати на дневна светлина, възхваляваните му като „постижения на дипломацията“ договори се оказват пълен провал. Бисмарк систематично мамел всеки от съюзниците си с помощта на прословутите „тайни договори“. Когато те неминуемо станали известни, навсякъде се надигнало възмущение. Бисмарк изгубил името си на надежден съюзник и бил разобличен като постоянен изменник. Кой би пожелал да демонстрира близост с подобен държавник? „Дипломатическите постижения“ се оказали бомба със закъснител. В по-далечен исторически план те представляват политическо самоубийство, защото настроили срещу Германия почти целия свят.

Този прочит на Бисмарк е по-справедливият и по-близкият до действителността.

ПЕНСИОННАТА ЛЪЖА

Всеки знае, че при управлението на Бисмарк били въведени пенсионните и различни други осигуровки, поставили началото на „социалната държава“. Правилно ли е това? Е, поне не е пълна лъжа. Но *цялата* истина е малко по-различна.

През 1863 г. Бисмарк е изправен пред вътрешнополитическия проблем как да сложи юзди на работническото движение. Същата година работническият водач Фердинанд Ласал основава Всеобщия германски работнически

съюз и от името на това движение иска политическа власт за работническото съсловие. През 1869 г. той вече е в парламента със Социалдемократическата работническа партия. В програмата си германската социалдемократия си поставя задачата да се бори „с цялата възможна енергия срещу днешното политическо и социално положение“.

Реакцията на канцлера е направо престъпна. Като начало той прехвърля на Социалдемократическата партия отговорността за две покушения срещу кайзера, макар много добре да знае, че това не е истина. Намерението му е да прокара извънреден закон „срещу обществеността начинания на социалдемократията“. И интригата успява. Законът отнема правата на социалдемократите, разбива организациите им и прогонва водачите от домовете им. В крайна сметка обаче и този закон се оказва погрешен. Той радикализира работниците и създава мъченици. Хората на труда започват да мразят държавата. Социалдемократите се радват на все по-широка подкрепа. Бисмарк отново се вижда принуден да действа. Общественият настроеност достигат точката на кипене. Канцлерът съзнава, че трябва на всяка цена да се справи с работниците. И в този момент прави пълен завой. Пресметливо разработва плана да подпомогне социално работниците, за да ги деполитизира. Сметката му е следната – ситият със сигурност ще си мълчи. Целта е на всяка цена да се потисне стремежът към политическа справедливост. Устата на работниците трябва да бъде запушена.

И така, през 1881 г. хората на наемния труд са изненадани. „Императорско послание“ възвестява, че предстои да бъдат взети държавни мерки за защита и осигуряване в случай на злополука, болест, старост и инвалидност. Бисмарк чисто и просто се опитва да купи работниците. Внушава им, че занапред държавата ще се грижи за тях. „Отвърнете се от социалдемократите! Зарежете социалдемократическите си водачи! Не вярвайте на Маркс, Ласал, Бебел и

Либкнехт. Вярвайте на държавата! Вярвайте на кайзера! Защото ние ще се погрижим за вас!“

През март 1844 г. Бисмарк казва: „Работникът, каквото и да стане, няма да се откаже да тича при социалистическите шарлатани, въпреки че му обещават неща, които няма да изпълнят. Затова вярвам, че застраховането, което подготвяме, когато разпростре действието си напълно в цялото селско стопанство, в строителството и във всички отрасли, което е и целта ни, ще смекчи грижите и злонравните настроения на работническата класа. Вярно е обаче, че болестта не е напълно лечима...“

Коментарът му от май 1844 г. гласи:

„Дайте на работника право на работа, докато е здрав, осигурете му грижа, когато се разболее, гарантирайте му осигуровка за старост – ако направите това и не се плашите от жертвите и не започвате да се жалвате от „държавния социализъм“, щом някой заговори за „осигуровка за старици“, ако държавата покаже малко повече християнска загриженост за работниците, то вярвам, че въпросните господа (социалистите) напразно ще излагат примамките си и че привържениците им ще намалеят осезателно...“

Такава е нагласата на Бисмарк. Така е приет законът за болничното осигуряване. За носители на осигуряването се определят болничните каси, в които впоследствие предприемачите внасят една трета, а работниците – две трети от вноската. Болничните каси се управляват самостоятелно, минималните услуги се предписват от държавата.

През 1884 г. излиза законът за застраховката при злополука. Той изисква плащания само от предприемачите. Поемат се разходите на лечението и пенсията за времето на нетрудоспособност. През 1889 г. е създаден законът за старост и инвалидност. Държавата поема част от въпросната застраховка.

Разбира се, Социалдемократическата партия прозира каква игра се играе. Тя разобличава държавните помощи

като оскъдна милостиня, която не бива да отклонява работниците от мисълта за класовата борба. В далечен план Бисмарк наистина не постига целите си, защото работниците остават скептично, дори вражески настроени срещу държавата. Но важното е, че причина за въвеждането на пенсионното осигуряване всъщност е безмилостната борба за политическата власт.

То е резултат от политическа пресметливост, отстъпка, направена против волята на управляващите. Но номерът не успял. Кастовата държава не съумяла да залъже работниците с подхвърлената милостиня.

ВОЕННАТА ЛЪЖА

Германско-френската война често се описва от възторжени историци, които се прехласват как под ръководството на Бисмарк и военачалника му Молтке германците обкръжили французите, които капитулирали на 2 септември 1870 г. Военноисторически изкушени изследователи с особено удоволствие се посвещават на разказите как френският император Наполеон III бил заловен от Бисмарк и съратниците му. Въпреки това Франция била решена да не отстъпи нито педя от своята земя. Французите искали да водят войната до последна капка кръв. Новите им водачи светкавично организирали масово опълчение. Националната отбранителна война първоначално изправила германската армия пред сложна задача. Започнала втората фаза на войната. Въпросните възхитени историци и тук изтъкват военния гений на Бисмарк. Имперският канцлер поискал масиран обстрел на обкръжената столица Париж, за да приключи колкото е възможно по-бързо. Франция се съпротивлявала с всички сили. Напразно. Усилията да бъде спасен Париж се провалили. Когато на 27 декември започнал обстрелът, в столицата царувал глад.

Париж бил принуден да се предаде. Последвало примирие. На 10 май 1871 г. окончателно бил сключен мир. Германия победила.

Последиците от това били сериозни. Малко след Германско-френската война бил сключен държавният договор за основаването на Германската империя. Германците победили заедно. И се намирали в подем. Гениалният Бисмарк преговарял неуморно. Бързо постигнал съгласие с Баден и Хесен. Бавария и Вюртемберг се оставили да бъдат убедени, но по-трудно. Получили специални права в данъчната, военната, транспортната и съобщителната област. На Бавария направили и една специална отстъпка, която станала известна едва през 1917 г. Във всички бъдещи мирни преговори и договори трябвало задължително да участват баварски представители. По-важното обаче било, че пруският крал бил издигнат за император на Германския райх. Прокламацията се състояла на 18 януари 1871 г. във Версай. Най-сетне била създадена *Германия*, възторгват се историците.

Всъщност Бисмарк постигнал всичко това с измама. Наистина ли германската победа над французите през 1870/71 г. е толкова велика? Да си припомним, че напрежението между германци и французи ескалирало, когато се овакантил испанският престол. През 1868 г. революция прогонила династията на Бурбоните от Испания. Короната била предложена на съпруга на една от португалските принцеси, Леополд Хоенцолерн-Зигмаринген. Но ако на испанския трон седнел Хоенцолерн, какъвто бил и Вилхелм I, авторитетът на Наполеон III щял да пострада сериозно. Франция би попаднала в клопката между Испания и Германия. Бисмарк направил всичко, за да вкара Наполеон III точно в това безизходно положение. За целта действал тайно, стремял се да постави Франция пред свършени факти. Обществеността обаче научила за плановете му. В резултат Наполеон III се разгневил. Твърдо бил решен да не

позволи възшествието на един Хоенцолерн в Испания. Френското правителство провъзгласило, че „без колебание и слабост ще изпълни дълга си“. Вилхелм I се разколебал и поискал да отстъпи. Бисмарк побеснял. Но пруският крал не желяел войната с Франция.

Наложило се Бисмарк упорито да убеждава краля. Започнал да го ласкае. Описвал пламенно и в най-ярки багри с какви почести и слава ще се покрие. Припомнил му император Карл V, който владел цяла Европа. Повтарял, че династията на Хоенцолерните, за разлика от тази на Хабсбургите, прекалено дълго е свирила втора цигулка и е време да поеме нещата в свои ръце. Описвал колко голям ще бъде възторгът на германския народ. Изтъквал търговските и икономическите предимства за Германия. Пророкувал, че враговете на Германия ще се укротят, а германците никога повече няма да поставят под съмнение ръководната роля на монархията. Дори Франция – каква гениална лъжа! – щяла да бъде усмирена веднъж завинаги. Не престанал да натяква, докато най-сетне кралят отстъпил.

Бисмарк искал тази война. Подпалвачът ѝ бил Бисмарк!

Вилхелм все още се колебаел и уговорил Наполеон III да се споразумеят. Но френският император се нуждаел от пиарски удар, от нещо, което да представи като успех. Затова на среща с краля в Бад Емз поискал чрез посланика си Бенедети окончателна гаранция – уверение, че за в бъдеще никой член на династията Хоенцолерн няма да проявява претенции към испанския престол! Вилхелм не бил съгласен и отказал повторна среща с френския посланик, след което телеграфически изпратил до Бисмарк така наречената „депеша от Емз“ и го инструктирал да публикува „съобщението в подходяща форма“. Канцлерът обаче съкратил телеграмата, придал ѝ по-остра форма, нахвърлил оскърбителен отговор по адрес на Франция и още същата вечер ги предоставил на пресата. По този начин

изобличил правителството на Наполеон III, прекрасно съзнавайки, че Франция може да си позволи един-единствен отговор: война!

Наполеон, естествено, не приел да бъде унижаван пред целия свят.

Без да се бави, на 19 юли Франция обявила война. В очите на света тя вече била агресор, въпреки че Бисмарк стоял в дъното на интригите около испанското престолонаследство, той лично променил телеграмата на краля и я публикувал.

Описахме подробно този пример с цел да илюстрираме характера на Бисмарк. Той се стремил към войната, тя влизала в сметките му, била в негов интерес. Въпреки че не разполагал с одобрението на краля, той съзнателно я провокирал. И въпреки че впоследствие спечелил войната, резултатите ѝ останали вечен трън в сърцето на французите. Те никога не се примирили с отстъпването на Елзас и Лотарингия, никога не преглътнали поражението и националния позор. Войната от 1870/71 г. води направо към Първата световна война, която по-късно разпалва Втората. Бисмарк с право може да бъде държан отговорен за няколко опустошителни европейски и световни войни.

ЛЕГЕНДАТА

Макар да са известни на историците, тези факти и до днес не се представят в учебниците по начин, който да води до подобни изводи. Авторите неизменно се стараят да дадат „балансирана“ оценка, като забравят, че „балансът“ може да бъде съдбоносна грешка, поне в случаите, когато за черните души не се говори ясно. Ето как господин Бисмарк все още шества из германските учебници като държавник, който – признаваме – е извършвал и грешки, но е „създал Германския райх“, „въвел работни-

ческата пенсия“ и т.н. От което следва, че тази „интересна личност“ не може да е била толкова отрицателна.

Нещо повече – въпреки очевидно позорните му дела, в края на XIX и началото на XX век оценките за Бисмарк били неизменно положителни. Как е възможно? Един поглед към пиар репертоара му ще ни отговори.

- Бисмарк изцяло диктувал общественото мнение на своите съвременници. Владее всички канали на комуникацията и бил абсолютен господар на печата. Който не се подчинявал, бил смазан. Поради тази причина в източниците от онази епоха не можем да намерим и една десета от истината. Хората, които дръзнали да надигнат глава, като свещениците и социалдемократите, били преследвани, цензурирани, нахлузвали им намордници, унижавали ги, хвърляли ги в затвора. Обществено мнение било манипулирано и цензурирано. Каква истина да очакваме тогава от прочита на въпросните източници?
- Още по-бурно се разраснала легендата, след като Бисмарк бил свален от поста си. Самият той съвсем не се оттеглил мирно и тихо в частния живот, а започнал да нанася удари срещу наследниците си, и то с безмерна злоба и ненавист. Ловко се съюзил с пресата, която винаги може да бъде спечелена, щом става дума за хули и помия, и започнал да обругава когото му попадне, дори бившите си сътрудници. Изградил си истинска пропагандистка мрежа. Назначил неколцина пиари (Мориц Буш, Хайнрих фон Пошингер, Хорст Кол) и постоянно охранявал „обществеността с политически декларации, исторически ретроспекции, всякакъв род очерци за придворния живот“*. Тази неуморна пропагандна дейност се развивала с цел хората да продължат да говорят за него, да укрепят положителното мнение за политиката си, да неутра-

* Виж Lothar Gall, Bismark, München, 2002. – Б. авт.

лизира противоположните мнения и да оклевети противниците си.

- Получил се истински феномен. Постоянно набъбващ поток от почитатели, поклонници, посетители и фенове се проточил към „старата саксонска гора“, както я наричала легендата, за да седят в нозете му и да слушат мъдростите му. Кайзер Вилхелм II на няколко пъти се изкушавал да го обвини в държавна измяна и да го пъкне в затвора. Но великият грубиян, зловният старец не млъквал. Знаел всичко и най-вече – по-добре. Стигнал дотам, че след като националлиберален инициативен комитет издигнал кандидатурата му за депутат, спечелил с незначително мнозинство, макар че никога не се възползвал от мандата си. Въпреки това с тази стъпка изменил на всички свои дотогавашни убеждения, защото изведнъж все пак открил полезността на парламента, след като кайзерът, когото вече наричал „интригантски плъх“, го отритнал. От този момент Бисмарк не спрял да обижда, да хули и да ругае като последния от своите коняри.
- Нахвърлял се грубиянски срещу кайзера, естествено, срещу социалдемократите („грабливи разбойници и убийци“), срещу центристите („врагове на райха и рушители“). Вечните критики наливали масло в огъня на недоволството и разгаряли носталгия по миналото, а той самият бил представян с небесен ореол.
- До последния си ден Бисмарк работил върху спомените си. Двата тома били публикувани непосредствено след смъртта му. Предизвикали огромен интерес и се превърнали в един от най-големите литературни успехи на века. Само за първите два месеца били продадени 300 000 екземпляра. До днес ги четат милиони. Разбира се, и мемоарите му преливат от злонамереност, изкривено представени факти, голословни обвинения и клевети. Удари срещу враговете са опаковани като историческа

хронология. Бисмарк отново се проявява като майстор на интригата, намеците и лицемерието. Отличният биограф Гал отсъжда, че мемоарите му „в никакъв случай не ни откриват възможността да стигнем до исторически справедлива присъда“. Но с тяхна помощ Бисмарк дооформил легендата за себе си и продължил да извърта историческата истина дори след смъртта си. Журналистите, които приживе мразел като смъртта (кого ли всъщност не мразел?) и заради които специално бил създал така наречения фонд „Влечуго“ (сравнявал журналистите с влечуги, чиито усти трябвало да се запушват с пари), с готовност попили неговите „прозрения“ и така подпомогнали историците да популяризират фалшивия му образ.

- Не бива да забравяме, че до 1918 г. в Германия управлявал император. Реакционните възгледи на Бисмарк, въпреки изстъпленията му срещу Вилхелм II, съответствали на духа на времето. Независимо от личната вражда Бисмарк представлявал идеална поддръжка на монархията. Бил най-талантливият ѝ защитник, защото въпреки критиките си към императора хулел още по-шумно враговете на империята.
- Когато райхът начело с Вилхелм II се хвърлил в злообнатата Първа световна война и след това императорът бил принуден да абдикира, легендата Бисмарк вече отдавна била бетонирана. Дори в епохата на Ваймарската република от 1918 до 1933 г. все още имало достатъчно защитници на монархията, макар че милитаристите били повече. Всички те смятали Бисмарк за свой патрон и никой не посмял да срути паметниците му.
- „Хилядолетният райх“, просъществувал само от 1933 до 1945 г., също не довел до пиарската смърт на Бисмарк. Приликите били прекалено очебийни. Фразеологията си приличала поразително („желязо и кръв“). Политическата аргументация на моменти подозрително се покри-

вала. Същите лъжи, същата мания за величие, същото надменно дрънкане на оръжие. Бисмарк продължавал да стои на трона си.

- След 1945 г. Германия имала съвсем различни грижи от тези да се постарее да създаде по-точен исторически образ на *железния канцлер*. Все пак бавно и твърде плахо образът на Бисмарк претърпял някои промени.

Легендата обаче е утвърдена, живее собствен живот. Никой не се осмелява да зададе въпроса какво е донесъл на страната си този подпалвач на войни. Историческата наука отдавна е възприела една общоприета теза. Авторите старателно преписват едни от други.

НЕТЕН РЕЗУЛТАТ

Да обобщим трезво резултатите: Бисмарк отстранявал всяка политическа опозиция, преследвал социалдемократите и центристите, бил срещу свободата, равния шанс и справедливостта.

С различен ръководител германците биха имали шанса постепенно да се научат на демокрация (както станало в САЩ, Франция или Англия). Вместо това в прусашка Германия се развило изкуството на верноподаничеството. Опозицията била брутално смазвана. Покълналите тук-там нежни филизи на свободата били стъпкани, което отхвърлило Германия поне с един век назад.

Войните на Бисмарк отнели живота на 200–250 хиляди души. Франция се превърнала в заклет враг. Англия и Русия гледали на Германия само с крайна подозрителност. Цялата мрежа на уж интелигентно изплетени дипломатически връзки не издържала и едно десетилетие. Тя се разпаднала малко след смъртта на канцлера, защото била доказала единствено ненадеждността на Германия и интригантството на нейния канцлер.

Всъщност Бисмарк се провалил както във вътрешнополитически, така и във външнополитически план. Успехът му бил нетраен; райхът, който изградил, бил отнесен от вихрите на историята, старателно оплетената мрежа на политическите му връзки – разскъсана. Десетилетия по-късно се поставя въпросът дали с действията си Бисмарк е подготвил условията за Първата световна война и така е разкрил пътя пред Хитлер. Отговорът е еднозначен – ДА. Лозунгите и набиването на идеята за величието на Германия подлъгват не особено интелигентния Вилхелм II да влезе в надпревара във въоръжаването с Англия. Вилхелм искал да има по-голямата и по-добрата флота. Англия, която от няколко столетия била господар на моретата, естествено, не желала да го допусне. В резултат избухнала Първата световна война. „Новото мислене“ на Бисмарк родило първите си плодове. Истина е, че Бисмарк никога не се противопоставил директно, защото винаги се страхувал от Англия, но нагласата му, методът на политическото му аргументиране, новата великогерманска мания свършили своето. Той носи част от вината. *Historia non facit saltus*. Историята не прави скокове.

Паралелите с Хитлер също са налице. Разбира се, между двамата има огромна разлика, но и удивителни прилики, които не могат да се подминат с лека ръка.

В известен смисъл Бисмарк неусетно тласнал Германия право към Първата световна война, чиито последици логично предизвикват Втората, най-варварската от всички войни, отнела живота на 60 милиона души. Без Бисмарк всичко това може би щеше да бъде спестено на Германия и на света – ако защитниците на свободата бяха защитавали позициите си по-упорито и ако по-рано бяха отхвърлени авторитарното мислене и авторитарните режими.

Така обаче Германия дълго, прекалено дълго остава в плен на верноподаническият дух, описан толкова сполучливо от

Хайнрих Ман. В помощ на Бисмарк идват пруската традиция, преклонението към Фридрих Велики – историческа епоха, която също заслужава да бъде описана, защото възхода си като велика сила Прусия плаща с цената на един милион убити. Бисмарк стъпва върху тази пруска легенда, но това не го извинява.

Той е човек на миналото, един от хората, които жадуват да завъртят обратно колелото на историята, да увековечат монархията и авторитарната политическа структура. Това му се удава, защото възхвалява войната и чрез нея отклонява общественото внимание. Войните обаче се подготвят, разпалват, инсценират. Прикриват се с всички възможни гримове, украсяват се с военна музика, паради, ритуали, биене на камбани и викове ура. Пиарът е над всичко. Точно с тези методи си служи и Бисмарк. Криел се зад патриотарски речи, разпръсквал национални и религиозни предрасъдъци и систематично разпалвал омраза. Така стават възможни войните. Никога не бива да забравяме истинското им грозно лице.

Винаги съществува една водеща личност, която оправдава, заклита и защитава определена война, разбира се, подкрепяна от политически авантюристи и опортюнисти, милитаристи и индустриалци, които се надяват да спечелят. Те се крият зад звучни лозунги и се опитват да представят логически омразата си. Бисмарк е един от най-видните представители на бандата подпалвачи на война. Броят на жертвите и безпримерното вътрешнополитическо потисничество по негово време ни позволяват само една оценка – най-унищожителната. Насочим ли поглед напред към по-съвременната история на Германия, просто няма какво да добавим.

Крайно време е да преосмислим историята.

НАЙ-ГОЛЕМИТЕ ЛЪЖИ В ИСТОРИЯТА (2)

Представените в тази книга биографии не противоречат на мнението, че историографията всъщност е огромна измама и печели онзи, който умее най-силно да бие барабана. Затова американският индустриалец Хенри Форд нарича историята „просто дърдорене“. Най-големият френски философ Волтер я вижда като „порой от лъжи“. Американският професор по история Уил Дюран изказва опасението, че историята се състои само от „онова, за което е постигнато съглашение“. Някои отхвърлят историята като сборник от басни. Никой сериозен учен не пропуска да отбележи, че историографията винаги е неточна и непълна, повлияна от лични нагласи, оцветена от патриотични, религиозни и философски влияния. Но дори историкът, който се старее да се издигне над партийни групи, отечество и религия, защитава определена позиция. Дори изборът на източниците накланя везните към определена оценка. С акцентирането върху определени факти може да се подчертае един или друг предразсъдък. Възможно е да се цитират слухове или обратното. Може да се прибавят и пропускат факти, да се променя техният ред, да се влияе върху мнението на читателя, а той винаги вярва повече на това, което ще прочете на последните страници.

Дори едно-единствено изречение може да послужи за манипулация. „Наполеон е бил високоинтелигентен администратор, но и подпалвач на войни“ звучи по-различно от „Наполеон бил подпалвач на войни, но и високоинтелигентен администратор!“ Тайната на техниката е, че краят на изречението винаги се запомня по-силно от началото.

На манипулацията помага и внимателният избор на прилагателни. Различните методи за създаване на напрежение в текста могат да обърнат смисъла в полза или в ущърб на героя. Не бива да забравяме, че авторите на историческите съчинения са и писатели. А писателите винаги си служат с определен рецептурник. Те умеят да разпалват емоции, да произнесат унищожителна присъда и да изрекат небесни възхвали, съвсем както им е угодно.

Заемането на страна на първо място става, като се фаворизира определено становище и се пише от тази позиция. Ако например разкажем живота на Бисмарк през очите на германofil патриот, ще трябва да го засипем с похвали. Оценен от гледна точка на германското работническо движение, той ще изглежда съвсем различно. Становището и позицията са най-големите изкусители.

Способността на историка да обхваща с поглед благото на всички партии и групи и да представя възможно най-голям брой становища е най-важната предпоставка за обективната историография.

ОПОРНАТА ТОЧКА В ПРОСТРАНСТВОТО

В този смисъл има една-единствена гледна точка, която е общовалидна. Трябва да разглеждаме делата на личността. Доколко те са донесли предимство или са облагодетелствали определени групи и слоеве? Стигнали

дотук обаче, трябва да се осмелим и да дадем оценка. Не бива да оставяме доказаните масови убийци да се измъкнат. Не бива да продължаваме да ги възпяваме и да обкичваме с цветя паметниците им само защото е трудно да бъдем обективни. В такъв случай те ще продължат да бъдат примери за нови масови убийци от бъдещето! Точно тази своя отговорност историците винаги трябва да помнят. Погрешно е да се оттегляме в така наречената „научна“ позиция, която не допуска оценка. Погрешно е да отстъпваме от морала и да се въздържаме от оценка. Няма история без оценка. Дори обективността е оценка, защото и въздържането от оценка пак дава оценка. Трябва постоянно да повтаряме колко важни са оценките. Защото какво ще се случи, ако наречем Цезар масов убиец? Бихме могли да предотвратим появата на друг масов убиец в бъдеще.

Затова всички платени клакьори и химнописци не струват пукната пара. Нещо повече – ако не наричат вчерашните престъпления с истинското им име, те стават съучастници в утрешни престъпления. Който нарича Цезар „велик“, поема вината за убийствата, които ще се извършват в бъдеще. Кървави са ръцете на историците, които издават оправдателни присъди на Цезар, Петър Велики и на други гангстери, измамници, лъжци и масови убийци, а като добавка им рисуват ореол на величие.

„Обективната“ история, която в началото е била интелигентен и разумен постулат, си има своите граници. Границата трябва да бъде прокарана там, където става дума за човешки животи, където се появява възможността да се извършат подобрения, да се създаде по-умна и по-приятлива държавна машина, да се насърчат почтеността и неподкупността. Практикувана по този начин, историята има потенциал да стане кралицата на науките.

Опорната точка в пространството следователно може да бъде само най-голямото благо за най-големия брой за-сегнати – критерий, който дефинира нова етика и поставя нови мащаби. Така може да се преодолее интелектуалната бездна, която се разтваря в твърдението, че не съществува обективност. Така може да се постигне нещо подобно на неутралност, поне приблизителна.

ПОСТУЛАТИ

В тази книга се опитахме да издигнем няколко искания по отношение на една нова, по-обективна и по-неутрална историческа наука.

Най-важното искане се състои в това, да загърбим цялата пиарска глъчка, защото майсторите на извъртането винаги са били и факири в изкуството да скриват лъжите си с шумотевица.

Първото гражданско задължение на историка е да анализира методите на пиара и да ги определи като арсенал от оръжия, като порочно ноу-хау. Ако не може да надникне зад външния блясък на фактите, резултатите и плодовете, той не става за нищо.

Поради факта, че днес историята е все по-добре документирана, възможността тя да поеме в правилната посока е голяма. Но дори модерната историография, която се занимава със съвременността, е осакатена от факта, че „истината“ излиза на бял свят обикновено едва след 50 години. В днешно време голям дял от историческата наука е дело на тайните служби. ЦРУ например на своя глава е разпалвало цели войни, КГБ е организирано революции в чужди страни, а истината, че именно тези организации стоят зад кървавите събития, става известна с половин век закъснение.

Анализът и проучването на режима на Хитлер също отне повече от пет десетилетия. Много източници бяха анализирани твърде късно. Фактът, че психиатри са ръководели националсоциалистическите концентрационни лагери, бе потушан петдесет години.

Обстоятелството, че бившият федерален канцлер Хелмут Кол бил на заплата при Лео Кирх – един от най-големите медийни магнати в Германия, проникна в пресата едва след канцлерството на Кол. Подозренията, че Херберт Венер, влиятелният председател на Социалдемократическата партия в Германия, е съзаклятничил със Съветския съюз, бяха потвърдени едва след смъртта му.

„Истината“ в политиката се явява на бял свят винаги с известно закъснение. А в цялата история истината е охлюв.

Рано или късно фактите стават известни и макар че истината за един Сталин например излезе наяве прекалено късно, важното е, че все пак се появи.

Ако говорим за относителната ни съвременност през последния век, наясно сме, че историческият образ на събитията в него се променя и уточнява. Но колкото повече се отдалечаваме в миналото, толкова по-големи изненади ни очакват.

С тази книга се опитахме да поставим едно скромно начало в такава насока.

ПО ВЪПРОСА ЗА РЕЛИГИЯТА

Ужасите си остават ужаси и убийствата си остават убийства, независимо дали са извършени преди три хиляди години или днес. Това ни води до интересния въпрос дали религията трябва да се проклина, осъжда и отхвърля,

защото, както видяхме, на нея дължим голяма част от разпространените днес лъжи.

Не можем да отречем разкритите лъжи. Истина е, че религиите са били използвани, за да оправдаят най-варварски жестокости, дори ги благославяли или организирали. Струва си само да припомним опустошителните кръстоносни походи. Инквизицията, изиграла толкова мръсна и кървава роля. Преследването на евреите и изобщо преследването на друговерците. Да си припомним и Трийсетгодишната война в Германия, както и войните между католици и протестанти.

Християнството, а с него религията изобщо, през последните векове губи почва. Достоверността му е разкладена още от Галилей. Хората започнали да се съмняват в божественото начало. Лутер сериозно подкопал авторитета на църквата. Създадени били многобройни нови секти и вероизповедания. Всяка от тях настоявала, че притежава единствената душеспасителна истина. Критиката на Библията била допълнителен удар срещу християнството. В исляма и юдаизма също се надигнали критични гласове. Когато хората опознали и далекоизточните учения, това допълнително разтърсило вярата им. Съзрели историческите зависимости, общите черти и общите рекламни стратегии. Много свръхестествени явления изведнъж били обяснени с обикновени научни закономерности, доколкото не били плод на измислица.

Чудесата също изгубили уникалността си, защото са еднакви или подобни в почти всички религии. Митовете подозрително си приличат. Скептичните гласове на философите ставали все по-високи. Явили се Спиноза, Волтер, Дидро и Френската революция. Трупали се открития в естествените науки и се множели опитите да бъде нанесен последният смъртоносен удар срещу християнството. Можем ли тогава да кажем, че религията е излишна, лъжлива, погрешна, остатък от суеверните времена? Повратна

точка ли сме достигнали? Ще изчезне ли един ден религията от лицето на земята, разобличена като пиар инструмент на лукавите свещеници?

Едва ли.

При цялата критика не бива да забравяме също, че религията е създавала много положителни неща. Будизмът е цивилизовал половин Азия, християнството – Европа. Религиите дават на хората основания да се стремят към по-добър живот, да вършат добро и да избягват „греховете“. Да пренебрегнем усилията на многобройните монаси или на йезуитите би означавало, че не познаваме историята. Цялата система на възпитание е била дело на монаси и свещеници, не бива да забравяме и този факт. Повелята да обичаме ближните си е мотивирала безкрайно много хора в доброволните им усилия да помогнат. Въпреки извращенията религията е в основата на безброй добри дела и ако се твърди друго, значи се отрича истината.

Най-високите истини и най-благородните прозрения са формулирани в рамките на религиозни учения. Религиите са утешавали бедните и слабите, представителите им са се грижили за вдовици и сираци, помагали са на милиарди хора.

Наполеон казвал, че религията пречи на бедните да избият богатите. Цинично изказване, ала какво друго можем да очакваме от него! Но религията наистина е предотвратявала убийства. Помагала е на родителите да възпитават децата. А и кой може да оцени примера, който светците са давали на вярващите? Многократно нападаната католическа църква на някои места е допринесла да се премахне робството, да се облекчи съдбата на бедните и да се въдвори мир. Йоан Павел II бе политически папа. Комунизмът в Полша никога нямаше да рухне без този църковен отец, който материално и морално подкрепяше профсъюза „Солидарност“.

Религиозни водачи са съумявали да смекчат или отменят варварски наказания и ако, от една страна, само можем да поклащаме безмълвно глави пред лицето на лъжите и кланетата, от друга – не бихме могли да отречем историческата истина, която гласи, че религията е помогнала на много хора.

Тази книга няма за цел тоталното отричане на религиите. Толерантността спрямо всички религии е основно изискване в нашата съвременност. Ако изобщо може да се извлече поука от историята, тя е, че е необходима толерантност.

МИНАЛО И БЪДЕЩЕ

Това обаче в никакъв случай не означава, че трябва да отстъпим и на йота от историческите изводи, които направихме. Не означава, че трябва безрезервно да вярваме в „светите писания“. Мойсей, апостол Павел, свещениците, измислили Исус, Мохамед, Лутер – нека им се наслаждаваме предпазливо. Същото важи за техните наследници, пропагандисти и последователи. Не всичко, написано черно на бяло, е истина – точно обратното.

Крайно време е и да отнемем лавровите венци на фигури като Александър Велики, Цезар, Петър Велики, Наполеон и Бисмарк. Те са се задържали на върха с помощта на прекалено много лъжи и извъртане на истината. Не можем още дълго да си позволим да градим върху лъжи две хиляди години от нашето минало. Колумб, Макиавели и Галилео Галилей също могат да бъдат разгледани в съвсем различна светлина. Изкривяването на истината може да сътвори неизмерима вреда, защото ни дава лъжлива информация, която проектираме върху бъдещето!

Миналото винаги влияе на бъдещето. Съзнателно или не, ние прилагаме поуките от миналото към бъдещето и проектираме прозренията от вчера върху нашето утре. Затова е толкова важно да съдим за миналото по-открито, по-честно, по-истинно, по-обективно и по-неутрално.

Нали точно тази е разумната цел на истинската историография – да събира коректни, полезни данни и факти, с чиято помощ да създадем по-добро бъдеще.

За какво ни е иначе историята?

СЪДЪРЖАНИЕ

Най-големите лъжи в историята (1)	5
1. Легендата Мойсей	11
2. Александър Велики – измислица и истина	35
3. Господарят Гай Юлий Цезар – в целия му блясък	58
4. Цицерон и Цезар: историческият дуел	83
5. Границите на историческата наука	106
6. Апостол Павел за напреднали	116
7. Измислици, измами, басни: случаят Исус Христос	135
8. По следите на Мохамед	165
9. Христофор Колумб, или митът за откриването на Америка	185
10. Николо Макиавели – във властта на Чезаре Борджия	216
11. Реформирани мисли за Мартин Лутер	237
12. Обективното величие на Петър Велики	275
13. Галилео Галилей: „И все пак тя се върти!“	292
14. Новите дрехи на императора: Наполеон Бонапарт	307
15. Поглед през увеличително стъкло: княз Ото фон Бисмарк	331
Най-големите лъжи в историята (2)	358